

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Љубинка Лазих

**ТЕОРИЈСКО-МЕТОДСКА ОБИЉЕЖЈА
СОЦИЈАЛНОГ РАДА СА МАЛОЉЕТНИМ
ПРЕСТУПНИЦИМА У РЕПУБЛИЦИ
СРПСКОЈ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Бања Лука, 2022.

UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Ljubinka Lazić

**TEORETICAL-METODICAL FEATURES
OF SOCIAL WORK WITH YOUTH
OFFENDERS IN REPUBLIC OF SRPSKA**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2022.

Подаци о ментору: др Јагода Петровић, редовни професор, Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука

Теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у Републици Српској

Резиме

Транзицијско вријеме усклађивања праксе захтјевима друштвених промјена, традиционална и бирократска организација социјалног рада, комплексност и ширина проблема којима се струка бави, преоптерећеност друштвеним девијацијама, свеприсутни проблем преступничког понашања дјете, основ су за избор предмета овог истраживања. Полазећи од идентификованог проблема примјене теорија и метода у социјалном раду одређен је предмет истраживања: теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у пракси центара за социјални рад у Републици Српској.

Емпиријско истраживање примјене теорија, метода и теоријско-методских приступа проведено је анкетним испитивањем 140 стручних радника запослених у центрима за социјални рад у Републици Српској. Резултати квантитативног дијела истраживања су употпуњени резултатима интервјуисања стручних радника. Додатно су, методом анализе садржаја, истражена обиљежја категоријално-појмовног апарата социјалног рада са малољетним преступницима. На тај начин се дошло до одговора о карактеру праксе социјалног рада са малољетним преступницима.

Потврђена је претпоставка о превладавању прагматичног приступа стручних радника који се ослањају на професионално искуство приликом планирања и провођења третмана и интервенција. Резултати истраживања су указали на недовољну употребу теорија и метода у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад Републике Српске. Утврђена је доминантна употреба социјалног рада с појединцем, док се социјални рад са групом и социјални рад у заједници недовољно примјењују.

Налази истраживања су показали да социјални рад са малољетним преступницима у Републици Српској не испуњава захтјев савременог социјалног рада – произвођење социјалних промјена. Практику одликује недовољна теоријска оспособљеност стручних

радника, сиромаштво у примјени метода рада у фази третмана и ресоцијализације малолјетних преступника те недовољне активности на пољу превенције. Социо-демографске карактеристике стручних радника су дјелимично повезане са примјеном теорија и метода у социјалном раду са малолјетним преступницима. Резултати истраживања указују на потребу унапређења квалитета социјалног рада са малолјетним преступницима у Републици Српској. Ово подразумијева подизање нивоа теоријско-методске оспособљености стручних радника. То се, између осталог, може постићи оснивањем Завода за социјалну заштиту, институције која је законски предвиђена и која треба да прати и унапређује праксу социјалног рада. Стратешким и планским провођењем социјално-интервентних и превентивних активности обезбједиће се остваривање задатка савременог социјалног рада – произвођење социјалних промјена. Обезбјеђење квалитета у пружању услуга допринијеће превенцији друштвено неприхватљивог понашања малолјетника и унапређењу система социјалне заштите у Републици Српској.

Кључне речи: социјални рад, теорије социјалног рада, методе социјалног рада, малолјетничко преступништво

Научна област: друштвене науке

Научно поље: социјални рад

Класификациона ознака за дату научну област према CERIF шифрарнику: S 214 – друштвене промјене, теорија социјалног рада

Тип одабране лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за начин коришћења садржаја докторске дисертације: 1. Ауторство (CC BY)

Mentor information: Jagoda Petrović, PhD, full time professor, Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka

**Teoretical-metodical features of social work
with youth offenders in Republic of Srpska**

Summary

The transition period of adapting practice to the demands of social changes, the traditional and bureaucratic organization of social work practise, the complexity and breadth of the problems that the profession deals with, the overload of social deviations, the widely dispersed problem of delinquent behavior of children, are the basis for the choice of the subject of this research. Starting from the identified problem of the application of theories and methods in social work, the subject of the research was determined: the analysis of theoretical and methodological characteristics of social work with juvenile offenders in the practice centers for social welfare in the Republic of Srpska.

Empirical research was conducted by examining the application of theories, methods and theoretical-methodical approaches through a survey of 140 professional workers employed in centers for social welfare in the Republic of Srpska. The results of the quantitative part of the research are complemented by the results of interviewing professional workers. The characteristics of the categorical-conceptual apparatus of social work with juvenile offenders were investigated using the content analysis method, additionally. In this way, were provided an answer about features of social work practice with juvenile offenders.

Confirmed is assumption about overcoming the pragmatic reliance of professional workers on the professional experience they use when planning and implementing treatments and interventions. The results of the research indicated insufficient use of theories and methods in professional work in centers for social welfare in Republic of Srpska. The dominant use of social work with an individual was determined, while social work with a group and social work in the community are insufficiently applied.

The findings of the research showed that social work with juvenile offenders in the Republic of Srpska does not meet the requirement of its modern task - the production of social changes. The state of practice is characterized by insufficient training of workers, the rare use of methods in the treatment and resocialization phase of juvenile offenders and

insufficient activities in the field of prevention. The socio-demographic characteristics of professional workers are partially related to the using of theories and methods in social work with juvenile. The research results indicate the improvement of the quality of social work with juvenile offenders in the Republic of Srpska. This implies raising the level of theoretical and methodological competence of professional workers. This can be achieved, among other things, by establishing the Institute for Social Protection, an institution that is provided for by law and that should monitor and improve social work practice. Strategic and planned implementation of social intervention and preventive activities will ensure the achievement of the task of modern social work - producing social changes. Ensuring quality in the provision of services will contribute to the prevention of socially unacceptable behavior of juvenile offenders and to the improvement of the social protection system in the Republic of Srpska.

Keywords: social work, theories of social work, methods of social work, juvenile offender

Scientific area(s): social sciences

Scientific field: social work

Classification designation for the given scientific area according to the Common European Research Classification Scheme (CERIF): S 214 – social changes, theory of social work

The type of the Creative Commons license selected for using the contents of this doctoral dissertation: 1. Authorship (CC BY)

ЗАХВАЉУЈЕМ

Велику захвалност за израду ове дисертације исказујем свом ментору, Проф. др. Јагоди Петровић због указаног повјерења, несебичне помоћи, стрпљења, посвећености и срдачности. Захваљујем се ментору на свим сугестијама и пренесеним знањима које ми је пружила током процеса израде дисертације и тако помогла да дођем до завршетка процеса израде.

Захваљујем се и осталим члановима Комисије, Проф. др. Небојши Мацановићу и Проф. др. Тамари Џамоња Игњатовић, на корисним сугестијама и савјетима које су ми пружили током процеса израде дисертације.

Ова дисертација није резултат само мог труда и рада, већ и подршке, разумијевања и љубави мојих најмилијих, родитеља, сина, свих блиских. Због тога им кажем: „Хвала!“

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
1. ДЕФИНИСАЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА.....	3
1.1. Дефинисање и разумијевање социјалног рада.....	3
1.1.1. Развој социјалног рада.....	4
1.1.2. Одређење појма социјалног рада.....	11
1.2. Малољетничко преступништво.....	16
1.2.1. Појмовно одређење и карактеристични типови малољетничког преступништва.....	16
1.2.2. Правни оквир за малољетничко преступништво.....	22
1.3. Малољетничко преступништво у систему социјалне заштите Републике Српске...	30
1.3.1. Центар за социјални рад у улози органа старатељства.....	34
2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДСКЕ ДЕТЕРМИНАНТНЕ СОЦИЈАЛНОГ РАДА СА МАЛОЉЕТНИМ ПРЕСТУПНИЦИМА.....	43
2.1. Теоријске основе социјалног рада са малољетним преступницима.....	43
2.2. Теоријско разумијевање малољетничког преступништва.....	51
2.3. Теоријске детерминанте социјалног рада са малољетним преступницима.....	58
2.4. Теоријско-методски приступи у социјалном раду са малољетним преступницима.....	75
2.4.1. Социјални рад с појединцем и породицом у социјалном раду са малољетним преступницима.....	77
2.4.2. Социјални рад са групом у социјалном раду са малољетним преступницима.....	80
2.4.3. Социјални рад у заједници у социјалном раду са малољетним преступницима.....	82
2.5. Методе у социјалном раду са малољетним преступницима.....	86
2.6. Примјена теорија у социјалном раду: прагматизам, еклектицизам, селективност и комплементарност.....	109
3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА.....	118
3.1. Предмет истраживања.....	118
3.2. Циљеви и задаци истраживања.....	119
3.3. Варијабле истраживања.....	120
3.4. Хипотетички оквир истраживања.....	121
3.5. Методе технике и инструменти истраживања.....	122
3.6. Популација и узорак истраживања.....	126
4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И РАСПРАВА.....	130
4.1. Социо-демографске карактеристике испитаника.....	130

4.2. Примјена теорија, метода и теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима	137
4.2.1. Статистичка анализа примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима.....	137
4.2.2. Карактеристике појмовно-категоријалног апарата у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад	145
4.2.3. Примјена теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима.....	161
4.2.4. Примјена социјалног рада у заједници у сврху превенције малољетничког преступништва.....	169
4.2.5. Примјена метода у социјалном раду са малољетним преступницима	173
4.2.6. Тимски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад.....	183
4.2.7. Социо-демографске карактеристике испитаника и теоријско-методска заснованост социјалног рада са малољетним преступницима	187
4.2.8. Произвођење социјалних промјена у социјалном раду са малољетним преступницима.....	235
4.3. Резиме резултата истраживања	245
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	249
ЛИТЕРАТУРА	263
ПРИЛОЗИ.....	275
Прилог 1: Упитник за истраживање теоријско-методских обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима	275
Прилог 2: Водич за интервју са стручним радницима у центрима за социјални рад	278
Прилог 3: Попис табела и графикона	280
БИБЛИОГРАФИЈА АУТОРА	284

УВОД

Идеје, ставови и анализе о настанку, пракси и сврси социјалног рада неисцрпна су тема научног проучавања. Теоријско промишљање научника и практичара о људским потребама и проблемима, али и начинима међуљудске солидарности, је допринијело и доприноси да се схвати суштина социјалног рада као помагачке дисциплине, а затим и посебне науке чији је специфични циљ управо помагање опстанку и развоју појединца, породице, друштвених група па и шире заједнице.

Током еволуције људских заједница битне хуманистичке вриједности су постајале опште друштвене вриједности, дио философских учења, основа религијских проповиједања, политичких идеологија и правних норми. Условљен друштвеним развојем, историјским дешавањима и трансформацијама, социјални рад се развијао са пратећим идејама и циљевима, заснован на различитим теоријама и методама. Дефиниције социјалног рада одређују га као комплексну практично засновану и теоријски утемељену професију и научну дјелатност којом се организовано обезбјеђује социјална подршка пунољетним и малољетним лицима у неповољном стању, а са сврхом превазилажења тешкоћа и предупређења социјалних ризика или девијација. Познавање и употреба теоријских концепата, теоријско-методских приступа и методологије рада омогућавају професионалан приступ компетентних стручњака. Комплементаран однос теорије и праксе социјалног рада значајан је за развој ове професије у свим областима њене примјене.

Парцијална истраживања савремене праксе социјалног рада у Републици Српској указала су на потребу проучавања теоријско-методских обиљежја праксе социјалног рада са малољетним преступницима. Сазнања о теоријско-методској основи у сфери праксе социјалног рада у Републици Српској су недовољна за потпун увид у праксу рада са малољетним преступницима, а то је од посебног значаја за предупређење ове негативне друштвене појаве. Такво научно и практично окружење је полазиште за истраживање теоријско-методских обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима које је представљено у овом раду.

Проведено емпиријско истраживање има сврху идентификовања обиљежја праксе социјалног рада у области малољетничког преступништва, с обзиром на теоријско-

методску заснованост. У том смислу, у фокусу је примјена теорија и то кроз идентификовање појмовно-категоријалног апарата социјалног рада, прикупљање и анализу информација о присутним теоријско-методским приступима, а уз то је извршена и анализа праксе у погледу избора метода рада.

Предупређење малољетничког преступништва, као непожељне друштвене појаве са озбиљним посљедицама на дијете у развојном стадијуму матурације, има непроцјењив друштвени значај. Ово води ка констатацији да је истраживање теоријско-методских обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима научно релевантна тема. Од научног је значаја утврђивање теоријско-методских обиљежја праксе социјалног рада, па је оправдано уложити научни напор за истраживање употребе теорија и специфичних метода које стручни радници органа старатељства користе у социјалном раду са малољетним преступницима. Савремене хуманистичке идеје преваспитања и алтернативног кажњавања малољетног преступника те изазивање социјалних промјена са циљем примарне превенције, омогућавају предупређење социјалних ризика и стварање пожељених животних услова. Због тога је од практичног значаја посједовање фонда података који ће послужити за идентификовање стања праксе у погледу употребе теорија и метода у социјалном раду са малољетним преступницима. Идентификовање теоријско-методских обиљежја рада са малољетним преступницима значи синтезу стања и сазнања која је значајна за препознавање потреба праксе социјалног рада. Значај овог истраживања је и у препорукама које су саставни дио истраживања, а које имају сврху произвођење потребних и жељених промјена.

1. ДЕФИНИСАЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА

У овом поглављу дефинисани су основни појмови, релевантни за истраживање које је приказано у овој тези, а то су: социјални рад, малолетничко преступништво и Република Српска.

1.1. Дефинисање и разумијевање социјалног рада

Поникао на пракси милосрђа и солидарности, социјални рад се од постанка људског рода развијао од спонтаних међуљудских активности ка професији заступљеној у савременим друштвима. Зато, при дефинисању социјалног рада, треба имати у виду одређени историјски и друштвени контекст.

Посебна брига о дјечи, васпитање и усмјеравање дјеце су још од сократовских идеја били иманентна претпоставка здравог човјека и здравог друштва. Ратови и освајања, појава тешких болести и епидемија, технолошки развој, промјене у области културе и образовања – једном ријечју друштвене промјене и развој, утицали су на дијапазон људских потреба и начин њиховог задовољавања. Сходно томе, јављали су се и нови видови организовања друштвених заједница у циљу задовољавања социјалних потреба становништва и рјешавања социјалних проблема. У складу са објективним друштвеним и индивидуалним циљевима и проблемима, јављала се и потреба за својеврсним начинима праћења, процјене, анализе и планирања мјера које ће усмјерити друштвени развој и које ће, такође, предуприједити, ублажити или елиминисати негативне социјалне појаве, међу којима су и друштвено непожељни облици понашања.

Са друштвеним развојем и модернизацијом мијењале су се и вриједности које друштво поставља пред појединца, односно које држава захтијева од грађана. Глобални развој и модернизација су довели до тога да се и начин помагања мијењао и мијења, прилагођава, развија, унапређује. Притом, циљ друштва је адаптација вулнерабилних група и грађана у ризику од друштвених девијација на промјене тако да развију, за друштво/државу, прихватљиве начине понашања.

Тако су прве социјалне активности настале из човјекове унутрашње природе, иманентне хуманости, природне емпатије, тешкоће да гледа немоћне и гладне, друштвене солидарности и љубави коју људско биће има у себи, а развојем друштва и

државе развијале су се и социјално-политичке мјере те је настао и систем социјалне заштите.

Зачет на идејама помоћи и условљен друштвеним стремљењима и друштвеном интеракцијом са државним структурама и корисницима/грађанима, социјални рад се развијао као својеврсно занимање. Пратећи развој друштва, посленици социјалног рада су имали потребу и обавезу да успостављају професију и науку социјалног рада са властитим теоријским основама, својеврсним предметом истраживања, појмовно-категоријалним апаратом и методским поставкама.

1.1.1. Развој социјалног рада

Аутори који се баве изучавањем и развојем социјалног рада, углавном се слажу у томе да је проистекао из хуманитарних и добротворних друштвених акција, а потом се развијао као институционално организована дјелатност.

За социјални рад се може рећи да је људска дјелатност и као такав је „резултат цивилизацијског развоја“ (Milosavljević, 2009a). Развијао се почев од ксенодакија, као вида социјалних установа у античкој Грчкој, преко црквеног до државног организовања помоћи и научног етаблирања. У зависности од друштвеног развоја те карактеристика философских и идеолошких поставки у друштву, развијали су се различити видови помажућих активности. Тако се и социјални рад, као професија и наука, развијао под утицајем друштвених промјена које су директно утицале на начин пружања помоћи, односно методолошке и методске начине дјеловања социјалних радника.

Прва размишљања о предузимању неких мјера помоћи социјално угроженим појединцима поникла су у јеврејско-хришћанским доктринама, јер је хришћанство од почетака свог заснивања подстицало солидарност и помагање сиромашнима. Потом су поједини вјерски редови пружали социјалну заштиту дјеци и сиромашнима још у времену преиндустријских сиротишта. У средњем вијеку су се појавили добровољно организовани видови помоћи вођени идејама богоугодног милосрђа и величања аскетизма. „Лакше је камили да прође кроз иглене уши, него да богаташ уђе у царство Божије“ (Нови Завет, Јеванђеље по Матеју, 19: 42) је изрека којом се могу објаснити ставови критичара капиталистичког богаћења појединаца и свођење помоћи сиромашима само на понеки милосрдни акт без обезбјеђивања друштвених услова за њихов достојанствен живот на „овом свијету“. Међутим, убрзо је порастао број сиромашних у градовима, на улицама је било превише просјака а смртоносне

инфективне болести су пријетиле и богатима. Тада су почели да се уважавају неки утопијски назови па је, поред цркве и добровољног ангажмана појединаца, брига о сиромашнима постала свјетовна. Након што су у 18. вијеку сиротишта доживјела успон, у 19. вијеку слиједило је отварање институција с циљем васпитања (поправилишта). Тако се дешавала и реорганизација старања за сиромашне које је на тај начин прелазило из окриља цркве у државну бригу.

У средњем вијеку активност помагања сиромашнима се политички усмјеравала ка развијању система социјалног старања, што је у новом вијеку постала функција државе доношењем релевантних закона. Старање се тада везивало за период развоја капитализма у којем је дошло до акумулације богатства, са једне, и појаве сиромашних, са друге стране. Јавила се идеја бриге за сиромашне путем организоване подјеле милостиње и инсистирања на запошљавању, али због великих класних разлика систем није био ефикасан. Установе за лица са сметњама у развоју јавиле су се у првој половини 19. вијека, умјесто тзв. „радионица“ за нераднике и школа које су биле отваране на приватној основи гдје су радили сиромашни и дјеца (Dervišbegović, 2003).

Пролетаријат је донио нови правац развоја друштва, а буржоаска револуција, радничке партије и синдикати су донијели промјене кроз радикалну борбу против растућег сиромаштва својим захтијевима за права грађана и социјална права. Државна интервенција у социјалне послове је била неопходна. Државе су тражиле начине санирања социјалних разлика због којих се развијао систем социјалне сигурности и доносили први закони који су регулисали запошљавање младих, здравствено осигурање, осигурање у случају инвалидитета и старосно осигурање.

На „новом континету“, у Средњој Америци, преношен је из Европе и развијан сличан начин односа према сиромашнима кроз добровољне видове помоћи, а потом и развој друштвених система и социјалних структура помоћи.

Од почетка професионализације, крајем 19. и почетком 20. вијека, социјални рад маневрисао је између два начина интервенција: интервенције за или на нивоу појединца и интервенције за или на нивоу друштвених структура. Тако је Џејн Адамс (Jane Adams) основала филантропске школе и била заговорник промјена дијелова система друштва који депривирају људе, док је Мери Ричмонд (Mary Richmond), са хуманитарним организацијама, заговарала идеју помагања клијенту да се прилагоди постојећим условима живота. Једна струја заговарала је социјални рад са сврхом промјена на нивоу друштвених структура које треба мијењати, јер депривирају квалитетан живот и задовољавање животних потреба, а друга струја је заговарала

оснажујући социјални рад усмјерен ка индивидуи, односно клијенту, с циљем његовог прилагођавања животним околностима. Обје ове струје су, у зависности од друштвених тежњи и социо-политичких доктрина, мање или више обликовале социјални рад, односно начин његове примјене у пракси.

Након отварања сиротишта и школа за васпитање те склоништа за принудни смјештај просјака, развијале су се прве приватне организације за помоћ сиромашнима, а такве су нпр. у Француској „Госпође милосрднице“, у САД-у „Куће милосрђа“, у Њемачкој „Црвени криж“. Организовале су се и обуке, попут „социјалне женске школе“ 1899. године у Њемачкој и сличних школа у другим државама (Martinović, 1987: 29-32). Након приватних иницијатива и држава формира социјалне службе и организује обуке што упућује на то да је држава препознала да су за рјешавање проблема сиромаштва и других социјалних девијација потребна системска рјешења, социјално-политичке мјере и посебне службе које би се тиме бавиле. Тако је настајао систем социјалне заштите и социјални рад као друштвена дјелатност са обавезом извршавања државног задатка да, у оквиру стручних организација и институција, ради у интересу оних којима је помоћ потребна, а због којих је држава дефинисала неопходна права и услуге. На тај начин дешавала се институционализација социјалног рада, који је из добровољне и спонтане праксе прерастао у респектабилну професију, која, поред организационе структуре у којој се стручни рад одвија, захтијева и фонд знања и вјештина образованих професионалаца (Knežević, Miljenović, Branica, 2013).

Прве школе за образовање особа за бављење социјалним радом су се оснивале управо у периоду позитивистичких утицаја у 19. и до половине 20. вијека. Услови за едуковање будућих социјалних радника су успостављени прво у Њемачкој и Холандији 1886. године, након чега су се појавили апели за оснивање школа у Европи и Америци како би се ублажиле кризе и сиромаштво (Gadžo-Šašić, 2020). Године 1899. у Европи је осмишљен курс за оспособљавање жена за професионално бављење старањем. Прве школе социјалног рада су основане у Амстердаму 1899. године и Њујорку 1900. гдје је школа за филантропију постала први факултет социјалног рада. У Лондону је 1901. основана London school of sociology and economics, а затим су се оснивале школе у Берлину 1903, у Ливерпулу 1904, у Паризу 1911. итд (Milosavljević, 2009б). Социјални рад се након Првог свјетског рата етаблирао као дјелатност која захтијева комплексно академско едуковање будућих социјалних радника. Једногодишњи курсеви образовања за социјални рад прерасли су у двогодишње и четворогодишње студијске програме чији број је даље растао. Послије Другог свјетског рата програмски садржаји су се

уједначавали на свјетској сцени, након што су Уједињене нације 1950. године објавиле резултате студије образовних институција. Године 1976. у САД-у су се увели сви нивои послједипломског студија чиме је социјални рад добио формално признање као научно заснована дјелатност и професија (Lloyd, 1988, према Gadžo-Šašić, 2020).

На територији бивших југословенских држава социјални рад се као образовна дјелатност засновао отприлике шест деценија касније него у централној Европи. Процес је започео отварањем прве више школе за социјалне раднике у Загребу 1953. године, а потом у Љубљани 1955, у Београду 1957, у Сарајеву 1958, у Скопљу 1960. и у Љубљани 1976. године (Milosavljević, 20096). Трансформацијом више школе су прешле на систем високог школства и тако су се конституисали факултети за социјални рад у Београду 1973, у Загребу 1977, у Љубљани 1976, у Скопљу 1984. Ратна дешавања од 1991. до 1995. године, а потом болоњске реформе, мијењале су процес едуковања социјалних радника у Босни и Херцеговини. Сарајевска виша школа за социјалне раднике је 1985. године интегрисана у високу школу као смјер на Факултету политичких наука и, као таква, низ година била једина образовна установа за социјалне раднике у Босни и Херцеговини. Након грађанског рата, основан је 2000. године студиј социјалног рада у Бањој Луци као смјер на Филозофском факултету Универзитета у Бањој Луци, који се касније етаблира као студијски програм на Факултету политичких наука на којем данас постоје четири студијска програма: политикологија, социологија, новинарство и комунологија, социјални рад. На Филозофском факултету Универзитета у Тузли социјални рад је као смјер основан 2005. године, а 2007. године су на Филозофском факултету Свеучилишта у Мостару покренута два нова студија: политологија и социјални рад.

Историја организованих државних социјалних активности почиње појавом првих каритативних удружења у Њемачкој крајем 18. вијека, а настанак првих школа почетком 20. вијека сматра се зачецима социјалног рада као професије и образовне дјелатности која средином 20. вијека стасава и у научну дисциплину. Све вријеме развој професије социјалног рада, образовања за социјални рад па и саме науке социјалног рада, одвијао се под утицајем актуелних доктрина које су, нарочито у почетку, долазиле из других наука.

Позитивистичка схватања друштва извршила су значајан утицај на развој социјалног рада, нарочито у периоду рађања ове професије током 19-ог и 20-ог вијека. Позитивистичка схватања у социјалном раду била су одраз постулата претходно развијених природних наука, а огледају се у томе да се друштвени феномени

проучавају истим методама које се примјењују у природним наукама, при чему хуманистичке и филантропске радње треба да буду у функцији успостављања друштвеног реда, поретка и контроле. Како би се ублажили утицаји економске кризе, филантропски покрет у Америци је осмислио начин за подизање морала сиромашних грађана којима су богати ишли у пријатељске посјете. До зачетака социјалног рада с појединцем као и до зачетака првих истраживања у социјалном раду је дошло и из разлога што су посјетиоци биљежили податке о појединцима у личне картоне које је требало анализирати и на основу тога поставити оријентир за планирање активности организације. Подаци које су прикупљали „пријатељски посјетиоци“ су били прва емпиријска знања и темељ за постављање теоријских сазнања у социјалном раду, развој методских приступа и конкретизовање начина дјеловања. Сљедствено томе, зачала се идеја о потреби посебне обуке људи који иду у пријатељске посјете. Социјални рад је имао задатак да развије активности које ће довести до благостања *socius*-а и побољшати људски живот уопште, с једне стране, а са друге стране, да помогне човјеку да се адаптира на све еволутивне промјене друштва како би постао функционалан члан друштва. Након социјалног рада с појединцем и породицом, даљи развој је био у правцу увођења групног приступа у социјални рад, а то се чинило кроз оснивање група које су окупљане и с којима се радило. Заговаран је и значај образовања и цјеложивотног учења ради стицања знања и вјештина. Овакав позитивистички социјални рад је пратио приоритне тежње друштва за очувањем друштвеног поретка и јавног морала те се развијао као поправљачко-заштитарски и тзв. медицински модел с циљем дисциплинирања неприлагођених „девијантних“ појединаца (Milosavljević, 2003).

Блиске позитивистичким утицајима, структурално-функционалистичке идеје и теоријска промишљања су утицали на социјални рад средином шездесетих година 20. вијека. Теоријско-методолошки значај структуралног функционализма за социјални рад огледа се у утицајима Талкота Парсонса (Talcott Parsons) и Роберта Мертона (Robert Merton) и заговарања значаја социјалних истраживања структура и функционисања система. У фокусу проучавања су човјек и његове релације у контексту односа са другим људима, групама, заједницама и друштвом у цјелини (Milosavljević, 2009б).

Структурални функционализам је својеврстан антрополошки приступ друштвеном положају човјека, јер заступа конформистички став по коме је човјекова обавеза да прихвата дати друштвени контекст и да се брзо прилагођава друштвеним промјенама. Друштвене промјене прате измјене друштвених система кроз специјализацију

друштвених функција и умножавање друштвених структура. У структурално и системски уређеном друштву долази до редуковања метода социјалног рада на начин да су у првом плану административне процедуре у служби поштовања и примјене прописаних правила чиме долази до алијенације и објективизације. Корисник се у оваквом бирократизованом социјалном раду посматра као објекат, а предмет социјалног рада је корекција понашања корисника примјеном прописа, чиме се проводе мјере социјалне политике и ради у оквиру доступних оптималних буџетских средстава (Milosavljević, Petrović, 2017). Притом, човјек се посматра као саставни дио друштвеног система и као личност која се конформистички обликује друштвеним промјенама, културом и структуром. Парсонс тако објашњава и социјални рад као идеолошки вођену дјелатност и средство дјеловања на „неприлагођене појединце“ како би се поново понашали у склади са друштвеним очекивањима. На тај начин се постиже друштвена либералистичко-капиталистичка хармонија (Југовић, 2013). Друштво се види као уређена структура унутра које се обављају друштвене функције, успостављају односи између људиа и разних структура (породица, заједница, институција) и предузимају разноврсне социјалне акције. Девијантност се посматра као неприлагођеност особе, која је настала због друштвене неравнотеже (дисеквилибријум). Социјални рад треба да посредује између личности и система као што су породица, пријатељи, групе, школа, посао (Југовић, 2004).

Мертонове (Merton) теорије социјалних проблема и аномије утичу на социјални рад тако што, поред девијантних појединаца и група, предмет социјалног рада постају и социјални проблеми заједнице и функционисање човјека у групама и заједници којој припада. Тако се, под утицајем ових теоријских промишљања, развија социјални рад у заједници усмјерен, како на рад са девијантним групама (алкохоличари, овисници и сл.), тако и са друштвеним проблемима (незапосленост, сиромаштво, расни проблеми). Поред језичке чистоће и јасноће, структурални функционализам је допринио социјалном раду и на пољу метода у виду увођења акционих истраживања која су „комплементаран или социјалном раду сродан“ инструмент и поступак (Милосављевић, 1998, према Југовић, 2013).

У другој половини двадесетог вијека су се снажно развијале интеракционистичке идеје о томе да социјални процеси (конфликт, кооперација, обликовање идентитета) долазе из људских интеракција, па се и понашање појединца мора проучавати у ширем друштвеном контексту. Водећи се прво социолошким, а потом и социјално-психолошким теоријама стварања личности, у социјалном раду су се, уз научна знања,

развијали и теоријско-методски приступи (социјални рад с појединцем, социјални рад са групом, социјални рад у заједници). Симболички интеракционизам је у уској вези са: теоријом етикетирања теоријом улога, психолошким теоријама структуре личности теоријом социјалне акције, феноменологијом и егзистенцијализмом, опсервацијама друштвених интеракција, квалитативном социологијом и бихејвиорализмом (Afrić, 1988). Симболички интеракционизам је утицао на социјални рад развојем идеја о дјеловању средине на понашање и развој човјека. Ова теоријска схватања су утицала на развој социјалног рада наглашавањем значаја посматрања понашања свих учесника друштвених интеракција и конструктивистичко-феноменолошког разумјевања етиологије појава девијација и појава девијантних супкултура. Према интеракционистичко-конструктивистичким идејама, девијантност је друштвено реаговање на понашање, које није уобичајено па га осуђују и/или етикетирају као девијантно а социјални рад добија задатак да нађе алтернативне начине реаговања на девијантност (Jugović, 2004).

На развој социјалног рада су, такође, утицала радикално-критичка и егзистенцијалистичка схватања. Радикалне идеје марксистичке философије и хуманистичко-егзистенцијалистичка схватања човјека и друштва су настала као својеврстан одговор на традиционална медицинска и психодинамска схватања у социјалном раду. Критикујући медицински приступ и идеју о антисоцијалном појединцу који треба да се конформистички понаша у друштву, јављају се епистемиолошка размишљања о егзистенцијалности човјека, слободи, радничко-класним неправдама. Мијењањем начина посматрања човјека, из објекта у субјекат, мијења се и начин дјеловања социјалног рада као и положај социјалног радника. У таквом социјалном раду се особи приступа епистемиолошки тражећи узроке егзистенцијалних проблема. Уз то се у третману социјални радници не баве тзв. „гашењем социјалних пожара“ већ трансформисањем друштвених узрока проблема (Петричковић, 2015).

Радикално-хуманистичке, егзистенцијалистичке, антипотчињавајуће, феминистичке теорије као и теорије оснаживања и заступања, учиниле су да у социјалном раду ојачају проактивна, оснажујућа, подстичућа и хуманистичка оријентација. Егзистенцијалистички социјални рад полази од философских конструкција слободе, личности, субјективне истине и друштвених односа. У социјални рад се уводе конструкти као што су избор, поглед на тешкоће, самоспознаја, промјена, могућности, ресурси и сл. (Knežević, Miljenović, Branica, 2013). Социјално-антрополошка и

егзистенцијалистичка схватања виде узрок девијантности у болесном друштву које неповољно дјелује на човјека нарушавајући његову аутентичну природну слободу. Социјални рад има за задатак да, нестигматизирајућим, емпатијским и хуманистичким приступом, подржи појединце како би преузели контролу над својим животом и превазишли ситуацију у којој су се нашли (Petrović, 2016).

Утемељеност на различитим полазним теоријско-методским основама других наука, предодредила је да развој социјалног рада буде континуирано трагање за аутентичним предметом и дефиницијом социјалног рада. У почецима настанка професије и образовне дјелатности социјалног рада, сазнајна основа су била теоријска знања социолошких наука, психологије, педагогије, да би се временом унутар саме дјелатности социјалног рада развијале теоријске идеје и методолошке поставке. Томе доприноси и апликативни карактер социјалног рада, што подразумева стално настојање да социјални рад адекватно одговори на изазове актуелне друштвене реалности. За објашњење настанка, обликовања и развоја социјалног рада, без обзира на културне или националне разлике, неопходна су три елемента: „радник, клијент и контекст“ (Рауне, 2001: 11). Тако се може рећи да се коријени социјалног рада налазе у социјално-помажућим активностима радника у различитим историјским и друштвеним контекстима. Као наука и пракса, социјални рад се развијао на туђим теоријама из којих су се обликовали одговарајући методски приступи и технике, којима се у социјалном раду користе струка и наука у циљу предупређења и отклањања неповољних социјалних стања и девијантних појава.

Дакле, социјални рад, као историјска категорија зависи од социјалног контекста и културних детерминанти друштва. Савремени социјални рад карактеристичан је по томе што праксу социјалног рада обликује степен развоја науке социјалног рада и академског образовања за социјални рад.

1.1.2. Одређење појма социјалног рада

Различити аутори, у различитим околностима и вођени специфичним идејама, дали су различита одређења социјалног рада. Проблем утврђивања универзалне дефиниције социјалног рада условљен је, прије свега, тиме што се социјални рад практикује у одређеним друштвено-историјским условима који утичу на специфична обиљежја и садржај социјалног рада. Друга врста тешкоће око јединственог становишта о суштини социјалног рада произилази из чињенице да се социјални рад ослањао на теоријско-

методска становишта других, развијенијих наука, а прије свега социологије и психологије. Плурализам социолошких и психолошких перспектива утицао је на то да социјални рад плута у шароликом теоријском опусу, тражећи и установљавајући своје прагматичке циљеве, функције, принципе и правилности. Тешкоћа стварања јединствене дефиниције произлази и из чињенице да социјални рад обухвата широку лепезу проблемских подручја дјеловања и различите нивое практиковања (индивидуа, група, заједница).

Дилема, која се такође може узети у обзир приликом универзалног одређења социјалног рада, јесте и интеракционистичко питање у вези са перспективом из које се дефинише социјални рад, односно да ли из перспективе оних који се њиме баве или из перспективе друштвеног окружења (Petrović, 2016).

Широко дефинисан као „хуманост на дјелу“ социјални рад се подводи под најједноставнију дефиницију, према којој се социјални радници виде као особе пуне алтруизма, а сама професија као дјелатност у којој је човјечност круцијална бит (Nedeljković, 1982, према Petrović, 2013: 66). Не спорећи ово суштинско својство социјалног рада, треба примијетити да се ради о широко постављеној дефиницији, која може да се односи и на неке друге професионалне видове помагања. Самим тим, њоме се не прави јасна дистинкција између социјалног рада и других помажућих професија.

Будући да апликативна наука социјалног рада мора да кореспондира са актуелном друштвеном стварношћу, научно одређење социјалног рада подлијеже ревизијама у складу са савременим друштвеним приликама. О покушајима установљавања универзалне дефиниције, сходно савременом тренутку, најбоље свједочи генеза међународне дефиниције социјалног рада.

На првој међународној конференцији социјалних радника 1928. године у Паризу усвојена је дефиниција према којој се социјални рад „односи на све напоре чија је сврха олакшавање патње (било какве врсте) због сиромаштва и омогућавање појединцима и породицама да успоставе нормалне животне услове, превенцију социјалних недаћа, унапређивање социјалних и животних услова уз подршку социјалних служби у појединачним случајевима, правне и јавне акције које проводи заједница те друштвена истраживања и испитивања јавног мњења. Социјалне услуге/службе стога се не односе само на скрб, социјалне акције и социјалну добробит, већ такођер у одређеној мјери на хигијену и едукацију“ (Paris conference 1928, Vol. 1, No. 688, Eilers, 2003, према Gadžo-Šašić, 2018: 390).

Ово широко одређење социјалног рада засновано је на теоријама „помажућих“ и друштвених наука и обухвата скуп различитих административних, правних и педагошко-психолошких облика рада са циљем социјалног развоја у коначници. У овој дефиницији с почетка 20. вијека сиромаштво се види као централни проблем у ери тзв. социјалних болести, које су биле својствене за капиталистичка друштва у фази њихове експанзије. Унапређење хигијенских навика се види као облик предупређења тих истих социјалних болести, док се едукација (образовање) види као оружје за друштвену еманципацију. Треба додати да се, овако дефинисан, социјални рад фокусира ка помоћи појединцу и породици док су остала два теоријско-методска приступа (социјални рад са групом и социјални рад у заједници) занемарена.

Дефиниција, коју је утврдило Међународно удружење социјалних радника 1982. године, гласи: “Социјални рад је професија која има за циљ да постигне социјалне промјене у друштву у цјелини као и индивидуалне промјене“ (IFSW, 1982, према Petrović, 2016: 244). Значај ове дефиниције огледа се у томе што су у њој „помирена“ два приступа – социјални рад у циљу промјене (оснаживања) корисника и социјални рад у циљу остваривања промјена друштвене структуре која генерише социјалне проблеме. У овој дефиницији је „садржана динамичка и проактивна суштина социјалног рада, иако у њој нису прецизирани путеви теоријске основе и принципи“ (Petrović, 2016: 244).

Међународно одређење социјалног рада, какав данас познајемо, везује се за крај 20. и почетак 21. вијека. У дефиницији, која је усвојена на Генералној скупштини Међународне федерације социјалних радника (IFSW) и Међународног удружења школа за социјални рад (IASWW) у Аделаиди 2002. године, социјални рад се одређује „као професија која промовише социјалне промјене, рјешавање проблема у међуљудским односима те оснаживање и ослобађање људи са циљем повећања благостања. Упражњавајући теорије људског понашања и социјалних система, социјални рад интервенише на мјестима гдје долази до интеракције људи и њиховог окружења. Принципи људских права и социјалне правде су фундаментални за социјални рад“ (Gadžo-Šašić, 2018: 390). У наведеној дефиницији посебно се указује на комплементарност циљева социјалног развоја и социјалног рада. Оваквим одређењем указује се на теоријску заснованост („теорије људског понашања и социјалних система“) као и на „комплементарност теоријско-методских приступа“ уз подстицање широког акцијског приступа насупрот ранијем патерналистичком подређивању и уско помажућем одређењу (Petrović, 2016).

Уважавајући бурне друштвене промјене током наредне деценије, дефиниција социјалног рада се ревидирала и проширила на начин да се апострофира развојни карактер социјалног рада те се указује на теоријску заснованост професије и утемељеност на демократским вриједностима. Међународна федерација социјалних радника је у јулу 2014. године представила интернационалну дефиницију социјалног рада која је дала смјернице за даљи развој теорије и праксе социјалног рада. „Социјални рад је практично заснована професија и академска дисциплина која подстиче друштвене промјене и развој, социјалну кохезију те оснаживање и ослобађање људи. Принципи социјалне правде, људских права, колективне одговорности и поштовање различитости су централне вриједности социјалног рада. Потпомогнут теоријама социјалног рада, друштвеним наукама и хуманистичким и аутохтоним знањима, социјални рад ангажује људе и структуре за рјешавање животних изазова и побољшање благостања“ (International Federation of Social Workers IFSW, 2014).

Ова дефиниција одражава савремене тенденције у социјалном раду. Након више од сто година развоја социјалног рада указује се на значај социјалног рада као академске дисциплине, чиме се потврђује научна заснованост професије. Уз то, истиче се да је пракса социјалног рада „потпомогнута“ теоријама социјалног рада, које су, иако поникле из других наука, трансформисане у аутентично знање социјалног рада. Не оспорава се допринос теорија других друштвених и хуманистичких наука. Међутим, њихову примјену у социјалном раду треба схватити као нужност интердисциплинарног приступа. Социјални рад се ослања на широк спектар научних теорија и истраживања, како властитих, тако и теорија сродних наука, попут психологије, социологије, социјалне педагогије, права, антропологије, екологије, економије, менаџмента или медицине. Заједничко обиљежје теорија и истраживања у социјалном раду јесте да су примјењиви, да су еманципацијски и да су конструисани у садејству са корисницима услуга, као и у интеракцији и дијалошким процесима па стога дају сазнања о специфичностима окружења. Срж социјалног рада види се у подстицању друштвених промјена, социјалног развоја, социјалне правде, социјалне кохезије, оснаживања и ослобађања људи. Тиме се указује на то да историјски, економски, социјални, културни, просторни, политички и лични фактори могу бити прилика или препрека за људску добробит и развој. Умјесто позитивистичке парадигме, заговара се развој критичке свијести о друштвеним узроцима социјалних проблема и дјеловање у циљу отклањања, не само индивидуалних, него и структуралних баријера. „Ријеч је, дакле, о

еманципаторској пракси у којој су главни циљеви оснаживање и ослобађање људи. Солидаришући се са онима који су у неповољном положају, професија социјалног рада настоји да ублажи сиромаштво, ослободи рањиве и потлачене те подстиче друштвену укљученост и социјалну кохезију“ (Petrović, 2016: 242).

Пратећи дефиниције социјалног рада уочава се и развој социјалног рада. Карактерише га помјерање од традиционалног социјалног рада, чије је упориште у позитивистичком схватању социјалног рада, ка праћењу друштвених промјена кроз концепт одрживог развоја. То се остваривало промовисањем људских права и социјалне правде, интервенцијама на различитим нивоима (појединац и породица, група, заједница) те кроз међусекторалну и међупрофесионалну сарадњу. Овакво дефинисање је значајно и због тога што се наглашава значај ослањања социјалног рада на теорије и истраживања и то на интердисциплинарни и трансдисциплинарни начин. Социјални рад се развија ослањањем на властите теорије и истраживања као и на теорије сродних хуманистичких и друштвених наука. Битно је додати и партиципацијску позицију корисника услуга социјалног рада који се укључују у истраживања праксе како би се добила аутентична и аутохтона сазнања. „Социјални рад подржава рад са, а не за људе“ што је закључак изведен из ове међународне дефиниције која подржава аутохтона обиљежја и партиципаторни уплив у праксу и науку социјалног рада, наглашавајући да се социјални рад дешава у „интервенцијама на мјестима гдје долази до интеракције људи са околином“ (Petrović, 2016: 244).

Према једној од дефиниција, социјални рад се одређује као „организована друштвена, професионална и научна дјелатност која обухвата широку скалу организованих активности (истраживање, праћење, откривање, испитивање случајева или проблема, планирање и организовање социјалних акција и активности, социјална подршка и помоћ, евалуација и сл.), које предузимају професионалци преко различитих друштвених служби или институција или добровољци, спонтано или организовани у различитим удружењима или организацијама, ради предупређења животних тешкоћа или превазилажења неповољних посљедица социјалних ризика или случајева и поремећаја односа са другим људима, што неповољно погађа неке појединце, породице, друге друштвене групе и људске заједнице“ (Milosavljević, 2013: 20). Ту дјелатност врше професионалци тако што обављају активности, међу којима се, не без разлога, на првом мјесту помиње истраживање. Подразумијева се и то да ова, као и остале активности, захтијева да професионалци владају теоријско-методским знањима, како би квалитетно обављали социјални рад. Задаци социјалног рада су различити, а међу њима

су „истраживање социјалних проблема и појава, планирање различитих мјера усмјерених ка рјешавању одређених појава и проблема, развијање превентивног рада како би се смањила потреба за пружањем непосредне помоћи, координација и сарадња релевантних друштвених фактора у рјешавању социјалних проблема те пружање помоћи групама и поједницима када нису у стању да сами ријеше проблеме“ (Dervišbegović, 2003: 53-54). Социјални рад је, кроз овакво дефинисање, признат као практична професионална дјелатност и као наука која има свој предмет који истражује и развија одговарајућим методама те заснива и развија емпиријским подацима и теоријским идејама (Knežević, Miljenović, Branica, 2013).

Хронолошки посматрано, социјални рад данас има изразито шире оквире него што их је имао у вријеме свог настанка те покрива практично све области социјалних девијација. Данас је социјални рад заступљен у разним областима и то од области менталних поремећаја, преко проблема социјалне искључености и маргинализације, до различитих врста социјалних девијација. Такво посматрање доводи до схватања и потребе планирања превенције као битне одлике социјалног рада. Тиме, социјални рад остварује и своју друштвену оправданост а то је допринос пожељној социјализацији и понашању људи, развијању просоцијалних осјећања и рад у циљу друштвеног прогреса. Социјални рад наступа у ситуацији када се особа нађе у неповољном стању у којем сопственим снагама не изналази адекватан одговор на ситуацију и рјешење проблема. При томе су истицање значаја хуманистичког, алтруистичког и просоцијалног понашања и планирања обављања таквих активности основна обиљежја праксе и науке социјалног рада.

Сажето, под појмом социјалног рада се подразумева људска/друштвена, професионална/стручна, научна/академска и образовна дјелатност, а од социјалних радника се очекује да доприносе развоју научних истраживања проблема и проширењу спознајних основа науке о социјалном раду те да се у стручном раду руководе савременим теоријско-методским спознајама социјалног рада.

1.2. Малољетничко преступништво

1.2.1. Појмовно одређење и карактеристични типови малољетничког преступништва

За појмовно одређење малољетничког преступништва, битно је имати у виду да је обезбјеђење услова за васпитање и квалитетан живот дјеце, након бриге родитеља,

битна обавеза државе и њених институција. Међународна правна заштита дјеце полази од схватања да је заштита дјеце приоритет у друштву. Друштвене науке све више пажње придају изучавању дјеце, њиховог развоја, понашања и начина заштите.

У трагању за што прецизнијим објашњењем појаве малољетничког преступништва, у научној литератури се може наићи и на различите термине као што су: девијација, девијантно понашање, проблематично понашање, поремећај понашања, проблеми у понашању, неприхватљиво понашање, асоцијално понашање, васпитна запуштеност, васпитна занемареност, малољетничка делинквенција, преступништво, малољетнички криминалитет...

Најшире схватање појма „девијација“ се односи на „скретање или одступање од извјесног правца кретања, понашања“ (Мићуновић, 2005: 102). Примијењено на друштво и социјално понашање „девијација је процес избјегавања социјалне контроле и одступање од устаљених образаца понашања; девијанти су особе које не поштују прописане норме“ (Ковачевић, 2013, према Масановић, 2020: 28). У науци о друштвеним девијацијама девијантно понашање у својој основи има сукоб човјек – друштво. С обзиром на учеснике, сукоби могу бити интраперсонални, интерперсонални, интрагрупни, интергрупни, културни, а могу се дешавати у породици, са комшијама, на радном мјесту, у локалној заједници... (Petrović, 2017). Израз „поремећај понашања“ се односи на сва понашања дјетета која нису у складу са његовом животном доби и/или средином у којој живи и која наносе обострану штету те ометају функционисање резултирајући сукобима или проблемима социјалне комуникације дјетета (Масановић, 2020). Уз концепт поремећаја понашања користи се и израз „проблем у понашању“. Он се односи на значајно одступање од друштвено прихватљивих облика понашања у неком културном контексту и испољава се интернализовано ка себи (нпр. депресија, анксиозност) и као екстернализовано усмјерено ка другима и околини (нпр. агресија, чињење кривичних дјела) (Југовић, 2020). Уз манифестацију проблема у понашању, поремећај понашања одликује понављано и стално присуство образаца антисоцијалног, агресивног и изазивачког понашања (Popović-Ćitić, Žunić-Pavlović, 2005).

Уз појам малољетничког преступништва се често као синоними везују асоцијално и антисоцијално или антидруштвено понашање те васпитна занемареност и запуштеност. Појмови асоцијално и антисоцијално означавају противдруштвено и недруштвено понашање што упућује на понашање које је противрјечно правилима и нормама, при чему се асоцијално понашање односи на кршење моралних норми, док је антисоцијално понашање кршење правних норми. Појам „васпитне занемарености“ се односи на то да

су неки појединци (родитељи, васпитачи), групе (породична група) или институција (школа) направили пропусте у васпитању или социјализацији малолетника, а појам „васпитна запуштеност“ се користи за означавање посљедичног девијантног понашања малолетника којим нарушава општеприхваћене норме друштва и крши јавни ред и мир све до вршења кривичних дјела кажњивих кривичним законодавством (Milosavljević, 2003). „У социјалној психологији делинквентно је понашање насиље над законом заједнице; за правника то је понашање против закона; за клиничара то је симптом поремећаја у адаптацији, различите етиологије, који се испољава у тешкоћама односа с другима и реализацији властитих циљева“ (Avdibegović, Bijedić, Dahić, 2015: 58). Термин „малолетничка делинквенција“ се односи на чињење прекршајних и кривичних дјела од стране малолетника и за које се изричу правне санкције. Међутим, с обзиром на правну историјску генезу хуманизације односа према дјечи која чине противправне радње, овај израз је замијењен изразом „преступништво“. Малољетничко преступништво је најшири појам који обухвата све облике девијантног понашања код малолетника, тј. односи се на све облике кршења друштвених норми (моралних, прекршајних, кривичних). Девијантно понашање се тако посматра као индикатор малолетничког преступништва као проблема у социјалном функционисању и социјалном развоју малолетника.

Израз малолетни преступник, упућује на понашање малолетника које одликује неки преступ, понашање које није друштвено прихваћено као уобичајено и које је, правно посматрајући, санкционишуће и недозвољено. Сам назив се користи као синоним за израз делинквенција који је добио стигматизирајући карактер, па је израз „преступник“ уведен и налази се у међународним документима који данас регулишу област рада са малолетницима који су у сукобу са законом (Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija-a za funkcionisanje pravosuđa za maloljetnike – Пекињска правила, 1989, Pravila Ujedinjenih nacija za zaštitu maloljetnika lišenih slobode i Smjernice Ujedinjenih nacija o prevenciji maloljetničke delinkvencije – Ријадске смјернице, 1990). Стандардна минимална правила дефинишу малолетника као дијете или младу особу која се према дотичном правном систему може, у погледу преступа, третирати другачије од осталих; преступ је свако понашање које је кажњиво по дотичном правном систему; малолетни преступник је дијете или млада особа за коју је утврђено да је извршио/ла преступ (Standardna minimalna pravila Ujedinjenih Nacija za funkcionisanje pravosuđa za maloljetnike – Пекињска правила, 1989, члан 2., тачка 2.).

У литератури се налазе два приступа за објашњење појма преступништва: правни (ужи) који нормативно наводи противправне облике понашања те везује преступништво за календарски узраст особе, и социолошко-криминолошки (шири) приступ који полази од општеприхваћених норми понашања за дефинисање неприхватљивог и нежељеног понашања. Правни приступ се односи на кршење правних прописа чињењем кривичних дјела и прекршаја. Социолошко-криминолошки приступ је екстензивнији и полази од нормативно-вриједносних норми у друштву па преступничко понашање дефинише као неприлагођеност или супротстављеност друштвеном, моралном, вриједносном или правном кодексу понашања. Уже схватање, углавном, користи термин „преступник“ како би се избјегла додатна стигматизација и социјална искљученост малољетника, а аргумент за коришћење овог термина може бити и у томе што поремећаји у понашању имају исту етиологију, односно карактеристике поремећаја понашања као што су: препознатљивост, мултипла детерминисаност, различитост појавних облика, вишеструке негативне последице, предиктивност за настајање озбиљнијих понашања. На тај начин се обједињују термини поремећаји понашања, девијантно понашање, васпитна запуштеност, друштвена неприлагођеност, поремећаји прилагођавања, асоцијално понашање и ризично понашање, а што је битно, јер се може рећи да се таквим односом „наглашава потреба за обедињавањем активности превенције свих негативних и неприхватљивих понашања младих људи, без обзира на друштвену опасност, учесталост и друге одлике појединачних облика испољавања“ (Popović-Čitić, Žunić-Pavlović, 2005: 12).

Дестигматизирајући термин „малољетни преступник“ односи се на малољетнике одређене животне доби који су извршили неки преступ означен као такав у законској регулативи.

У Криминолошком лексикону (Бошковић, 1999) се наводи да се појам преступништво односи на „широки спектар појава повреде друштвених норми, асоцијалног, антисоцијалног и делинквентног понашања дјеце и малољетника одступања од правних и моралних стандарда понашања која су санкционисана друштвеним нормама и обичајима“ (Бошковић, 1999: 230). Односи се на разне врсте недоличног понашања, почевши од бјекства од куће до инкриминисаних радњи.

Малољетничко преступништво се, у суштини, не разликује од преступништва одраслих, а разлике настају због узраста. Тако је битно обиљежје малољетничког преступништва повезано са самом ријечју „малољетник“. Преступник је „општи појам за лице које је повриједило неки пропис на начин инкриминисан као кривично дјело,

преступ или прекршај“ (Бошковић, 1999: 270). Малољетничко преступништво је појава преступничког понашања које се односи на лица која развојно нису достигла пунољетство, а више се не сматрају дјецом у изворном смислу ријечи. Значи, узраст или године се везују за кривичну одговорност и категоризацију починиоца кривичног дјела. Био-психо-социјалне карактеристике малољетника, које су везане за узраст и године, директно условљавају категорисање неког понашања као криминално, као кршење државних закона и утичу на избор санкција. Ријеч је о особама чији је психички развој такав да нису увијек свјесне свог понашања и не познају друштвене норме јер их тек усвајају кроз социјализацију (Milosavljević, 2003). У правним актима се узраст одређује кроз дефиницију дјетета као лица које је млађе од 18 година, а за одређење малољетног преступника узимају се двије старосне одреднице и то 14 година, 16 година и 18 година. Наиме, у већини држава је горња граница пунољетства 18 година, у Аустрији 19, а у неким државама САД-а још увијек 21. Кривично законодавство Републике Српске је, кроз Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку (Службени гласник Републике Српске, 13/10, 61/13, 68/20), најприје дало дефиницију дјетета као сваког лица које није навршило 18 година а затим су наведене старосне групе малољетних преступника. Према дјечи до 14 година се не може изрећи кривична санкција нити покренути кривични поступак већ се упућују на орган старатељства, а кривичне посљедице могу да сnose родитељи. У односу на дијете које је у вријеме извршења кривичног дјела навршило 14 година а није навршило 18 година поменути закон разликује двије категорије и то млађи малољетник до навршених 16 година и старији малољетник од 16 до 18 година. Млађим малољетницима се могу изрећи васпитне мјере као блажа кривична санкција са циљем својеврсног васпитног дјеловања закона, а старијим малољетницима се могу изрећи васпитне мјере, а изузетно и казна малољетничког затвора. Постоји још и категорија млађег пунољетника као лица које је у вријеме извршења кривичног дјела навршило 18 година, али није навршило 21 годину. Према лицима из ове категорије се изузетно могу примијенити казнене санкције као према малољетним лицима.

Сљедеће обиљежје малољетничког преступништва јесу његове манифестације, односно карактеристични типови ове појаве. У домаћој стручној литератури се налази неколико класификација типова малољетничког преступништва. Ако се девијантно понашање малољетника посматра као супротстављање моралном, вриједносном или правном кодексу према којем се такво понашање не одобрава, осуђује или нормативно

санкционише, онда се може говорити о три групе девијантних понашања која се испољавају на различитим нивоима:

1. Девијантна понашања којима се крше важеће норме или извршена кривична дјела - кривични деликти (деликти насиља, имовински деликти, привредни деликти, сексуални деликти, саобраћајни деликти, компјутерски деликти, политички деликти, еколошки деликти);

2. Девијантна понашања као последица изобличености у погледу садржаја, начина или форме задовољавања људских потреба (зависност од алкохола, зависност од ПАС, зависност од коцке, извитоперења сексуалних потреба);

3. Девијантна понашања као одступање од важећих друштвених моралних норми (просјачење, скитња, беспосличарење, проституција, покушаји самоубиства, самоубиства) (Milosavljević, 2003; Jugović, 2007, према Macanović, 2020).

Изузимајући интегративна схватања друштвених девијација, а фокусирајући се на малољетнике као преступнике, поменуће се подјела на: системске девијације као кршења норми система због незадовољства његовим функционисањем (политички, привредни и чиновнички криминал), адаптивне девијације у чијој основи је конфликт појединац - друштвене групе и структура (криминал, проституција, алкохолизам, наркоманија, самоубиства, просјачење, скитња, др.) и неконформистичке девијације које имају за циљ промјену друштвеног и политичког поретка (Pešić, Janković, 1988, према Jugović, 2007).

Посебно је значајна типологија облика малољетничког преступништва у чијој основи је хуманистичко-антрополошко виђење девијација и односа друштва према њима, а направљена је у односу на критеријуме појавности и раширености:

1. Имовински криминал, као најраширенији тип малољетничког преступништва, најчешће се манифестује као крађа и препродаја;
2. Организовани криминал се све чешће манифестује код малољетника као нови вид организованог криминала јер се очекује да ће бити блаже осуђени;
3. Девијације повлачења: беспосличарење, скитња, просјачење и сл;
4. Девијација самоуништења: алкохолизам, наркоманија, покушаји самоубиства и самоубиства;
5. Агресивна понашања: туче, силеџијско понашање, вандализам;
6. Саобраћајни прекршаји и кривична дјела која се објашњавају из потребе дјете за самодоказивањем (Milosavljević, 2003).

Наведене типологије су издвојене из литературе из разлога што одговарају савременом приступу малољетничком преступништву и феноменологији која је карактеристична за подручје Републике Српске као и одређењима девијантног понашања у законима који се баве заштитом и поступањем са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Види се да постоји неколико карактеристичних облика којима се манифестује малољетничко преступништво као динамичка појава условљена низом фактора. Неспорно је да они који се баве социјалним радом треба да познају облике и манифестације девијантног понашања малољетника зато што је малољетничко преступништво друштвено неповољна појава због последица које изазива наносећи штету друштву, али и самим почионцима неприхватљивих дјела у осјетљивом развојном периоду.

1.2.2. Правни оквир за малољетничко преступништво

Положај малољетника у праву одређен је низом правних норми којима су дефинисани појам дјетета, права дјете, као и кривична одговорност и санкције за малољетнике почиоце кривичних дјела. С обзиром на нормативно-правни положај малољетних преступника, у малољетничком правосуђу постоје двије врсте законских прописа и то међународни и државни.

Права и заштиту дјете примарно прокламује Конвенција о правима дјетета (Konvencija o pravima djeteta, 1989), као универзални и свеобавезујући документ, подсјећајући да, према Општој декларацији о људским правима Уједињених нација, дјетињство захтијева посебну бригу и помоћ, као и да, према Декларацији Уједињених нација о правима дјетета (1959), дијете, због физичке и духовне незрелости, мора имати посебну заштиту и бригу. Конвенција о правима дјетета је генерални постулат, полазиште и исходиште заштите свих права, интереса и потреба дјете за одрастање и живот у атмосфери среће, љубави, разумијевања, толеранције, слободе, укључујући и законску заштиту од стране државе. Полазећи од тога да је дијете свако људско биће млађе од 18 година, Конвенција о правима дјетета наводи права дјете, као и обавезе држава потписница да поштују, гарантују и обезбиједе сва права и заштиту дјете наведена у њој кроз институције, службе и установе одговорне за бригу о дјети (Konvencija o pravima djeteta, 1989).

Посебан положај и заштиту дјете, поред Конвенције, налаже и низ других међународних докумената, а у односу на малољетне почиоце кривичних дјела

значајни су: Стандардна минимална правила Уједињених нација за функционисање правосуђа за малолетнике (Standardna minimalna pravila UN-a za funkcionisanje pravosuđa za maloljetnike – Пекињска правила, 1989); Смјернице Уједињених нација за спријечавање малолетничке делинквенције (Smjernice UN-a o prevenciji maloljetničke delinkvencije – Ријадске смјернице, 1990); Стандардна минимална правила Уједињених нација за алтернативне казнене мјере (Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za alternativne kaznene mjere -Токијска правила, 1990); Правила Уједињених нација за заштиту малолетника од неоснованог лишења слободе (Pravila Ujedinjenih nacija za zaštitu maloljetnika lišenih slobode – Правила из Хаване, JDL, 1990); Смјернице за дјеловање према дјечи у систему кривичног правосуђа (Smjernice za djelovanje prema djeci u sistemu krivičnog pravosuđa, Веџе смјернице, 1997) те низ Препорука и Протокола. Ови документи су битни јер дефинишу положај малолетних починилаца кривичних дјела који је другачији у односу на пунолетне починиоце кривичних дјела. Међународни документи дефинишу међународноправне стандарде поступања према дјечи и са малолетним преступницима, посебне санкције, посебан приступ и третман, алтернативне мјере, а са аспекта најбољег интереса дјетета и потреба ресоцијализације, рехабилитације и реинтеграције дјетета у хабитатну социјалну заједницу. Добробит малолетника, право на породични живот, принцип најбољег интереса дјетета, принцип сразмјерности, био-психолошке карактеристике малолетника, обезбјеђење социјалног развоја, као и превенција, ресоцијализација и реинтеграција, су полазне основе међународног права, које кроз основна и специјална права, чини корпус за начелно поступање према дјечи у сукобу са законом. Уз систем праћења и извршавања обавеза држава потписница, међународно право настоји да успостави и одржи систем малолетничког правосуђа који сараднички и свеобухватно штити права и интересе дјеце. И, коначно, заштиту права дјеце неопходно је перципирати и третирати прагматички у ширем оквиру, у контексту заштите људских права према Општој декларацији Уједињених нација о људским правима (1950) и према другим документима којима се штити, прокламује и афирмише заштита људских права. (Save the children UK, 2003).

Док међународни стандарди и одредбе унутрашњег државног правног апарата уређују појам и категорије малолетника, врсте кривичних санкција према малолетним починиоцима кривичних дјела, поступак за изрицање санкција и поступак извршења изречених малолетничких кривичних санкција, унутрашње законодавство државе регулише и конкретизује појам малолетничког преступништва, поступање, санкције и

мјере обавезне и принудне ресоцијализације те друштвене превенције преступништва дјеце извршиоца кривичних дјела. Третман малољетних преступника предвиђен је правном легислативом чиме се обезбјеђује ресоцијализација и превенција појаве малољетничког преступништва. Законски прописи којима се у Републици Српској уређује област малољетничког преступништва и малољетних починиоца кривичних дјела су: Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник РС бр: 13/10, 61/13, 68/20) те у дијеловима којима се уређује извршење кривичних санкција и Кривични закон (Службени гласник РС, бр: 64/17, 104/18, 89/21), Закон о кривичном поступку (Службени гласник РС, бр: 53/12, 91/17, 66/18, 15/21), Закон о прекршајима (Службени гласник РС бр: 63/14, 36/15, 110/16, 19/21). У складу са плановима и обавезама које је законодавац дао, Министарство правде је припремило и процедурално делегирало и ове подзаконске акте: Правилник о примјени васпитних препорука, Правилник о примјени васпитне мјере посебних обавеза, Правилник о дисциплинској одговорности малољетника који се налазе на извршењу заводских васпитних мјера и казне малољетничког затвора и Програм едукације. Министарство унутрашњих послова је израдило Правилник о примјени мјере полицијског упозорења.

Посебно је значајно нагласити да су старосна доб, затим психичка својства и околности под којима је малољетник извршио преступ, кључни за одређивање кривичне одговорности као и врсте кривично-процесних радњи и мјера. Узевши у обзир старосну доб и околности у којима је дјело почињено, малољетници, у односу на пунољетна лица имају другачији положај у кривичном законодавству, а то се види у блажем, прилагођеном санкционисању малољетничког преступништва.

С обзиром на општу друштвену реакцију на криминалитет малољетника постоје два приступа малољетничком преступништву: репресија као санкционисање кроз сузбијање или обуздавање и превенција као спречавање и предупређење (Horvatić, Cvitanović, 1999, према Starčević, Jambrek Petrak, 2016).

Репресија је одлика кривично-правног приступа који у својој основи има кажњавање, али се може рећи и да, поготово савремени кривично-правни однос према малољетним преступницима, има и превентивни карактер, уколико га посматрамо као специјалну превенцију. Репресија се огледа првенствено у санкционисању кршења друштвених и законских норми, а присутна је у друштву од почетка његових организовања, па се чак посматрала и као једини важећи концепт сузбијања понашања која су кажњива (Kurtović, 2002, према Starčević, Jambrek Petrak, 2016). Под репресијом

се подразумијевају казнене политике и поступања државе сходно различитим моделима или приступима.

Упоредо са јачањем идеје заштите људских права, развијала се превенција као хуманији приступ девијацијама. Сврха превенције је дјеловање на личност малољетника у виду усвајања и учвршћивања нових, просоцијалних образаца понашања, при чему захтијева и познавање начина социјалног развоја, односно фактора који дјелују на понашање. „Планирање и програмирање друштвених активности на спријечавању преступништва и заштити малољетних преступника полази од доброг познавања етиологије, феноменологије и посљедица малољетничког преступништва“ (Милосављевић, 1998: 201). Преузета из медицинских наука, превенција социопатолошких појава се одређује кроз три нивоа: примарни, секундарни и терцијарни (Miković, 2004), а савремени концептуални методолошки приступ превенцији је усмјерен на циљ па тако разликује три нивоа превентивног дјеловања: универзални, селективни и индиковани. Активности на универзалном нивоу су усмјерене на општу популацију и развијају социјалне компетенције при чему је селективни ниво, како и сам назив каже, селективно фокусиран на дјецу са ризиком од појаве поремећаја понашања (социјално депривирајуће породице, родитељи нижих компетенција...), а индиковани ниво је усмјерен ка дјечи са испољеном симптоматологијом или са акутним развојним проблемима и ту се може активно радити на предупређењу (Jugović, 2018; Jugović, 2020). У литератури се још говори о превенцији која произлази из утицаја казне. Наиме, сматра се да је кажњавање својеврсни начин спречавања појављивања или понављања преступништва. Општа кривично-правна превенција се постиже доношењем прописа којима се за девијанта кривично-правна понашања предвиђају санкције чиме се дјелује на свијест произвођењем „страха од казне“. Специјална превенција се остварује кроз извршавање судских пресуда, односно изречених мјера које се проводе у процесу ресоцијализације заводског или ванзаводског карактера (Karić, 2008: 210).

Разлика између ова два модела кривично-правне реакције на криминалитет малољетника (и ретрибуција или кажњавање по заслугама и реституција или мјере поправљања учињеног) огледа се у начину приступа у третирању кривичног дјела.

Карактеристика ретрибутивног модела јесте изрицање санкција које су сразмјерне тежини почињеног дјела. Ово је традиционални модел који је био присутан у почецима судске праксе и процесуирања малољетника који почине кривично дјело. Фокус кривичног правосуђа је на кривичном дјелу које се посматра као акт учињен против државе а одговорност малољетника се дефинише кроз санкцију која је заслужена казна

или одмазда (Save the children, Ministarstvo pravde Federacije Bosne i Hercegovine, 2016). Овај модел је био присутан у правосуђу почетком 19. вијека. Експанзијом идеја заштите људских права и права дјете, као и криминолошких учења о развоју личности, успостављао се хуманији однос према малољетницима, као и модели сузбијања криминалитета малољетника. Насупрот репресивног приступа, у 20-ом вијеку превладава посматрање малољетника као психо-социјално незрелог бића у фази развоја, што је утицало на развој модела који се базирају на сузбијању, превенцији, ресоцијализацији као сузбијања малољетничког преступништва. Тако се говори о неколико модела кривично-правне реакције на малољетнички криминал а то су: модел благостања (welfare модел) или заштитнички модел, модел правде или правичности (justice модел), а као подваријанте ових модела половином 20. вијека су се развили и модел ресторативне правде и неокорекционизам (Macanović, 2016).

Модел благостања се рудиментарно појавио крајем 19. вијека, као резултат развоја разних наука о личности и друштву, упоредо са развојем научних истраживања патолошких појава и оснивањем посебних установа које се баве малољетницима. То је резултирало заговарањем потребе да се у казненом праву треба пажња посветити и личности и индивидуалним потребама починиоца а не само тежини почињеног дјела (Kovačević, 2013). У основи овог модела је заштитнички и патерналистички однос државе кроз поступање правосуђа према малољетном починиоцу кривичног дјела. Овај модел карактерише то што суд поступа по концепту „*parens patriae*“, односно држава преузима улогу родитеља и даје широка дискрециона овлашћења суду који, узимајући у обзир личне особине малољетника, усмјерава кривични процес. Фокус није на кажњавању већ на заштити малољетника којем држава пружа помоћ кроз обезбјеђење заштите, преваспитни третман и смјештај (Ćorić, 2014b). Државне институције добијају тако задатке заштите и поступања у најбољем интересу дјетета што се остварује кроз преваспитне програме гдје значајну улогу добија орган старатељства који прати и евалуира мјере које се налажу малољетнику.

Модел правде се развио као реакција на наведена широка овлашћења суда, односно развијањем принципа правичног суђења и уважавањем мишљења, воље и слободе малољетника. Тако се малољетнику суди уз заштиту свих гарантованих процесних и других права а одговорност се утврђује у складу са чињеницом кривице и тежином почињеног дјела. У основи је реинтеграција у друштво уз поштовање права које имају сви грађани (Ignjatović, 2011, према Macanović, 2016). Уз правичност процеса суђења наглашава се и сразмјерност казне пропорционално тежини дјела. Орган старатељства

има улогу асистирања малољетнику како би му се помогло да оствари своја основна животна права, али и како би пренио његово мишљење и дао процјену нивоа когниције.

Даље промјене у кривично-правном приступу према малољетним преступницима доводе до преваге других мјера као алтернативних поступака којима је правосуђе почело прибјегавати. Заснован на идејама остваривања неформалне правде, крајем 20. вијека развио се модел ресторативне правде. У основи овог модела је фаворизовање другачијих начина поступања насупрот казни и кривично-процесном поступању. Основни циљ овог модела јесте рјешавање насталог конфликта кроз неформалне облике рјешавања. Притом, у рјешавање конфликта су укључене само заинтересоване стране, а то су они којима је изазвана штета: жртва и заједница, као и малољетник који је починилац дјела. Циљ није кажњавање или преваспитање већ поправљање штете услијед кривичног дјела на начин да малољетник прихвати одговорност тако да директном компензацијом допринесе поправци и поравнању штете без инволвирања суда. Принципи на којима се овај модел заснива су: поправљање штете и равнотеже у заједници, одштета жртви, постизање разумијевања малољетника и преузимање одговорности за преступ и штету, рехабилитација и ресоцијализација понашања малољетника (Karić, 2008). Овај модел је карактеристичан за савремени начин реаговања на малољетничко преступништво, а неријетко је комбинован са моделом благостања и моделом правде.

Облици примјене ресторативне правде према малољетницима су: диверзионе мјере скретања поступка према малољетницима, алтернативне форме поступања и алтернативне санкције. Диверзиони модел је фокусиран на удаљавање малољетника од судског процесуирања на вансудске мјере какве су мјера упозорења коју изриче полиција, мјере вансудског посредовања између жртве и починиоца у смислу извињења и/или надокнаде штете, друштвено користан рад, обавезан савјетовалишни третман. Алтернативне форме ресторативне правде имају за циљ предупређење понављања преступничког понашања малољетника, а примјери ових начина поступања су медијација између малољетног преступника и жртве те породичне расправе. Алтернативне санкције се односе на обавезу да малољетник поправи нанијету штету у корист жртве у односу на коју је почио кривично дјело или у корист локалне заједнице, при чему се ова мјера малољетнику изриче само за дјела чија је тежина сразмјерна. Примјери алтернативних мјера су: извињење, посредовање и хуманитарни рад за заједницу (Ćorić, 2014a).

Као савремени кривично-правни приступ малољетничком преступништву још се помиње и неокорекционализам. Овај модел има полазиште у схватању да „нема опроштаја“ и да малољетник сноси одговорност за извршено кривично дјело због чега слиједи и судско процесуирање. Одговорност се утврђује и за родитеље због пропуста у васпитању што се реализује институционално кроз ангажман органа старатељства. За овај модел је карактеристично заговарање мултисекторске сарадње и мјера попут доношења стратегија за сузбијање малољетничког преступништва, а све ово у сврху постизања безбједне животне заједнице (Radulović, 2010, према Macanović, Petrović, 2015).

Приступ који одликује кривично-правно законодавство Републике Српске је ресторативног карактера са нагласком на алтернативним и диверзионим мјерама. Предмет Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник Републике Српске РС бр: 13/10, 61/13, 68/20) су посебна правила поступања према дјечи која се налазе у сукобу са законом, млађим пунољетним лицима и дјечи која су жртве или свјedoци. По тим правилима су дужни да поступају судови, тужилаштва, укључујући овлашћена службена лица, органи старатељства, породице, школе, институције на свим нивоима друштвене заједнице. Мјере и кривичне санкције прате начела која усмјеравају поступање обухватајући социјалну, економску, био-психолошку димензију лица, уважавање личности, права и слободе, недискриминацију и омогућавање правилног развоја дјетета. Основна категорија кривичних санкција искључиво намијењених малољетницима су васпитне мјере и због тога су од посебног значаја (Grbić-Pavlović, Mitrović, Pavlović, Sređić, 2012).

Врсте васпитних препорука су: лично извињење оштећеном, накнада штете оштећеном, редовно похађање школе или редовно одлажење на посао, укључивање у рад без накнаде, укључивање у хуманитарне организације или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, лијечење у одговарајућој здравственој установи (болничко или амбулантно), укључивање у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта. Суд може изрећи и више васпитних препорука истовремено. За примјену прве двије васпитне мјере ангажује се орган старатељства гдје оспособљено стручно лице проводи ове препоруке медијацијом као посебним видом стручног посредовања. Закон даје предност алтернативним мјерама а то су мјера полицијског упозорења и васпитне препоруке. Циљ полицијског упозорења, као и васпитних препорука, је да се не покреће кривични поступак према

малољетнику, а да се на тај начин дјелује на правилан развој малољетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дјела (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, 13/10, 61/13, 68/20, члан 25). Санкције које се изричу када се покрене судски поступак су васпитне мјере. Могу се изрећи слjedeће васпитне мјере: а) мјере упозорења и усмјеравања: судски укор, посебне обавезе и упућивање у васпитни центар за малољетнике; б) мјере појачаног надзора: појачан надзор од стране родитеља, усвојоца или стараоца, појачани надзор у другој породици и појачани надзор надлежног органа социјалног старања и в) заводске мјере: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом и упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање. Изрицање ових мјера има за циљ санкционисање преступничког понашања малољетника и дјеловање на изворе појаве проблема у понашању који могу бити у породици или у другим чиниоцима социјализације. Посебна врста санкција према малољетном преступнику јесу мјере безбједности, а то су: обавезно психијатријско лијечење, обавезно лијечење од зависности, обавезно амбулантно лијечење на слободи, забрана управљања моторним возилом и одузимање предмета (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, 13/10, 61/13, 68/20, члан 61). Ове мјере имају за сврху рехабилитацију малољетника који је починио кривично дјело, а уз обавезу поштовања принципа сразмјерности, био-психолошких тешкоћа код малољетника, обазриво поступање према малољетнику и укључивање органа старатељства. Затворска казна се узима као посљедња расположива санкција и мјера, а из разлога неповољних утицаја како на малољетника тако и на породицу и заједницу.

У односу на међународно законодавство и прописе, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник 13/10, 61/13, 68/20) је у Републици Српској допринио заштити малољетника кроз алтернативне и дисперзионе санкције. Треба поменути и сарадњу са органом старатељства. Наиме, Законом је прописана обавеза да се, прије покретања судског поступка, прибаве подаци о малољетнику. Закон је јасно прописао да се од органа старатељства тражи социјална анамнеза органа са процјеном личности малољетника и услова у којима живи уз утврђивање у којим околностима је извршио преступ, како би се цјелокупни контекст узео у обзир приликом доношења судске одлуке и тако обезбједила потпуна заштита малољетника (члан 87, став 1. и став 2). Наглашена улога органа старатељства у поступању према малољетним преступницима захтијева још

већу одговорност и стручност социјалних радника. То практично значи да, ради процјене (личности, понашања, животних услова), прогнозирања и давања препорука и мјера за поступање према малољетном преступнику, социјални радник треба да посједује теоријска знања о феноменологији преступништва малољетника. Треба да познаје и теоријско-методске приступе и методе социјалног рада са малољетним преступницима. Користећи се и евалуацијским показатељима успјешности примјене појединих приступа и видова третмана, социјални радник даје закључак и предлаже суду начин поступања према малољетнику, а с обзиром на почињени преступ, карактеристике личности и укупни животни и социјални контекст малољетника.

Да би се још јасније схватио значај социјалног рада у области малољетничког преступништва и одговорност социјалног радника, у сљедећем поглављу се елаборира улога органа старатељства у систему социјалне заштите.

1.3. Малољетничко преступништво у систему социјалне заштите Републике Српске

Република Српска је парламентарна република, један од два равноправна ентитета у Босни и Херцеговини у којој, поред државног и ентитетског нивоа власти, законодавну власт имају Брчко Дистрикт и десет кантона у Федерацији Босне и Херцеговине. Република Српска је основана 09.1.1992. године, а као државни ентитет верификована је потписивањем мира у Паризу Дејтонским споразумом 14.12.1995. године. Нивои власти у Републици Српској су општина, односно град и република, а тренутно има десет градова и 54 општине.

Надлежности Републике Српске су одређене Уставом Републике Српске, односно Уставом Босне и Херцеговине. Надлежности државе и њених институција су: вањска политика, вањска трговина, царинска политика, монетарна политика, финансијска политика и сервисирање међународних обавеза БиХ, имиграциона политика, спровођење међународних кривичних закона и закона важећих међу ентитетима, односи са Интерполом, комуникацијске државне и међународне везе, регулисање саобраћаја између ентитета и контрола ваздушног саобраћаја. Све остале надлежности припадају ентитетима. У надлежности Републике Српске и њених органа спадају: људска права и слободе, једнакост пред законом, економско и социјално уређење, самосталност и положај предузећа и других организација, уставни положај и права јединица локалне управе и самоуправе, доношење закона, општих и других прописа и аката, заштита уставности и законитости, заштита интегритета уставног поретка и

територијалне цјелокупности РС, мјере за случај ратног стања, непосредне ратне опасности и ванредног стања, својински и облигациони односи, банкарски и порески систем, привредни, научни технолошки, демографски, социјални развој, развој привреде и села, прикупљање статистичких података од општег интереса, организација и рад државних органа и јавних служби, радни односи и заштита на раду, запошљавање, социјално осигурање и други облици социјалне заштите, здравство, борачко-инвалидска заштита, брига о дјечи и омладини, образовање, култура, међународна сарадња, јавно информисање, одбрана.

Дакле, надлежности државе су: заштита права и интереса грађана, дјеце, омладине, социјална и друга заштита, али и санкционисање непожељног понашања и радњи. Сами ентитети даље, својим законским актима уређују и конкретизују заштиту као и санкције првенствено кроз систем социјалне заштите.

Систем социјалне заштите у Републици Српској је дефинисан Законом о социјалној заштити (Закон о социјалној заштити Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, бр. 37/12, 90/16, 67/19, 42/20, 36/22), а потом и низом подзаконских аката, којима су конкретно образложена поједина права, начини остваривања и процедуре те оснивање установа социјалне заштите. Законом су дефинисане основе социјалне заштите грађана, заштита породице са дјецом те основна права, као што су право на материјално обезбјеђење, право на институционално збрињавање и друга права и услуге за лица у стању социјалне потребе те су гарантована права на новчана давања и социјалне услуге, као и друге мјере које се пружају појединцима, члановима породице или породици у цјелини, с циљем задовољавања социјалних потреба и превенције и предупредређења социјалних проблема. Носиоци социјалне заштите су Република и градови/општине. Систем социјалне заштите је централизован тако да центре/службе за социјални рад оснивају локалне заједнице (општине и градови). Данас у Републици Српској постоји педесет један (51) центар за социјални рад и једанаест (11) служби социјалне заштите (Министарство здравља и социјалне заштите, 2022). Корисници система социјалне заштите су малољетна и пунољетна лица која се налазе у стању социјалне потребе, а дијете може бити корисник права уколико је:

- „1) без родитељског старања,
- 2) са сметњама у развоју,
- 3) чији је развој ометен породичним приликама,
- 4) жртва насиља,
- 5) жртва трговине дјецом,

6) са друштвено неприхватљивим понашањем,

7) изложено социјално ризичним понашањима,

8) коме је због посебних околности потребна социјална заштита“ (Закон о социјалној заштити Републике Српске бр. 37/12, 90/16, 67/19, 42/20, 36/22, члан 17. тачка а).

Из овога се види да се центар за социјални рад бави заштитом дјеце чије су одрастање и социјални развој угрожени, која се налазе у ризику као и дјецом која су испољила нека непожељна понашања и из неких од тих разлога им је потребна посебна помоћ. Закон о социјалној заштити специфичним терминима назива кориснике законских права описијући тако разлоге због којих се они нађу у систему помоћи. Неки изрази као што су „без родитељског старања“, „жртва насиља“, „жртва трговине дјецом“ јасно указују на разлог, док су остали изрази шири и односе не узроке или појавност проблема које дијете може да има. Ометеност развоја породичним приликама је шире описивање, а схвата се као изложеност дјетета социјално ризичним понашањима у његовој животној средини, а која угрожавају развој и права дјетета. „Друштвено неприхватљиво понашање“ је назив за понашање дјеце које друштво обичајно и законски оцјењује као непожељно. Из тог разлога је предмет низа закона, укључујући Закон о социјалној заштити у коме се наводи да је то дијете „које је под ризиком, чини прекршајна и кривична дјела, које се бави скитњом, просјачењем или сличним понашањем нарушава општеприхваћена друштвена правила понашања и важеће законске норме“ (члан 18. став 1. тачка а).

У закону се уочава и разлика у разлозима због којих се малолетно и пунолетно лице могу наћи у стању социјалне потребе. Наиме, пунолетно лице се у стању социјалне потребе налази уколико је у питању:

„1) материјално необезбијеђено и за рад неспособно лице,

2) са инвалидитетом,

3) старије, без породичног старања,

4) са друштвено негативним понашањем,

5) жртва злоупотребе психоактивних супстанци,

6) жртва насиља у породици,

7) жртва трговине људима и

8) коме је због посебних околности потребна социјална заштита“ (члан 17. тачка б, Закон о социјалној заштити Републике Српске бр. 37/12, 90/16, 67/19, 42/20, 36/22).

Код малолетних лица се за опис понашања користи израз „непожељно“ док се за категорију одраслих лица користи израз „негативно“. Пунолетно лице које је корисник права из социјалне заштите због испољавања негативног понашања је лице „које се одаје беспосличарењу, скитњи, просјачењу или другом друштвено негативном понашању“ (члан. 18. тачка 4.). Прављење дистинкције у терминолошким и категоријалним одређењима указује на протективни приступ према дједи базиран на уважавању нивоа зрелости и усвојености социјалних норми, односно на чињеницу да су дјеца особе у фази развоја и сазријевања због чега се нагласак ставља на неприхватљивост понашања.

Закон о социјалној заштити јасно наводи установе социјалне заштите које се баве заштитом малолетних и пунолетних лица у стању социјалне потребе. То су сљедеће установе: а) завод за социјалну заштиту, б) центар за социјални рад, в) установа социјалне заштите за смјештај, г) установа социјалне заштите за дневно збрињавање и услуге, д) центар за помоћ и његу у кући, ђ) геронтолошки центар, е) центар за социјалну рехабилитацију лица са инвалидитетом, ж) центар за васпитање дјеце и омладине, з) центар за дјецу и омладину са сметњама у развоју, и) прихватилиште и ј) савјетовалиште (члан 81). Свака од установа има специфичне надлежности за обављање одређених дјелатности. Највећи обим надлежности припада центру за социјални рад, као носиоцу правних овлашћења а установе социјалне заштите се затим међусобно допуњавају и надовезују приликом пружања услуга и мјера ради остваривања права или пружања помоћи.

Како би се сврха социјалне заштите у цјелости остварила, систем социјалне заштите је увезан и са другим системима, што је посебно изражено у случају заштите дјеце са друштвено неприхватљивим понашањем која почине кривично дјело. Уз центар за социјални рад као орган старатељства законодавац је предвидио и потребу постојања других установа које ће, заједно са центром, радити на заштити корисника. Тако се, уз Завод за социјалну заштиту као развојну установу која треба да прати, истражује и планира развој, налазе центри за социјални рад као установе са јавним овлашћењима за примјену закона у смислу признавања права и услуга. У закону се наводи да збрињавање лица без родитељског старања врше установе за смјештај, за лица са сметњама у развоју и/или инвалидитетом потребне су установе или центри за помоћ и његу у кући, геронтолошки центар, а за лица са сметњама у развоју су потребни центар за социјалну рехабилитацију те центри за дјецу и омладину са сметњама у развоју. Такође, предвиђени су центри за васпитање дјеце и омладине те прихватилишта и

савјетовалишта. Дјелатности неких установа се могу преплитати што је добро полазиште јер тај диверзитет даје могућност избора услуге или мјере у складу са индивидуалним карактеристикама, потребама и вољом корисника. Конкретно, то значи да су нпр. носиоци заштите за дјецу са друштвено неприхватљивим понашањем установе за дневно збрињавање (центар за дневно збрињавање дјеце и омладине, центар за специјалистичке услуге) које пружају услугу дневног збрињавања и низ услуга васпитно-образовног, ресоцијализацијског и рекреативног карактера, а затим се може оснивати и центар за васпитање дјеце и омладине са поремећајем у понашању.

Мора се додати да Република Српска нема развијену мрежу установа намијењених пружању услуга и помоћи дјечи са поремећајем у понашању. Тренутно установе за дневно збрињавање које се баве и овом категоријом корисника постоје само у Бијељини, Приједору и Бањој Луци. Може се додати да у Дервенти и Бањој Луци постоје савјетовалишта за породицу чији рад је усмјерен ка свим категоријама корисника социјалне заштите, а између осталог и ка дјечи са друштвено неприхватљивим понашањем. Значајно је додати да систем социјалне заштите, који чине установе социјалне заштите, за провођење својих дјелатности, односно поступке признавања права, пружања услуга заштите, надзора и помоћи, сарађује са свим другим системима у држави попут кривично-правног, здравственог или образовног система. Захваљујући међусекторској сарадњи систем социјалне заштите ефикасније остварује своју сврху заштите и помоћи.

1.3.1. Центар за социјални рад у улози органа старатељства

Централну улогу у друштвеном реаговању на девијације, социјалне проблеме и потребе има центар за социјални рад. Зачет на принципима хуманости те основан као државна установа, центар за социјални рад је орган надлежан за непосредно остварење социјалне заштите примјеном социјалног рада и остваривањем нормативних права.

Задатак центра за социјални рад је брига и помагање осјетљивим друштвеним групама и лицима која се, из разних разлога, нађу у неповољном стању које не могу самостално да превазиђу. Као установа са задатком бриге и помоћи, центри представљају „базичну стручно-институционалну нит социјалне заштите и старатељства“ (Крговић, Миловановић, 2003: 5).

Генеза оснивања центара за социјални рад у Републици Српској, односно Босни и Херцеговини, води у период када је Босна и Херцеговина била у саставу Федералне

Народне Републике Југославије. Динамику оснивања центара су одређивале општине, сходно препознавању потребе за функционисањем оваквих установа. Након Другог свјетског рата у опустошеној држави организују се прве социјално-заштитне активности у циљу брзог опоравка и развоја. Улога и задаци центра за социјални рад кретали су се од тога да обавља стручну савјетодавну помоћ до вршења јавних овлашћења у примјени законских норми за одобравање материјалне помоћи. До 1965. године социјални рад се одвија у органима општинске управе у оквиру посебних служби, а у шест већих градова су били основани центри за социјални рад као самосталне стручне установе (Сарајево, Зеница, Бања Лука, Тузла, Мостар и Бијељина), након чега су нешто спорије оснивани и у другим општинама (Miković, 2005).

Након грађанског рата на простору Југославије (1991-1995) и заснивања Босне и Херцеговине као самосталне државе, реуспостављено је функционисање центара за социјални рад на начин да је сваки ентитет донио самосталне законске акте којима су полазиште биле првобитне поставке и идеје стручног социјалног рада и помоћи уз правни аспект и перспективу развоја. Тако је центар за социјални рад одређен као стручна установа у којој социјални рад има централно мјесто, а гдје је уведено и право као дјелатност која се огледа у провођењу процедура прописаних законом. Центар је тако постао установа одређена правима грађана (нпр. право на задовољавање основних животних потреба кроз новчана давања) и обавезама државне власти (заштита породице, старатељство, збрињавање немоћних). И поред бирократизације и нормативно-правног уређења процедура помоћи, стручни рад је, ипак, претпоставка успјешног остваривања заштите и помажуће улоге центра као органа старатељства.

Брига о немоћним, о дјечи и породици је била почетна дјелатност центра као органа старатељства. Уз бригу о дјечи без адекватне родитељске бриге, центар се бави и другим девијантностима, а специфична и од широког друштвеног значаја је појава малољетничког преступништва. Као орган старатељства центар за социјални рад је дубоко инкорпориран у заштиту малољетника јер су му, прије свега, нормативно-правно повјерена овлашћења за учествовање у санкционисању а потом и у третману, кроз стручни и надзорни рад.

Центар за социјални рад, као орган старатељства, има низ улога, овлашћења и законских обавеза планирања и провођења превенције, третмана, праћења те стручне и етичке обавезе поступања. Друштвена организација заштите дјеце уопште, као и малољетника са неприхватљивим понашањем, у први план ставља орган старатељства којем су додијелене различите обавезе, почевши од превенције, васпитања,

ресоцијализације до кривично-правних мјера и акцијско-реинтегративног социјалног рада.

„У области друштвене заштите и ресоцијализације малолетних преступника орган старатељства има кључну, аутохтону и незамјењиву улогу“ (Милосављевић, 1998: 200). Комплексност узрока и карактеристике појавних облика те лични и социјални контекст малолетних преступника утичу и на друштвено реаговање, па тако и на праксу социјалног рада и мјере унутар система социјалне заштите према малолетним преступницима. Неколико је комплементарних улога органа старатељства којима центар врши послове заштите, превенције и предупређења малолетничког преступништва те спроводи радње у циљу ресоцијализације и реинтеграције. Као орган старатељства центар учествује у превенцији, а затим у раном препознавању и идентификовању поремећаја понашања код дјете. Опсервација и дијагностика су претпоставке за третман који је наредни задатак центра (Pleh, Suljagić, Suljagić, 2020). Такође, органу старатељства су повјерени сљедећи задаци: праћење и проучавање малолетничког преступништва, праћење критичних социјалних група, планирање друштвених активности и превентивни рад на спречавању преступништва, утицај на малолетничко правосуђе у смислу учествовања у поступку изрицања васпитних мјера, социјална заштита малолетних преступника ради отклањања негативних особености социјалног стања и координативно-иницијативна улога у институционалном систему третмана преступника и др. (Милосављевић, 1998).

У надлежности центра за социјални рад је обављање стручног рада и вођење послова старатељства. У Закону о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник РС, 13/10, 61/13, 68/20) је препознат значај органа старатељства у поступању према малолетним преступницима као установе којој је повјерен задатак учествовања у процјени малолетника опсервацијом личности и изразом социјалне анамнезе. Орган старатељства има задатак да стручно-дијагностичким поступцима изврши својеврсно истраживање, опсервацију и процјену личности малолетника као и социјалних услова живота малолетника. На основу процјене околности под којима је малолетник починио кривично дјело, орган старатељства даје тужилаштву и суду мишљење и приједлог о предузимању одговарајуће мјере и њеној сврсисходности. Орган старатељства има овлашћења да учествује у праћењу и провођењу мјере или мјера које је судски орган изрекао, без разлике да ли су мјере судског или вансудског, институционалног или ванинституционалног карактера. Притом социјални рад са малолетним преступницима,

који проводи орган старатељства, има корективно-савјетодавни и превентивни карактер.

У систему друштвеног реаговања на криминалитет дјеце и младих, дјелатност центара за социјални рад има четири димензије: нормативна, социјално-политичка или социјално-заштитна теоријска и методолошко-методска и институционална. Прве двије односе се на позитивно законодавство (домаће и међународно) и систем социјалне политике и заштите који одређују начин реаговања и хуманистички оријентисаног поступања. Трећа димензија је суштински различита тако што се односи на теоријске поставке о етиологији криминалитета дјеце и изучавање фактора који утичу на појаву. Методолошка димензија се односи на то да је рад са малољетним преступницима одређен институционалним контекстом у којем се примјењују тачно одређене методе, средства и поступци (Jugović, 2005).

Законима дате ингеренције обавезују орган старатељства да извршава бројне задатке, почевши од праћења стања и процјена потреба у социјалној заједници као и праћење социјалног развоја и промјена и правце дјеловања социјалне политике, преко акционих планова и програма превенције, па све до конкретног сачињавања плана ресоцијализације, учешћа у предлагању и имплементацији васпитних мјера.

Орган старатељства, у раду са малољетним преступницима има улоге које су директног или индиректног превентивног значаја, а оне, посматрано кроз методски контекст, су „саветодавно инструктивне, стручно-методолошке, иницијативно покретачке, организаторске и координативне“ (Jugović, Brkić, 2013: 4).

Процесни положај органа старатељства у поступку према малољетним почиоцима кривичног дјела одређен је правном регулативом и то како материјалним прописима који регулишу питање надлежности органа старатељства за бављење питањима заштите дјеце, тако и прописима који се односе на кривична дјела и дјецу почиоце кривичних дјела. Орган старатељства је укључен у све сегменте заштите дјеце са друштвено неприхватљивим понашањем, почевши од превенције појаве те обухватајући све фазе у кривичном процесуирању и третману дјеце која почине кривично дјело. Задаци органа старатељства се односе на поступање према позитивним прописима у сљедећим доменима надлежности:

- „ - искључива надлежност органа старатељства,
- надлежност у поступку прије доношења одлуке;
- надлежност након доношења одлуке,, (Buljubašić, 2005: 224).

Искључива надлежност се односи на малолетнике починиоце кривичног дјела до 14 година против којих се не може покретати судски поступак и на поступање према малолетним преступницима који нису извршили кривично дјело. Надлежност прије доношења судске одлуке подразумијева обавезе органа старатељства да, током судског поступка буде укључен на начин да врши процјене и предлаже, штитећи права и интересе малолетника. Након доношења судске одлуке, центар за социјални рад има надлежности у виду обавеза извршења васпитних мјера, предлагања измјена, обустава те комплетне ресоцијализације и помоћи малолетнику да се укључи у токове социјалне заједнице и системе чији је члан (школа, посао, породица).

Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник РС бр: 13/10, 61/13, 68/20) недвосмислено адресира центар за социјални рад као значајног сарадника у поступку и као друштвени субјекат који се бави заштитом права малолетника и рехабилитацијом, а затим и као орган који активно учествује у провођењу васпитних препорука. Након појединачне процјене стручњака различитих профила који раде у центру за социјални рад врши се обједињавање дијагностичких налаза, односно тимска обрада уз извођење тимског закључка. Закључак садржи етиолошко-феноменолошке информације о узрочности, карактеру и врсти дјела, појавности, прогнози понашања те провјеру ресурса за корекцију понашања и приједлог за третман. Приликом сачињавања тог приједлога, центар се руководи процјеном стручњака и могућностима локалне заједнице за провођење тих мјера. Овдје се посебно истиче законски предвиђена обавеза органа укључених у кривични поступак, односно органа старатељства, судова и тужилаштва, да при избору мјере која се предлаже, односно изриче малолетнику, узима у обзир његов узраст, зрелост, склоности и друга својства личности, облик поремећаја понашања тежину дјела, као и околности које се могу посматрати као етиолошки ризични чиниоци који су утицали на појаву поремећаја понашања (нпр. породичне прилике, васпитање, прилике из средине). Узимају се у обзир и информације о томе да ли је малолетнику то први преступ или је рецидивист. Органу старатељства је повјерено да стручно процијени и узме у обзир карактеристике био-психолошког узраста малолетника, повезаност развоја дјетета и услова средине у којој живи те да анализира раније и прогнозира будуће понашање малолетника. „Тек такве извјештаје ће суд цијенити, као и остале доказе и утврдити особености личности учиниоца, а таква испитивања најбоље је повјерити центрима за социјални рад који са својим стручним тимовима покривају цијелу територију Републике Српске“ (Simović, 2002a: 98). У овој

фази орган старатељства има улогу да штити интересе малољетника, стручно процијени све битне околности у вези са малољетником те да сарађује са органима који проводе истражне и друге радње.

Орган старатељства брине о малољетнику и тако што му помаже да разумије цијели кривични процес пружајући савјетодавну помоћ. У складу с тим, од органа старатељства се очекује и захтијева „обазриво поступање“ које је образложено на сљедећи начин: „При предузимању радњи којима је присутан малољетник, а нарочито при његовом испитивању, поступа се обазриво, водећи рачуна о зрелости, другим личним својствима и заштити приватности малољетника како вођење поступка не би штетно утицало на његов физички, ментални и когнитивни развој“ (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, 13/10, 61/13, 68/20, члан 76).

Задатак органа старатељства јесте и да тужилаштву достави своје мишљење о цјелиходности покретања поступка према малољетнику. Јасно је да „проучавањем личности и социјалних прилика малолетника, стручни радници центра утврђују индикације и његове потенцијале, на основу којих заснивају своје стручно мишљење о томе да ли је у конкретној ситуацији обустава поступка и одговарајућа васпитна мера право решење“ (Крговић, Миловановић, 2003: 246). Наиме, у малољетничком законодавству је предвиђена примјена начела опортунитета у складу са принципом сразмјерности, а то се обезбјеђује и врши тако да се бира санкција која је прилагођена личним особинама и приликама малољетника. На тај начин се постиже да тежина дјела, уз узимање у обзир и околности у којима је почињено, и врста мјере која се изриче буду сразмјерне. Уколико орган старатељства дође до закључка да вођење поступка према малољетнику не би било цјелисходно, с обзиром на природу кривичног дјела, животне околности малољетника и лична својстава малољетника, о томе ће обавијестити тужилаштво које може провести и друге радње како би испитало цјелисходност покретања поступка. У случају да тужилац оцијени да није цјелисходно покретати поступак према малољетном починиоцу кривичног дјела, обавјештава о томе родитеље и орган старатељства.

Задаци органа старатељства не могу се свести само на нормативне оквире, већ су много шири. Након изрицања мјере, слиједи стручни рад органа старатељства усмјерен ка постизању корекције понашања малољетника и предупредјењу појаве рецидивизма те унапређењу квалитета живота малољетника. Захтјеви третмана зависе од врсте изречене мјере као и околиских фактора малољетника, као што су породичне социо-

економске прилике, односи у породици, асоцијалне појаве у породици, учење и рад, начин кориштења слободног времена, социјални односи у заједници. Активности, услуге, мјере и интервенције које предузима центар за социјални рад као орган старатељства у погледу малолетничког преступништва, су оне мјере, интервенције и модели бриге који се предузимају у оквиру надлежности центра или у сарадњи са другим организацијама и службама у заједници. Проблемско-садржински посматрано, са малолетним преступником се проводи индивидуални социо-терапијски рад и рад са породицом с циљем пружања помоћи и подршке, третмана и превенције рецидивизма. Мора се имати у виду да је битно и учешће самог преступника као и чланова његове породичне мреже. На то указује идеја да „израдом превентивног програма који би био заснован на акционом истраживању и синхронизованом учешћу свих заинтересованих друштвених чинилаца (центра, школе, спортских и културних друштава, органа гоњења, тужилаштва и суда), обезбедило би се јединствено деловање на децу и малолетнике“ (Миловановић, Крговић, 1998: 168).

Центар за социјални рад нема надлежности за посредовање у запошљавању, али има могућност помоћи кроз оснаживање, повезивање и упућивање на надлежне организације, на образовне установе и сличне службе у виду заступања, заговарања, лобирања и социјалног развоја заједнице. Проблем повјерења у исконске промјене и разумијевање код малолетника, ризик од рецидивизма те неријетко стигматизирајући однос социјалне средине према малолетнику који је испољио неприхватљиве облике понашања усмјерава поступање органа старатељства. Управо је неформална реакција друштва битнија од формалне реакције и поступања државе, тако да се мора имати на уму то да је „реакција грађана Републике Српске на малолетничку делинквенцију и малолетне делинквенте, створена под утицајем норми, обичаја и морала, у виду презира, неодобравања, изолације, репресије, етикетања“ (Масановић, 2014: 32). Овакве околности отежавају поступак третмана, чији је крајњи циљ реинтегрисање малолетника.

Најкраће речено „превенција значи интервенцију“ а орган старатељства, чији је задатак заштита дјете, има обавезу предузимања интервенција и то почев од предупредјења појаве до специјалне превенције која се односи на кажњавање као поруку за починоца (Масановић, Grbić Pavlović, Kuprešanin, 2016: 70). Циљ превентивног и третманског рада центра за социјални рад је и рад у интересу друштва, а то захтијева што квалитетније и ефикасније превентивне планове и програме који ће резултирати предупредјењем појаве и смањењем броја малолетних преступника. То обухвата све

нивое, од социјално-политичких и друштвених акција, до активности на нижим нивоима друштвеног организовања, као што су општине, мјесне заједнице и школска подручја. Општи програми превенције подразумевају индиректно дјеловање на малолетничко преступништво и они су, због друштвеног значаја, полазна база. Овај најшири вид превенције обухвата програмирање, планирање и организовање акција помоћи породицама које живе у неповољним социо-економским условима или дјеци која су у ризику. Посебна превенција, која је усмјерена на рад са ризичним групама, захтијева директније приступе и методе дјеловања у односу на конкретне проблеме, средине или групе. Специјална или појединачна превенција се односи на малолетнике код којих су видљиви неки појавни облици преступништва те су у фокусу дјеловање на узроке проблема у понашању и на стварање повољних услова за развој малолетника, како би се предупредио рецидивизам (Милосављевић, 1998). Притом, значајно је додати да је низ субјеката који проводе превенцију, а то су сви они који се у оквиру двоје дјелатности баве понашањем дјете: систем социјалне заштите, полиција, суд, систем васпитања и образовања.

Пожељно је, па и неопходно, да субјекти заштите и контроле дјелују заједно на пољу превенције и ресоцијализације тако да полиција, систем социјалне заштите и просвјете и образовања сачињавају радне групе, праве акционе планове, проводе превентивне активности, попут презентације у школама, са родитељима, обуке наставног особља. Теме попут демократије, ненасилне комуникације, сајбер (cyber, engl.= кибернетички, интернет) криминала, вршњачког насиља, злоупотребе дрога, алохола и дувана, су неке од идеја за заједничке акције. Закључује се да центар за социјални рад мора да дјелује и превентивно и куративно, а да је превенција обавеза и других субјеката друштвене заштите и социјалне контроле (Милосављевић, 1998). Циљна група таквих активности су млади који нису у сукобу са законом. Стварање услова за коришћење слободног времена на добар начин, уз могућност бављења спортом, музиком, рекреацијом, хобијима, што су елементи превентивних програма. Бунтовност адолесценције, истраживачки дух, изазов тестирања граница, одупирање ауторитетима су изазови којима друштвени системи треба да се баве тако што би се припремали и нудили атрактивни садржаји младима. Неки ризици се такође морају предупредити, а то могу бити неповољне социо-економске прилике породица младих преступника, неприхватање проблема и сарадње од стране родитеља, па и минимизирање појаве од стране школе или културолошки аспекти васпитања дјете. Због значаја сузбијања малолетничког преступништва, потребно је развити јединствен приступ утицаја на

социо-културне узрочнике и обезбиједити инволвираност свих институција и особа које се баве проблемом малолетничког преступништва, а то су: малолетник, родитељи, грађани, систем социјалне заштите, образовни систем, законодавне власт (извршна, судска), Министарство унутрашњих послова и Министарство правде и невладин сектор (Министарство здравља и социјалне заштите РС, 2019).

У социјалном раду органа старатељства са малолетним преступницима, мора се нагласити значај његовог учешћа током свих фаза кривично-правног поступка. Орган старатељства, као представник интереса за исправан развој малолетника и сарадник у кривичном поступку у имплементацији криминално-политичких циљева сузбијања рецидивизма криминалитета малолетника, има реалне могућности утицаја на одлуке органа кривичног гоњења и на заштиту малолетника. Са друге стране, треба подсјетити да „будући да је центар за социјални рад, због неадекватне кадровске структуре, недовољног броја кадрова те материјалних и организацијских тешкоћа, у немогућности да се користи својим правима у поступку према малолетнику, у мјери и на начин предвиђен законом, стиче се погрешан дојам да је он само 'сервис за прикупљање података о личности и породици малолетника' “ (Singer, 1987, према Simović, 2002b: 121).

Узимајући у обзир комплексност и сложеност негативних друштвених посљедица криминогене инфичираности и стигматизације те компликованост постизања корекције понашања, друштвена реакција на малолетничко преступништво захтијева посебан сензибилитет и активан ангажман органа старатељства. Налазећи се пред тим изазовима, велика је одговорност стручњака запослених у центрима да одговоре на захтијеве друштва и при томе заштите интересе дјете. У овој најосјетљивијој и деликатној мисији (ре)социјализације дјете и младих, социјални радници морају бити изузетни стручњаци и зналци. Они мора да буду свјесни одговорности која произлази из чињенице да је држава центру за социјални рад повјерила тако битну улогу старања за младе. Тамо гдје закажу родитељи и породица (па и други агенси социјализације), орган старатељства је прозван и одговоран за најважнију друштвену мисију – васпитање и развој младих. Из ове фундаменталне и животно и друштвено важне одговорности центра за социјални рад произлази и одговорност социјалног радника да пружи *најбољу могућу услугу*. То недвосмислено значи да социјални радници мора да владају стручним и научним знањем, да мора да познају и примјењују релевантне теорије ЗА и О социјалном раду, да мора да знају и ваљано примјењују теоријско-методске приступе и да мора да владају методама стручног рада.

2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДСКЕ ДЕТЕРМИНАНТНЕ СОЦИЈАЛНОГ РАДА СА МАЛОЉЕТНИМ ПРЕСТУПНИЦИМА

Ријеч теорија потиче од старогрчке ријечи *theoria* којом се означава гледање и посматрање. То је „1) мисаоно-спознајна активност уколико се замишља као `чиста`, тј. као проналажење, зрење и повезивање смислених ликова“, а за елаборацију рационалних садржаја теорија, која је иначе супротстављена пракси, дефинише се као „2) опћенита поставка или кохерентна skupина опћених поставки на основу којих се објашњава неко подручје појава (чињеница, података)“ (Filipović, 1989: 331).

Разумијевање теоријско-методских детерминанти социјалног рада са малољетним преступницима захтијева тачно дефинисање појмова, предмета социјалног рада као и конкретно одређење теоријско-методских приступа. У овом поглављу ће се, прије елаборирања теоријско-методских обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима, направити осврт на научне појмове у контексту науке социјалног рада а то су: теорија, научни систем, парадигма, перспектива, модел, научни метод теоријско-методски приступи и методе социјалног рада. За детерминисање социјалног рада са малољетним преступницима се користе појмови као што су: малољетник, девијација, преступништво, ресоцијализација и рехабилитација, превенција. Уз теоријско објашњење узрочности појаве малољетничког преступништва и теоријско разумијевање дате појаве у овом поглављу објасниће се теоријско-методски приступи као и методе које се користе у социјалном раду са малољетним преступницима.

2.1. Теоријске основе социјалног рада са малољетним преступницима

Ријеч теорија потиче од старогрчке ријечи *theoria* којом се означава гледање и посматрање. То је „1) мисаоно-спознајна активност уколико се замишља као `чиста`, тј. као проналажење, зрење и повезивање смислених ликова“, а за елаборацију рационалних садржаја теорија, која је иначе супротстављена пракси, дефинише се као „2) опћенита поставка или кохерентна skupина опћених поставки на основу којих се објашњава неко подручје појава (чињеница, података)“ (Filipović, 1989: 331).

У бројним методолошким расправама се налазе дефиниције појма теорија, класификација теорија, циљ и ограничења теорија уз наглашавање да је теорија полазни појам за научно сазнање и својеврсно упутство за праксу. Изучавајући различите

дефиниције, Џевад Термиз (Termiz, 2013) је дошао до почетне радне дефиниције према којој је научна теорија „исказана, истинито исказана и ваљано аргументована замисао одређеног друштвеног реалитета која саопштава битна својства, сложеност, односе и везе чинилаца друштвене појаве и њену динамику“ (Termiz, 2013: 19). Према томе, може се рећи да је теорија, као производ ума, настала у одређеном друштвеном моменту и да аргументовано објашњава законитости по којима се дешавају разне друштвене појаве. У расправи о теорији Термиз се позива на Богдана Шешића који дефинише теорију тако што наводи да у литератури она има три значења: „у најширем смислу речи, наспупрот пракси, под теоријом се разуме *свако мисаоно сазнање* о некој врсти предмета. 2. У ужем смислу речи, 'теорија' значи *објашњење неке врсте појава, процеса, реалних или замишљених предмета, на основу научних принципа, закона или хипотеза*. 3. Научна теорија у најужем смислу речи значи *проверен хипотетички став закона* или хипотезу *примењену на читаву област или врсту појава у циљу њихова сазнања тј. описа и научног објашњења*“ (Šešić, 1974, према Termiz, 2013: 17). Овако објашњена теорија је научно и провјерено мишљење о некој појави, а настаје у циљу описа појаве и стицања нових сазнања. Треба додати да се теорије развијају из потребе објашњења и разумијевања неке појаве која је уочена те је потребно објаснити њене законитости.

Може се рећи да је „генерални извор теорије људска пракса, а главни стимулатор изградње теорије као згуснутог систематизованог сазнања, неопходност задовољавања потреба људи“ (Termiz, 2013: 26). Теорија, тако објашњења, је скуп сазнања о начинима задовољавања људских потреба, преточен у научно објашњење. Теорије имају двије нужне димензије: „Прва је дијагностичка и претежно дескриптивно–класификаторска. Друга је нужно објективистичко–дијагностичка“ (Termiz, 2013: 26). Опис и дијагностичко објашњење законитости под којима се нека појава дешава те систематизација добијених сазнања су оно што чини садржај теорије као научног и друштвено релевантног сазнања.

Дакле, теорија је мисаона творевина, изведено научно сазнање и упутство за праксу. Притом су „најзначајније функције теорије да *усмјери (оријентише) исраживача*, да омогући *уопштавања и систематизације научних знања*, да *објашњава научне законе* и да омогућава њихово *провјеравање*. Значајне су, такође, улоге теорије које подстичу *развој науке...*“ (Milosavljević, Petrović, 2017: 22). Тако схваћена теорија долази из праксе и служи за развој науке, али и праксе.

Теорије које се баве истим или сличним појавама у науци се спајају и међусобно повезују. Тако се стварају научни системи као „скуп општих, синтетизованих и систематизованих теоријских знања којима се даје цјеловита слика о испитиваној реалности или њеним релативно цјеловитим дијеловима“ (Milosavljević, Petrović, 2017: 24). Увезивањем теорија које се баве истраживањем сличних или истих појава добијена знања се обједињују те се тако добија цјеловита слика о испитиваној појави или предмету. На тај начин се научна знања систематизују и класификују.

Чиниоци структуре теорије о човјеку и друштву су: „а) идеја; б) теорема – аксиом; в) парадигма; г) теза; д) аргумент и е) закључак“ (Termiz, 2013: 32).

Парадигма је скуп идеја од којих настају научне законитости од којих се обликују предмет и циљеви науке. Појам парадигма може се дефинисати као скуп претпоставки или правила које се безусловно прихватају и чине образац или модел на основу којег се формира слика о реалности и њеним одликама и по том моделу се стварају принципи и закони о појави (Vidanović, 2015). Та појава је, у ствари, предмет науке и теоретског разматрања неке науке. Појам парадигме у науку је увео амерички социолог Кун (Kuhn,) објашњавајући је као општи поглед на свијет и основни став науке који је сачињен од методолошких ставова и закона који објашњавају предмет науке, њене вриједносне оријентације у датом тренутку. Кун (Kuhn) наводи појам парадигмичност као дио „дисциплинарне матрице“ заједно са парадигмом и дијеловима парадигме (Kuhn, S., 1962).

Парадигма обухвата: „1) формални начин изражавања, 2) најопштија онтолошка схватања, 3) вриједности, на основу којих се оцјењују научни резултати и 4) узорне примјере, који служе како оквир истраживања у оквиру кога су ријешени неки значајни проблеми и у оквиру кога се могу очекивати даљи истраживачки успјеси“ (Kuhn, 1973; Milić, 1995, према Milošević, 2007: 103). Парадигма је архетип или матрица сачињена од „формалних теорија, класичних експеримената и провјерених метода“ и тако даје концептуални поглед на свијет, динамички карактеристичан само за дати моменат јер је полазиште и повратак у размишљању да не постоје коначне истине, односно да је све промјењиво и да се увијек треба трагати за научним знањима (Milosavljević, Petrović, 2017: 24). Парадигма има метафизичко, социолошко и конструктно значење јер она даје виђење стварности кроз скуп општих модела јављања или развоја појава, интерпретира их и дефинише обрасце понашања на основу којих се изводе стандардни модели и начини рјешавања проблема. Парадигма је скуп теоријских поставки у појмовном

апарату науке при чему има одлику динамичке тежње за развојем науке и њених метода.

Професионални социјални рад се одвија кроз интеракцију у социјалном контексту, а под утицајем важећих друштвених вриједносних схватања он се развијао и развија те се тако формулишу теорије, претпоставке, перспективе.

У анализи, односно процјењивању и евалуирању теорија социјалног рада, Пејн (Payne, 2001) говори о перспективи као погледу на друштво, теорији као начину објашњења и доказа начина људског понашања и о моделима као упутствима за предузимање акција. Свака теорија има у својој основи неку перспективу и себи својствене моделе и методе рада. Перспективе су становишта која се заузимају, скуп идеја које обликују праксу науке, у овом случају праксу социјалног рада. Пејн разликује три перспективе: рефлексивно-терапеутску, социјалистичко-колективистичку и индивидуално-реформистичку (Payne, 2001). Он објашњава и да се ови погледи: преплићу, допуњају, коригују. Милосављевић (2009) разликује три опште циљно-предметне парадигме социјалног рада: индивидуалистичку, глобално-друштвену и хуманистичку (Milosavljević, 2009). Приликом таксономије теорија социјалног рада Хав (Howe, 1997) полази од четири парадигме које се користе у анализама друштвених појава, односно теорија. Он полази од Барела (Barel) и Моргана (Morgan) који су комбинацијом два социолошка питања (да ли људе и друштво посматрати субјективно или објективно) са два социолошка приступа (социологија радикалних промјена и социологија нормирања) добили четири парадигме које се користе у анализама друштвених појава, односно теорија социјалног рада (Barel i Morgan, 1979, према Howe, 1997).

Табела 1. Таксономија теорија социјалног рада

		Социологија радикалних промјена			
Субјективно		Побуђивачи свести	Револуционари		Објективно
		Трагаоци за смислом	Учвршћивачи		
		Социологија нормирања			

(Извор: Howe; 1997: 78)

Из овог се види да свака парадигма има својствена обиљежја, али и заједничке карактеристике са другим парадигмама с тим што се разликују од других посматрајући по хоризонталном, односно вертикалном правцу. Овако посматране, парадигме су скуп претпоставки на којима се заснива нека теорија које омогућавају социјалном раднику,

да приликом рада, осмотри и у складу са уоченим потребама или контекстом, изабере парадигму, односно теорију која ће усмјерити његово практично дјеловање.

„Побуђивачи свести“ траже људски потенцијал у предузимањујућим радикалним мјерама са хуманим поставкама акција (Howe, 1997). Радикална пракса социјалног рада има управо црту радикалних хуманистичких и феминистичких теоријских схватања. „Трагаоци за смислом“ интерпретативно развијају праксу социјалног рада (Howe, 1997). У основи овакве праксе социјалног рада је интеракционизам који заговара хуманистички приступ усмјерен на клијента. „Разумевање за добру праксу“ постиже се интуитивним тражењем значења и интерпретацијом уз комуницирање разумијевањем (Howe, 1997: 166). „Учвршћивачи“ се баве појединцима утврђујући и узрочне односе и прихватајући форме и стандарде друштвеног живота те уређују односе чувајући друштвени ред и поредак (Howe, 1997).

Теорија друштвеног система објашњава управо социјални рад као механизам одржавања стабилности друштва а то чини тако што обавља надзор над девијантним појединцима, распоређује друштвена средства на нивоу индивидуе. Насупрот идеје о девијацијама, као друштвено условљеним појавама, развијали су се и психоаналитички и бихејвиористички приступ који су узроке потешкоћа појединаца налазили у самој индивидуи, а задатак социјалног рада је, као и код теоретичара система, враћање у нормалу и стање равнотеже на начин да се интервенише на мјесту настанка проблема. Разумијевање психоанализе, несвјесности, утицаја психосексуалног развоја, одбрамбених механизма као и процеса терапије, јесу неки од појмова које социјални радници усвајају. Међутим, данас се удаљавају према другом психолошком правцу - бихејвиористичком. „Револуционари“ се конкретно и директно конфронтирају са друштвом, структурално и радикално, анализирајући друштвене неједнакости и клијенте усмјеравају ка развоју и сопственим акцијама. Радикални структуралиста посматра сиромаштво и друге нежељене појава као посљедице економске неједнакости или резултат личних заслуга појединца. То обликује праксу социјалног рада тако што полази од схватања да тешкоће настају због сукоба моћи и неравномјерно доступних друштвених ресурса. На таквим основама социјални радници треба да поступају у функцији агената државног апарата. Структурална анализа показује како је битна правичнија расподјела богатстава и могућности, а овакво схватање захтијева од социјалних радника да спроводе акције усмјерене ка промјенама система тако да одговара потребама корисника. На тај начин се спроводи задатак социјалног рада да,

заступањем или оснаживањем, клијентима помогне да стекну своја социјална права, да реагују индивидуално или колективно (Howe, 1997).

Између приказаних парадигми социјалног рада постоје дистинкције у виду размишљања, праваца дјеловања, носилаца, метода и инструмената који стоје на располагању и које треба социјални радник изабрати. Њима се социјални радник и води, односно треба водити, приликом социјалног планирања, социјалних акција, конкретних радњи као и социјалних истраживања. У пракси гледајући теорије социјалног рада се односе на појаве које друштво, појединац или група виде као проблем, при чему се полази од друштвене реакције на то. Затим се настоје дефинисати циљеви уз средства и методе поступања. Свака парадигма носи и садржи неке критеријуме и начине како се посматра човјек, друштво и какви су њихови односи.

С обзиром на сврху примјене теорије социјалног рада се могу подијелити на двије врсте: теорије за социјални рад и теорије о социјалном раду (Howe, 1997). Теорије „за“ социјални рад објашњавају појаве, како би их социјални радници разумјели те упућују на начин праксе социјалног рада. Ове теорије помажу практичарима у објашњењу узрока и обиљежја социјалних девијација. Теорије „о“ социјалном раду описују карактер, значај и сврху социјалног рада (Knežević, 2003). То су теорије које говоре о томе како обављати праксу социјалног рада. Генезу теоријских схватања „за“ социјални рад карактерише помак од првобитних, позитивистичких и структурално-функционалистичких схватања ка савременим, интеракционистичким, егзистенцијалистичким и радикално-критичким схватањима. Овакав развој теоријске мисли одвијао се унутар циљно-предметних парадигми социјалног рада, а у пракси се манифестовао кроз примјену одговарајућих теоријско-методских приступа са припадајућим методама стручног рада. Теорије „за“ социјални рад захтијевају развој идеја и активности социјалног радника које постају приступи и методе у теорији социјалног рада. За праксу социјалног рада је значајно да се теорије посматрају и разумију „као објашњења понашања клијената или друштвених појава, као метод или као начин на који се обавља пракса социјалног рада“ (Payne, 2001, према Milosavljević, Petrović: 21.). То конкретно значи да теорије социјалним радницима служе да разумију:

- „ – задатак и сврху социјалног рада, односно његову улогу у друштву,
- практичне теорије односно приступи или методе социјалног рада који објашњавају шта је и како радити социјални рад и
- свијет корисника, што обухвата интерни (психолошки) и екстерни (социјални) свијет“ (Payne, 2001, према Milosavljević, Petrović, 2017: 22).

Теорије социјалног рада, дакле, имају двије димензије, а то је да објасне социјални рад као практичну дјелатност и да објасне методолошки приступ социјалног рада проблему. Може се рећи да су теорије о томе шта су социјални рад, теоријски сегменти и оријентације те да су теорије о томе како се обавља социјални рад методолошки приступи. Обједињено чине теоријско-философску основу „теорије социјалног рада“ схваћене као научни фондус или посебна дисциплина (Петричковић, 2015). Теорија се тако схвата као скуп принципа којима усмјерава избор интервенција у социјалном раду и у раду се провјерава и утиче на развој социјалног рада као науке која почива на циљно-теоријским парадигмама.

Теорије као гледишта дају идеје, отварају питања, усмјеравају науку и праксу. Ако посматрамо савремена схватања теорије социјалног рада, социјални рад се не посматра никада на појединачном случају изолован и искључен од друштвених аспеката проблема, већ у каузалној релацији.

Хуманост је идеја водилца савременог социјалног рада са функцијом очувања демократског друштва и постизање државе благостања уз активну партиципацију грађана у потреби за социјално-заштитним услугама и помоћи.

У вези са теоријом се јавља и појам перспективе а „перспектива представља оквир којим се тумаче појаве које се опажају у реалности и служи да се некој појави у пракси да лично значење истраживача“ (Milosavljević, Petrović, 2017: 25). Перспектива или гледиште истраживача у пракси значи да она директно врши утицај на избор модела, метода рада, односно праксе.

Појам модел се користи за означавање приказа појаве или предмета који се посматра и изучава, односно образац или узорак посматраног. У научном смислу, овај појам се односи на скуп ставова техника, метода и вјештина, а у контексту праксе социјалног рада „под моделом се подразумејева неки тип знања о појави или неком систему на којима се гради одређен однос или практични поступци у рјешавању неког проблема“ (Milosavljević, Petrović, 2017: 26). Он почива на одређеним теоријским поставкама које обликују практично поступање, односно шта се у пракси предузима.

Појам који је битан и који се треба поменути уз разматрање о теорији јесте и метода, као начин откривања законитости. “Метода је средство за превазилажење проблема у стварању научних знања, обезбеђујући њихову објективност, поузданост, проверљивост, систематичност и ваљаност“ (Milosavljević, 2013: 197). Постоји и дистинкција између научне методе и методе праксе. „Научна метода је средство откривања и утврђивања научне истине“, што значи да је научна метода „научно

утемељен и на посебним принципима и захтјевима дефинисан начин стварања и вредновања научних знања“ (Milosavljević, Petrović, 2019: 27).

Научна метода је објективни начин сазнања. То је „у теорији сазнања и науци, системски, објективан начин долажења до недвосмисленог одговора на постављене хипотезе“ (Vidanović, 2015: 199). Мора се имати на уму да се термин научна метода не може употребљавати као назив за техничко средство, будући да је научна метода у уској вези са теоријом карактеристичном за науку која се бави проблемом или питањем који истраживач жели проучити, истражити.

Кључни изазов пред којим се налазе друштвене науке у савременом друштву јесу могућности и ефекти примјене теорија и научних сазнања у пракси. То је посебно изражено у науци социјалног рада, која се означава као апликативна наука. Спона између науке и праксе социјалног рада је двосмјерна. Приоритетни задатак је примјена научних знања у пракси социјалног рада, односно у рјешавању социјалних проблема и задовољавању социјалних потреба људи. Истовремено, пракса социјалног рада се апострофира као извориште теоријско-методских сазнања. У најновијој међународној дефиницији ово је наглашено у првој реченици гдје се каже да је социјални рад „*практично заснована професија и академска дисциплина*“ (International Federation of Social Workers, 2014).

О нужности преплитања теорије и праксе у социјалном раду свједочи сљедећи навод: „'Вечно питање' социјалног рада јесте какав је међусобни однос између теорије и праксе. Бавећи се дневним решавањем животних судбина људи, неким практичарима се чини да теорија (било социјалних проблема, било саме делатности) има јако мало везе са праксом. Па тако, прагматизам постаје кључно одредиште социјалног рада. Међутим, у оваквим ставовима се заборавља да утемељеност и углед неке професије зависи и од тога колико иза ње постоји уопштавање саме делатности (теорија социјалног рада) али и уопштавање појава са којима се бави (теорија социјалних проблема и девијација). Теорија и пракса су међусобно условљена и динамичка целина која се не може ограђивати. Теорија је научна рефлексција праксе“ (Jugović, 2005: 113-114). Теорија је, тако посматрано, „мисао за праксу“ (Рауне, 2001), а обрнуто гледано, може се рећи да је теорија „апстрактно поједностављење стварности“ (Blom, Morén: 14, 2019). То значи да теорија усмјерава праксу, а да и пракса обликује, одбацује или унапређује теорију. Теорија, с једне стране, значи одређени степен генерализације стварности, праксе формулисане као теорија која даје објашњења неког феномена. Са друге стране, она и надилази појединачне случајаве јер, начелно, сврха теорије је

објашњење универзално примјењиво на више појава са задатком да се приликом тога теоријско објашњење усагласи са потребама и особеностима појединачног клијента.

Теоретска полазишта и методска обиљежја указују на предмет науке социјалног рада тако што дају објашњења социјалних потреба и проблема друштва, као и специфичних потреба група или појединаца. Теорија, са својим садржајем, методским поставкама и стремљењима, је начин научног објашњења и јасно указује на предмет којим се одређена наука бави. Теоријске поставке, претпоставке, услови праксе и интервенције усмјерене на постизање благостања, хомеостазе и адаптације чине садржај предмета науке социјалног рада. Теоријски опус науке социјалног рада чине теорије којима су друге, раније развијене науке, описале појаве и законитости дешавања. У складу са друштвеним парадигмама и научним теоријама, а у вези са развојем теоријских основа социјалног рада, планиране су и активности, развијали се приступи, бирале методе и инструменти у оквиру науке социјалног рада. Уз то, за описивање предмета и појава којима се социјални рад бави користе се адекватни појмови који чине рјечник социјалног рада.

Циљ науке социјалног рада је стварање хуманих услова у којима је људима омогућено задовољавање потреба и социјална сигурност за живот у заједници.

2.2. Теоријско разумијевање малолетничког преступништва

Знања о малолетничком преступништву упућују на диверзитет узрока. Познавање појаве, поступање и разумијевање феноменологије малолетничког преступништва захтијевају познавање етиологије, а то се постиже изучавањем веза између различитих животних и личних околности и јављања преступничког понашања код малолетника. Низ је теорија које објашњавају узроке и развој појаве преступништва малолетника, а с обзиром да се може закључити да „на појаву малолетничке делинквенције утичу био-психо-социо узроци, који означавају физичке, психичке и друштвене елементе“ (Вејновић и сар., 2008, према Грбић-Павловић, 2010:21), може се говорити о подјели на: биолошке, психолошке и социолошке теорије о малолетничком преступништву.

Биолошке теорије одлучујуће узроке криминалног и делинквентног понашања виде у био-конституционалним карактеристикама особе. Ове теорије у фокус свог интересовања стављају човјека и у његовим биолошким карактеристикама препознају узроке за криминалне поступке. Присталице овог типа теорија повезују криминалитет са тјелесном конституцијом, деформитетима или карактеристичним изгледом лобање те

затим са менталном инсуфицијенцијом, а такође га доводе у везу са расом, генетиком, хромозомима, ендокриним системом. Сматрају да је свака девијација биолошки предодређена и да се јавља код људи који посједују неке специфичне биолошке карактеристике. У 19. вијеку психијатар Ломброзо (Lombroso) је зачео антрополошко теоријско схватање да је злочин урођен и да тјелесна обиљежја (изглед главе) могу да се користе за идентификовање криминалаца те да се криминогено понашање наслеђује (Karić, 2008). Дакле теорија тјелесне конституције говори о томе да изглед особе указује на њене склоности, конкретно криминал, а такво је френолошко објашњење везе изгледа лобање и тенденције криминалу (Macanović, 2016).

Теорија наслеђивања упућује на генетски наслијеђене предиспозиције као узрок девијантног понашања. Таква је нпр. хромозомска теорија о вишку полног хромозома код криминалаца. Слична је расна теорија према којој је припадност одређеној раси (конкретно црној) фактор појаве делинквентног понашања. Ендокринолошка теорија је такође биолошка теорија а заснива се на идеји да је криминал посљедица неправилног рада ендокриних жлијезда што потом утиче на раст, полно сазријевање, метаболизам и друго (Marković, 2010).

Иако су неки од присталица биолошких теорија указивали и на утицај социјалних фактора на развој делинквентног понашања, приоритет су давали био-морфолошким факторима (Macanović, Grbić Pavlović, Kuprešanin, 2016). И поред једностраности и научне непоузданости, ове теорије су дале замајац развоју научних и стручних истраживања и дјеловања у циљу сузбијања и предупређења девијантног понашања.

Психолошке теорије објашњавају преступничко понашање истицањем особина и карактеристика личности као детерминирајућим факторима за појаву поремећаја у социјалном понашању. Почетком 20. вијека се појавио низ истраживача који су заступали теоријско мишљење да особе са ниском интелигенцијом нису у стању да разумију друштвене норме и посљедице девијантног понашања. Тако су сматрали да су дјеца са ниском интелигенцијом потенцијални преступници. Даљи развој истраживања је довео до мијењања ових схватања. Наиме, овим истраживањима се замјера неадекватно мјерење (непотпуно) или лош избор узорка. Такође, даља истраживања су довела до закључка да постоје разлике у нивоу образовања, социо-културним карактеристикама преступника те да постоје и преступници са високом интелигенцијом. Заиста, неке врсте криминала захтијевају просјечан или виши степен интелигенције на шта указују савремени облици криминала, као што су криминал бијелог оковратника, компјутерски криминал, организовани криминал и сл. (Marković,

2010). Оно што се може закључити јесте да интелигенција сама по себи није непосредни узрок преступничког понашања, а да је утврђивање интелигенције битно за планирање адекватног третмана преступника. У сету психолошких теорија које служе разумијевању преступништва малолетника, али и одраслих лица, посебно су значајне психоаналитичке теорије. Разматрајући личност, Фројд (Freud), који је зачетник психоанализе, придаје значај несвјесном дијелу личности који има примат у динамици личности и понашања. Ид (оно) и Его (ја) су биолошки, наслијеђени дијелови личности, а Суперего (над-ја) је социјална страна личности, односно социјално усвојене моралне норме и ставови. Понашање је првенствено усмјерено мотивом да се задовоље потребе Ида, а како ће личност реаговати, зависи од сукоба тих дијелова личности и евентуалне појаве фрустрације те од периода раног развоја у породици (Рот, 2000). Слично је објашњење теорије агресивности о двије групе инстиката који воде човјека: инстинкти живота и инстинкти смрти, при чему је у инстинкту смрти (танатос) „склоност људи ка агесији и разарању, узрок ратова, међусобних прогањања и злостављања“ (Рот, 2000: 265). Полазећи од Фројда (Freud) који у несвјесни покретачки дио човјековог дјеловања и понашања ставља ирационално и пороке, психолог и психијатар Јунг (Jung) у несвјесно ставља мудрост, а посебан значај придаје Едиповом комплексу полне жудње дјетета за мајком, објашњавајући делинквентно понашање као самокажњавање преступника због те жеље из дјетињства (Bošković, 2006, према Macanović, Grbić Pavlović, Kuprešanin, 2016). Надовезујући се на Фројдово схватање свијести човјека, Фром (From) објашњава да свијест прима друштвене инпуте кроз филтере језика, логике и забрана (друштвено дефинисаних) те да је за човјека битна веза са друштвеном групом и окружењем у којем живи. „За оне који пате од отуђености, излијечење се не састоји у одсуству болести, већ у присуству благостања“ (Suzuki, From, 1969: 211). Адлер (Adler) је у комплексу ниже вриједности који се развија у дјетињству нашао узрок преступничког понашања. У психолошким теоријама се, поред психолошке структуре личности и мотива који покрећу човјека, наглашава и значај динамике личности, односно њен развој и интеракције и дешавања у људском уму. Три дијела психоаналитичких теорија су теорија људског развоја, теорија личности и психологија ненормалности и третмана, а двије идеје које прожимају теорије су психички детерминизам и подсвијест (Payne, 2002: 57).

Да ментални процеси утичу на карактеристике особе и склоности ка криминалном понашању говоре и психодинамична, когнитивна и бихејвиорална теорија, које криминал виде као резултат индивидуалних разлика у процесима мишљења (Mojsilović,

2019). Бихејвиоризам је у својим зачецима био у уској вези са идејама класичног, операционалног условљавања понашања припадајућем типу личности (екстровертан, интровертан, неуротичан, психотичан тип личности) и ставом да се психичке особине могу ублажити процедурама везаним за правила експеримената условљавања. Когнитивни терапеути сматрају да је и то когнитивни поступак, с обзиром да клијент „замишља“ и бихејвиорална промјена ће се десити уколико се изазове когнитивна. Психолог Бандура (Bandura) полази од фактора мишљења, понашања и околине. Он сматра да „бихејвиорални поступци јаче утичу на мијењање когнитивних процеса од искључиво вербалних поступака“ и дјелују на усвајање и учење понашања (Bandura, према Davidson, Neale, 1996: 659). Когнитивна теорија се тако посматра као дио бихејвиоралне теорије из разлога што им је објема исходиште у теорији учења која полази од става да се људско понашање учи и развија социјално условљено окружењем. Теорија учења се потом гранала и развијала преко когнитивних и бихејвиоралних теоријских разматрања и терапије на начин да се развијала теорија имитације.

Може се закључити да су прве психолошке теорије једностране из разлога што узрок људског понашања траже у дјетињству, а значајне су због тога што су допринијеле разумијевању понашања и развоја личности схватањем да ниједан човјеков акт није случајан, односно да се узрок налази негдје, а у свијетлу психоанализе, узрок је у личности. Даљи развој психолошких теорија кроз психоаналитичке и психодинамске приступе утицао је и на социјални рад са малољетним преступницима у смислу разумијевања структуре и развоја личности малољетника као и одраза несвјесног на понашање. У складу с тим, развијале су се идеје унапређења односа социјалног радника према клијенту у виду развоја активног слушања, већег придавања значаја емоцијама као начина реакције одбрамбених механизма и разумијевању клијента наспрам предузимања акција и психосоцијалног рада.

Полазећи од критика једностраности биолошких и психолошких теорија, развијале су се социолошке теорије о развоју преступничког понашања у којима је наглашаван значај фактора из социјалне средине. Низ социолошких теорија указује да је преступничко понашање повезано са егзогеним факторима какви су друштвена структура и институције или социо-економско стање и положај особе у друштву. Међу таквим теоријама су теорија социјалне контроле, теорија аномије, теорија диференцијалне асоцијације и идентификације, теорија поткултура и контракултура и друге. Теорија социјалне контроле објашњава „шта узрокује конформизам појединца

који га спречава да крши законе“ а узроке повећане стопе криминалитета налази у одсуству социјалних веза или у неадекватној социјализацији преступника (Тасић, 2019: 42). Преступничко понашање код дјеце настаје када су везе појединца са друштвом лоше или не постоје, што значи да се губи социјална контрола дјетета те долази до развоја и испољавања преступничког понашања. Поред конформизма, детерминирајући елементи за социјализацију су интеракција био-психо-социјалних фактора у развоју понашања дјетета међу којима су породица, однос на релацији институција-малољетник, интегрисаност у друштвеним групама, повјерње у друштвене вриједности (Karić, 2008).

Насупрот идеји да социјална контрола спријечава појаву преступништва налази се теорија аномије која указује на структуралне друштвене факторе као узроке ове појаве. Друштвене неједнакости, економска и социјална несигурност, неједнака доступност средстава, доводе до пада моралних вриједности у друштву и губитка повјерења у правни поредак. Тако се јавља идеја да се „узме закон у своје руке“ и да, уколико нешто не може да се постигне или добије легалним путем, може да се добије на илегалан начин па се бира преступничко понашање за постизање задовољства и успјеха (Тасић, 2019).

Теорија диференцијалне асоцијације и идентификације објашњава да се преступничко понашање развија тако што се учи у контакту са делинквентним групама као диференцијалним социјалним организацијама од којих малољетник учи начин понашања, усваја вриједности и стиче сазнања о мотивима за одређено понашање. Теорија делинквентних супкултура има у основи идеју да се из поткултурних група припадника нижих слојева друштва, због фрустрираности и незадовољства, стварају банде са својим системом вриједностима, нормама и циљевима. Притом положај и статус у групи се може постићи одређеним понашањем које има криминални карактер (Miković, 2004).

У сету социолошких теорија налази се и еколошка теорија која указује на интеракцију система којима личност припада и психо-социјални развој личности дјетета. Фактори који се посматрају као предиктори су „обитељски и генетски фактори, поремећена социјална когниција, социо-економски статус обитељи, интерперсонални утјецаји, припадност групама вршњака проблематичног понашања, утјецај мас-медија и шири културолошки фактори“ (Nedimović, Biro, 2011, према Žilić, Janković, 2016: 72).

Социолошке теорије, према томе, виде малољетничко преступништво као појаву проузроковану друштвеном структуром, друштвеним стањем и односима, али се ни ови узроци не могу узети као једини или главни фактори.

Савремени социјални рад усмјерен је на рад у заједници и теоријска схватања са усмјерењем ка развојним промјенама у односу на појединца и његову околину. То су одлике активности на којима данас почива превенција као наука и дјелатност. Низ је и теоријских концепата којима се превенцијска наука води у постизању својих развојних циљева и предупређења нежељених појава, а на основу научних објашњења чиниоца поремећаја понашања дјеце и младих. Тако се посљедњих година наводе: концепт ризичних и заштитних чиниоца, концепт отпорности, концепт развојних предности, концепт позитивног развоја, концепт менталног здравља (Bašić, 2009). Савремена теорија и пракса превенције је најчешће заснивана на концепту превенције терминолошки названом „превенција усмерена на ризичне и протективне факторе“ (Popović-Ćitić, Žunić-Pavlović, 2005: 23-24). Концепт фактора ризика и фактора заштите даје, најприје, етилошко научно објашњење појаве и развоја преступништва код малољетника, а затим се у превенцијској науци и дјелатности користи као упутство за планирање стратешких мјера и активности. Овај концепт полази од премисе да у планирању активности усмјерених на рад са малољетним преступником, односно на појави малољетничког преступништва, стручњак треба идентификовати факторе који представљају ризик за развој поремећаја понашања. То су фактори који, својим присуством и истовременим и/или заједничким дјеловањем, могу додатно узроковати теже видове поремећаја понашања (нпр. криминално понашање). У односу на та сазнања стручњак планира мјере усмјерене на сузбијање, елиминисање или смањивање утицаја идентификованих фактора ризика. Полазећи од протективне улоге породице и значаја развоја резилијентности преко утицаја предшколских и школских установа, вршњака и социјалне заједнице, овај концепт упућује на непосредне факторе који утичу на појаву али и на предупређење појаве поремећаја понашања код дјеце. Ти фактори, уколики су функционални, дјелују као заштита, а њихова дезорганизованост или нарушеност представљају ризик јер узрокују вулнерабилност и подложност малољетника негативним утицајима. С друге стране, неопходне су и активности усмјерене на заштитне факторе, односно факторе који дјелују протективно на малољетнике појачавањем њиховог дјеловања кроз различите оснажујуће поступке. С обзиром да су ризични и заштитни фактори често исти фактори, односно да узроци поремећаја понашања долазе из породице, вршњачке средине или социјалне заједнице

и да могу имати позитивно али и инфективно дјеловање, превентивне активности треба да се обједињују у јединствен приступ. Тај превентивни приступ, према томе, чине мјере и активности усмјерене на ризичне и заштитне факторе.

Социјално-еколошки развојни модел, еко-системски приступ те концепт ризичних и заштитних („протективних“) фактора полазе од става да је понашање условљено низом фактора (Poročić, Ćitić, Žunić-Pavlović, 2005; Macanović, 2020). Присуство ризичних фактора значи ризик од појаве бихејвиоралних проблема, док њихово одсуство, уз адекватну социјализацију личности, дјелује у правцу матурације просоцијалне личности. Породица, школа и вршњаци су извори фактора који се налазе у спољашњем окружењу и означавају се као егзогени фактори, док се унутрашњи или ендогени фактори, који утичу на развој и сазревање малолетника, односе на наслијеђене и стечене психофизичке особине. Топли породични односи, компетентно родитељство, низак ниво стреса у породици, позитивни процеси у породици, па и социо-економски статус, су неки од заштитних фактора, а на супрот њима су ризични фактори међу којима су злоупотребе психоактивних супстанци, дезорганизованост и нижи социо-економски статус у породици, насиље, недостатак самопоштовања, негативна вршњачка група (Macanović, 2016). Јачање и развијање заштитних фактора као и сузбијање и неутралисање дјеловања ризичних фактора су премисе програма превенције, стратегија и активности друштва. Треба додати и да „ризични и заштитни чимбеници јесу вјеројатни, али не и савршени предиктори поремећаја у понашању“ што потврђује сложеност овог концепта и промишљено, на стручним процјенама засновано, планирање превенцијских и третманских интервенција и програма (Bašić, 2009: 186).

На основу приказа наведених теорија може се закључити да „ни једна теорија делинквентног понашања се не труди за себе да објашњава целу варијансу овог понашања“ (Todorović, Lazarević, Jašović, Ignjatović, 1970: 98). Узроци појаве и развоја малолетничког преступништва, који су наведени у теоријама, могу се груписати у двије групе и то као ендогени фактори везани за личност, интелигенцију, мотиве, емоције и егзогени фактори какви су социјални системи и групе као што су породица, школа, група вршњака, медијски утицаји, социо-културна обиљежја и стање у држави и друштву. Од начина дјеловања обје групе тих фактора, њиховог заједничког и узајамног дјеловања, управо зависи да ли ће се понашати као детерминанте поремећаја понашања код дјеце или ће се понашати као својеврсна заштита и предуслов пожељне социјализације.

Представљена теоријска објашњења малољетничког преступништва су заправо теорије „за“ социјални рад. Захваљујући њима социјални радници могу да проникну у срж појединачних случајева малољетничког преступништва али и малољетничког преступништва као друштвеног проблема. Захваљујући управо посједовању знања о етиологији социјални радници могу да бирају адекватне приступе у раду, планирају потребне активности и могу да се баве социјалним интервенцијама са циљем изазивања социјалних промјена и превенцијом као тежњама савременог социјалног рада.

2.3. Теоријске детерминанте социјалног рада са малољетним преступницима

Циљ и предмет социјалног рада са малољетним преступницима детерминисани су теоријама социјалног рада које се баве појавама поремећаја у понашању дјеце. То су теорије социјалног рада које се баве феноменологијом девијантног понашања, као и темама везаним за (ре)социјализацију, а генерално шире темама превенције и социјалног развоја. Као професионална дјелатност социјални рад са малољетним преступницима у свом развоју се користио најприје теоријско-методским поставкама друштвених наука попут социологије, психологије и антропологије, а затим је развијао сопствене теорије, методе и приступе.

Почетак праксе и науке социјалног рада повезује се са позитивистичким философско-научним приступом, који по угледу на природне науке, настоји истражити природне законитости које обликују и појединце, док занемарују условљеност развоја девијантних појава системима вриједности у друштву. Девијације се виде као нежељене појаве које нарушавају друштвени поредак, као болест, а циљ социјалног рада је заштита друштва од девијација. Позитивизам је извршио утицај на настанак, односно почетке развоја социјалног рада уопште па и на рад са малољетним преступницима прво кроз разумијевање девијације, а потом уобличавање односа социјалног рада према њима. То су били први покушаји развоја научног схватања о социјалном раду. Назив „позитивизам“ потиче од Огиста Конта (Auguste Comte) и дјела *„Курс позитивне философије„* (1830-1842) гдје говори о стадијумима друштвеног развоја човјечанства и духовног развоја човјека при чему је крајњи позитивни стадијум када људи стварају науке које су засноване на емпиријским чињеницама (Šešić, 1975). Позитивизам се одређује као социолошко становиште засновано на посматрању друштва на темељу природних наука, при чему се „до објективног знања може доћи на основу пажљивог посматрања, поређења и експериментисања“ (Gidens, 2001: 716). Родоначелник

позитивизма, Емил Диркем (Emile Durkheim), говори о грађанском друштву као највишем степену еволуције цивилизације, а како би се одржала стабилност и хомогеност друштва потребно је да се друштво контролише уз помоћ морала као инструмента. Тако се, ако су морал и вриједности „подлога стабилности друштва“, уводе појмови „нормалан и ненормалан, здрав и патолошки, конформист и девијант“ (Milosavljević, 2009: 140). Задатак науке о моралу је да уведе правила понашања, а онај ко не поштује правила друштвеног живота је ненормалан. Кршење постављених правила друштво елиминише кориштењем социјалне контроле тј. кажњавањем, реформама, друштвеним притисцима кроз изградњу одговарајуће колективне свијести.

Гледано из позитивистичке перспективе, предмет социјалног рада су околности и појаве у друштву које доводе до проблема у функционисању људи при чему се као циљ поставља превазилажење новонастале проблемске ситуације. Југовић (2004) наводи да је позитивизам дјеловао на социјални рад у виду: „1. индивидуалистичко-реформистичке перспективе (поправљачко-заштитарски социјални рад), 2. кључног одређења предмета социјалног рада (неморални/болесни појединци у здравом друштву), 3. издвајања главних циљева и улога социјалног рада (лијечење социјалних болести и очување поретка), 4. медицинског модела у социјалном раду (љековите методе нормализације неприлагођених)“ (Jugović, 2004, према Milosavljević, 2009: 144, 145).

Мери Ричмонд (Mary Richmond) је у свом дјелу „Социјална дијагноза“ (1917) посебно фокусирана на социјални рад с појединцем, а овај уџбеник временски датира из периода позитивистичке фазе развоја социјалног рада. Милосављевић у сврху објашњавања позитивистичког утицаја на науку социјалног рада наводи и низ дефиниција социјалног рада из тог периода које као циљ социјалног рада постављају „побољшање односа појединац-друштво“ (Richmond, 1917, према Milosavljević, 2009: 145), односно нормално функционисање друштва.

Утицај позитивистичког схватања на социјални рад огледа се у томе што се појединци који се истичу или имају проблеме, посматрају као „болесни“ или девијанти а „социјални радници усмерени су према проналажењу недостатака, а не према утврђивању потенцијала присутних на разини појединца, групе или заједнице, што је допринело посматрању корисника као пасивних особа, способних за примање помоћи, а најчешће неспособних за мењање властитог живота“ (Brkić, Jugović; 2009: 471). Такав начин посматрања корисника или девијантне појаве даје социјалним радницима задатак да утицајем на појединца „лијече“ истог и тако поправљају однос појединац - друштво.

„Друштво је за позитивисте стварност за себе која само обликује човека, а не човек њу“ (Jugović, Brkić, 2013: 101). У таквом друштвеном контексту социјални радник има функцију бирократе који не успоставља сарадњу и партнерство с клијентом, већ обавља задатак корекције и рехабилитације личности у складу с колективном свијешћу, тј. с правним и моралним нормама.

Социјални рад је, дакле, социјално конструисан систем услуга чији је циљ одржати хомеостазу у друштву које је доминант у животном систему појединаца који морају да се прилагоде па је циљ „лијечење болести и очување друштвеног поретка“ кроз корекцију, поправљање личности. Из позитивистичке перспективе научне методе су посматрање, мјерење и експеримент, а њима се, у складу са принципима објективности, поузданости и провјерљивости, истражују девијантне појаве или девијантни појединци. Првенствено је ријеч о природним („позитивним“) наукама, мада наука проучава и људска понашања, а према позитивистичком схватању, могу се проучавати само она понашања која су видљива.

У оквиру позитивизма развио се медицински модел социјалног рада, према коме је корисник болесник којег треба излјечити и потом вратити у друштво. Задатак социјалног радника је идентификовање девијанта, проналажење узрочне везе, односно извора и третман који се, под утицајем психоанализе развија као куративни или клинички тип. Болест је, према том схватању, у појединцу који је пасивно-зависан од друштвеног система, а на социјалном раднику је обавеза да изврши корекцију појединца у корист друштва. Суштина социјалног рада огледа се у прихватању става да је друштво постављено у супериоран положај у односу на појединца, али и у односу на социјалног радника.

Примјењене на социјални рад са малољетним преступницима, позитивистичке теорије служе за објашњење девијантног понашања као друштвене „болести“, односно појаве која ремети јавни морал и ред у друштву. Притом, циљеви позитивистички обојеног социјалног рада су: третман, превенција, лијечење и реинтеграција малољетних преступника. Социјални рад, заснован на позитивистичким схватањима, усмјерен је искључиво на девијантне појединце, а циљ рада је корекција личности и понашања. Такав социјални рад, базиран на медицинском приступу, данас се означава као традиционални. То не значи да није заступљен у пракси на начин да се проблем малољетничког преступништва посматра као стање корисникове менталне болести а да се социјални радник поставља у улогу стручњака који врши процјену патологије и одређује третман (терапију). Из оваквог приступа су и карактеристични језички изрази

попут социјална анамнеза, социјална дијагноза, третман, ризик, асоцијалност, проблематично понашање, осјећај кривице (Milosavljević, Petrović, 2017). Састанци типа „конференције о случајевима“, истраживање, посматрање, мапирање (картографска метода), кућне посјете су зачети под утицајем позитивистичких друштвених схватања.

Теоријске основе социјалног рада са малољетним преступницима су и структурално-функционалистичка схватања и системске теорије. Структурално-функционалистичке теорије почивају на посматрању друштва као система који има институције и вриједносно-нормативни систем понашања. Унутар друштва се одвијају интеракције појединац - систем кроз различите улоге које појединац има у друштву. Предмет структурализма су садржаји свијести и субјективно искуство углавном методом интроспекције. Док класични функционализам објашњава психолошке појаве кроз биолошку и адаптивну функцију, „средство адаптације“ средини, с друге стране, модерни функционализам одликује усмјереност на проблем, умјесто система и битна је „објективна екстропспекција“ као метода провјеравања ужих хипотеза о проблему особе (Radonjić, 1999: 263-265). Структурални функционалисти посматрају друштво као интегрисан и уравнотежен систем са четири подсистема: „културни, друштвени, лични и системи организма“ (Parsons, 1937, према Milosavljević, 2009: 147). Функционисање система карактеришу социјалне акције, односно интеракције између институција у друштву и на релацији појединац - институције - друштво. Поред институција, као што су породица, образовне институције, законодавне институције, организације и институције у којима радници раде, друштвену структуру чине и понашања појединца који у таквом систему имају одређене улоге и положај. Понашање у складу са нормама је „нормално понашање“, што је, заправо, конформистичко, друштвено прихватљиво понашање.

Социјални рад заснован на структурално-функционалистичким схватањима види проблем корисника кроз друштво као систем, односно узрок налази у структури и функционисању друштвених подсистема. Девијантна понашања доводе до стања социјалног проблема као крајње последице неког типа поремећаја у функционисању и дезорганизацији друштва. Задатак социјалног рада јесте планирање и предузимање социјалних акција ка подсистемима, односно ка појавама које су уочене у друштву као узроцима социјалних проблема, а са друге стране ка појединцима и групама које испољавају то девијантно понашање. Појмови карактеристични за структурално-функционалистички обојен социјални рад, као што су девијантно понашање,

ресоцијализација, превенција, социјална дезорганизација, аномија, указују на настојање друштва да супериорно контролише појединца тако што захтијева нормативно-типски начин понашања и играња улога које друштво одређује. Оно што је позитивно за развој социјалног рада јесте то што је, под утицајем структурално-функционалистичких теорија, проширен предмет социјалног рада са појединца и на групе као што су породица и друге групе. Девијантно понашање се, гледано кроз структурално-функционалистичку парадигму, објашњава као „неприлагођеност појединаца и друштвених група друштву или вредносно-нормативном поретку или као поремећај који се испољава у одређеним друштвеним стањима када се нарушава укупна друштвена стабилност и равнотежа и када може доћи и до ширења девијантних понашања појединаца и група“ (Jugović, 2004: 17).

Како је закључио и Југовић, структурално-функционалистичке теорије су се одразиле на методологију социјалног рада кроз два методолошка правца или комплекса огледајући се у „социјалном раду са породицом (системска и структурална породична терапија) и у социјалном раду са дезорганизованим и девијантним субкултурама и заједницама“ (Jugović, 2004: 19). Структурална теорија даје објашњење како макро ниво друштвене структуре утиче на функционисање, интеракције и квалитет живота појединаца, породица, група. Те релације, односно функционисање социјалног система и његових подсистема „доприносе развоју социјалних проблема у комбинацији са утицајем фактора из микро и мезо нивоа“ (Garthwait, 2012: 57). Ове теорије наглашавају значај организације друштвених система као што је породични систем. Отуда се ово може довести у везу са структуралном породичном терапијом коју је развио Салвадор Миначин (Salvatore Minuchin) 1960-тих на својим професионалним едукацијама из психоаналитичке праксе, радом са дјецом са проблемима у понашању и мултипроблемским породицама те под утицајем социолошке перспективе под називом структурални функционализам. Социјална институција, као што је нпр. породица, дефинише се као сет обавезујућих правила понашања људи вођен њиховим вриједностима. Институције контролишу и управљају намјерама система и тежњама чланова за промјенама. Структурална породична теорија је примјењива у интервенцијама са породицама са менталним обољењима, овисности о дрогама, криминалом код неког члана или насиљем у породици, сиромаштвом, мулти-проблемима. Девијантност, односно нормалност је, према структуралним функционалистима, одређена кроз вриједносно-нормативни систем тако да „друштвена интеграција и равнотежа“ постају стандард и критеријум. Наглашава се да је

„друштвена девијантност изражена и кроз одређена стања или ситуације у којима је дошло до дисфункционалности, дезинтегрисаности и дезорганизованости унутар друштвених структура, институција и група или поремећаја равнотеже (или друштвеног дисеквилибријума) делова или целокупног друштвеног система“ (Jugović, 2004: 18).

Интеракционистичка схватања девијација и девијантног понашања у социјалном раду заснована су на разумијевању човјековог понашања кроз интерпретације интеракција, животних искустава. Према томе, социјални рад стреми ка томе да разумије субјективни свијет корисника и да, поред званичних процедура и путева, трага за алтернативним, и уједно хуманим, начинима помагања појединцу.

Интеракционистичко/конструктивистичко схватање девијација полази од става да „друштвене творевине (поредак, институције, структуре, групе, итд.) настају у међусобним односима или интеракцијама људи“ (Jugović, 2004: 23). Будући да се често однос институција одражава кроз стигматизацију или осуду, социјални рад се бави субјективним искуствима и доживљајима система и институција. Друштво је ентитет који је подложен мијењању, а појединац, поступак или особеност се не означавају као девијантни, односно девијантност је „последица одговора других на чин једне особе: она је производ међуодноса друштвене групе и појединца кога она оцењује као лице које крши правила“ (Jugović, 2004: 23).

Интеракционистичка теорија ставља фокус на директан контакт и интеракције људи. Акције људи утичу на разумијевање, интерпретацију интеракција, као и на понашање актера у тој интеракцији. Човјек, на неки специфичан начин, реагује на појаве и процесе у друштву, на акције, на сукобе, а затим вреднује, како друштвене институције, тако и норме. У односу на то, човјек развија и испољава субјективна мишљења и понашања. С тим у вези је интеракционистичко тумачење делинквентног и криминалног понашања као понашања које је друштвено обликована појава настала учењем од других криминалаца или девијантних појединаца. Према теорији етикетирања, делинквентност или девијантност настаје у интеракцији са таквим појединцима. Девијантност, са становишта интеракционистичких схватања, појављује се и развија као резултат стигме коју појединци добију од друштва, а након што испоље неко друштвено непожељно или неприхватљиво понашање, дакле у интеракцији са околином, са другим особама из породичне, школске мреже, а посебно са службеним лицима и са носиоцима јавних овлашћења.

Уз теорију етикетирања, у социјалном раду се интеракционистичка мишљења могу видјети и у идеји о тоталитарним институцијама гдје постоје „свијет штићеника“ и „свијет особља“ при чему први, уласком у установу губе лични идентитет, приватност, индивидуалне потребе и функционишу под утицајем и контролом јединственог ауторитета установе, а „свијет особља“ је одређен бирократизованим правилима и институционалним церемонијама (Milosavljević, 2009: 202). У савременим социолошким теоријама и истраживањима уводи се и појам „глобалне културе“ као дио теорије глобалног друштва. Културалистички приступ глобализацији полази од свјетско-системског приступа објашњењу свјетског друштва и „пажњу посвећују негативним посљедицама које хомогенизација мас-медија и маркетинга оставља на локалне и изворне културе“, као на примјер на проблеме националног идентитета, на утицај мас-медија на настанак „глобалног села“, хибридизацији идеја, институционализацији (Vuletić, 2003: 46). Може се и рећи да је култура „свјетски систем“ (Volersteen, Featherstone, 1990, према Vuletić, 2003).

Овим схватањем се објашњавају и понашања појединаца условљена социјалном средином, односима, вриједностима, културом, па се тако долази до теорија сукоба. С обзиром да тумачења утицаја социјалне дезорганизације не објашњавају детаљно узроке делинквентног понашања и индивидуалне и групне дезорганизације, развила се теорија делинквентних супкултура. На интеракционистичким идејама су настала тумачења сукоба, културних односа, стварања група, култура, супкултура. Теорије сукоба посвећене су посматрању и објашњавању социјалних односа и сукоба, социјалних дезорганизација. „Сукоби између нас самих и наше околине, и културе, дио су свакодневног живота као што је горчина неуротичних конфликта унутар нас самих интегрални дио људског живота“ (Коковић, 2005: 244). Социјална дезорганизација је друштвено недозвољен вид супротстављених друштвених вриједности. Ова тумачења су конципирана почетком 20. вијека (William Tomas и Floria Znaniecki) као схватања према којима је стање социјалне дезорганизације „слабљење утицаја постојећих друштвених правила на понашање појединих чланова групе, односно формирање индивидуалних ставова који долазе у супротност са друштвеним вриједностима и нормама заједнице“ (Tomas, Znaniecki, према Karić, 2008: 100-101). Тако, у заједници, у којој се иначе организација и дезорганизација смјењују као развојни процеси, дезорганизација доводи до развоја делинквентног понашања.

Постоје различите врсте сукоба, па се може говорити и о различитим теоријама у оквиру теорије сукоба. Тако се у литератури помињу теорија културних сукоба, теорије

поткултуре, теорије контракултуре. Теорије сукоба објашњава сукобе култура појединих друштвених група са припадајућим друштвеним нормама, а да би се у социјалном раду могле планирати акције, мјере и радње, потребно је разумјети културу или супкултуре конкретне групе. У овом контексту може се говорити о социјалном раду као практичној дјелатности чији је задатак да буде адекватан, компетентан у односу на различите културе којима припадају корисници, групе или заједнице са којима социјални радник ради, односно гдје се социјални рад спроводи. Наравно, ове теорије имају и своје недостатке, а то може бити ужа усредсређеност и недовољно мултиузрочно посматрање.

У литератури се помиње и симболички интеракционизам. Он је заснован на објашњењу како људи виде себе поређењем са другима те како опажају симболе попут симбола култура, супкултура, симбола сиромаштва или богатства (стил живота, начин облачења, говор, намјештај, ауто, кућа), а потом како људи дефинишу и идентификују нпр. сиромашне. Према овом стајалишту сиромаштво, богатство и делинквентност су субјективно схватање особе о условима у којима живи или о свом положају у друштву. То схватање, односно ознака стања, настаје у процесу интеракције, поређења и процјене личне позиције у друштву са другом посматраном особом, а уз употребу механизма стигме и етикетирања: сиромашан и делинквент. Према томе, људи кроз симболе (идеје које представљају) интерпретирају интеракције са вањским друштвом. Социјални радници се служе идејама и схватањима симболичког интеракционизма у сврху разумијевања процеса организовања и одвијања живота у институцијама, првенствено у психијатријским болницама. Уз то, поставке симболичког интеракционизма олакшавају социјалним радницима да психолошки схвате облике људског понашања усредсређујући се према интеракцијама и разумијевању симбола (Paune, 2001).

У литератури се наилази и на појам социјални интеракционизам. Ово је теорија која долази из социјалне психологије и објашњења процеса социјализације који кроз интеракције обликује понашање појединаца, па може довести и до делинквентног понашања. Тако се у литератури развило и више теоретских приступа попут теорије етикетирања, теорије мушког протеста и теорије примарне и секундарне социјализације (Karić, 2008: 160). Примарна девијација је неприлагођено понашање прије него што се оно у друштву препозна и назове као такво. Секундарна девијација је понашање које етикетирани делинквент испољава као протест или је даље преступничко понашање резултат добијене стигме и искључености која му је онемогућила да се понаша

другачије (умјесто да се запосли и заради новац он краде због тога што нико неће да га запосли, јер је раније почино девијантан акт, криминалну радњу, осуђиван или слично). Значајно је објашњење теорије мушког протеста која наглашава значај субјективног осјећаја и тумачење сопственог ега, као и традиционалних и друштвених очекивања од мушкарца као „јачег“ пола, „главе куће“, оног који зарађује и доприноси у домаћинству, оног који је јачи и у односима у социјалним скупинама, предузећима и сл. Тако и малољетник мушког пола има потребу да „испуни очекивања“ и у социјалним интеракцијама и групама буде јачи од особа женског пола.

Сажето, интеркционистичка и конструктивистичка схватања друштва и девијација утицала су на развој дестигматизирајућих перспектива гдје се социјални рад схвата као „делатност која помаже“ људима у ситуацијама њиховог сукоба са друштвом, а од социјалног радника се захтијевају „одупирања устаљеним институционалним поступцима; сукобљавања са увреженим друштвеним конструкцијама, табуима и стереотипима о девијантности; критичког односа према стварности“ (Jugović, 2004: 25).

Критика интеракционистичко/конструктивистичког схватања девијантности је то што овакав социјални рад нема кохерентан теоријски и методски сет тумачења и упутстава, што не даје довољно значаја утицају објективних околности и захтијева широк дијапазон циљева и начина рада (Jugović, 2004: 26).

Као савремена теорија која има утицај на праксу социјалног рада са малољетним преступницима може се поменути и виктимологија, која је грана криминологије. У виктимологији се пажња придаје поступку којим се постаје жртва, а тај начин је карактеристичан и код малољетничког преступа. Виктимизација се, према овом теоретском схватању, дешава и развија кроз интеракцију жртве и социјалног контекста. При томе, разликују се примарна и секундарна виктимизација гдје се „примарна виктимизација односи на постајање жртвом извршењем неког кривичног дјела, а секундарна виктимизација представља поштравање примарне виктимизације кроз негативну реакцију друштвене средине и кроз неадекватну или погрешну реакцију правосудних органа“ (Marković, 2010: 241). Секундарна виктимизација је присутна код кривичних дјела нпр. насиља над женама или дјецом због недовољних друштвено-заштитних услуга или код малољетника који су тек испољили непожељно понашање, у сукобу са законом те долази до процеса стигматизације који отежава процес ресоцијализације. Виктимолошки метод је тако пригодан за истраживања секундарне виктимизације и прикривених девијација, мада му се придаје недостатак нарушавања права на приватност и повјерљивост података.

Егзистенцијалистичка и радикално-хуманистичка теоријска схватања у социјалном раду настала су под утицајем социјално-антрополошких посматрања друштвене девијантности. Социјално-антрополошка парадигма објашњава девијације кроз однос човјека и друштвених форми у смислу неприлагођености друштва човјеку или у смислу да друштво не прати људске аутентичне и универзалне потребе, а резултат је болесног друштва (From, 1963, према Milosavljević, 2009). Ерих Фром (Erich From), излажући своје идеје о човјеку, донекле даје критику психоаналитичких и марксистичких схватања друштва, сматрајући да се човјек треба разумјети у „био-психо-социјалном карактеру“ и интеракцији са природом и друштвом и из услова за задовољавање универзалних људских потреба за удруживањем или везаношћу (љубављу), за превазилажењем, за укоријењеношћу, за идентитетом или индивидуалношћу, за оквиром оријентације. Друштво у којем људи остварују ове аутентичне потребе је здраво друштво, а њему насупрот је болесно друштво у којем људи не задовољавају потребе или то чине на девијантан начин (From, 1963, према Milosavljević, 2009).

Теоријска разматрања у чијем фокусу је човјек који има потребе за афирмацијом, за слободом избора, за развојем демократског друштва су хуманистичке теорије при чему треба поменути да је појам „хуманистички“ заједнички термин за моделе или концепте који су повезани са марксизмом, егзистенцијализмом, симболичким интеракционизмом, радикалним идејама, феминизмом и хуманистичком психологијом. Хуманистички социјални рад полази од идеја да се човјек родио слободан, па тако треба и да живи. Хегел (Hegel) је први поставио однос слободе и нужности гдје је слобода разумијевање нужности. Потом је Кант (Kant) говорио о категоричком императиву којег постављају обичаји, религија, морал. За хуманизам је значајан Маркс који даје философску и социолошку хуманистичку перспективу на људски рад, отуђење, кроз посматрање положаја радничке класе, сиромаштво, криминал. Почевши од отуђења човјека од резултата рада (производа) Маркс (Marx) долази до отуђења човјека од те људске дјелатности (производње). Тиме човјек отуђује своју суштину, односно себе као практичног бића чиме се отуђује од своје човјечности и постаје пуко средство за одржање индивидуалне егзистенције, да би се, најзад, појавио „четврти степен отуђења - отуђење човјека од човјека“ (Marx, Engels, 1953, према Vranicki, 1982: 199). Насупрот алијенираног човјека налази се свијет који њиме влада. Одатле се намећу појмови и питања: шта значи отуђење, самоотуђени и несамоосуђени човјек и да ли је то фаза у историјском развоју човјека или у човјековом развоју и зашто настаје?

Према психолошким размишљањима за људе је најбитније достојанство човјека. Уз то треба имати на уму да су људи друштвено добро, тако да друштво не треба да контролише човјека или да предвиђа и усмјерава његове поступке, већ да разумије човјека. Овакво схватање се може повезати са хуманистичком терапијом Карла Роџерса (Karl Rogers), као и Масловљевим (Maslow) пирамидалним хијерархијским приказом људских потреба за самоактуализацијом и самореализацијом као највиших егзистенцијалистичких интерних људских нагона.

Џејн Адамс (Jane Adams) се сматра зачетником хуманистичког приступа у социјалном раду. Она је утицала на развој и афирмацију социјалног рада као професије. Као практичар, прагматичар, истраживач и активиста помагала је људима да препознају, развијају и користе своје потенцијале, заступајући идеје једнакости и социјалне правде, које су значајни принципи хуманизма. Поред социјалног рада на случају, развијала је рад са групом и рад у заједници кроз организовање акција за потребе група или промјена у сфери социјалне политике и законодавства. Адамсова је сматрала да капиталистичка неједнака расподела, миграције и слично, доводе до отуђености између људи и девијација у понашању. Зато, рјешење проблема види у „развоју демократије, засноване на учешћу свих грађана и општег образовања, као средстава за унапређивање социјалних институција, контроле од стране заједнице и за побољшање свакодневног живота“ (Milosavljević, 2009: 260). Тако се и девијације у понашању малољетника посматрају као последица отуђења друштва од појединца, а социјални рад са малољетним преступницима је заснован на помоћи дјечи да разумију последице понашања и преузму одговорност.

Наглашава се и вриједност која се означава као „цјеловитост“ а што означава захтјев за поступање према људима као према „целовитим бићима, а не према њиховим појединачним друштвеним улогама или деловима личности“ (Jugović, 2004: 21). Слично полазиште има и гештalt теорија која је правац у хуманистичкој психологији. Ова теорија наглашава значај људског искуства цјелине ситуације и објашњава да је људско понашање усмјерено тиме како људи примају и интерпретирају свијет око себе, па терапеут усмјерава клијента ка разумијевању стварне слике свијета. Подстичући клијентову свјесност о „овдје и сада“ терапеут га води кроз дијалогски однос „Ја и Ти“ у правцу развоја аутономије и креативним, ефикасним поступањем у систему у којем живи (Čanić, 2013).

Хуманистички и егзистенцијалистички утемељен социјални рад се води идејом да корисници постану свјесни друштвених дешавања и процеса те да преузму контролу

над својим поступцима. Социјални рад са групом може да помогне клијентима у саморазумијевању. Насупрот традиционалном и бирократском, хуманистичко-егзистенцијалистички социјални рад са групом води се свестраним, интегративним приступом потребама и проблемима те подстицањем аутономије, самоактуализације и еманципације људи. Полазећи од демократских вриједности, хуманизам је „животни став“ заснован на сљедећим принципима: „хуманост, ослобођење, правичност, креативност, професионална имагинација, професионална одговорност, компетентност и дезобјективизација“ (Milosavljević, Petrović, 2017: 109). Лични развој кроз „демократизацију узајамне помоћи“ и „актуализирање циљева“ су идеје којима се руководе социјални радници и у раду са групом, при чему користе прилагођене технике као што су „захтијевање рада, усмјеравање, посуђивање визије и подршке“, „подупирање осјећања“, „тишина“ (уважавање и подршка), „испитивање“ (подстицање отворености - отворена питања) и „идентификација“ (указивање на понављајуће обрасце понашања) (Raupе, 2002: 146).

Критика хуманистичке и егзистенцијалистичке теорије лежи у неусаглашеним објашњењима понашања и ширина неких приступа, а проблем је у тешкоћи примјене ове теорије у бирократизованим установама које настоје да задрже „моћ“ над клијентом, што, уосталом, и морају условљени законским нормама.

Радикално-критичка схватања у социјалном раду полазе од претпоставке да „структурална раслојеност свих друштава (а посебно капиталистичких и тржишних) неминовно доводи до друштвених конфликта или сукоба који као свој производ имају различите облике друштвених девијација“ (Jugović, 2004: 26). Радикалне теорије у социјалном раду потичу од социјалистичких, „љевичарских“ и марксистичких размишљања усмјерених ка великим промјенама друштвених структура. Полазе од идеја неједнакости у класном и радничком положају, маргинализацијама мањина, а у пракси социјалног рада полазе од критика конзервативног социјалног рада и залагања за радикалну праксу, праксу усмјерену ка изазивању корјених промјена. Радикалне теорије одликују најчешће сљедеће карактеристике: „а) радикална критика грађанског друштва, б) залагање за радикалне друштвене промене, в) непосредни ангажман у реализацији промена и еманципацији, нарочито, маргинализованих друштвених слојева и група“ (Milosavljević, 2009: 220).

Радикалне теорије објашњавају проблеме појединаца као социолошке последице, односно као проблеме који настају преко друштвених процеса који од појединаца, па и од социјалних радника захтијевају конформизам и конзервативност. Социјални рад не

треба бити средство социјалне контроле у име владајућих структура, већ социјални рад треба да буде усмјерен ка томе да од корисника захтијева да одлучују о свом животу и сами планирају и предузимају радње, као и ка томе да тражи трансформацију институција у смислу промовисања подршке клијентима, провођење професионалних активности и политичких акција. Освјешћивање и анимација су аспект радикалних теорија, а односе се на настојање социјалних радника да подигну свијест клијената о њиховој потчињености, проблемима, али и потенцијалима. Овако посматрано, може се говорити с једне стране, о структуралном, а потом о радикалном социјалном раду с друге стране. Ријеч „радикални“ упућује на нешто или некога ко чини промјене, а „структурални“ упућује на структуре. Битни концепти радикалних теорија у социјалном раду су: уклањање неједнакости међу класама са циљем равномјерније расподеле ресурса друштва, смањење социјалне контроле, депрофесионализација и редефинисање социјалног рада у смислу веће фокусираности на потребе клијента, либерализам, подизање свијести клијената и допринос социјалним промјенама (Payne, 2002: 165-174). Замјерке на рачун радикалног социјалног рада да се не бави емотивним проблемима те да је широко усмјерен ка социјалним проблемима и социјалним акцијама које немају практичну примјену у социјалном раду са појединцем, изнедриле су идеју радикалног социјалног рада на случају, који је вођен сљедећим циљевима: „1. 'сужавање идеолошких ограничења' односи се на освјешћивање клијента, усмјеравање ка тачним чињеницама, структурално-друштвеним ограничењима и помоћ клијенту да развије нове резистенцијалне улоге и снаге; 2. 'смањивање потчињавања и експлоатације' постиже се промјенама понашања и ставова клијента; 3. 'смањивање ефеката стигматизације' се постиже развијањем самоуважавања код клијента; 4. 'омогућавање личне промјене' се врши тако што клијент постаје свјестан своје моћи и преузима контролу и дјелује у том смислу даље (Fuko, 1993; Payne 2002, према Petrović, 2013: 74-75).

Социјални радник шири корисникове погледе, подстиче разумијевање друштвених утицаја и сопствених снага и оснажује га, користећи расположиве друштвене ресурсе и развијајући сарадњу, равноправност, аутономију и личну акцију клијента.

Из радикално-критичке перспективе социјални рад са малољетним преступницима полази од објашњења девијације као последице економских, класних и доминирајућих структуралних противријечности у капиталистичком друштву, при чему су предмет социјалног рада „'осакаћени' и отуђени људи којима друштвене околности нису

дозволиле да развију своју генеричку суштину и да се остваре као слободна и стваралачка бића“ (Jugović, 2004: 27).

Радикални приступ маргинализованим члановима друштва одликује употреба појмова као што су моћ, класни положај, неједнакости, потчињеност те долази до реакција попут синдикализовања, заступања. Заступање се дефинише као „стратегија и скуп активности којима се у сарадњи или у име појединаца, група или заједница, утиче на одлучивање о њиховим интересима, потребама, правима и проблемима у оквиру неких институција, организација или органа у смислу доношења индивидуалних одлука, правних аката, програма, пројеката и буџета“ (Milosavljević, 2009: 227). Заступање је етичка обавеза социјалних радника да пружи помоћ немоћнима и/или неукима, у виду „заступања случаја“ и „заступања за ствар“ (интересе). Циљ заступања је да се у име корисника траже неке престације за њега, његову породицу, окружење, а које корисник сам не зна тражити или није добио, при чему постоји могућност остваривања кориштењем других метода и/или ресурса. Заступајући корисника пред „моћним групама“ или институцијама, социјални радник се ослања на теорије оснаживања. Он има улогу консултанта/едукатора за унапређење вјештина и развој самоспознаје те „помаже људима тако да виде:

- Себе као узрочног чиниоца у проналажењу рјешења за сопствене проблеме,
- Социјалног радника као некога ко има знање и вјештине које клијенти могу да користе,
- Социјалне раднике као себи равне партнере у рјешавању проблема,
- Структуру моћи као сложену и дијелом отворену за утицај“ (Раупе, 2002: 212).

Заступање је блиско оснаживању јер оно такође помаже људима да говоре у своје име на примјер кроз помоћ у активностима планирања и организовања састанака за посао, конференција, групног грађанског организовања и заступања те подстицања укључивања и личног ангажмана. „Социјални радник је добронамјерни посредник“ (Richmond, 1922: 256).

Концепт моћи је повезан са радикалним и критичким теоријама у социјалном раду, а у већој мјери са антипотчињавајућим, антидискриминаторним, антирасистичким и феминистичким теоријама.

Основе антипотчињавајућих и антидискриминаторских теоријских схватања се могу наћи у марксистичком класном приступу, у идејама антирасизма, донекле у радикалним теоријама и феминистичким идејама. Тако се говори и о разноврсним техникама и методама социјалног рада изабраним у складу са потребама корисника и с обзиром на

неминовну позицију моћи коју институционални положај даје социјалном раднику. Социјални радници полазе од разумијевања друштвеног контекста корисника те му пружају подршку у развоју вјештина, радећи на постизању једнаких приступа услугама, прилагођавању и проширивању услуга, третмана и сл. Антипотчињавајућа пракса сматра се својеврсним моделом социјалног рада, о чему говори слједећи навод: „Антипотчињавајућа пракса је форма праксе социјалног рада која усмјерава социјалне активности и структуралне неједнакости на рад који се обавља са клијентим или радницима“ (Domineli, 1998, према Hutchinson, Oltedal, 2014: 160). Циљ антипочињавајућег рада је да оснажује кориснике како би се изнашли начини за редукцију негативних ефеката друштвених структура, а при томе социјалне службе заузимају сензитивнији, партнерски однос са корисницима. Принципи којима социјални радници треба да се воде су:

„- редефинисати значење професионалности како би се избјегло потчињавање/угњетавање клијената и на тај начин

- питати клијенте шта желе и при томе их заиста слушати
- прихватити да људи своје животе живе у двије сфере, приватној и јавној
- обезбиједити/пружити корисницима потребне информације које они затим могу сами користити

- личне, културне и институционалне облике потчињавања посматрати као изазов за праксу“ (Dominelli, 1998, према Hutchinson, Oltedal, 2014: 161).

Дакле, антипотчињавајући приступ захтијева од социјалних радника да разумију проблеме и потребе корисника које активно слушају и да их оснажују. Социјални радник сарађује са корисником како би он препознао разлоге потешкоћа и преузео одговорност. Тако антипотчињавајући социјални рад акције у односу на положај и стање корисника или потчињених група којима социјални радник даје на значају тако да они сами могу предузимати колективне акције. Антипотчињавајућа пракса адресира цијелу особу тј. лична, институционална, културна и економска питања као укупни контекст клијента који је од значаја за изналажење ресурса које клијент уноси у однос са стручњаком а који су од значаја и за развој потпуног потенцијала клијента у његовом социјалном окружењу (Domineli, 2002).

Антипотчињавајућа пракса је уско повезана са антидискриминацијском праксом, а „за успјешно спровођење антидискриминацијске праксе битно је схватање појма моћи и потчињавања“ (Dalrymle, Burke, 1995, Payne, 2002, према Petrović, 2013: 89). „Дискриминација значи идентификовање појединаца и група са одређеним

карактеристикама и њихово третирање као лошијих у односу на људе и групе са конвенционално ваљаним карактеристикама“ (Рауне, 2002: 188). То се односи на групе попут етничких, расних, мигрантских и сличних мањинских група те на жене, лица са инвалидитетом, старе, лица са различитим сексуалним оријентацијама, различитом религијом или језиком, ментално болесне и сличне групе или лица којима друштво не обезбјеђује услове за остваривање права у складу са њиховим културним или другим потребама. Антидискриминацијске теорије у социјалном раду уводе својеврсне радикалне и марксистичке идеје постојања неједнакости и подјеле у друштву.

Антипотчињавајућа и антидискриминаторна пракса у социјалном раду су критички усмјерене ка социјалном раду који и сам донекле има потчињавајући карактер, уколико се посматра као систем који је законима, нормама или правилима дефинисан од стране носилаца државне власти. Социјални рад, конципиран на поставкама ових теорија тежи разумијевању положаја корисника а потом изналажењу нове стратегије, предлагању промјена у пракси установа или система социјалне заштите или слично, а ради дјеловања на те, за клијенте неповољне, околности. Задатак социјалног радника је да препозна интернализовану, угњетавањем „научену беспомоћност“ код корисника и да кориснике подстиче и оснажује. Партнерским радом са корисницима производе се промјене на микро и мезо нивоу корисника, али и структуралне промјене на макро нивоу, уз минималну интервенцију социјалног радника.

Антидискриминаторна пракса данас се огледа кроз разне документе Уједињених нација, попут Конвенције УН о правима особа са инвалидитетом (2006), Конвенције УН о укидању дискриминације жена (1979), Конвенције о укидању свих облика расне дискриминације (1969) те директиве Европске уније, међу којима су Директива о једнакости при запошљавању којом се спречава дискриминација по основу пола, вјерског усмјерења, доби и инвалидности (2000), Директива о расној једнакости којом се предупредује дискриминација због расног или етничког поријекла (2000), Директива Вијећа о примјени начела равноправности мушкараца и жена у могућности добијања и набавке робе, односно пружања услуга (2004), Директива Вијећа о provedби начела једнаког поступања за мушкарце и жене у питањима социјалне сигурности (1978) и друге унутардржавне формалне правне акте (Европска унија, 2010). У односу на дјецу то су конвенције и слични међународни документи који дају упуте за поступање према дједи која почине кривично дјело тако да се обезбједи доступност свим правима, као и право на правично суђење и уважавање чињенице да су у питању дјеца која су, за разлику од пунољетних одраслих особа, незрела лица.

Због свих наведених чињеница, став је да стручни радници који се баве социјалним радом не примјењују у довољној мјери теорије, да их заборављају или ипак немају могућности или времена да се користе теоријама када раде са клијентима, разматрају неки проблем или планирају акције. Чињеница је да „различите теорије у социјалном раду карактерише специфичан појмовно-категоријални апарат па се често неке теорије могу препознати само на основу кључних појмова. Стога се поставља питање који је појмовно-категоријални апарат заступљен у данашњој пракси социјалног рада код нас и да ли он одражава традиционална теоријска (позитивистичко и структурално-функционалистичко) или савремена (егзистенцијалистичко, интеракционистичко и радикалнокритичко) схватања“ (Petrović, 2019: 112). Дакле, поставља се питање компетенција стручних радника у центрима за социјални рад у погледу теоријског разумијевања феномена којима се баве. Другим ријечима да ли се у социјалном раду са малољетним делинквентима у центрима за социјални рад користе теоријска сазнања и, уколико се користе, на који начин? Појмовно-категоријални апарат, који се користи у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад, може указивати на теоријско-методски приступи и сазнања која се примјењују у актуелној пракси.

О нужности употребе теорија у пракси социјалног рада, као конститутивног елемента науке социјалног рада, говори и сљедећи став: „Док покушавају да се ухвате у коштац са посљедицама сиромаштва или поремећеном дјецом, социјални радници трагају за објашњењима, желе да знају шта је то што покреће људе и зашто има неимаштине у богатству. Да би свој посао добро урадили, социјални радници желе да знају шта се дешава, а када се нађу у тој позицији, онда су већ у области теорије. Они траже образце и путеве кроз ток догађаја који их опсједају и збуњују. Теорије помажу у усмјеравању нашег понашања“ (Howe, 1997: 23).

За праксу социјалног рада са малољетним преступницима је значајно познавање теорија социјалног рада зато што оне садрже објашњења на основу којих социјални радници препознају појаву, а уз то и бирају компатибилне приступе и методе. Да би разумјели појаву малољетничког преступништва, њену феноменологију те знали планирати потребне активности, социјални радници треба да се воде адекватним теоријама. Савремени практичари социјалног рада са малољетним преступницима треба да имају на уму интеракционистичка објашњења о настанку и развоју преступништва малољетника, а потом и хуманистичке ставове о способности корисника да преузме контролу над својим животом. Уз то су важне и радикално-

структуралистичке и конструктивистичке идеје оснаживања и заступања малолетних преступника. Управо такав, на теоријским знањима заснован, социјални рад може успјешно одговорити на проблем малолетничког преступништва.

2.4. Теоријско-методски приступи у социјалном раду са малолетним преступницима

Развијање теорија, методологије техника и сазнајно и методолошко утемељење социјалног рада показало се као суштинска потреба како би социјални рад могао бити међународно прихваћен као научна дисциплина, уважен као професија и како би остварио своју прагматичку природу и сврху. Халми (Halmi, 2013) у својим разматрањима о темељима квантитативне анализе у друштвеним наукама износи становиште да је развој и сазријевање теорије социјалног рада било условљено квантитативном формализацијом научних спознаја. Примјена техника и метода квантитативне анализе захтијева „теоријски приказ одређене аналитичке процедуре који прати истраживачки проблем из праксе чиме се настоји остварити генеричко јединство истраживања и праксе“ (Halmi, 2013: 10). Функција теорије је стварање и развој социјалног рада као науке, провјеравање и стицање нових научних знања, утврђивање законитости појава, док методе имају функцију прикупљања тих сазнања и кориштење у сврху науке, али и конкретне практичне помоћи појединцу, породици, социјалној заједници.

Метода социјалног рада је „асоцијација на методе које ова делатност и струка користи у пракси“, а „када су у питању односи између метода дјелатности социјалног рада које се могу одредити као научне, онда је извесно да међу њима постоје, пре свега, аксиолошке и епистемиолошке разлике“ (Milosavljević, 2013: 81). Тако и социјални рад користи методе у зависности од предмета и циљева истраживања. Најопштија подјела метода је на научне методе и методе праксе те опште и посебне, а затим на природне и друштвене и тако даље.

Научна метода обухвата поступке, принципе, идеје и начине којима се служи научник како би спознао истину, провео истраживање и тако доказао своје научне хипотезе. Научна метода је појам који се односи на низ техника и начина који служе за провођење научног истраживања. Предмет истраживања повезује теорије и методе, а проблем истраживања научник ријешава провођењем истраживања, водећи се специфичним теоријама и користећи одређене методе. Методе анализе, синтезе,

индукције и дедукције и истраживачки поступци попут статистичке методе су неке опште технике карактеристичне за научну методу. Даље, науке развијају и за праксу карактеристичне и прикладне, посебне методе за које су примјер интервју, посматрање и креативне методе.

У најширем значењу, метода социјалног рада је “начин, средство и облик поступања у социјалном раду. Она је према томе фактор свјесно одабраног и стручно и научно вођеног поступања у добро организованом социјалном раду“ (Dervišbegović, 2003: 69). Методе су појам који у социјалном раду има и уже значење које се односи на теорији заснован избор технике рада са конкретном категоријом корисника или проблема. Шире посматрано, може се говорити о разлици, односно сличности метода које се користе у науци социјалног рада (за научна истраживања) и метода које се користе у пракси социјалног рада. У науци методе служе за стицање или верификовање научног знања, а у пракси социјалног рада оне имају апликативну сврху да објасне проблем појединца, групе или заједнице и помогну у рјешавању идентификованог проблема.

Мора се направити дистинкција између метода и методских приступа. Методски приступи у социјалном раду су „теоријско-методски комплекси у социјалном раду који су засновани на различитим теоријским и методским поставкама и конкретним искуственим основама“ (Milosavljević, 2013: 82). Методе се односе на конкретне области и начине практичног дјеловања.

У социјалном раду су призната три основна теоријско-методска приступа: социјални рад с појединцем, социјални рад са групом и социјални рад у заједници. Историјски посматрано, управо тим редослиједом су настајали и развијали се у пракси социјалног рада. Сви су често међусобно повезани, настали на поставкама различитих или истих теоријских идеја а често се преклапају, допуњују или користе различите или исте технике.

Наука социјалног рада, у суштини, нема разрађене сопствене методе. Наиме, методе су се развијале присвајањем из других наука попут психологије и социологије.

Методолошка пракса у социјалном раду се односи на теоријско-методске приступе и методе које се користе у раду. С обзиром на категорију проблема или корисника, које везује иста или слична проблематика, може се говорити о социјалном раду са дјецом, социјалном раду са породицом, социјалном раду са старим лицима, социјалном раду са малољетним преступницима, социјалном раду са лицима са сметњама у развоју и др. Овдје је ријеч о различитим корисницима система социјалне заштите са којима стручњаци раде и примјењују различите методе рада. Системом социјалне заштите

могу бити обухваћени малољетни и пунољетни корисници при чему су у групи малољетних корисника дјеца без родитељског старања, чији је развој ометен породичним приликама, жртве насиља, жртве трговине дјецом, са друштвено неприхватљивим понашањем, дјеца у социјалном ризику (Закон о социјалној заштити Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 37/12, 90/16, 67/19, 42/20, 36/22, члан 18). Конвенција о правима дјетета (1989), као и бројни међународни документи декларативно наводе да је заштита интереса дјете приоритет у друштву. Такође, наука у новије вријеме све више пажње придаје изучавању дјете, њиховог развоја, понашања и изналажењу начина заштите.

С обзиром на фокус на који је усмјерено практично дјеловање социјалних радника говори се о три теоријско-методска приступа у социјалном раду, а то су социјални рад с појединцем и породицом, социјални рад са групом и социјални рад у заједници. У раду са малољетним преступницима апликативна су сва три теоријско-методска приступа социјалног рада као и низ посебних или допунских техника и начина рада.

2.4.1. Социјални рад с појединцем и породицом у социјалном раду са малољетним преступницима

Познато је да је социјални рад са појединцем најстарији и најразвијенији приступ. Теоријске поставке социјалног рада с појединцем прилично иновативно и системски је образложила Мери Ричмонд (Mary Richmond) у дјелу *„Социјална дијагноза“* 1917. године гдје је, као пионир у зачетку дефинисања науке социјалног рада и методе рада на случају, дефинисала социјални рад с појединцем као поступак са циљем усмјеравања развоја личности како би се прилагодила социјалној средини. Социјални рад с појединцем зачет је тако у пракси и дјелима Мери Ричмонд (Mary Richmond) и то уз практичне примјере и објашњења теоријско-методолошких поставки праксе социјалног рада. Ричмондова (Richmond) је у својим књигама *„Социјална дијагноза“* (1917) и *„Шта је социјални рад на случају“* (1922) користила израз „социјални рад на случају“ као израз за праксу социјалног рада с појединцем. Хелен Перлман (Helen Perlman) описује социјални рад с појединцем као модел четири П „P: Person, Place, Problem, Process“ што значи „ особа, мјесто, проблем и процес“ (Perlman, 1957, према Milosavljević, Petrović, 2017: 139).

Социјални рад с појединцем полази од схватања да је појединац активни учесник у процесу побољшања функционисања.

Социјални рад с појединцем се односи на „бављење потребама, проблемима, поремећајима функционисања, девијацијама, поремећајима односа и животним тешкоћама појединца“ (Milosavljević, 2009: 60). Социјални рад са појединцем, како му и сам назив каже, бави се првенствено појединцем, његовим тешкоћама, потребама и функционисањем, тако да је рад усмјерен ка унапређењу функционисања корисника. Милосављевић (Milosavljević, 2009) детерминише социјални рад с појединцем као организовану професионалну активност и стручну помоћ и услуге „појединцима када им је неопходна стручна помоћ у разрешавању неких материјалних, емоционалних, релацијских, функционалних и других животних тешкоћа, које не могу сами да превазилазе“, а „пружају се на основу узајамног поверења и на начин којим се јачају способности самог клијента“ (Milosavljević, 2009: 61).

Процес социјалног рада с појединцем Видановић (1998) објашњава кроз три фазе: припремно-организациона, фаза социјалне дијагнозе и фаза третмана. Прва фаза подразумијева организацију рада установа социјалне заштите, првенствено центара за социјални рад, тако што се најприје врши тријажирање, тј. идентификовање корисника прелиминарним одређењем потребне помоћи, тимска обрада корисника а потом интеграција добијених података, доношење заједничког закључка и приједлога за третман. У фази третмана разликује се два начина рада/стратегије и то: „индиректни третман - третман променом средине и директни третман - третман променом понашања и личности“ (Видановић, 1998: 120). Успјешан резултат се постиже најчешће комбинацијом индиректног и директног третмана. Техникама попут савјетовања дјелује се директно на корисникову личност, ставове, емоције и вриједносни систем. Тиме се потенцира корисник да користи властите снаге и мијења неодговарајуће понашање у релацији клијент - средина.

Када је ријеч о социјалном раду са малољетним преступницима мора се имати на уму чињеница да су то дјеца у фази развоја и да приступ радника треба да буде посебно сензибилан. Психосоцијалне интервенције су оно што је битно у социјалном раду са дјецом у сукобу са законом. Рад у области личног развоја емоција и емоционалног изражавања, контроле понашања, развој и прихватање социјалних норми и правила понашања те рад са породицом се издвајају као битне психосоцијалне активности у социјалном раду са малољетним преступницима (Jugović, 2020).

Будући да савремена пракса социјалног рада захтијева укључивање корисника у процес рјешавања проблема, развијени су концепти вођени принципима само(заговарања), антидискриминацијског и радикалног приступа у пракси социјалног

рада с појединцем и породицом. У Хрватској је то „процес планираних промјена“, а у Србији „вођење случаја“ (Milosavljević, Petrović, 2017). Савремени социјални рад с појединцем захтијева од социјалног радника да буде стручан, професионалан, креативан, да се води концептом фактора ризика и отпорности и техникама комуникације (невербална комуникација, активно слушање, ја-ти поруке, емпатија, експресија) као и антидискриминацијском праксом социјалног рада и заговарањем, адекватним избором техника и да проводи успјешан „процес планираних промјена“ (Urbanc, 2006). „Вођење случаја“ се заснива на сличним теоретским основама и техникама оснаживања радикалног социјалног рада и пуне укључености корисника у процес. Овај концепт се може разумјети и кроз концепцију социјалног рада у смислу коришћења корисникових породичних и институционалних капацитета те ресурса система како би се обезбиједила подршка и помоћ коју корисник треба (Milosavljević, Petrović, 2017). У оба ова приступа кориснику видљиво је да се у различитим фазама рада користе одговарајући методски приступи од рада са појединцем до рада у заједници.

У савременом социјалном раду с појединцем направљен је помак од индивидуалистичког приступа, донекле медицинског, увођењем „значајних других“ из најближе корисникове околине, а то су чланови породице. „Породица посредује између два тоталитета, оног изванперсоналног и оног интерперсоналног. Слика о себи коју сваки појединац носи са собом, такође настаје и формира се у том првом социјалном огледалу, у свести родитеља, у породици, у међусобној интеракцији“ (Kuburić, 2008: 5). У периоду дјетињства породица има монополну улогу у формирању и усвајању ставова, емоција, начина реаговања па се укључују и надограђују социјалне релације, друштвене вриједности и други агенси социјализације. Теоретичари, посебно психоаналитичари, у третманима се поново враћају на породицу тражећи узроке неког понашања. У породици се, по социјално-психолошким схватањима, налазе и извори сигурности, подршке. Посматрајући значај утицаја породице на развој здраве личности, са здравом социјалном когницијом, самоодређењем и социјалним вјештинама за адекватну трансмисију друштво - појединац, може се закључити да „родитељска љубав и топлина, као и недостатак те љубави, имају снагу да обликују људско понашање на свим меридијанима“ (Kuburić, 2008: 21). Треба поновити да је за понашање и психосоцијално функционисање малољетника примарно прихватање родитеља према дједи, а што потврђују и истраживања (Kuburić, 2001). Ово указује на значај увођења породице у социјални рад са малољетним преступницима јер је породица битна ради

постизања стабилности, подршке, реинтеграције и ресоцијализације преступника. Због тога се идентификују односи у породици, положај малољетника, присуство социопатолошких појава и дисфункције у породици, а тако исто и позитивне карактеристике породице које су од значаја у ресоцијализацији преступника (Karić, 2008). Социјални рад с појединцем, као теоријско-методски приступ у раду са малољетним преступницима је важан приступ у пракси социјалног рада јер се води најбољим интересом дјете и младих, а породицу третира као примарну групу у којој треба тражити различите видове подршке.

2.4.2. Социјални рад са групом у социјалном раду са малољетним преступницима

Сажето, социјални рад са групом се може дефинисати као једна од метода социјалног рада за „побољшање социјалног функционисања личности кроз циљана групна искуства“ (Marfi, 1959, према Петровић, Ћорић, Седмак, 2000: 59).

Историјат социјалног рада са групом везује се за различите институције и установе социјалне заштите, а оно што га одликује су идеја самопомоћи, концепција учења кроз рад и групну интеракцију те лични раст кроз побољшање социјалне интеракције уз снагу и искуство групе.

Социјални рад са групом, схваћен у данашњем смислу, развијао се прије 70 до 80 година. Практични рад са групом су почели тада активно проводити психолози, социјални педагози, социјални радници, педагози. Био је заснован на поставкама психоаналитичке, когнитивно-бихејвиоралне, гешталт теорије и трансакционе анализе. Након Првог свјетског рата групни рад је ушао у област социјалног рада као терапијски поступак, а након Другог свјетског рата социјални рад се већ стабилизовао тако да је интегрисао појмове психологије мале групе и истраживања динамике групе те тако схватио значај групе за постизање промјена код појединца.

Као терапеутско-методски приступ социјални рад са групом дјелује тако да, кроз групно искуство и интеракције у групи, подстиче социјалне вјештине сналажења, суочавања са стресом, развој нових социјалних способности и реаговања те начин за савладавање проблема (Петровић, Ћорић, Седмак, 2000). Социјални рад са групом је методски приступ у пракси социјалног рада који окупља, по неком обиљежју хомогену групу појединаца који настоје да постигну заједничке циљеве кроз групно искуство, уз стручно и професионално вођење од стране социјалног радника.

Карактеристично је питање гдје и када се примјењује социјални рад са групом. Професионално вођен социјални рад са групом је теоријско-методски приступ са фокусом на социјалној акцији којом се постижу жељене промјене код чланова групе. Као такав сврсисходан је у социјалном са дјецом са проблематичним понашањем. Промјена је управо оно што је пожељно код дјеце са девијантним понашањем. Примјена социјалног рада са групом зависи од обиљежја проблема, потреба корисника и могућности установе/социјалног радника да изабере тај приступ. Најчешће се користи као погодан, дјелотворан начин рада са породицама, вршњачким групама, делинквентним групама, групама корисника смјештених у неку установу социјалне заштите, у савјетовалиштима, групама за подршку родитељима и слично.

Компетентна примјена социјалног рада са групом захтијева додатне обуке социјалних радника супервизију и вријеме. У државним установама није лако обезбједити све те услове. Зато се социјални рад са групом чешће примјењује у организацијама цивилног друштва које се баве циљаним специјализованим проблемима и гдје се кроз рад са групом, проводе социјалне акције или обезбјеђује подршка младима у сукобу са законом, родитељима дјеце у ризику и слично.

Будући да групно искуство доприноси психичкој и социјалној стабилности појединца, социјални рад са групом оријентисан је на психолошку и социјалну димензију, јер „појединци, повезани у групе за подршку, могу постићи значајне помаке кроз напредовање у стручном усавршавању, едукацији или психичкој стабилности“ (Petrović, 2013: 102). У централној фази групног рада формирају се односи између чланова групе, успоставља се осјећај узајамне прихваћености и припадности, кристализују се улоге чланова, идентификују се заједнички интереси и циљеви и проводе личне и социјалне акције у које воде ка рјешавању проблема (Milosavljević, Petrović, 2017).

Социјални рад са групом је апликативан и у раду са дјецом делинквентног и преступничког понашања, с обзиром на потребе њихове социјализације и ресоцијализације. Кроз групну интеракцију малољетни преступници могу се лакше емотивно отворити, унаприједити вјештине комуникације, препознати и усвојити друштвено пожељно понашање и оснажити да истрају у томе. Васпитно-поправни домови, дисциплинске установе, прихватиштва, дневни центри, али и школе и центри за социјални рад су установе гдје се може примјењивати социјални рад са групом како у превенцији ради предупређења појаве, тако и у третману ради превладавања проблема. Важно је нагласити да је у социјалном раду са малољетним преступницима

значајан рад у вршњачким групама ради развијања социјалних вјештина комуникације код дјете, развоја самопоуздања, оснаживања те уочавања и усвајања пожељних социјалних норми и правила понашања

2.4.3. Социјални рад у заједници у социјалном раду са малољетним преступницима

Трећи расположиви теоријско-методски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима јесте социјални рад у заједници. Његово полазиште лежи у разумијевању човјека који своје потребе остварује у заједници са другим људима. Просоцијално оријентисан човјек је главни носилац процеса развоја заједнице и има друштвену обавезу да партиципира.

Иако је прагматички настао рано у историји развоја „помажућег удруживања“, у концептуално-институционалном смислу социјални рад у заједници је најмлађи теоријско-методски приступ у социјалном раду.

Први облици организованог пружања социо-заштитних потреба људима везују се за организовање заједница у смислу развоја и унапређења заједнице. Концептуално, социјални рад у заједници је настао почетком 20. вијека када су у Америци настале прве дефиниције социјалног рада у заједници, а Роберт Лејн (Robert Lane) је на Националним конференцијама социјалних радника 1939. и 1940. године представио резултате свог истраживања о примјени метода социјалног рада на локалном нивоу. Према овим резултатима, социјални рад у локалној заједници фокусиран је према: „а) откривању и дефинисању потреба, б) превентивном дјеловању, како би се утврђене социјалне потребе што брже и ефикасије задовољиле, а тиме и смањили ризици од настанка социјалних проблема и в) препознавању и мобилизацији доступних ресурса, њиховом константном развоју и активирању, све у циљу потпунијег и квалитетнијег задовољавања различитих и по садржају промјенљивих потреба становништва“ (Milosavljević, Petrović, 2017: 168).

У литератури се говори о неколико теоријских схватања и модела социјалног рада у заједници, као што су: „социјални рад у организовању заједнице“, „социјална анимација или оживљавање заједнице“, „пракса у заједници“, „стратегije решавања проблема“, „еколошке перспективе социјалног рада у заједници“ (Milosavljević, Brkić, 2005). Приликом примјене они се преплићу, допуњују, усклађују и прилагођавају потребама заједнице и конкретне области у којој се социјални рад у заједници обавља.

Принципи, на којима се заснива социјални рад у заједници, су засновани на хуманистичким основама помагања, демократији, поштовању људских права, поштовању личности и дезобјективизацији. Међу њима треба издвојити принципе „интердисциплинарности; међунационалне, међуресорске и опште сарадње; активне партиципације грађана–корисника; креативности; узајамне одговорности, транспарентности итд.“ (Milosavljević, Petrović, 2017: 173). Кључни циљеви социјалног рада у заједници се односе на „А. Учесће у дефинисању политике социјалне заштите, односно социјалног развоја заједнице (циљеви, селекција и утврђивање потреба, обезбјеђивање средстава, пројекција динамике, утврђивање носилаца, усаглашавање интереса и могућности); Б. Учесће у остваривању прихваћене политике развоја путем социјалних активности и акција у локалној заједници“ (Milosavljević, Petrović, 2017: 172). Социјални рад у заједници је методолошки комплексан приступ јер захтијева „познавање и коришћење бројних и разноврсних методолошких поступака и средстава, од примене аналитичких и истраживачких метода и техника до групних састанака, индивидуалних и колективних јавних иступа, предавања, филмова, јавних акција и манифестација, интервјуа, посматрања, итд.“ (Milosavljević, Brkić, 2005: 141). Тако и социјални рад у заједници са малољетним преступницима захтијева употребу низа техника и метода у поступању.

У локалној заједници се налазе фактори ризика за појаву малољетничке делинквенције и то посматрано и просторно и функционално, али се ту налазе често и превентивни или заштитни фактори који доприносе превенцији или сузбијању (Karić, 2008). Превенција поремећаја у социјалном понашању дјеце подразумијева рано откривање, систематско праћење и благовремено дјеловање заједнице. Веома је значајна улога субјеката, као што су школа, центар за социјални рад, правосудне институције, невладине организације, који на својствен начин реагују на појаву делинквенције. Улога центра за социјални рад је круцијална а огледа се кроз социјалну превенцију те кроз социјалне мјере и интервенције, попут помоћи малољетнику око школовања, реинтеграције ангажманом у хуманитарним удружењима или запошљавањем, заступањем, лобирањем, до реализације превентивних програма или социјално-политичких акција.

Општи циљ социјалног рада у заједници је постизање социјалних промјена. У раду са малољетним преступницима посебно је значајно припремање услова за поврат малољетника у заједницу, првенствено у школско окружење које ће га прихватити и подржати без стигматизације. Превентивне активности центра за социјални рад се

односе на иницирање и провођење превентивних програма у заједници, препознавање и третман дјете са испољеним симптомима поремећаја понашања, откривање и поступање у свим фазама рада са малољетним делинквентима те прихват и пружање помоћи малољетнику по завршетку институционалног третмана (Buljubašić, 2005, према Karić, 2008).

Социјални програми и активности су присутни у свим фазама рада са малољетним преступником, с тим да је социјални рад у заједници посебно изражен у последњим етапама када малољетника треба оснаживати са једне стране, а са друге стране заједницу припремати обезбјеђивањем услова за прихват и реинтеграцију која ће му омогућити пожељан лични и социјални раст и развој.

Ради разумијевања проблематике и избора адекватног пута, методе и технике за приступ проблему малољетничког преступништва, социјални радници мора да се служе одговарајућим теоријско-методским приступом. С обзиром да је малољетничко преступништво комплексна појава која погађа самог малољетника, а затим и његову породицу и друге системе којима припада (школа, вршњаци), као и саму локалну заједницу у којој се дешава, социјални рад са малољетним преступницима, захтијева примјену сва три теоријско-методска приступа социјалног рада: социјални рад с појединцем, социјални рад са групом, социјални рад у заједници.

У раду са малољетним преступницима, примјењујући сваки од ова три приступа социјални радници користе специфичне методе и технике, које су одабране у складу са идентификованим потребама и промјенама које се желе постићи. Комплементарна примјена сва три теоријско-методска приступа у раду са малољетним преступницима је неопходна због широког дијапазона узрока преступничког понашања али и различитих области на које утиче ова појава. С обзиром да је социјални рад фокусиран на корисника, на његово функционисање и индивидуални развој, неминовно је да му, као појединцу, члану групе и друштва, социјални радник помогне да изгради квалитетну интеракцију са околином. Такође, имајући у виду да је малољетничко преступништво и друштвено нежељена појава због посљедица на друштво (нпр. криминогена инфицираност вршњака, штета проузрокована кривичним дјелом и друго), социјални рад у заједници треба издвојити као приступ који даје највише могућности свеобухватног рада.

Савремени социјални рад се удаљио од става да је задатак социјалног радника да се малољетник прилагоди околини. Наиме, задатак социјалног рада са малољетним преступницима је много шири и односи се на рад на промјенама које су потребне

конкретном малољетнику али и заједници уопште како би се малољетнику обезбједио третман који захтијева и ресоцијализацију. Такође, у циљу интеграције и прихваћености малољетника, а у сврху предупређења рецидивизма као и ширења појаве преступништва, социјални рад у заједници је неопходан као приступ који ће користити и самој друштвеној заједници. Пракса социјалног рада у заједници обухвата четири типа активности и то „развој, организирање, планирање и акцију за прогресивну промјену“ (Žganec, 2022: 5). Развој се односи на социјални и економски развој са фокусом на оспособљавање и оснаживање у односу на друштвене структуре и стварање могућности за запошљавање и подручје одрживог развоја. Организовање је дио активности које се односе на организовање интересних удружења, заједница и коалиција са циљем утицаја на социјалне и економске услове. Планирање се односи на активности грађана или група у сврху стварања програма и услуга потребних у одређеној заједници или регионалној области. Коначно, четврти процес у оквиру социјалног рада у заједници јесу прогресивне акције којима групе грађана желе постићи жељене социо-економске и политичке промјене те се стварају коалиције, организују социјални покрети и слично, на нивоима од локалног до глобалног (Žganec, 2022). За рјешавање проблема и тешкоћа које има малољетни преступник често је потребан низ различитих ресурса, институција. Развијен школски систем, систем здравствене заштите или невладин систем су битни ресурси који се укључују у процес ресоцијализације малољетног преступника, али и предупређења појаве. Породицу треба укључити као битан фактор и извор подршке и помоћи. Социјални рад у заједници није замјена за социјални рад с појединцем и групом, нити је у супротности са овим приступима, већ социјални рад у заједници „омогућује да се оба ова методолошка приступа ефикасније користе, као и да се рационалније задовољавају многе заједничке потребе или превазилазе слични проблеми појединаца, социјалних група или скупина, нарочито породица, као примарних људских група и заједница“ (Milosavljević, Brkić; 2005: 121). Социјални рад у заједници, дакле, дјелује куративно и превентивно, како на нивоу појединца који има могућност кориштења и развоја друштвених ресурса, тако и на нивоу друштва. Социјални рад у заједници омогућава холистички приступ појави малољетничког преступништва. Стање праксе савременог социјалног рада са малољетним преступницима ипак је такво да се поставља питање оспособљености социјалних радника, али и финансијских и материјалних могућности центара за социјални рад да се баве социјалним радом у заједници.

2.5. Методе у социјалном раду са малољетним преступницима

Није довољно познато да ли радници запослени у центрима за социјални рад ваљано, научно и теоријски утемељено истражују и откривају социјалне проблеме и идентификују потребе и потешкоће корисника. Користећи се интердисциплинарним знањима науке социјалног рада и фундаменталним знањима сродних подручја, стручни радник треба да тражи, развија и примјењује методе које ће бити ефикасне у датој ситуацији. Посједовање знања о теоријама и методама је неизоставна компетенција социјалних радника и других стручњака који тимски раде на проблему понашања дјете. Користећи се теоријама које објашњавају људско понашање, социјалне односе и системе, социјални рад са малољетним преступницима посеже за методама и техникама усмјеравајући тако ефикасне акције. „Планирање и програмирање друштвених активности на спречавању преступништва и заштити малолетних преступника полази од доброг познавања етиологије, феноменологије и последица малолетничког преступништва“ (Милосављевић, 1998: 201). Прављење и провођење комплексних планова и програма је задатак који административно-бирокупратски организоване центре за социјални рад нормативно обавезује. Примјена социјалног рада у заједници, који подразумијева бројне истраживачке методе, указује на потребу за ангажманом радника који треба да имају и специфична додатна знања. Селективност у избору теоријског становишта или одабира методе условљена је устаљеним традиционалним (медицинским) моделом социјалног рада те упитном мотивисаношћу социјалних радника да код менаџмента лобирају и заступају интересе своје професије и потребе корисника. Поред тога, социјални рад у заједници захтијева осјетљивост менаџмента и локалне заједнице на потребе младих људи те спознају о потреби провођења друштвених превентивних акција.

У пракси социјалног рада користи се низ метода, а као значајне издвајају се посматрање, испитивање (интервју, анкета, фокус групни интервју), акционо истраживање, статистичка метода, а затим и друге методе, попут студије случаја, социометријских метода, социјалних интервенција, креативних метода и техника, тимског приступа. Пожељне вјештине, које стручњак треба да има, јесу савјетовање, оснаживање и заступање.

Посматрање је најстарија метода за изучавање неке појаве и њених особина или законитости у дешавању или за проучавање неког појединца у циљу идентификовања

његових карактеристика. Научно посматрање одликује прецизно одређен предмет посматрања, циљ, начин као и систематичност у закључивању (Видановић, 2009). Посматрање које обавља стручњак у практичном раду је често дифузно у промјенљивим околностима и носи ризик од субјективности посматрача. Може бити са учешћем или без, посредно или непосредно, кроз индивидуални или групни рад. Оно је присутно у готово свакој фази рада, у сваком методском облику рада и у испитивању свих видова девијација или социјалних проблема. Посматрање реалног социјалног понашања малолетног преступника, укључујући и његово понашање током интервјуа, омогућава проучавање личности малолетника. У социјалном раду са малолетним преступницима се користи чулни опажај посматрача како би се идентификовали ризични и заштитни фактори, утврдили стамбени и други услови живота и издржавања, утврдили и пратили односи, комуникација и понашање.

Интервју је најчешће кориштена метода у социјалном раду генерално па тако и у раду с малолетним преступницима. То је, уопштено речено, техника разговора између професионалца и друге особе. За разлику од обичног разговора између двије особе, интервју је циљем усмјерен разговор који води професионално лице са јасном стратегијом, фазама и сврхом. У социјалном раду интервју се употребљава за испитивање „раширености и приоритета неких личних, породичних или заједничких потреба, субјективног виђења неких социјалних проблема, евалуацију и одређивање неких пројеката, програма, мера или социјалних активности од стране грађана, за оцењивање ефеката и квалитета рада социјалних служби и запослених у њима“ (Milosavljević, 2013: 216). Суштина ове методе дата је у дефиницији која каже да је интервју „професионалним циљем усмерен разговор двије особе које имају комплементарне улоге“ (Видановић, 1998:159). Намјера социјалног радника је да упозна корисника, прикупи информације о њему ради дефинисања заједничких циљева за рад на проблему или потребама које клијент има. Истовремено корисник има циљ да путем интервјуа изнесе свој проблем. Отуда се говори о комплементарним циљевима интервјуера (социјалног радника) и интервјуисаног (корисника).

Постоји више врста интервјуа, у зависности од циља којим је усмјерен, стратегија које се користе, ситуационог контекста у којем се користи, функције коју има, броја особа које се интервјуишу. У социјалним истраживањима се користе три типа интервјуа, с обзиром на структуралну карактеристику. То су: структурирани (систематски) интервју са унапријед прецизно одређеним предметом, циљем и питањима; полуструктурирани са базичним питањима и флексибилним редослиједом и

могућношћу увођења додатних питања; неструктурирани интервју који одликује дефинисана тема разговора, без строго одређених питања. У односу на структуру питања и ток интервјуа, у литератури се наилази и на назив стандардизован интервју, па је отуда подјела интервјуа на: стандардизоване, мјешовите и нестандардизоване (Dervišbegović, 2003). Према функцији, интервјуи могу бити дијагностички терапеутски и истраживачки, а према броју особа које обухвата, интервју може бити индивидуални и групни. Зависно од циља којем је усмјерен, интервју може бити истраживачки и дијагностички.

Социјални радници у пракси користе дијагностички и терапеутски интервју. Дијагностички интервју има функцију идентификовања проблема корисника, а води се: „а) посматрањем клијента у току интервјуа, б) слушањем клијента, ц) постављањем питања“ (Dervišbegović, 2003: 247). Посматрање помаже интервјуеру да избјегне мане површинског интервјуисања и прикупи више података. Тако се, поред сазнања о социоекономском стању корисника и породичних прилика, пажња усмјерава и на држање, покрете, реакције. Интервју је метода која траје, што значи да није битан само први, хитни интервју, већ и остали разговори, а да би се постигли добри резултати индивидуалног третмана водитељ случаја у интервју треба да укључи и породицу. Водитељ случаја треба да успостави контакт и сарадњу са члановима породичне групе као са изворима информација због њихове кохезивне снаге и способности за реконструкцију и обнављање. Тако први интервју треба да пружи и омогући: „а) фер и стрпљиво слушање, б) тежи ка успостављању доброг међусобног разумијевања, ц) осигура стицање увида и развој даље сарадње, д) подстиче развој самопоуздања и идеје самопомоћи код клијента“ (Richmond, 1922: 133).

Интервју са малољетником служи као методски поступак и извор података, а при вођењу разговора социјални радник мора да буде високо стручно-методски оспособљен и богат знањима социјалног рада, психологије, педагогије, социјалне педагогије. Малољетници у разговору износе личне перцепције, а неријетко и предрасуде, непријатна осјећања, испољавају агресивност. У току разговора са малољетним преступником социјални радник треба да, осим исказа о проблему, посматра и анализира понашање, положај тијела, тјелесне покрете, лице, динамику, боју, висину гласа. Такође је важно интервјуисање битних особа из малољетничког окружења, попут чланова породице, другова, школе (Karić, 2008).

Избор и начин постављања питања која социјални радник упућује је, такође, важан. Питања у интервјуу се постављају из разлога „1. Да се добије обавјештење

(информација) о проблему, 2. Да би управили разговор од некорисних на корисне ствари и тиме развили мотивацију клијента,, (Dervišbegović, 2003: 250). Мотивисати корисника за разговор о проблему и раду на његовом рјешавању је један од циљева интервјуа. У директивном социјалном раду се мотивацији даје посебан значај тако да се може разликовати и мотивациони интервју. „Мотивационо интервјуисање је усредсређено на клијента и фокусирано ка помоћи клијенту да ријеша амбиваленцију, дилему о својим циљевима“ (Walsh, 2010: 262). Мотивацијска питања упућују клијента на духовну страну, на шире животне циљеве у чијем дефинисању социјални радник не треба да учествује, тако да треба бити опрезан и одредити оквире рада.

На почетку интервјуа битно је јасно ограничити вријеме. Корисник може убацивањем неких нерелевантних тема да се „брани или одмара“, а трајање интервјуа се унапријед одређује како би се избјегла каснија дилема о прекиду разговора (Видановић, 1999).

Важно је да социјални радник, током интервјуа, препозна симболичка значења понашања корисника, да прилагоди питања доби, знањима, културолошким одликама корисника, да успостави сараднички однос са корисником. Социјални радник без предрасуда, отворено приступа кориснику, а „развојем самосвијести, стручни радник стиче способност да разликује сопствене и клијентове интерпретације“ (Žegarac, Džamonja Ignjatović, 2010: 12).

Осим индивидуалног интервјуа, корисни су групни интервјуи и фокус групни интервју. Групни интервју нагласак ставља на интеракцију између онога ко води интервју, односно водитеља/модератора и групе као и између чланова групе. Хомогеност групе је значајна за предупређење проблема у групи, нарочито сукоба, као и за динамику дискутовања.

Фокус групни интервју је практичан у раду због флексибилности и адаптабилности у моменту вршења истраживања/интервјуисања, јер елиминише границе и дистанцу између испитаника/учесника. Фокус групни интервју омогућава посматрање у природном, радном, животном амбијенту, односно околностима испитаника, а уз поштовање принципа хомогености групе, прије вођења фокус групног интервјуа, истраживач може да бира и адекватне технике, попут анкетног упитника, пројектних техника и слично (Skoko, Benković, 2009: 217-236).

У истраживачком раду са дјецом и младима, конкретно са популацијом дјеце и адолесцената са преступничким понашањем, фокус групни интервју може да се користи у циљу истраживања специфичних потреба и проблема, као што су, на

примјер, сексуално преносиве болести, зависност и слично. Такође се може користити у сврху превенције преступничког понашања као метода у превентивним програмима у заједници.

Метода фокус групног интервјуа почиње идентификацијом стања и потреба. Слиједи припрема теме, избор путање и изучавање протокола, а затим се проводи интервју са учесницима који се помно бирају према неком критеријуму нпр. бављење истим занимањем, исти здравствени проблем или исто понашање (нпр. код малољетника). За фокус групни интервју битни су пажљиво селектовање области и сачињавање питања. Транскрипти разговора се анализирају тако да се идентификују истакнуте теме и питања током дискусије, специфични закључци и латентне теме које су се појавиле. Анализа резултата се проводи кроз пет фаза које се донекле преклапају: упознавање (фамилијаризирање), идентификација тематског оквира, индексирање, мапирање и интерпретација (Skoko, Benković, 2009).

Предност фокус групног интервјуа у односу на уобичајене или стандардне методе је у непосредном учествовању стручњака практичара у истраживаној тематици/појави и „процјени ставова компетентних представника релевантних институција, установа и организација“ (Petrović, 2016: 102). Неки аутори упозоравају на епистемиолошке проблеме употребе фокус групног интервјуа као методе у социјалним истраживањима, а то је нпр. мали број испитаника, дужина трајања анализирања података, трошкови путовања и смјештаја за модератора. Фокус групни интервју може да се користи самостално као метода истраживања, али најбоље резултате даје када се користи заједно са квантитативним методама истраживања, попут анкетног упитника.

Анкета је инструмент који се активно користи у истраживањима и има широку употребу у социјалним истраживањима, а у зависности од природе анкетања, видови анкете су: „1. Анкета на терену (у домаћинству, на радном мјесту или у некој институцији), 2. Анкета на улици, 3. Поштанска анкета, 4. Телефонска анкета, 5. Анкета путем (интернета) електронске поште и 6. Комбинација ових врста анкете“ (Milosavljević, 2013: 207).

Анкетни упитник је, уз интервју, најпознатија и најчешће коришћена метода у социјалном раду, а може се дефинисати као „техника прикупљања података и обавјештења који се примјењује у друштвеним наукама. Спроводи се тако што већи број испитаника (који чине узорак) одговара на питања у вези са неким строго одређеним проблемом или појавом“ (Vidanović, 2015: 22).

За социјалне раднике, запослене у установама социјалне заштите, који се баве признавањем права из социјалне заштите и пружањем услуга социјалног рада посебно је карактеристичан анкетни упитник који се обавља на терену у директном контакту са испитаницима. У пракси постоје два начина одговарања на питања из упитника и то „ 1. Када испитивани сам попуњава упитник, без мешања других, укључујући и анкетара, сем пружања техничких објашњења и 2. Када анкетар поставља и бележи одговоре сваког анкетираног“ (Milosavljević, 2013: 207). Ситуација када анкетар поставља и бележи одговоре наведене у упитнику је неопходна код вршења анализа неких стања или проблема код неуких и неписмених грађана или када људима нису познати појмови или научни термини. Као недостатак овог анкетирања може се навести нарушавање права на приватност, могућност уплитања испитивача, неекономичност у коришћењу ресурса (људи, новац).

У изради социјалне анамнезе, као основног дијагностичког средства за социјалну процјену, социјални радник користи анкетни интервју као специфичну методу за прикупљање и анализу података. Социјални радник се углавном води општим циљевима, а то су прикупљање основних анамнестичких података о породици (генералије: пол, доб, националност, образовање, радни статус) те економских података (примања и приходи), података о здравственом стању, а затим података о породици и домаћинству као и података о социјалним околностима (слободно вријеме, хоби). Често социјални радник има припремљен сет питања, а потом додаје и друга питања ради давања или добијања појашњења. Сврха је прикупљање података који указују на узрок нпр. девијантног понашања малољетног преступника те планирање процеса ресоцијализације.

Строго структурирана анкета је често недовољна и донекле непоуздана метода испитивања малољетних преступника јер допушта изражавање личних ставова који могу бити усклађени са претпоставкама и очекивањима испитивача. Може се додати и предност анкетирања због које се често користи у пракси и социјалним истраживањима, а то је неограниченост временске употребе, што омогућава ретроспекцију, компарацију добијених података и поновно коришћење.

За успјешно вођење интервјуа у социјалном раду битна је вјештина слушања. О активном слушању се може говорити као о вјештини комуникације, али с обзиром да се она развија, усваја и захтијева познавање одређених техника, важно је да се објасни овдје, уз методе.

„Вјештине слушања и говорења темељ су вербалне комуникације“ (Urbanc, 2006: 60). Слушање је процес који има значај за успостављање односа социјалног радника и корисника, комуникацију, усклађивања брзине интервјуисања корисника, усмјеравање процеса, а у каснијим фазама рада има и значајан терапеутски ефекат.

Активно слушање је превасходно вјештина социјалног радника која комбинује његове способности слушања и одговарања на материјал који је чуо. Активно слушање подразумева да социјални радник пажљиво прати шта му корисник говори уз посматрање невербалних начина изражавања те да одговара тако да корисник добије повратну информацију у виду рефлексije и да га такав начин интеракције охрабрује и подстиче на даљи разговор и рад.

Социјални радник приликом активног слушања комбинује три ствари: позив (положајем тијела, изразима лица, гласом и начином говора); слушање (слушањем, посматрањем, охрабривањем); рефлектовање (периодично, пратећи саговорникове паузе, сумирањем и/или парафризирањем неке реченице коју је корисник изрекао) (Видановић, 1998). Активно слушање је вјештина помоћу које социјални радник комуницира са корисником, пратећи активно шта он говори, а рефлектовањем и парафризирањем даје му до знања да га пажљиво слуша чиме ствара емпатијски однос који побољшава разумијевање и сарадњу. Притом се враћају и мисли и осјећања, „као преко огледала - еквивалентног квалитета и интензитета“ (Видановић, 1998: 268). Активним слушањем социјални радник показује кориснику да разумије шта он говори, индиректно и потпитањима. Питања треба да буду углавном индиректна јер „изравна питања о осјетљивим и особним темама могу изазвати нелагоду, довести до негативних или обрамбених реакција, неповјерења, па чак и до потпуног повлачења суговорника и, коначно, до прекида комуникације“ (Ajduković i Ajduković, 1996, према Urbanc, 2006: 60).

Сврха активног учествовања социјалног радника није само у томе да слуша шта клијент говори, већ и да му даје одговор невербално климањем главе, кратким представкама „хм“, „реците ми више“ и друго (Martin, 2010: 24). Међу корисним техникама активног слушања су: сажимање и рефлектовање. Сажимање или сумирање се односи на периодично извођење кратких закључака о садржају који је клијент изрекао или невербално исказао. Кориштењем једне или више парафраза и уз рефлексiju осјећања, социјални радник сумира оно што се десило или што је изречено у неком моменту разговора и тако кориснику појашњава претходни садржај. Кратко, концизно, прецизно сумирање „подвлачи суштину онога што је особа рекла, повезује

садржаје са осећањима, ставља ствари у одговарајућу димензију и идентификује трендове, конфликте или могуће одлуке“ (Видановић, 1998: 274). Сумирање служи социјалном раднику као „провјера перцепције“, али и као „курс“ - правац будућих интеракција и интервенција. Социјални радник треба охрабрити корисника да слободно одговара на постављена питања. Добијене одговоре стручњак касније анализира при чему треба имати на уму да најчешће „не постоји исправан одговор, мада су неки исправнији од други“ (Martin, 2010: 25).

Рефлектовање, парафразирање и сумирање су различите уско повезане технике активног слушања. То су „повезане и преклопљене вјештине које се у процјени могу користити појединачно како би се дао фидбек (engl. feedback = повратна реакција, одговор) којим се провјерава разумијевање друге особе кроз рефлективни поврат садржаја који неко говори“ (Martin, 2010: 24). Сумирање се врши и на крају једног разговора, једне сеансе, као и на почетку следећег састанка те на крају цијелог процеса третмана и у овом смислу оно представља резиме постигнутог и основу за закључивање рада или планирање даљег.

Као методу која је апликативна у социјалном раду свакако треба поменути и акциона истраживања.

У литератури се помињу синоними за појам акционог истраживања, попут интервенцијско теренско истраживање, акцијска социологија, акциони експеримент и сл., а они указују на то да је ријеч о социјалној акцији као пројекту који има за циљ изазвање одређених социјалних промјена. Сажето, Милосављевић (2013) објашњава да су то истраживања која се заснивају на идеји постизања „осмишљених, систематских и организованих социјалних промена у интересу људи и њихових заједница, уз активну и циљно усмерену сарадњу истраживача (социјалних радника) и грађана“ (Milosavljević, 2013: 113). Крајњи циљ је унапређење стања и статуса корисника задовољавањем њихових потреба и рјешавањем личних, породичних или других тешкоћа. Истраживач је истовремено и носилац промјена, пројекта и акција које се у том истраживању проводе. Акциона истраживања су изузетно апликативна, оснажујућег карактера, едукативна, и адаптивна, а неки аутори додају и да имају партнерски карактер, директне интервенцијско-терапијске карактеристике, дијагностички и прогностички карактер те су тиме значајна и за стицање нових научних знања и законитости. Негативне стране које им се приписују су у вези са теоријско-методском утемељеношћу с обзиром да се у акционим истраживањима користе различите методе прилагодљиве конкретној ситуацији и стању, понекада ненаучне (Milosavljević, 2013).

Са становишта социјалног рада значајна је класификација акционих истраживања у социјалном раду према којој се она дијеле на: научно-методолошка (дијагностичко-прогностичка и стручна) истраживања и методска (терапијска и стручна) истраживања. (Lazović Jović, 2015). Циљ је на крају у суштини исти, а то је „промена истраживане ситуације и са становишта друштва, тј. социјалног радника, али и са становишта клијента у невољи,, (Lazović Jović, 2015: 169). Акциона истраживања у социјалном раду могу да имају различите циљеве међу којима су превенција преступништва и поремећаја понашања, социјална интеграција дјеце из ризичних група и друго. У зависности од врсте или конкретног циља акционог истраживања, истраживач се може користити различитим техникама и методама рада попут опсервације, интервјуа, студије случаја, окупационих активности и др. Оно по чему су акциона истраживања значајна и због чега треба да буду потенцирана је то да често једно акционо истраживање може да мрежним социјалним радом повеже и успостави сарадњу у заједници између различитих актера који се баве социјалним радом (влади и невладин сектор) а што може лако да доведе и до иницирања нових програма или пројеката. Управо тај акциони приступ у истраживању доприноси иницирању других акционих истраживања, ка новим акцијама, новим социјалним истраживањима и социјалним интервенцијама. Због тога Петровић (2016), говорећи о вриједностима акционог истраживања, објашњава да она доводе до промјене на два нивоа, а то су промјене у пракси социјалног радника/истраживача који на основу повратне информације може да оствари жељене промјене и коригује рад и процедуре те промјене у животу корисника у смислу конкретне добробити коју му доноси. Такође, не смије се заборавити ни научни значај акционих истраживања због откривања нових спознаја, законитости и прављења друштвених промјена (Petrović, 2016).

Акциона истраживања се сматрају типом апликативних истраживања, а с обзиром на сврху најчешће коришћена апликативна истраживања су: адаптивно (усмјерено ка социјалним промјенама које је могуће остварити), алокативно (усмјерено ка подручјима за које постоји процјена постизања најбољег бољитка или ка најизраженијим потребама заједнице), иновативно (односи се на стварање нових потребних социјалних промјена), развојно (гледа у будућност ка превазилажењу социјалних противријечности и проблема) (Halmi, 1989, према Milosavljević, Brkić, 2005).

У техничком смислу, акциона истраживања су квалитативна и квантитавна, одосно користе се различитим техникама и методама за прикупљање и анализу података као што су биографске методе, посматрање са учествовањем, фокус-групни интервју,

анализа садржаја документа, испитивање (анкетни упитник и интервју), цртање, вајање, сликање, мапирање, глума, музика, плес (Savić, 2015, према Petrović, 2016). Судећи по литератури и закључцима аутора, методолошка тријангулација, у виду комбиновања најмање три методе, пожељна је да би се постигли ефективни циљеви, а то су циљеви у виду остварења жељених промјена код социјалног радника који може да унаприједи своју праксу и гдје научник истраживач долази до спознаја које ће усмјерити науку и истраживања и приближити науку и праксу.

Социјални рад са малолетним преступницима у заједници подразумијева и активности попут социјалне интервенције, социјалног развоја, социјалне акције и социјалних истраживања, а значајно мјесто имају и статистичке методе.

Петз (Petz) сматра да „за савременог човјека, који се бави стручним и научним радом постоје „4 нивоа потреба статистике”: праћење стручне и научне литературе, дескрипција и анализа резултата, закључивање из конкретног случаја на општи закон и планирање истраживања и експеримената. Ова четири нивоа корисности познавања статистике резултирају у главној користи, коју сувремени човјек има од статистике, а то је усвајање статистичког, другим ријечима усвајање извјесне технике мишљења и рада, без које уствари нема научног мишљења“ (Petz, 1997: 11).

Статистичке методе су уведене у социјална истраживања почетком 19. вијека, а користе се за истраживање феноменологије социјалних девијација или као показатељи социјалних потреба, демографских карактеристика заједнице и слично. Оне показују „квантитативне, динамичке, структуралне и просторне димензије потреба и проблема у социјалној заједници“ (Milosavljević, Brkić, 2005), а, поред социјалног рада, истраживањем друштвених проблема и појава баве се и друге службе попут полиције, судства или статистичке службе.

Базу статистичке методе чине основне методе индукције и генерализације. Битна одредица статистичке методе је мјерење коришћењем математичких модела и средстава и принципа правилности, униформности, закона великих бројева, статистичке општости и статистичког закона. Статистичку масу чине јединице појаве коју мјеримо и о којој прикупљамо податке који могу бити квалитативни, квантитативни, хронолошки и географски. Након одређивања статистичке масе (узорка) и прикупљања података неком од метода сакупљања, врши се формирање серија података и статистичка анализа и то статичка, корелативна, регресиона и динамичка. Исказивање и представљање података претходи тумачењу резултата и извођењу закључака те извођењу правилности и законитости као посљедње фазе (Termiz, 2009).

Позитивна страна употребе статистичке методе у социјалним истраживањима је у томе што су, уз услов да су подаци и евиденције које се користе поуздани, резултати примјениви за истраживање актуелних трендова и планирање превентивних акција, а недостатак може бити недовољна ширина узорка и постојање „тамне бројке“ у службеним евиденцијама.

Сажето, статистичка метода је вид праћења појава мјерењем са циљем планирања и предупређења.

Поред основних научних метода, стручни радници у социјалном раду се користе и посебним методама, од којих се доминантно употребљавају студија случаја, социометријске методе, креативне технике и методе.

Студија случаја је метода истраживања квалитативног и оперативног карактера којом се може истраживати индивидуални, микро и макро случај, а процедуру истраживања одређује одабир предмета истраживања као и то да ли је у питању истраживање завршеног или „живог“ случаја. У суштини, метода студије случаја (енглески: case method study) се одвија тако што започне откривањем проблема/случаја уз идентификовање развојног момента прикупљањем података из различитих извора, а затим слиједе ове радње: успостављање контакта са актерима случаја, одабир и израда инструмената, увид у документе, посматрање учесника, анализа документације, провођење индивидуалних или групних фокус интервјуа. Затим се ради на припреми, верификовању и изради коначног извјештаја (Termiz, 2009). За студију случаја је карактеристично што се у њој могу објединити разне методе попут посматрања, интервјуа, анализе документације, односно она захтијева кориштење разних социјалних, психолошких и других техника дијагностике и процјене клијента, субјекта или појаве. Метода студије случаја је изузетно флексибилна у погледу избора који даје истраживачу у погледу материјалних и људских ресурса које користи а који могу утицати на провођење изабране стратегије као и одређивање границе истраживања. Тако се планирани ток истраживања може мијењати, адаптирати. Због тога треба апострофирати улогу истраживача, његове опсервацијске вјештине, вербалне и невербалне комуникацијске вјештине, његов властити истраживачки капацитет (Miošić, 2018). За примјену ове методе је изузетно битно искуство истраживача професионалца јер оно „превазилази границу било које појединачне професије“ (Видановић, 1998: 185).

Метода студије случаја је погодна за анализу случаја малољетника, што криминално-правни поступак са малољетним преступником захтијева. Комбиновањем студије случаја са биографском методом и дубинским интервјуом могу се успјешно

идентификовати лични и социјални процеси (Halmi, 2013). Опсервација и процјена личности малољетника, уз израду фокусиране социјалне анамнезе, јесу и основе законских процедура поступања са малољетним починиоцима кривичних дјела. Због тога је студија случаја корисна метода рада у социјалном раду са малољетним преступницима.

У сплету метода, које могу да се користе у социјалном раду са малољетним преступницима, јесу и социометријске методе. Социометријски тест, социограм, социометријска матрица су социометријске методе које служе за посматрање и анализу групе па се могу примјењивати и у социјалном раду са групом. Социометријом се истражују и идентификују односи и положај појединаца у групи, особине чланова групе. Затим се, добијањем тих сазнања, могу правити планови и предузимати разне активности усмјерене ка рјешавању проблемске ситуације или потреба појединца или групе у цјелини. Социометријски тест као технику чини упитник којим се мјере социоемоционални односи између чланова групе у смислу привлачења или одбијања. На основу добијених резултата могу да се установе доминантни положаји појединаца као социометријски статус (нпр. „звјезда“, „црна овца“ или неизабрани члан у групи). Добијени резултати се графички представљају кроз социограм или социометријску матрицу, чиме се добија сликовит или табеларни приказ социометријског рангирања што служи за социометријску процјену (Vidanović, 2015). Након примјене социометријских техника, односно утврђивања ранга који појединци заузимају у групи те добијања квалитативних података о односима између чланова, водитељ групе може да планира начине рада како би се постигли жељени циљеви. Наставак рада може бити индивидуалан или у групи и то кориштењем различитих начина социјалног рада у групи или социотерапије. За социјални рад са групом су посебно интересантни социотерапијски клубови за адолесценте који могу да се образују при центрима за социјални рад, здравственим установама или као клубови у отвореној социјалној средини. Они су значајни јер су засновани на разговору и дискусији који су адолесцентима прихватљив начин комуникације и преношења информација. У социотерапијској групи битан је емоционални одраз као одговор и понашање адолесцента. Наиме, у социотерапији се управо ради на квалитету емоционалног изражавања и постизању социјалног аутентичног задовољења кроз подстицање испољавања стремљења личности. Чињеница да је социотерапијски клуб дио друштвене заједнице, али и стручна институција, адолесцентима додатно помаже у смиривању анксиозности, разрјешењу амбивалентних ставова и идентификацији

социјалних узора (Бојанин, 2000, према Петровић, Ћорић, Седмак, 2000). Може се додати да су социометријски тестови па и социотерапијски клубови, помоћно средство и технике које углавном указују на неке тешкоће или потребе.

За социјални рад са малољетним преступницима битне су и креативне методе. Ове методе одликују вјештине сналажења социјалног радника и прилагођавања ситуацији кроз избор иновативне методе која одговара на захтјеве конкретног проблема или је у складу са карактеристикама (склоностима, потребама) малољетника. Тако су, посебно у раду са дјецом, од значаја креативне технике као практичне вјештине које радник може да користи у помажућем процесу у фази идентификације тешкоће и упознавања клијента, али и третмана и рехабилитације. Технике као што су цртеж, покрет и плес, вајање, причање и писање приче, драмска терапија уз глуму и/или употребу маски, лутака, бајки и разне интеракцијске игре и радионице су начини рада са дјецом којима водитељ/стручни радник дјелује на дијете како би се оно изразило, испољило тешкоће а истовремено дјелују као технике за едукацију, оснаживање и подстицање развоја одређених видова понашања.

Креативне методе, уз кориштење експресивних техника, се користе како би се унутрашња стања и осјећања изразила, нашли нови начини суочавања са тешкоћама, стекла искуства и знања. Креативним медијима и метафором стручњак се служи како би корисник добио прихватљив и једноставан начин да се изрази, „испуше“ различита осјећања и енергију те да се активира и ојача његов креативни потенцијал. Учешћем у групном раду у ком се користе креативне методе корисник упознаје и друге особе са сличним проблемским ситуацијама те дијелећи и слушајући приче и осјећања, побољшава и своје социјалне вјештине попут комуникације, стиче осјећај прихваћености и заједништва (Pregrad, 1996).

Захваљујући употреби креативних метода малољетне особе развијају своје когнитивне вјештине за изражавање. Преград наглашава и социјалну подршку која се примјеном креативних метода обезбјеђује као и развијање стратегија за суочавање са стресним животним ситуацијама и то „у превенцији стреса или у раду с групама за раст и развој“ (Pregrad, 1996: 113).

Креативне методе могу да се користе у индивидуалном и у групном раду са дјецом са преступничким понашањем тако што се стварањем сарадничке атмосфере и подржавајућих односа између чланова групе стварају услови за отварање, јачање потенцијала, учења кроз групу и лакше прихватање нових чињеница које дјеца уче. Превенција различитих овисности и криминалног понашања може да се врши

употребом управо креативних метода. Млади могу да одбијају учешће у креативним игрицама сматрајући их дјетињастим, али се то може превазићи кориштењем различитих медија и технолошких средстава која су дјеци и младима позната па им се тако олакшава праћење садржаја који се нуди (Pregrad, 1996).

У основи креативних метода је креативност која се, посматрано из угла психологије стваралаштва, може изједначити са појмом стваралаштва. Стваралаштво је, у том контексту, конструкт који у себи обједињује изразе: идеја, слобода, смисао, новина и друштвено користан. Појмови којима се објашњава стваралаштво су флуентност, флексибилност, реорганизација, елаборација, оригиналност, дивергентно и конвергентно мишљење, а појмови који се односе на подстицање стваралаштва су машта, имажинација, иновације, инвенције. За стваралаштво у васпитно-образовном процесу је потребна активност ученика у процесу учења те интеракција са околином (Drobac Pavićević, 2020).

Поред разумијевања теорија и познавања метода и техника рада, од социјалног радника се очекује да квалитетно може идентификовати тешкоће, ресурсе, потенцијале, указати на проблеме у заједници, радити на рјешавању социјалних проблема, пружању социјалних услуга и остваривању права. Социјални радник до информација и спознаја долази кроз интеракцију са корисником и особама из његове социјалне средине. Затим је битно да се та сазнања употпуне и теоријским знањем, као и анализом, а за све то социјалном раднику су неопходне методе и вјештине рјешавања проблемске ситуације.

Важно је рећи да је треба разликовати знање, компетенције, креативност и професионалне вјештине које стручњак учи, усваја, развија, стиче. Вјештине су повезане са компетенцијама и стандардима тако што се неке вјештине стандардизују и постају дио етичких кодекса струке. Притом, стандарди професије се односе на етичке принципе, смјернице и правила понашања и стандарде праксе којима се усмјерава и регулише понашање, док су компетенције скуп испреплетаних способности, знања, обавеза и дужности, као и вјештина које особа или организација користи те тако обједињује потребна знања и вјештине реаговања и поступања у специфичним околностима (Business Dictionary, 2014, према Štambuk i Obrvan, 2017). Интеграција знања, вјештина, способности и свијести о поштовању етичких принципа професије су основ компетентног социјалног радника. Треба имати на уму да је практично „постављање компетенција социјалног рада императив постављању стандарда“ (Bosma i sar., 2010, према Štambuk i Obrvan, 2017). Вјештине углавном потичу из праксе, с тим

да се учинковитост у послу више добија уколико се професионалац води и теоријским и методским компонентама социјалног рада (Petrović, Milosavljević, 2017).

Гледајући кроз три теоријско-методска нивоа прикупљања, анализе и усмјерености праксе социјалног рада (социјални рад с појединцем, социјални рад са групом и социјални рад у заједници) вјештине се могу посматрати на микро, мезо и макро нивоу (Petrović, Milosavljević, 2017). У литератури се дијеле и на: личне, интеракцијске, групне и стратегијске те на опште и специјалистичке (Видановић, 2008; Trevithick, 2012; према Petrović, Milosavljević, 2017). Оно што је заједничко овој подјели је то да су све врсте вјештина, уствари, помоћно средство које помаже у конкретној пракси социјалног рада унапређивањем процеса и квалитета рада.

Већ је раније поменута вјештина комуникације, а за квалитетно и успјешно пружање помоћи битне су и вјештине савјетовања, оснаживања и заступања.

Савјетовање је практична професионална вјештина коју карактерише однос корисника и лица које врши савјетовање. О савјетовању се највише говори у контексту социјалног рада с појединцем, мада је могуће и групно савјетовање. Савјетовање се заснива на специфичном односу између појединца или групе и стручњака који је савјетоватељ и терапеут, а у том процесу се планирано помаже клијенту или групи да нађу најбољи начин коришћења свог положаја у друштву са циљем унапређења себе и заједнице (Видановић, 1999). Савјетовање се може једноставно дефинисати као „социо-одгојни процес“ у којем је циљ измјена ставова, јачање одговорности личности, постизање разумијевања проблема и мобилизација клијента (Dervišbegović, 2003). Фокус је на пружању помоћи за рјешавање тешкоћа као што су тешкоће на послу, у школи, брачне несугласице, развој и васпитање дјете, социо-емоционални проблеми попут недостатка самопоуздања, односа са другим људима, саморазумијевања (Pedagoška enciklopedija, II, 1989, према Tomić, 2006). У контексту савјетодавног рада са дјецом савјетовање се објашњава као „пут да се боље истражи шта значи личност, развије повјерење у перцепцију личности, научи поштовати личност другог човјека, стекне смисао за разумијевање других људи и њихових проблема, развије способност за сналажење у социјалним ситуацијама, међуљудским односима у колективу и за успјешно комуницирање с другим људима“ (Mandić, 1986; према Tomić, 2006).

Савјетовање у социјалном раду је цјелокупни поступак који на првом мјесту треба да мобилише личност и њену средину како би се радило на „problem solving“ процесу. Може се говорити о директивном, недирективном, еклектичном те о терапијском савјетовању (Dervišbegović, 2003; Tomić, 2006). Циљ није да се да велики број савјета

већ да се примјеном различитих техника и интервенција покрене психолошки процес. Роџерс (Rodgers) уз терапијско савјетовање помиње и интервенисање убјеђивањем (персуазија), које се одвија тако што лице које савјетује бира циљ и интервенције док не покрене клијента и он то оствари (Dervišbegović, 2003). Циљ савјетовања јесте утицај на клијента у смислу раста и развоја. То се постиже јачањем клијентове самосвијести и одговорности за властити живот и посљедице понашања. Све то се чини како би се дошло до самопомоћи. Дакле, савјетовање се усмјерава на активности које су потребне да „клијент учини себе сам“ (Dervišbegović, 2003: 1999). Како би са клијентом остварио успјешну комуникацију савјетовањем треба да има увид у себе и да разумије себе јер уколико не разумије своју унутрашњу динамику, своје незадовољне потребе, нема самопоштовање и самоповјерење, неће моћи разумјети ни клијента, нити ће моћи да обликује отворену комуникацију која је нужна за успјешно савјетовање (Kristančić, 1984). У социјалном раду са малољетним преступницима савјетовање има широк опус дјеловања јер социјални радник треба да буде усмјерен на раст и развој малољетника, а затим и на факторе ризика и превазилажења животних тешкоћа те на процедуру у вези са извршењем изречене судске мјере. Као социјално-васпитни процес савјетовање захтијева често укључивање породице и „битних других“, односно дјеловање на различитим нивоима и у оквиру појединих теоријско-методских приступа у социјалном раду те употребом сплета техника. На тај начин савјетовање остварује своју почетну замисао, а то је допринос психосоцијалном развоју и корекцији понашања усклађивањем са друштвеним правилима.

Савремени приступи у социјалном раду, засновани на антипотчињавајућој и антидискриминацијској теорији, подразумијевају укључивање корисника у процес рјешавања проблема. Имајући у виду да је круцијални циљ социјалног рада изазивање социјалних промјена како би дошло до промјене положаја маргинализованих и стигматизираних, заступање и оснаживање су неизоставне вјештине у социјалном раду.

Заступање подразумијева посредовање социјалног радника да би корисник могао остварити нека права у заједници, добити приступ услугама попут запошљавања, образовања и слично. Заступање (енгл. „advocating“) је „представљање појединаца и група како би се заштитили њихови интереси“ (Dictionary of social work, 2021). У литератури се говори о „заступању случаја“ и „заступању за ствар“ (заступање интереса маргинализованих или заступање професије социјалног рада), а ове двије врсте заступања се још називају спољашњим и унутрашњим заступањем (Milosavljević, Petrović, 2017).

За малољетничко преступништво је карактеристична појава стигматизације малољетника од стране околине и то породице, особа у школи, субјеката у социјалној средини, а може доћи и до развоја аутостигме па је од посебног значаја да социјални радник предузима одређене радње подстичући инклузију и интеграцију малољетника у окружење нарочито у фази ресоцијализације (Lazić, 2017). То захтијева да стручни радник у центру за социјални рад доноси одлуке без и са корисником, представља и заступа његове интересе у школи, полицији, суду, привредним субјектима, хуманитарним организацијама а све у циљу стварања услова и могућности да се задовоље потребе малољетника и коригује његово понашање те да се образује и психосоцијално адекватно развије.

Уз заступање малољетног преступника неизоставно је и оснаживање јер је корисник у посебно осјетљивом периоду конституисања личности и социјалне интеграције. Разни процеси и околности у социјалној средини, попут непостојања породичне подршке или стигматизација, утичу на то да малољетник развије лошу слику о себи и мањак самопоуздања. Научници разликују персонално, социјално, образовно, економско и политичко оснаживање (Wilson i Anderson, 1997; Žganec, 2009; према Milosavljević, Petrović, 2017). Због тога је потребно различитим техникама, методама и савјетодавним вјештинама подстицати развој малољетника и унапређење његових социјалних компетенција. У социјалном раду са породицом оснаживање обухвата јачање и употребу ресурса и потенцијала породице и њених интеракција са институцијама у друштву како би остварили своје интересе. У раду са групом оснаживање је усмјерено на повезивање маргинализованих појединаца како би кроз узајамну помоћ или самопомоћ били јака група у заједници и тако могли покретати разне активности којима би побољшали своје животне услове (Milosavljević, Petrović, 2017).

Савремена шведска практичарка и теоретичарка Левин (Levin) каже: “‘Empowerment’ – то је корисник који самостално влада својом ситуацијом” (Levin, 2006: 204). Задатак социјалног радника је пружање помоћи и придобијање клијента са његовим личним процесом помоћи, за оно што се зове „помоћ за самопомоћ“, а социјални радник то ради кроз релације и на тај начин покушава мијењати клијента (Levin, 2006).

Учешће представника других струка у социјалном раду са малољетним преступницима омогућава сагледавање проблема на основу теоријских и искуствених сазнања других стручњака. Ријеч је о тимском начину рада у установама социјалне заштите. Тимски приступ у социјалном раду може да се посматра и као комплексна

вјештина стручног радника, чије су предиспозиције отвореност, сарадљивост, комуникативност, уважавање различитости.

Тим је органска (организациона), стална група стручњака „чији чланови имају комплементарне вјештине а окупљени су око заједничке сврхе или скупа радних циљева за чије остварење су подједнако сви одговорни. Као такви, разликују се од група и других врста окупљања људи“ (Lončarević, 2005, према Milosavljević, Petrović, 2017: 179). Задаци тима су „спознајни, задаци контроле и задаци извршења“, а „обим и квалитет тимског рада овисе углавном о врсти задатка, структури радне групе и вјештинама чланова за интеракцију“ (Novosel, 1983: 11).

У социјалном раду са малољетним преступницима тимски рад се користи у раду са појединцем и породицом. Наиме, за правилно и цјеловито идентификовање проблема и потреба корисника, дијагностификовање и планирање даљег тока рада, неопходно је да се потражи и процјена других струка, осим социјалног рада. Тимским приступом припадници различитих струка заједно раде на случају. Начин рада у тиму је групни, мада постоји и индивидуални начин сарадње када социјални радник са наведеним стручњацима остварује индивидуалне контакте. Основни чланови тима у установама заштите су социјални радник, психолог и правник. У складу са специфичностима случаја, односно потребама корисника, у тим се укључују и други стручњаци попут психолога, педагога, социјалних педагога, дефектолога разних усмјерења или доктора одређене специјалности. Тако се у случајевима изражене васпитне запуштености малољетника у тим стручњака укључује често и социјални педагог. У основни тим се укључују други стручњаци који су запослени у истој установи социјалне заштите, а могу се укључити и стручњаци из друге установе. Такође, може се и оформити тим између установа а њега чине, најчешће, по један представник из сваке установе и има за циљ провођење анализа и акција у социјалној заједници, програма превенције преступништва, заштите од насиља у породици и слично. Тимови могу бити монодисциплинарни, уколико их чине стручњаци из исте области различитог степена образовања, ужих усмјерења, запослени у различитим установама и мултидисциплинарни који чине различити профили стручњака. Трансдисциплинарност је све важнија одлика социјалног рада јер се проблеми успјешно превазилазе трансдисциплинарним идентификовањем узрока и начина рјешавања при чему се ствара „нова синергија - синергија социјалних радника свјесних своје професионалне компетентности и представника других професија који су, радећи у социјалном раду, превазилазили ускостручну оријентацију“ (Milosavljević, Petrović, 2017:185).

Процес тимског рада одвија се кроз припремну фазу, фазу процјене (социјалне дијагнозе), интеграцију добијених података и прављење тимског закључка те сачињавања извјештаја о раду и прављења плана третмана. Основни начин рада тима су заједнички претходни састанак, индивидуални рад чланова тима и пленарни састанак. Уз јасно подијељене послове, уређен начин и редослијед рада и обрађивања случајева, тим проучава проблем те на пленарном састанку дискутују о свим аспектима, како би формирао заједничко мишљење (дијагноза) и заједнички усвојио приједлог мјера. Додатне међусобне консултације и прије пленарног састанка, координишуће и демократско руковођење тимом, сараднички однос чланова тима, праћење ефеката обезбјеђују оптималне резултате у процјени и раду уопште, тако да социјални радник треба да буде и „пропагатор“ тимског рада (Dervišbegović, 2003).

Центри за социјални рад имају законску обавезу да формирају тимове у чијем саставу су стручњаци различитих образовних профила који ће учествовати у сачињавању дијагностичког извјештаја али и ресоцијализацији и реинтеграцији малољетника.

За успјешан социјални рад са малољетним преступницима значајан је адекватан избор метода, приступа, модела, а с обзиром да се ради о малољетној категорији корисника и области која посебно захтијева примјену социјалног рада у заједници, издвајају се превентивни програми, ресоцијализација и социјалне интервенције.

Како би дјеловали проактивно, предупредујуће и избјегли друштвену инхибираност и субординираност дјеце с поремећајем понашања, државе се, кроз своје системе и различите нивое организовања баве превенцијом поремећаја у понашању дјеце. То се постиже превентивним програмима, стратегијама, акционим плановима те њиховом конкретном имплементацијом. Провођењем истраживања о превентивним програмима и настанком „науке о превенцији“ дошло се до информација о различитим неуспјешним ресоцијализацијским резултатима па је и то битан разлог због чега се превенцији даје значај и зашто је постала начин друштвене реакције (Jugović, 2020).

Превенција се посматра као одговорност и обавеза заједнице и као таква захтијева проактивно дјеловање уз одговарајуће предупредујуће акције. Превенцијски програми се сачињавају у односу на циљеве превенције и циљне категорије на које се жели дјеловати па се у складу с тим бирају и нивои на којима се проводи. То значи да се активности планирају и спроводе у складу са одређеним захтјевима, могућностима, или карактеристикама циљне групе. Садржај програма превенције чине технике и интервенције које се бирају у односу на кључне факторе проблема понашања дјеце.

Југовић (2020) говори о конструктивним техникама рјешавања конфликта, контроле љутње и управљања емоцијама, вјештинама комуникације, реаговања у ситуацијама вршњачког насиља, препознавању ризика на интернету, развоју самопоуздања те техникама са фокусом на јачање компетенција родитеља (развој социјалних норми, вјештине дисциплине и подстицања просоцијалног понашања и васпитања) и слично (Југовић, 2020).

Превенција је усмјерена на спречавање појаве, отклањање могућих социјалних узрока и измјене у законској регулативи. Програми превенције захтијевају предузимање одређених активности, мјера, интервенција на нивоу државе, локалне заједнице, породице и неформалних група.

У литератури се говори посебно о психосоцијалним интервенцијама чији је циљ социјално укључивање дјеце и породица у друштво, а оне су усмјерене на пет области: „лични развој, социјализацију, образовање, радно и хуманитарно ангажовање/запошљавање и родитељство“ (Југовић, 2020: 310). Сазријевање, социјализацијски и васпитно-образовни процес, укључивање у процес рада и заснивање породице су основа социјалног контекста дјеце. Психосоцијалне интервенције се усмјеравају ка тим областима како би се обезбједили адаптација и функционисање малолјетника у њима.

Психосоцијалне интервенције се, специфично или селективно, бирају у односу на доминантне тешкоће код дјетета на начин да „модалитете и нивое интервенција треба дефинисати у односу на тежину и континуум проблема у понашању дјетета који могу да се крећу од блажих до тешких“ (Југовић, 2020: 310).

Програми превенције су уско интегрисани у социјалне акције у заједници, односно у социјални рад у заједници на начин да их планирају и њима координирају центри за социјални рад, укључујући партнере као што су локална управа, полиција, образовне установе. Превентивни програми треба да се заснивају на контекстуалним карактеристикама у којима се јавља поремећај понашања код дјетета. Три основна етиолошка фактора су особине дјетета, породице и околине дјетета. Превентивни програми треба да се темеље на разумијевању етиологије, односно фактора ризика, при чему је циљ „спречавање неког од облика поремећаја у понашању дјетета“ (Миковић, 2004: 261).

Преступништво се сузбија, односно предупредује адекватним програмима превенције као и добрим третманом поремећаја понашања, тј. ресоцијализацијом. Сама по себи ресоцијализација није метод нити техника рада, већ обухвата низ техника, а у

уској вези је са програмима превенције и то програмима терцијарног нивоа који су усмјерени ка лицима која су испољила поремећаје понашање и чије понашање захтијева корекцију како би било усклађено са друштвеним нормама.

Полазећи од схватања да је противправно криминално понашање појава која је, поред правног карактера сукоба воље и закона, прије свега или истовремено, друштвена појава неодвојива од средине гдје се јавља те неодвојива од личности као носиоца, ресоцијализацију сачињавају „стратегијски, тактички и оперативни приступи спрјечавања и сузбијања криминалитета“ (Singer, Kovčo-Vukadin, Cajner – Mraović, 2002, према Stanković, 2017:133).

Сажето речено „ресоцијализација се остварује преваспитањем као планским и системским дјеловањем на личност преступника“ (Macanović, 2011:41).

За ресоцијализацију малољетника се могу рећи двије значајне ствари: „1. Ресоцијализација као процес представља системску, планску и организовану активност која се предузима према младима чије понашање није у складу са опћеприхваћеним нормама и правилима одређеног друштва. 2. Ресоцијализација као циљ представља оспособљавање ове категорије младих да поштују друштвене вриједности и норме како би постали независни чланови заједнице,, (Ilić, 2000, према Karić, 2008: 184).

Ресоцијализација подразумијева низ поступака и радњи којима се настоји извршити поновна социјализација лица са антисоцијалним понашањем. Полазећи од разумијевања социјализације као процеса развоја личности може се рећи да „ресоцијализација подразумијева реактивирање фактора социјализације у смислу да се активирају и организовано дјелују у циљу елиминисања, минимизирања или отклањања негативних ставова, вриједносних поставки и образаца понашања“ (Lazić, 2017: 231). С обзиром да је малољетничко преступништво друштвени проблем и ресоцијализација обухвата шири оквир поступања у друштву, односно захтијева кориштење приступа, концепата, метода и техника у социјалном и васпитном раду у установама социјалне заштите и специјализованим установама (Karić, 2008).

Важно је указати на значај и улогу органа старатељства у фази ресоцијализације и праћења малољетних преступника. „Фактори социјалне контроле и заштите се и у процесу ресоцијализације ангажују како би примјеном одговарајућих, стручних, научно објашњених и практично идентификованих, метода и техника реаговали на појаву делинквентног понашања код дјеце те позитивно их усмјеравали ка промјени понашања“ (Lazić, 2017: 231). Установа која је носилац ресоцијализације малољетних лица је првенствено центар за социјални рад јер је то установа која је организатор и

проводилац низа активности од примарне превенције, преко третмана, до реинтеграције. Центар окупља мултидисциплинарни тим стручњака и омогућава широки поглед као и опсег дјеловања усмјерен како на самог малолетника тако и на његову социјалну средину и локалну заједницу. Уобичајени поступци и радње које центар проводи су дефинисани Законом о социјалној заштити и Законом о заштити и поступању малолетних починилаца кривичних дјела у којима су наведени поступци попут савјетовања, израде социјалне анамнезе, процјене личности, поступака надзора и праћења. Ради процјене личности и израде социјалне анамнезе, центар проводи низ радњи са малолетником (интервју, опсервација, савјетовање), породицом и његовом социјалном средином (сарадња са школом, полицијом, судом и др.). Центар за социјални рад проводи социјални рад с појединцем и породицом, као и социјални рад у заједници у виду сарадње са установама и организацијама из локалне заједнице попут наставника из школе коју малолетник похађа, а затим и са организацијама у којима можда проводи неке мјере попут хуманитарног рада. Неки од поступака којима се постиже ресоцијализација су директни и индиректни савјетодавни рад са малолетником и породицом, рад у заједници, мрежни социјални рад уз креативност и прилагођавање индивидуалним карактеристика и потребама корисника.

Ресоцијализација је поступак реинтегрисања преступника у друштвену заједницу те издвајање из криминалне групе како би се поништила или избјегла криминогена инфицираност, као проблем који омета и отежава преваспитни третман и у крајњој тачки шире утиче и на рецидив (Macanović, 2011). Комплексност и мукотрпност ресоцијализације се огледа у идентификовању фактора социјализације и ресоцијализације, фокусирањем субјектима контроле и заштите малолетних преступника, планској организацији и провођењу активности ресоцијализације као и у преваспитном карактеру третмана малолетника који је заправо „темељ“ и „полазна база“ рада (Macanović, 2021).

Према дефиницијама, социјални рад је професија која наглашава значај социјалних промјена разним акцијама које су усмјерене директно или индиректно на корисника, оснаживањем и пружањем социјалних услуга и права, као и социјалним интервенцијама.

Израз „интервенција“ у контексту социјалног рада односи се на све активности које се проводе уз употребу модела и техника базираним на теоријама и моделима праксе а „у име и у сарадњи са клијентима укључујући и активности на свим нивоима праксе“ (Dictionary of social work, 2012: 32).

Социјална политика и социјални рад имају посебну друштвену улогу у „остваривању социјалне правде, социјалних права, смањивању друштвених неједнакости и општој хуманизацији друштва“ (Jugović, Brkić, 2010: 436). То се остварује највећим дијелом социјалним акцијама и социјалним активностима у заједници као планираним напорима грађана или њихових асоцијација. Социјално-заштитне дјелатности су усмјерене на проналажење потребних ресурса са циљем постизања благостања и социјалних промјена стварањем политичких, правних, организационих, институционалних предуслова за рјешавање проблема заједнице и појединачних проблема (Milosavljević, Brkić, 2005).

У пракси се раздвајају социјално-заштитне акције од социјалног рада у заједници при чему се прве односе на остваривање социјалних функција заједнице у циљу задовољавања потреба, а социјалне акције у заједници су усмјерене ка ширем циљу а то су социјалне промјене. Модели социјалног рада у заједници могу бити модел организације заједнице, модел бриге о заједници (енглески: community care), модел развоја заједнице (енглески: community development), модел социјалног планирања у заједници и модел социјалне (политичке) акције у заједници (Milosavljević, Brkić, 2005). Начини и конкретне мјере којима се проводи социјални рад у заједници, односно постижу социјалне промјене су различити, почевши од рада са појединцем, групом па до програма у заједници и промјена на нивоу политике и постизања социјално-политичких измјена. Почев од јачања потенцијала корисника, оснаживања, заступања, подршке, мобилизације ресурса у заједници кроз удружења грађана до иницијатива и презентовања потреба и пројеката до социјално-политичких програма.

У социјалном раду са малољетним преступницима од посебног су значаја активности и мјере које се односе на превентивне активности ради предупређења појаве а затим, када је појава испољена, предузимају се друге радње. Кроз различите методске приступе стручњак ради са малољетним преступником на његовом јачању и оснаживању, развијању потенцијала, едуковању, јачању породичне кохезије и подршке те се долази до радњи заступања у заједници, међусекторског рада и повезивања у циљу социјалне инклузије, развоја социјалних вјештина и правилне матурације личности малољетника. Заједнички циљ свих ових акција и активности јесте превенција на примарном, секундарном и терцијарном нивоу. Улоге органа старатељства у превенцији су савјетодавно-инструктивне, стручно-методолошке, иницијативно-покретачке, организаторске и координативне, а конкретно то су: „1) праћење и проучавање малољетничког преступништва, критичних социјалних група,

укључујући и већ манифестовано преступништво; 2) планирање и програмирање друштвених активности на спречавању преступништва и заштити деце ометене у социјалном развоју, подрзумевајући и малолетне преступнике; 3) непосредно превентивно деловање; 4) утицај на политику изрицања васпитних мера; 5) социјална заштита малолетних преступника укључујући и извршење васпитних мера и отклањање неповољних последица ометености у социјалном развоју; 6) координативно-иницијативна улога у институционалном систему третмана и заштите малолетних преступника“ (Milosavljević, 2003, према Jugović, Brkić, 2010: 438).

Интервенције које се предузимају у односу на малољетничко преступништво су одређене карактеристикама појаве и захтијевају психосоцијално интервенисање и социјални рад у заједници. На пољу личног развоја психосоцијалне активности су усмјерене на развој емоција и емоционалног одговора, контролу понашања и развој вјештина суочавања с проблемским ситуацијама. У области социјализације ради се на развоју и прихватању норми просоцијалног понашања и на вршњачким односима. На пољу образовања укључују се родитељи и школа те се прате постигнућа. У области радног ангажовања/запошљавања пружа се подршка за стицање вјештина за рад, подстиче хуманитарни ангажман, заступање и мултисекторски рад са хуманитарним и привредним субјектима у заједници како би запослили малољетника. На пољу родитељства психосоцијалне интервенције се односе на оснаживање родитеља, обезбјеђење породичне кохезије и подршке (Jugović, 2020).

Говорећи о социјалној интервенцији може се рећи да је то превентивно-заштитни приступ заснован на активностима које се односе на побољшање социјалног стања заједнице те психосоцијалне активности усмјерене ка развоју социјалних вјештина корисника. То све захтијева и вјештине стручних радника, стручно теоријско-методско знање и лобирање како би се успјешно бавили праксом социјалног рада у заједници, куративним мјерама подршке и социјалним програмима.

2.6. Примјена теорија у социјалном раду: прагматизам, еклектицизам, селективност и комплементарност

У потрази за одговором на питање да ли се у пракси социјалног рада користе теоријска сазнања, у наставку су наведена размишљања неких од теоретичара социјалног рада.

Пејн наводи да се у пракси социјалног рада могу срести различити приступи теоријама и то селективност или еклектички приступ, а додаје и комплементарност (Payne, 2001).

Милосављевић сматра да се у пракси социјалног рада код нас употреба теорија креће између прагматизма, односно строгог ослањања на праксу без кориштења теорија и еклектицизма као некритичког кориштења различитих, често неспојивих теорија (Milosavljević, 2009).

Употреба одређеног појмовно-категоријалног апарата у пракси социјалног рада показује у којој циљно-предметној парадигми се креће социјални рад. Због тога, Хов (Howe) наглашава потребу за јасним теоријама социјалног рада које ће социјални радник користити и које ће му показати правац, омогућити разумијевање и упутити га на правилан избор одговарајућих метода (Howe, 1997).

Прагматизам је „филозофски правац који се залаже за јасноћу филозофских исказа и за прихватање њиховог практичног значења. Нека идеја теорија или хипотеза вреди онолико колико је корисна за опстанак појединца и човечанства“ (Vidanović, 2015: 248). Уколико неки став не доноси практичну корист ради се о метафизици која нема јасан смисао. Философи сматрају да је прагматизам „прва свјетска значајна филозофска теорија створена у САД“ (Сekić, 1975: 155). Вилијам Џејмс (William James) је продорно и декларативно изложио ову филозофску доктрину крајем 19. и почетком 20. вијека. У својим литерарним филозофским излагањима, кроз низ одржаних предавања која је објединио и објавио у дјелу *„Прагматизам, ново име за неке старе начине мишљења“* (1907), наглашавао је вриједност личног искуства човјека. Развој прагматичке мисли води поријекло од емпиризма и номинализма из енглеског и англосаксонског говорног подручја, гдје је главни став да сазнање потиче из чулног искуства. Уз то, значај се даје и практичним посљедицама људских разумијевања и импресијама. Дешавања као што су развој „философије живота“, која под утицајем Ничеових (Niche) промишљања, даје примат осјећањима насупрот разуму, брзи развој биолошких наука, а посебно Дарвинове теорије еволуције са идејама борбе врста те убрзана америчка индустријализација и свјетска урбанизација, утицала су на развој прагматизма као доктрине која садржи прихватљива, разумљива објашњења и упутства за живот (Сekić, 1975). При томе, прагматизам даје значај искуству као реалистичним смјерницама за понашање и поступање.

Прагматизам наглашава схватање да је истинита само она идеја која се може провјерити, а људске идеје и појмови су „упутства за рад, програми за акцију“. Џон

Дјуи (John Duie) је такође развијао прагматизам, критикујући његову метафизичку једностраност додајући елементе психологије личности и педагошко-теоретске идеје (Сekić, 1975). Тако су настала својеврсна прагматичка објашњења улоге и задатака васпитача и школа као васпитних установа. „Васпитачи не треба да чине ништа друго до да организују и контролишу спонтани процес умног и физичког развитка дјетета, стављајући га у услове погодне за испољавање његових унутрашњих склоности и импулса“ (Сekić, 1975: 178). Школе су схваћене као „заједнице у малом“ гдје се дјеца у заједничком и практичном раду припремају за произвођачку грађанску улогу. Искуство и пракса су такође важни појмови везани за прагматизам. Прагматисти сматрају да се свака идеја провјерава и прихвата тек искуством и да се тако регулише човјеков однос према друштвеној средини, а то је научнике повело ка позитивизму и бихејвиоралним разматрањима (Сekić, 1975: 155-191).

Прагматизам се доводи у везу са социолошким позитивистичким теоријским становиштем и принципима природе. „Разумијевањем узрочних односа између догађаја, научници су у стању да предвиде будуће догађаје“ (Gidens, 2001: 8). Притом, до емпиријских доказа и објективног знања долази се чулним запажањима као што су посматрање, поређење, експериментисање.

Прагматизам је водећа идеја у почецима развоја социјалног рада а теоријски утицаји су се одразили касније. Све вријеме социјални рад се одвијао на два колосијека, од којих је један строго ослоњен на праксу а други на различите теорије махом преузете из других наука. Милосављевић говори о двије тенденције у развоју науке и праксе социјалног рада. Прва је еклектицизам са расплинутошћу у коришћењу различитих теорија и независних метода, а друга је прагматизам, за којег наводи да је постао „одлучујућа и доминирајућа карактеристика социјалног рада“ и да и данас „на теоријском и научно-истраживачком плану још увек доминира позитивизам и квантитативни емпиризам“ (Milosavljević, 2009: 318).

С обзиром на разлику између спознаја утемељених на искуству оних које се добију посматрањем узрочно-последичних веза и на основу истраживања, закључује се да „далеко ефикаснији социјални рад у пракси јест онај који се темељи на знању до којег су социјални радници дошли у отвореној и јасној комуникацији, дакле на темељу практичног искуства“ (Halmi, Žganec, 1993: 153). Нажалост, због административно-бюрократске природе социјалног рада стручни рад се често своди на систем социјалне заштите који је селективан и друштвено уоквирен, ограничен надлежностима и обимом радних задатака. Проблеми у савременом социјалном раду и његова прагматично-

практична концепција могу се објаснити на сљедећи начин: „1. Постоји широк дијапазон конкурентских теорија и методолошких приступа које је немогуће због њихове инкозистентности примијенити у пракси. 2. Теорије и приступи су у толикој мјери уопћени да се не могу примјенити на специфичне практичне активности. 3. У већини случајева водеће парадигматске теорије су у конфликту с легалним институцијама и професионалним одговорностима социјалних радника. 4. Многи методолошки приступ и теорије у социјалном раду истичу волонтаризам терапеутски и реформаторски аспект, тако да измичу социјалној контроли“ (Halmi, 1999: 11). Халми је закључио да постоји криза идентитета професије која сужава циљеве и улогу социјалног рада. Социјални рад, сведен на систем социјалне заштите и законски и бирократски уоквирен, дјелује селективно и стигматизирајуће на проблеме корисника. „Под утјецајем таквог редукционизма стручни социјални рад се одвија на разини 'социјалног заштитарства и скрбништва' социјално угрожених и маргинализованих појединаца при чему постаје претежно прагматистички, заштитарски и конзерваторски усмјерен умјесто да се бави тоталитетом људских потреба што би, у крајњој линији, требала бити његова сврха“ (Halmi, 1999: 11).

Еклектицизам је философски приступ истраживањима и закључивању. Заснива се на разноликој и вишеструкој употреби теорија у пракси, односно у „потрази за истином“. Сам назив потиче од грчке ријечи „еклектикос“ која значи изабрати, бирати и представља философско становиште или став „који се не држи ни једне ригидне парадигме, постављених претпоставки или закључака, већ ствара вишеструке теорије како би стекао увид у феномен или примјењује само одређене теорије у одређеним случајевима“ (википедија.орг/ср-ец/, 15.5.2020).

Примијењен на социјални рад, еклектицизам се огледа у практичној примјени и повезивању више теорија. Пејн (Payne) сматра да је еклектицизам у социјалном раду прихватљив, иако постоји проблем у расплињавању идеја те сматра да се превазилажење тих проблема може остварити опрезним, координираним и планираним коришћењем теорија. Позивајући се на литературу и „облик еклектицизма“, он наводи пет модела еклектицизма: системска интеграција, модели створени из личне праксе, системски избор третмана, приступи неформалне погодности, случајне примјене (Epstein, 1992, према Payne, 2002: 41). Ово указује на схватање да социјални радници и у раду с појединцем и групом као што је породица, могу са различитим члановима да употребљавају различите теорије сукцесивно, мијењајући избор и прилагођавајући га тренутној потреби „када изгледа да су погодне“. Сматрајући да је могуће истовремено

практично примјењивање више теорија, Пејн наводи да је сврха његове књиге „Савремена теорија социјалног рада“ да „обезбиједи извор полазишта за приступ пракси литературе о теоријама, погодан да буде употребљен за олакшавање прије замишљеног него случајног еклектицизма“ (Payne, 2002: 44).

Милосављевић сматра да еклектичка употреба теорија доводи до проблема неправилне употребе теорија теоријских циљева и метода и наводи питање теоријско-методске оправданости употребе еклектицизма у бирању теорија. Он пита: „Како је могуће повезати и истовремено користити теорије које су по својим ширим полазиштима, постулатима и ставовима неспојиве и веома често супротстављене?“ (Milosavljević, 2009: 46). Коришћење сродних теорија, а не супротстављених, може на одређен начин одговорити на ово питање, као и систем цјеложивотног учења. Пажљив избор, размишљање о потребама клијента, о узрочно-последичној повезаности теорија и контекстуална прилагођеност могу бити начини избјегавања грешака и лутања. У супротном „еклектицизам различитих концептуалних, дисциплинарних или методолошких приступа уз некритичка, понекад помодна и неадекватна присвајања других и туђих искустава“ постаје једна од карактеристика кризе идентита професије социјалног рада (Милосављевић, 1998: 38). Критички промишљајући о позицији социјалног рада на српским подручјима исти аутор сматра да се она налази „између прагматизма (претерана усмереност према пракси и без ослањања на теорију) и еклектицизма (некритичка употреба различитих теорија у пракси)“ (Милосављевић, 1998, према Milosavljević, 2009: 46).

Упркос ризику које употреба више теорија носи и повећаној опрезности коју захтијева теоријски еклектицизам имао је, а и данас има, посебан значај у концептуализацији социјалног рада. „Значајан је у трагању за изградњом знанствених темеља праксе социјалног рада, специфичне методологије социјалног рада, генине или аутентичне теорије те изградњи професионалних идентитета позива“ (Martinović, 1994: 8). С друге стране, Мартиновић сматра да је еклектицизам имао негативан утицај у смислу подложности социјалног рада утицају других наука као што су социологија, психологија, екологија. Због тога се развијала „комбинирано еклектичка теорија“ успоравајући и онемогућавајући развој аутентичне теорије социјалног рада. Исти аутор наглашава допринос хуманистичке теорије помагања и рјешавања социјалних проблема за холистички приступ насупрот еклектичком „посуђивању“ из сродних хуманистичких подручја (Martinović, 1994).

Начин на који социјални радник бира теорију за праксу јесте и селекција. „Селективност означава ситуацију у којој се социјални радник опредељује за избор једне или неколико сродних теорија, сматрајући да оне покривају већину случајева или ситуација са којима се најчешће среће у пракси, или просто, услед личних афинитета према некој теорији“ (Payne, 2001, према Milosavljević, 2009: 45). Селективност као „бирање једне теорије“ схвата се као резултат околности које утичу на социјалног радника или је једна теорија „самодовољна“ или усредсређеност ка једној теорији поједностављује рад.

Реалност социјалних проблема, динамика и особеност посла, траже од социјалног радника да приђе сваком појединцу, групи окупљеној око заједничког интереса или заједници с поштовањем различитости, разноврсности и комплексности проблема и потреба тог појединца, групе или заједнице. Због тога селективно користи теорије и примјењује методе, водећи бригу о томе да изабрана метода буде апликативна, ефикасна и економична. Милосављевић и Бркић (2005), у излагању о методолошко-прагматичким основама социјалног рада у заједници, односно конкретно о предметно-садржинским могућностима социјалног рада у заједници, сматрају да је селективност разлог услијед којег се у некој заједници организују акције усмјерене ка једном проблему, а у другој ка неком другом појединачном проблему или групи проблема или потреба становништва, заједнице. Услови рада и могућности које нека заједница има у смислу доступности или развијености ресурса, као и финансијских и кадровских могућности неопходних за развој потребних ресурса у заједници, утичу на избор модела рада и активности као облика социјалне интервенције који ће се проводити у некој заједници. Избор садржаја социјалне акције, односно социјалног рада у заједници одређен је „не само карактером социјалних потреба и проблема, већ и кадровским, материјалним и другим могућностима стручно-професионалних институција (служби социјалног рада, центра за социјални рад и сл.), организационим и другим могућностима саме заједнице у којој се примењује овај вид социјалног рада“ (Milosavljević, Brkić; 2005: 140). Због тога неријетко долази до објективно условљеног избора приступа социјалног рада ка одређеном проблему а бира се онај за који су доступне методе, средства, инструменти.

„Селективност у избору теоријско-методских приступа у социјалном раду значи да се поједини од њих бирају према предмету, циљевима и остваривости конкретних практичних пројеката и послова у социјалном раду“ (Milosavljević, Petrović, 2017: 177). Администрација, захтјевно децидирано канцеларијско пословање, разноврсност и обим

послова/предмета/случајева/корисника, временска ограниченост (рокови), мањак запослених социјалних радника (због систематизације, буџетских или других разлога) некада су разлози који утичу на социјалног радника да се определијели за неку теорију, а да друге, мада их оцјењујује ефикаснијим, не примјењује. Због тога су креативност, адаптација, вјештине сналажења, укључивање тима и мултидисциплинарног рада, па и импровизације, важне за нашу реалност и праксу социјалног рада.

Појам комплементарност се употребљава како би се објаснило коришћење више теорија, методских приступа и метода у пракси социјалног рада на начин да се међусобно допуњују, унапређују, доприносе ефикаснијем рјешавању проблемске ситуације и постизању жељеног циља. Комплементарност се понекад појављује као потреба која долази из садржинско-предметне комплексности узрока и посљедица одређених социјалних проблема или потреба људи (Милосављевић, 1998).

Комплементарност значи бирање теорија, методских приступа и метода у односу на процјену њихове ефикасности, уклопљености, примјерености присутним проблемима или потребама. „Комплементарност методолошких приступа или метода никако не значи њихову сталну и истовремену употребу“ (Милосављевић, 1998: 145). Разлог коришћења комплементарности као принципа Милосављевић види увелико у „техничкој природи“ и чињеници да су проблеми којима се бави социјални рад комплексни и специфични, услед чега теорија социјалног рада нема, нити може имати „универзалну“ методу, начин рада.

Проблеми којима се бави социјални рад настају у структурама којима човјек припада (породица, радна организација, удружење, локална заједница), а узроци проблема се налазе у друштвеним околностима и личној природи. Та сложеност упућује на свестран приступ и комплементарност методолошких приступа. „Испреплетеност узрока намеће потребу поливалентног приступа, што се обезбјеђује кроз примјену различитих методолошких приступа (социјални рад с појединцем и породицом, социјални рад са групом), али и кроз укључење свих релевантних субјеката на нивоу локалне заједнице“ (Petrović, 2013: 111). Као примјер, наводи се проблем сиромаштва гдје сложеност проблема усмјерава социјалног радника на принцип комплементарности при избору теоријско-методских приступа - социјалног рада с појединцем, социјалног рада са групом и социјалног рада у заједници.

Да би социјални рад био респектабилна професија, а радници компетентни стручњаци, пракса социјалног рада мора бити теоријски заснована. „Пејн је упозорио на потребу да се теоријски мисли у пракси. Другим речима, увек када се приступа

неком проблему у пракси пожељно је да се он размотри а његова решења осмисле из угла неке теорије. Оваквим приступом се искључују импровизације и смањује ризик неуспеха. Пракса, која је теоријски неутемељена ризикује да буде изложена импровизацијама и неуспеху“ (Milosavljević, 2009: 48).

Социјални рад је, како је већ речено, у категоријалном и теоријско-методском смислу утемељен на теоријама хуманистичких и друштвених наука. Данас се може рећи да је теорија социјалног рада својеврсна мултидисциплинарна компилација различитих теорија из разних наука. Не смије се заборавити да избор теорије треба да прати методске постулате: објективност, ваљаност, поузданост и прецизност (Halmi, 2013).

Теорија је „идеја која објашњава како нешто функционира“ и служи као полазиште професионалцима да разумију појаву, а потом да планирају и имплементирају интервенције (Bašić, 2009: 18). Башић даје и објашњење овог процеса кроз навођење примјера начина употребе теорија: „Онима који изравно судјелују у планирању теорија може помоћи да одговоре на питања: *зашто* (нпр. дјеца у увјетима тих различитих ризичних чимбеника развијају управо такве „одговоре“), *што* (нпр. морају знати прије почетка планирања неке интервенције) и *како* (нпр. планирати програмске стратегије да дођу до конкретних особа или организација и да кључно утјечу на њих)?“ (Bašić, 2009: 19). О комплементарној примјени теорија у пракси, које се користе сходно ситуацији и потребама, наводи да, „према Гланцу, Луису и Римеру (1997а), постоје *експланаторне теорије*, које се често зову и *теорије проблема* (оне траже одговоре који чимбеници које је могуће најбоље мијењати најбоље утјечу на очекиване промјене – чимбеници знања, ставова, социјалне потпоре, самоефикасности, недостатни ресурси и сл.) те *теорије акције*, које помажу при развоју програма интервенција и основа су за евалуацију“ (Glanz, Lewis i Rimer, 1997а, према Bašić, 2009: 19).

Имајући у виду могуће начине примјене теорија, може се закључити да је у социјалном раду са малољетним преступницима посебно значајно поступање по принципу комплементарности. Да би социјални радник био дјелотворан практичар неопходно је да, прије свега, посједује различита теоријска знања о појави преступништва а затим и знања о ефективним начинима дјеловања. Комплементарност захтијева познавање и примјену теорија за социјални рад које дају етиолошка објашњења појаве малољетничког преступништва као и теорија о социјалном раду које садрже појашњења интервенција и активности које се предузимају у социјалном раду и у односу на малољетничко преступништво. Етиологија и феноменологија

малољетничког преступништва су основа садржаја теорија о социјалном раду. Специфичност социјалног рада је што обједињује знања и из других наука користећи се теоријама из психологије, педагогије, криминологије и других наука које се баве друштвеним девијацијама. Због тога се у социјалном раду са малољетним преступницима придаје значај мултидисциплинарности и тимском раду. Стручно познавање и разумијевање етиологије преступништва малољетника омогућава идентификовање ризичних али и заштитних фактора, који утичу на појавност, карактер и развој појаве малољетничког преступништва. Правилно идентификовање проблема, његове етиологије и феноменологије, даје импликације за поступање на свим нивоима гдје се појава манифестује а то су индивидуални ниво малољетника, породични ниво, групни ниво и ниво заједнице.

Комплементарност праксе социјалног рада са малољетним преступницима налази се и у практичној примјени теорија о социјалном раду које објашњавају како се пракса социјалног рада са малољетним преступницима одвија и планира. Планирање интервенција захтијева од социјалног радника познавање теоријско-методских приступа, метода рада, модела дјеловања и превенције. Комплементарност се препознаје кроз чињеницу да изабрани начин дјеловања треба да обухвати све релевантне протективне, али и ризичне факторе те да буде усмјерен ка произвођењу промјена. Сачињавање индивидуалног плана рада са малољетником, али и програма превенције и третмана, захтијевају компетентно идентификовање ризичних и заштитних фактора, а затим и примјену теоријско-методских приступа и рад на свим нивоима дјеловања.

Комплементарним кориштењем теорија за социјални рад и теорија о социјалном раду обезбјеђује се холистички приступ проблему малољетничког преступништва и конструисању адекватних мјера превенције и интервенција. Због тога је неопходно нагласити значај комплементарности као принципа или начина дјеловања стручњака у социјалном раду.

3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Предмет истраживања

Полазећи од претходно назначеног проблема примјене теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима, *предмет истраживања у овом раду су теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад у Републици Српској.*

Предметом истраживања обухваћене су четири цјелине и то:

- примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима;
- обиљежја појмовно-категоријалног апарата (рјечника) у социјалном раду са малољетним преступницима;
- примјена теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима;
- примјена метода у социјалном раду са малољетним преступницима.

Додатно, истражена је заступљеност тимског приступа у раду са малољетним преступницима као и заступљеност спровођења интервенција у сврху произвођења социјалних промјена те је истражена веза између примјене теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима, са једне стране и година старости, радног стажа, врсте и степена образовања стручних радника, са друге стране.

Имплицитно, истраживање се бави пропитивањем примјене науке социјалног рада, будући да су у фокусу конститутивни елементи науке (теорије, методе, појмовно-категоријални апарат) у функцији социјалног рада са малољетним преступницима.

У ту сврху испитана је заступљеност теорија (врста и начин примјене) које социјални радници користе и које имају на уму приликом идентификовања проблема малољетничког преступништва, сагледавања карактеристика проблема и планирања акције. У вези с тим, испитан је појмовно-категоријални апарат, у намјери да се утврђивањем специфичности рјечника социјалног рада открије доминантан теоријски утицај. Затим је испитана присутност теоријско-методских приступа и метода које се најчешће примјењују у социјалном раду са малољетним преступницима.

Кроз идентификовани предмет истраживања добијен је одговор о научним обиљежјима праксе у центрима за социјални рад, односно добијени су конкретни подаци о теоријским и методским обиљежјима социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад.

3.2. Циљеви и задаци истраживања

Научни циљеви истраживања су научна дескрипција и научна експликација.

Планираним емпиријским истраживањем циљ је да се дође до података о стању праксе у центрима за социјални рад, с обзиром на примјену теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима.

На основу резултата истраживања описана су теоријско-методска обиљежја социјалног и другог стручног рада са малољетним преступницима.

Научна експликација је други важан научни циљ проведеног истраживања. На основу резултата истраживања циљ је указати на значај теоријско-методски утемељене праксе социјалног рада са малољетним преступницима.

Истраживати теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетницима значи добити сазнања о врсти метода техника и инструмената којима се служе стручњаци у центрима за социјални рад. Зато је, у интересу науке, да истражи и укаже на слабости, недостатке и мане организације система социјалне заштите те потребе адекватне едукације стручњака, праћење квалитета рада и слично.

Друштвени циљ истраживања налази се у потреби система социјалне заштите да открије механизме праксе социјалног рада са малољетним преступницима како би се унаприједило стање, елиминисали недостаци и планирали програми превенције и мјере побољшања стања социјалне заштите и социјалног рада уопште. Идентификовање обиљежја праксе, у смислу метода и инструментарија у социјалном раду у Републици Српској, даће и својеврстан допринос разумијевању тешкоћа са којима се стручни радници који раде са малољетним преступницима сусрећу. Идентификовање обиљежја праксе указаће и на могуће правце друштвеног дјеловања, стратешког државног планирања и развоја локалне заједнице. Крајњи циљ су компетентни, стручни социјални радници те ефикасни и функционални органи заштите и контроле који ће бити доступни клијенту проактивно окренути проблемима, као и изграђивање професионалних стандарда струке обогаћене развијеном методологијом.

Задаци истраживања односе се на следеће елементе:

- Истражити начин примјене теорија у пракси социјалног рада у центрима за социјални рад (прагматизам, еклектицизам, комплементарност);

- Утврдити доминантан појмовно-категоријално апарат у социјалном раду са малољетним преступницима, с обзиром на теоријско исходиште;
- Утврдити који је од три расположива теоријско-методска приступа (социјални рад с појединцем, социјални рад са групом и социјални рад у заједници) најзаступљенији у социјалном раду са малољетним преступницима;
- Испитати примјену социјалног рада у заједници у сврху превенције малољетничког преступништва;
- Утврдити заступљеност и обиљежја тимског рада у стручном раду са малољетним преступницима;
- Установити најзаступљенију методу стручног рада са малољетним преступницима, како у фази идентификовања и утврђивања проблема, тако и у фази рехабилитације и праћења ефеката социјалног рада;
- Установити повезаност примјене теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима и социо-демографских карактеристика стручних радника;
- Испитати присуство карактера савременог социјалног рада - произвођење социјалних промјена.

3.3. Варијабле истраживања

Варијабле истраживања сврстане су у двије категорије.

Прву групу чине варијабле које се односе на социо-демографске карактеристике стручних радника у центрима за социјални рад: пол, доб, стручна спрема/занимање, године радног стажа, године рада на предметима малољетничког преступништва.

Другу групу варијабли чине варијабле које се односе на теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима. Те варијабле су примјена теорија теоријско-методски приступи (социјални рад с појединцем, социјални рад са групом, социјални рад у заједници), методе које се користе у социјалном раду са малољетним преступницима (анкетно испитивање, фокус групни интервју, студија случаја, посматрање, социометријске методе, креативне методе и технике, метода акционог истраживања, интервју), начини рада (тимски рад) и интервенције и активности (превенција, социјална истраживања, статистичка обрада података, модел социјалне интервенција, ресоцијализација).

3.4. Хипотетички оквир истраживања

Хипотетички оквир истраживања чини једна општа хипотеза са осам припадјућих посебних хипотеза.

Општа хипотеза гласи: Социјални рад са малољетним преступницима у центрима за социјални рад Републике Српске карактерише недостатак теоријско-методске заснованости, при чему доминира структурално-функционалистичка теоријска основа са припадајућим појмовно-категоријалним апаратом, социјални рад с појединцем као теоријско-методски приступ, метода интервјуа у свим фазама рада, тимски рад и недостатак социјалних интервенција, што је повезано са социо-демографским карактеристикама стручних радника.

Посебне хипотезе

Н.1. Основна обиљежја примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима су еклектицизам и прагматизам.

Н.2. Појмовно-категоријални апарат одражава структурално-функционалистички теоријски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима.

Н.3. Доминантан теоријско-методски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима је социјални рад с појединцем.

Н.4. Социјални рад у заједници се недовољно примјењује у сврху превенције малољетничког преступништва.

Н.5. Основна метода у социјалном раду са малољетним преступницима је интервју, како у фази идентификовања и утврђивања проблема тако и у фази рехабилитације и праћења.

Н.6. Тимски рад је доминантан приступ у стручном раду са малољетним преступницима.

Н.7. Примјена теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима повезана је са социо-демографским карактеристикама стручних радника (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања).

Н.8. Социјални рад са малољетним преступницима не одражава круцијално својство савременог социјалног рада – произвођење социјалних промјена.

3.5. Методе технике и инструменти истраживања

Проведено истраживање је комбинација квантитативног и квалитативног истраживања у којем су примијењене сљедеће основне и опште научне методе: анкетни упитник, интервју и анализа документације. Након примјене статистичке методе, закључци су извођени вршењем индукције и дедукције, анализе и синтезе те генерализације.

У складу са предметом и циљевима истраживања, кориштене су и посебне методе и технике. У теоријском и емпиријском дијелу истраживања, кориштена је метода анализе садржаја. Ова метода је кориштена за анализу научне и стручне литературе, резултата ранијих истраживања и резултата добијених у овом истраживању, законских прописа као формално-нормативних поставки праксе социјалног рада и заштите малољетних преступника те дијагностичких извјештаја из центара за социјални рад. Дескриптивна анализа садржаја кориштена је за анализу у теоријском дијелу истраживања, а у емпиријском дијелу истраживања дескриптивна метода је кориштена за анализу социо-демографских варијабли. Квалитативно прикупљање података и информација је вршено додатно и техником интервјуа.

Емпиријско истраживање је извршено методом анкетног испитивања, методом анализе садржаја и интервјуисањем.

У сврху анализе теоријско-методских обиљежја социјалног рада с малољетним преступницима анкетним упитником је испитано 140 стручних радника запослених у центрима за социјални рад. Кориштени анкетни упитник је намјенски конструисан за ово истраживање. Упитник чине затворена питања и питања отвореног типа. Питања затвореног типа су тврдње за које су понуђени одговори у виду 5-ступене скале Ликертовог типа. Понуђени одговори су: „никада“, „ријетко“, „понекад“, „често“, „увијек“. Од испитаника је захтијевано да се на Ликертовој 5-ступеној скали одговора изјасне кроз избор одговора о начинима поступања с обзиром на дату тврдњу. У упитнику је постављено шест питања која се односе на социо-демографске карактеристике и 27 стручних тврдњи. У циљу прикупљања добијања додатних сазнања у упитнику су, у оквиру тврдњи, испитаницима понуђена и два питања отвореног типа.

Кориштени анкетни упитник је конструисан у сврху истраживања теоријско-методских обиљежја праксе социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад, унутар трију проблемских подручја. Прво подручје се односи на

анализу социо-демографских карактеристика испитаника. Друго проблемско подручје се односи на испитивање примјене теоријско-методских обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима. Треће проблемско подручје јесте примјена методских поступака и социјалних активности у социјалном раду са малољетним преступницима. Упитник је испитаницима достављан на више начина и то путем електронске поште посредством установе у којој су запослени, непосредно на личну електронску адресу, путем апликација вибер (viber) и месинџер (messenger) и личним уручивањем. Испитаници су враћали истраживачу испуњен Упитник а у складу са начином пријема.

Упитник је валидиран кроз интервјуисање стручних радника у центрима за социјални рад. Интервјуисање је извршено како би се овом квалитативном методом продубила сазнања о теоријско-методским обиљежјима социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад, која су добијена анкетним испитивањем. Полазна основа при креирању питања за потребе интервјуа су била питања из анкетног упитника, али су она проширена давањем могућности да испитаници образложе одговоре, искажу мишљење, дају сугестије и приједлоге. Интервјуисање је дало могућност развијања истраживања кроз отворену наративну дескрипцију.

Интервју је омогућио да истраживач циљано бира узорак испитаника у складу са циљевима истраживања, тако да су испитаници стручни радници из центара за социјални рад који тренутно раде на пословима малољетничког преступништва. Интервјуом су обухваћени стручни радници запослени у пет центара за социјални рад у Републици Српској: Бања Лука, Приједор, Бијељина, Модрича, Фоча. Пет интервјуа је одржано уживо у просторијама центра за социјални рад у којима стручни радници раде (Бања Лука, Модрича), а седам интервјуа је одржано у онлајн (енглески online=уживо) облику путем интернет апликације Зум (Zoom) (Бијељина, Фоча, Приједор). Интервјуисање путем интернет апликације је договорено са надлежнима у наведеним установама. Интервјуи су успјешно provedени захваљујући прихватању установа и сарадњи.

Интервју је дао могућност да се испитаницима објасне предмет и проблем истраживања те су на тај начин добили бољи увид у циљ испитивачког процеса. Интервју је осмишљен као сет питања фокусираних на задану тему. На основу тврдњи и утврђених проблемских подручја у анкетном упитнику, сачињен је избор тема и питања, која су груписана у следеће области:

- примјена теорија које стручни радници бирају при анализирању проблемских ситуација, планирању и третману малољетних преступника;

- примјена теоријско-методских приступа (социјални рад с појединцем и породицом, социјални рад са групом, социјални рад у заједници);
- примјена конкретних метода и техника које стручни радници у центрима за социјални рад користе у раду са малољетним преступницима.

Интервјуисање је извршено тако што је, након утврђивања социо-демографских података о испитаницима, обављен разговор са стручним радницима. Питања постављена у интервјуу су била отвореног карактера, а испитивач/интервјуер је подстицао саговорнике да износе своје ставове, мишљење и чињенице. Испитаници су често додавали и сугестије или додатна објашњења својих одговора. На овај начин испитивач је стварао атмосферу отворености и повјерења, подстицао дискусију а истовремено опсервирао испитанике, ток разговора, невербалне манифестације.

Интервју је био полуструктурисаног типа. За потребе интервјуа испитивач се водио припремљеним сетом питања, али су и постављана нова, додатна питања. Процес интервјуисања све вријеме је вођен тако што се у центру дискусије налазила конкретна тематика али су, услјед неких изјава или сугестија испитаника, постављана додатна питања у сврху појашњења. Током интервјуа испитивач се није строго придржавао предвиђеног редослиједа питања већ је праћен ток разговора у којем су многи одговори добијени и без конкретног постављања питања. Из тог разлога нека питања није било потребно поставити, односно понављати. Тако је праћен ток интервјуисања који одговара испитаницима, који су активним слушањем, потврђивањем, праћењем и асоцијативним дјеловањем охрабривани за разговор са испитивачем.

У сврху истраживања теоријско-методских обиљежја социјалног рада с малољетним преступницима извршена је и анализа појмовно-категоријалног апарата. То је извршено методом анализе садржаја 100 дијагностичких извјештаја. Центри за социјални рад су дали приступ у стручну документацију, што је омогућило прикупљање података о рјечнику социјалног рада са малољетним преступницима у Републици Српској. Појмови и изрази који чине рјечник социјалног рада одражавају теоријске основе стручног рада. Методом анализе садржаја урађена је анализа рјечника којим се стручни радници запослени у центрима за социјални рад служе приликом израде извјештаја. Идентификовани су појмови и изрази које професионалци користе приликом писања дијагностичког извјештаја о малољетном преступнику.

Прегледом садржаја 100 докумената, извршено је идентификовање језичких израза који чине појмовно-категоријални апарат (рјечник) стручних радника у центрима за социјални рад. Анализа садржаја (докумената) обухватила је идентификовање језика

професије социјалног рада на основу посматрања фреквенције појмовних израза и њихове употребе у оквиру пет контекста: контекст дефинисања појма малољетничког преступништва, контекст описа понашања малољетника, контекст породице малољетника, контекст личности малољетника, контекст интервенција. Прво је извршена анализа свих појмова који се користе а затим су идентификовани они који се односе на малољетничко преступништво, а потом је извршена анализа по дијеловима докумената: дио о породици, дио о понашању, дио о личности малољетног преступника, дио о интервенцијама које стручни радници у центрима за социјални рад предузимају.

Непосредно по добијању емпиријских података услиједила је њихова статистичка обрада. За обраду честица, односно добијених података, кориштен је статистички програм IBM SPSS Statistics за оперативни програм Microsoft Windows, а за табеларне и графичке приказе података, прикупљених у цијелокупном истраживању, кориштени су програмски пакети MS Office Word 2010 и MS Office Excel 2010. У статистичкој анализи података, добијених примјеном анкетног упитника, кориштене су методе дескриптивне статистике и утврђена је дистрибуција мјера кроз израчунавање аритметичке средине, стандардне девијације, минималних и максималних резултата. Затим, на манифестном нивоу, обрађене су апсолутне и релативне фреквенције и средње вриједности добијених одговора на примијењеним варијаблама и хи-квадрат тест. Корелације (степен повезаности) карактеристика утврђене су параметарском (Pearson-ова корелација) односно непараметарском (Spearman-ова корелација) методом. На латентном нивоу примијењена је дискриминативна анализа којом је утврђено присуство теоријско-методских обиљежја праксе социјалног рада, док је за потребе анализе података о ставовима и факторима вршена непараметарска анализа. Примјена и одабир униваријантних техника (хи-квадрат) је вршена у складу са захтјевима обраде добијених података. На основу добијених резултата приступљено је аналитичком извођењу закључака.

Обрада података, добијених интервјуисањем, обухватила је анализу прикупљених података тако што је вршена транскрипција разговора приликом које су маркиране релевантне изјаве учесника интервјуа. Приликом биљежења одговора издвајани су они који су се истакли као посебно интересантни и значајни, односно које су испитаници акцентовали те они које је испитивач уочио као посебно значајне за тематску област. Биљежени су и они одговори који су се понављали као и они који су се односили на

сугестије, приједлоге, коментаре. Затим су примијењене аналитичко-синтетичке методе те методе дедукције, индукције и генерализације ради извођења закључака.

Обрада података, добијених анализом дијагностичких извјештаја, започета је вршењем увида у предметне документе. Анализа је обухватила преглед писаних докумената кориштењем методе анализе документације тако што је проучаван садржај прикупљене документације. Након идентификације података креиране су листе за класификовање података. Употребом методе анализе садржаја извршена је квалитативна дескриптивна анализа добијених докумената, а проведена је и квантитативна статистичка анализа садржаја и нумеричко-фреквенцијско приказивање резултата. Након тога извршена је селекција и класификовање података уз унос у статистички програм MS Office Excel 2010 гдје су подаци квантитативно обрађени израчунавањем фреквенције (учесталости f), процентуалне заступљености (%) и корелација. Анализа је окончана тумачењем резултата и извођењем закључака о уоченом.

Резултати анализе, добијени и израчунати подаци, у цјелокупном проведеном истраживању, изложени су у виду табеларних и графичких приказа са подацима о фреквенцијама и процентуалној заступљености истраживачких честица.

3.6. Популација и узорак истраживања

Циљана популацију коју је истраживач обухватио емпиријским истраживањем су запослени радници у центрима за социјални рад у Републици Српској. У складу са одређењем предмета, узорак за истраживање чине стручни радници који се баве социјалним радом са малољетним преступницима. С обзиром на сазнања да полиција и суд немају запослене социјалне раднике, као и да у школама (основне, средње, специјалне) у Републици Српској има свега 27 социјалних радника (Републички Завод за статистику Републике Српске 2020/2021а; Републички Завод за статистику Републике Српске 2020/2021б), што није довољно за репрезентативно и квалитетно узорковање, узорак за ово истраживање је одабран из популације радника запослених у центрима за социјални рад. У сљедећој табели је приказана популација из које су изабрани узорак за испитивање путем анкетног упитника, као и узорак за испитивање путем интервјуа.

Табела 2. Радници запослени у центрима за социјални рад у Републици Српској

Занимање	Број
Социјални радници	210
Педагози	41
Психолози	68
Дефектолози	14
Медицинске сестре	10
Правници	105
Административно особље	189
Остали	137
Укупно	774

(Извор: Републички Завод за статистику Републике Српске 2021: 64)

Подаци у Табели 2. показују да су у центрима за социјални рад запослена 774 радника. Према полној структури 590 (46,23%) запослених радника је женског пола, а 184 (23,77%) је мушког пола. Од укупно запослених 774 радника у центрима за социјални рад је 438 (55,8%) стручних радника, а 336 (43,41%) су радници других професије и занимања (административно и остало нестручно особље). Структуру 438 стручних радника чине: 47,9% социјални радници, 15,53% психолози, 9,36% педагози, 3,2% дефектолози, 23,97% правници.

За испитивање ставова стручних радника у центрима за социјални рад у Републици Српској узорак обухвата 140 стручних радника запослених у центрима за социјални рад. Тих 140 испитаника је дио укупне популације стручних радника запослених у центрима за социјални рад у проценту од 31,96%. Ово истраживање је обухватило репрезентативан узорак испитаника који су прихватили позив и жељели учествовати у истраживању испуњавањем датог Упитника. До испитаника се дошло методом случајног узорковања из циљане популације, а то је извршено тако што је анкетни упитник, посредно и непосредно, уручиван стручним радницима запосленим у центрима за социјални рад. Истраживачки упитник је достављан на електронске (email) адресе центара за социјални рад у Републици Српској. Порука са молбом за учешће у истраживачком подухвату, са упутством да се упитник из прилога прослиједи стручним радницима, послана је и на електронску адресу (email) Савеза Удружења стручних радника социјалне дјелатности, као и на електронске адресе регионалних удружења стручних радника социјалне дјелатности, дијелова Савеза: Регионално удружење стручних радника социјалне дјелатности Добој, Регионално удружење стручних радника социјалне дјелатности Бања Лука, Регионално удружење стручних радника социјалне дјелатности Приједор, Регионално удружење стручних радника социјалне

дјелатности Бијељина, Регионално удружење стручних радника социјалне дјелатности Источно Сарајево, Регионално удружење стручних радника социјалне дјелатности Херцеговина. До неких испитаника се дошло непосредним контактом тако што им је истраживачки упитник достављен на личну електронску адресу. Неким испитаницима упитник је уручен у непосредном личном контакту истраживача и стручних радника.

Валидација примјењеног Упитника извршена је кроз интервјуисање са стручним радницима који чине узорак за примјену ове истраживачке технике. Интервју је проведен за стручним радницима запосленим у центрима за социјални рад у пет градова Републике Српске: Модрича, Бања Лука, Бијељина, Фоча, Приједор. Два првобитно позвана центра за социјални рад (Добој и Требиње) нису могла учествовати у истраживању интервјуисањем радника због одсуства радника услед боловања, односно пензионисања те су изабрана друга два центра (Модрича, Требиње). Интервју је обављен са 12 стручних радника, и то: Бања Лука два (2), Приједор три (3), Модрича два (2), Фоча три (3), Бијељина два (2). Узорак је биран са циљем да се обухвате територијално различита подручја Републике, како централни дио Републике тако и други географски дијелови на западу, истоку, сјеверу и југу. До узорка се дошло успостављањем непосредног контакта са руководиоцима центара за социјални рад (телефонским путем и/или електронском поштом) са упитом за учествовање у истраживању интервјуисањем стручних радника који раде на пословима малољетничког преступништва. Након њиховог пристанка договоран је начин и термин одржавања интервјуа. Стручне раднике који су интервјуисани су делегирали центри за социјални рад.

За анализу појмовно-категоријалног апарата присутног у центрима за социјални рад узорак чини 100 дијагностичких докумената израђених у кривично-правном поступку према малољетном преступнику на захтјев суда. Дијагностички извјештаји су израђени у центрима за социјални рад: Бијељина, Бања Лука, Прњавор, Дервента, Брод. Предмет анализе су дијагностички извјештаји стручних радника из центара за социјални рад који раде на пословима малољетничког преступништва. Дијагностички извјештаји садрже социо-анамнестичке податке о личности, породици, животним околностима, преступничком акту и третману малољетног преступника. Анализирани документи су израђивани на захтјев тужилаштва и суда у кривичном-правном процесу према малољетницима који су извршили неки преступ, односно кривично дјело. Анализирани дијагностички извјештаји су израђени у последњих десет година у пет центара за

социјални рад: Дервента, Прњавор, Брод, Бијељина, Бања Лука. Центри за социјални рад из којих су добијени анализирани документи изабрани су насумично.

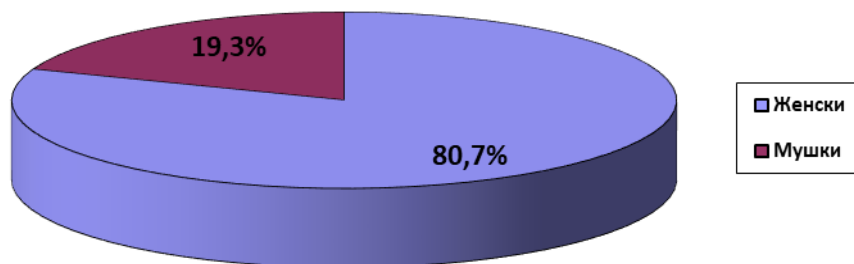
4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И РАСПРАВА

Анализом одговара испитаника добијени су резултати који се приказују у наредном дијелу на начин да су прво приказане опште карактеристике узорка, а затим подаци који се односе на доказивање хипотеза. Подаци, добијени у истраживању, се анализирају у зависности од појединих социо-демографских карактеристика испитаника а затим кроз њихову фреквенцију, поузданост, значај те кроз χ^2 -kvadrat, дискриминативну и компарацијску анализу.

4.1. Социо-демографске карактеристике испитаника

Анализа социо-демографских карактеристика испитаника који су учествовали у овом истраживању даје реалну слику о стручним радницима који раде на пословима малољетничког преступништва у центрима за социјални рад у Републици Српској. Опште социо-демографске карактеристике узорка обухватају податке који се односе на пол, старосну доб, радни стаж испитаника, као и на период њиховог рада на пословима малољетничког преступништва. Један од истраживачких задатака је био испитати да ли су и на који начин социо-демографске карактеристике стручних радника повезане са примјеном теорија и метода у социјалном раду са малољетним преступницима. Добијени социо-демографски подаци указују на структуру стручних радника, што може бити од утицаја на приступ у раду, избор и примјену теорија и метода, као и социјалних интервенција.

Сљедећи графички приказ показује податке о испитаницима који су учествовали у анкетном испитивању, с обзиром на њихову полну припадност.

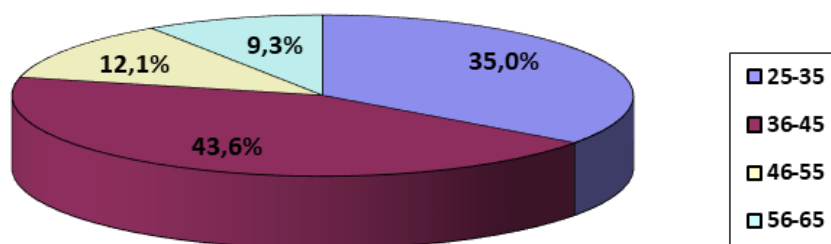

Графикон 1. Процентуална заступљеност испитаника према полу

У проведеном анкетном испитивању већину испитаника чиниле су припаднице женског пола. Од 140 испитаних стручних радника у центрима за социјални рад, 80,7% (113) чине особе женског пола, а 19,3% (27) су особе мушког пола. Упоредијући ове податке са подацима о стручним радницима запосленим у центрима за социјални рад у Републици Српској (Табела 2.), полна структура узорка пропорционално одговара броју испитаника у популацији испитаника гдје је 76,23% жена, а 23,77% мушкараца. Оваква полна структура упућује на дизбаланс у погледу полне структуре што је уобичајено у „женској“ професији, каква је социјални рад.

То се повезује са чињеницом да је у традиционалној подјели рада задатак жена био да се брину за васпитање дјеце и за болесне, што су жене обављале како у оквиру властитих породица тако и на нивоу мањих заједница, болница, сиротишта (Prleđa, 2005). Тако се вијековима сматрало и да је „женски идентитет смјештен у тијелу и емоцијама а мушки у уму“ (Aisenberg i Harrington, 1988, према Branica, 2004: 302). Различите животне улоге које имају мушкарци и жене доводе и до разлика у перспективама које имају у односу на проблеме, а то доводи и до различитих приступа кориснику.

У наредном графикону приказани су подаци о старосној доби учесника у анкетном испитивању.

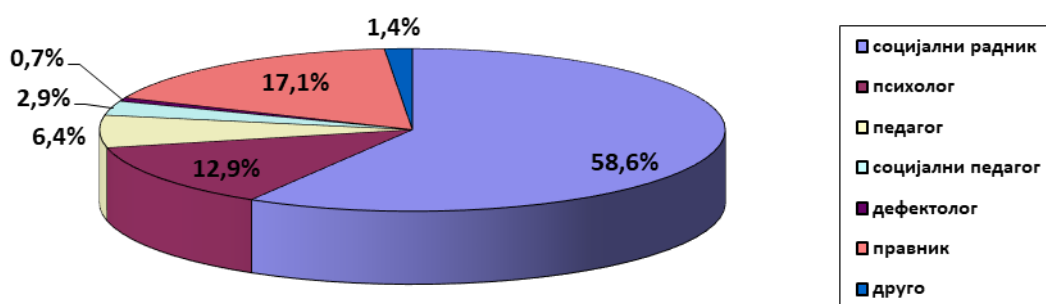

Графикон 2. Процентуална заступљеност испитаника с обзиром на старосну доб

У погледу животне доби анкетираних стручних радника види се да је највише стручних радника који су ангажовани на пословима малољетничког преступништва у животној доби између 25 и 45 година. Таквих је 78,6%. Највећи број испитаника је у млађој и средњој животној доби („најбољој“ животној доби). За очекивати је да су

њихове интелектуалне способности и продуктивност на врхунцу, да имају животна искуства којима се могу служити, а да још нису професионално сагорјели. Будући да су уназад 10-20 година завршили студиј, њихова теоријско-методска знања су довољно „свјежа“, а очекује се да имају вољу да та знања аплицирају, тестирају и унапређују у пракси.

Сљедећа демографска карактеристика која је испитивана је врста образовања испитаника. У анкетном испитивању су учествовали социјални радници, психолози, педагози, социјални педагози, дефектолози, правници и испитаници других образовних профила, а преглед заступљености је дат у графикону који слиједи.

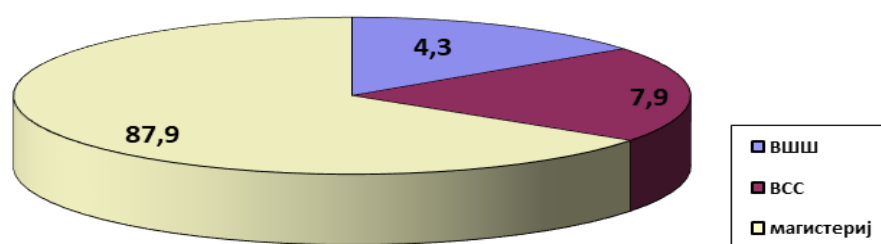

Графикон 3. Процентуална заступљеност испитаника с обзиром на врсту њиховог образовања

Добијени подаци показују да у центрима за социјални рад на пословима малољетничког преступништва већином раде социјални радници. Подаци о образовним профилима стручних радника, који су ангажовани у раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад, указују на двије важне ствари. Прво, шаролика професионална структура стручњака запослених у центрима за социјални рад даје могућност мултидисциплинарног приступа проблему малољетничког преступништва. Друго, већина стручних радника, који се баве малољетничким преступништвом, су социјални радници (58,6%). Ова чињеница говори у прилог великој одговорности професије социјалног рада у заштити и поступању са дјецом са преступничким понашањем. Пред социјалним радницима се налазе изазови рјешавања недаћа у којима се малољетни преступник нашао, пружања подршке њему и/или његовој породици и услуга социјалне заштите у датом социјалном контексту. То упућује на потребу да социјални радник прати друштвене промјене у заједници у којој

ради, трендове и иновације, како би социјални рад могао прилагодити конкретном појединцу, односно појави преступништва малољетника. Ово обавезује социјалног радника да се константно едукује. Значајко поступање захтијева познавање теорија и метода, посједовање вјештина креативно поступање и стално учење. Отуда обавеза да се стручност професионалаца стално унапређује кроз концепт цјеложивотног учења и усавршавања.

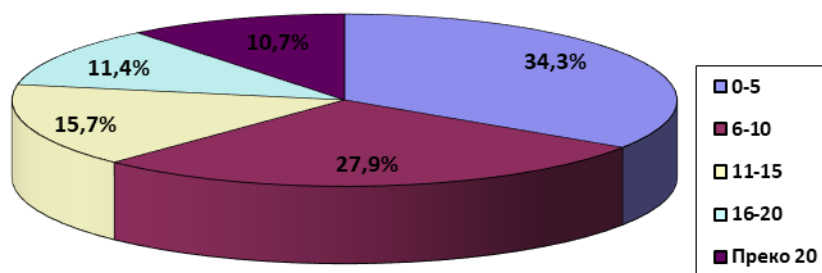
Сљедећа испитивана демографска карактеристика је ниво стеченог образовног статуса испитаника, а податке показује наредни графички приказ.

Графикон 4. Процентуална структура испитаника с обзиром на степен образовања

Према резултатима анкетног испитивања, стручни радници, ангажовани на пословима малољетничког преступништва, су већином особе које имају факултетско образовање ВСС (висока школска спрема), а неколицина има постдипломски ниво образовања (МР) као и вишу школску спрему. Подаци добијени анкетирањем показују да доминантно највећи број испитаника има високо образовање. Та чињеница упућује на претпоставку да стручни радници који раде на пословима малољетничког преступништва посједују добра теоријска знања стечена у току четворогодишњег студија. Самим тим, требало би да су оспособљени за пружање квалитетне стручне помоћи и планско провођење различитих активности социјалног рада са малољетним преступницима.

Иако су ниво образовања и базично занимање стручних радника важне предиспозиције за стручни рад са малољетним преступницима, знања и вјештине се стичу и кроз радно искуство и свакодневни контакт са корисницима. Отуда је битан радни стаж стручних радника у центрима за социјални рад уопште и на пословима малољетничког преступништва посебно. О томе говори наредни графички приказ.

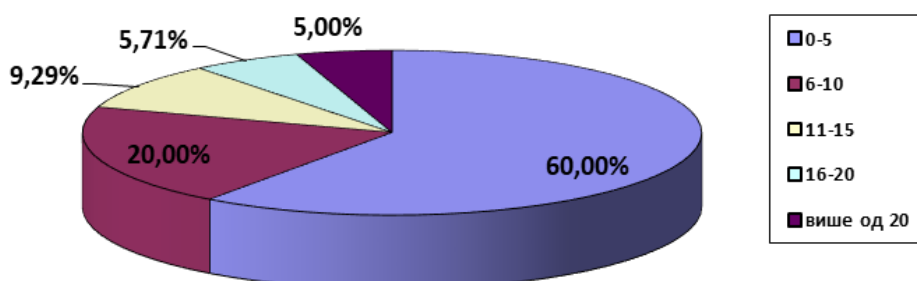

Графикон 5. Процентуална заступљеност испитаника с обзиром на радни стаж

Резултати показују да већина анкетираних стручних радника има мање од 10 година радног стажа. Таквих је 62,2%. Преко десет година радног стажа има 37,8% радника, а само 10,7% радника има преко двадесет година радног стажа. Ово указује на то да у структури стручних радника, запослених на пословима малољетничког преступништа у центрима за социјални рад, доминира млађи кадар. То су особе које су засновале радни однос у последњих пет, односно десет година.

Очекује се да су млађи радници жељни практичног искуства и изазова у социјалном раду. Осим тога, они су у мањем ризику од професионалног сагоријевања које узрокује вишегодишње радно искуство у захтјевној професији социјалног рада. На тај начин гледано, млада структура стручних радника у центрима за социјални рад је перспективна, с обзиром на ниво заштите корисника који је пожељан и потребан у одговорној друштвеној дјелатности социјалне и дјечије заштите.

У наредном графикону приказани су подаци о радном искуству испитаника на пословима малољетничког преступништва.

Графикон 6. Процентуална заступљеност испитаника с обзиром на радно искуство на пословима малољетничког преступништва

Већина стручних радника, ангажованих на пословима малољетничког преступништва у центрима за социјални рад, има кратко радно искуство на предметима малољетничког преступништва. То се закључује из тога што 80% стручних радника ради на пословима малољетничког преступништва мање од 10 година, при чему 60% ради мање од 5 година, а 20% ради од 6 до 10 година. Незнатан број стручних радника (5%) има више од 20 година искуства у раду са малољетним преступницима. Приказани подаци су у складу са претходно приказаним подацима о дужини радног стажа испитаника који показују да највећи број испитаника, тачније 62,2%, има мање од 10 година радног стажа. Наиме, упоређујући податке о дужини радног стажа са подацима о дужини радног искуства испитаника на пословима малољетничког преступништва, уочава се да се подаци о дужини радног стажа и подаци о дужини радног искуства испитаника подударају.

Подаци, који су у овом истраживању прикупљени анкетним испитивањем стручних радника запослених у центрима за социјални рад, валидирани су интервјуисањем мањег броја испитаника из исте популације. Из разлога упоређивања података о социо-демографским карактеристикама испитаника ти подаци се приказују у овом дијелу рада.

Техником интервјуа испитано је укупно дванаест (12) стручних радника из пет (5) центара за социјални рад: Бања Лука два (2), Приједор три (3), Модрича два (2), Фоча три (3) и Бијељина два (2). Од тог броја испитаника два (0,24%) су мушкарца, а десет (83,3%) испитаника су жене. Оваква полна структура интервјуисаних испитаника је у складу са полном структуром анкетираних испитаника, гдје је, такође, највећи број испитаника женског пола (80,7%). Сви интервјуисани стручни радници су високообразовани, односно њих четири (4) или 33,3% има постдипломски ниво образовања (МР), а осталих осам (8) или 66,67% има високу стручну спрему. Оваква образовна структура интервјуисаних прати структуру анкетираних испитаника, гдје је такође најмањи број испитаника са вишим нивоом образовања и то 4,3% док су сви остали високо образовани (графикон 6.).

С обзиром на занимање, структуру интервјуисаних стручних радника чини пет (5) или 41,67% социјалних радника, четири (4) или 33,33% психолога, два (2) или 16,67% социјална педагога и један (1) или 8,33% педагог. Упоређујући структуру анкетираних испитаника у истраживању (58,6% социјалних радника, 12,9% психолога, 2,9% социјалних педагога, 6,4% педагога, 17,1% правника и 1,4% осталих) са образовном

структуром интервјуисаних испитаника закључује се да је међу интервјуисаним испитаницима нешто већи проценат психолога и социјалних педагога, а ниједан правник. Упоредни социо-демографски подаци о интервјуисаним испитаници показују да са малољетним преступницима најчешће раде социјални радници, а затим психолози и педагози. Присуство других струка, осим социјалног рада, резултат је тимског приступа у раду са малољетним преступницима. У складу са социо-демографским подацима испитаника који су учествовали у истраживању су и подаци о структури популације стручних радника у центрима за социјални рад у Републици Српској (Табела 2.) гдје се види да је, с обзиром на број стручних радника запослених у центрима за социјални рад, највећи број социјалних радника и то 47,95%, психолога има 15,53%, педагога 9,36%, дефектолога 3,2%, а правника је 23,97%.

У испитивању интервјуом учествовала су два (2) или 16,67% радника доби од 25 до 35 година старости, осам (8) или 66,67% радника доби од 36 до 45 година старости и два (2) или 16,67% старосне доби од 45 до 55 година. Ови подаци показују највећу заступљеност радника млађе животне доби, од 36 до 45 година те још млађих у доби од 25 до 35 година, а заједно ове двије категорије чине 83,34%. Слични су подаци о структуралној заступљености анкетираних испитаника, према којима је 78,6% испитаника у млађим старосним категоријама.

С обзиром на дужину радног стажа, структура интервјуисаних је следећа: четири (4) или 33,33% испитаника има до пет година радног стажа, четири (4) или 33,33% има од 11 до 15 година радног стажа, један (1) или 8,33% радника има од 16 до 20 година радног стажа и један (1) или 8,33% радника има преко 20 година радног стажа. Ови подаци су слични подацима о структуралној заступљености анкетираних испитаника према дужини радног стажа, који су показали да 62,2% испитаника има мање од 10 година радног стажа, а преко десет година радног стажа има 37,8% (Табела 7.).

Структуру интервјуисаних испитаника, према радном искуству на пословима малољетничког преступништва, чине два (2) или 16,67% радника који раде на овим пословима до пет година, три (3) или 25% радника који раде на овим пословима шест до 10 година, пет (5) или 41,67% радника који на пословима преступништва раде од 11 до 15 година и два (2) или 16,67% радника која имају радно искуство од 16 до 20 година. Ови подаци су нешто другачији од података о дужини радног искуства анкетираних испитаника. Наиме, на пословима малољетничког преступништва 80% анкетираних испитаника ради краће од 10 година (Табела 8.), док 41,67% интервјуисаних испитаника има искуство краће од десет година. Оваква структура

интервјуисаних испитаника указује на то да се приликом одабира узорака водило рачуна о томе да саговорници имају довољно радног искуства у социјалном раду са малољетним преступницима, како би могли да компетентно дају исказе о начину рада.

4.2. Примјена теорија, метода и теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима

У складу са истраживачким задацима и истраживачким хипотезама добијени су резултати који указују на примјену теорија, метода и теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима, а што је приказано у тексту који слиједи.

4.2.1. Статистичка анализа примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима

У првој посебној хипотези је претпостављено да су основна обиљежја примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима еклектицизам и прагматизам. У циљу провјере ове хипотезе стручним радницима у центрима за социјални рад у анкетном упитнику су понуђене три тврдње. Анализа њихових одговора указује на начин одабира теорије којом се стручни радници служе како би разумјели појаву малољетничког преступништва, односно карактеристике малољетног преступника с којим раде.

У наредној табели приказана је анализа одговора испитаника о начину примјене теорија.

Табела 3. Начин примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима

		У стручном раду са малољетним преступницима се првенствено користим са више теорија истовремено.	У стручном раду са малољетним преступницима се користим једном теоријом социјалног рада.
Никада	f	29	13
	%	20,7	9,3
Ријетко	f	40	18
	%	28,6	12,9
Понекад	f	44	34
	%	31,4	24,3
Често	f	22	55
	%	15,7	39,3
Увијек	f	5	20
	%	3,6	14,3
Укупно	f	140	140
	%	100,0	100,0
Аритметичка средина		2,53	3,36
Медијан		3,00	4,00
Стандардна девијација		1,096	1,158

Добијени подаци показују да је начин на који анкетирани испитаници примјењују теорије такав да се првенствено користе властитим исуством из професионалне праксе, а затим неселективним избором теорија истовремено. Ово показује да је прагматизам доминантан приступ у свакодневном раду стручњака, а затим и еклектицизам јер стручњаци у раду са малољетним преступницима бирају више теорија истовремено.

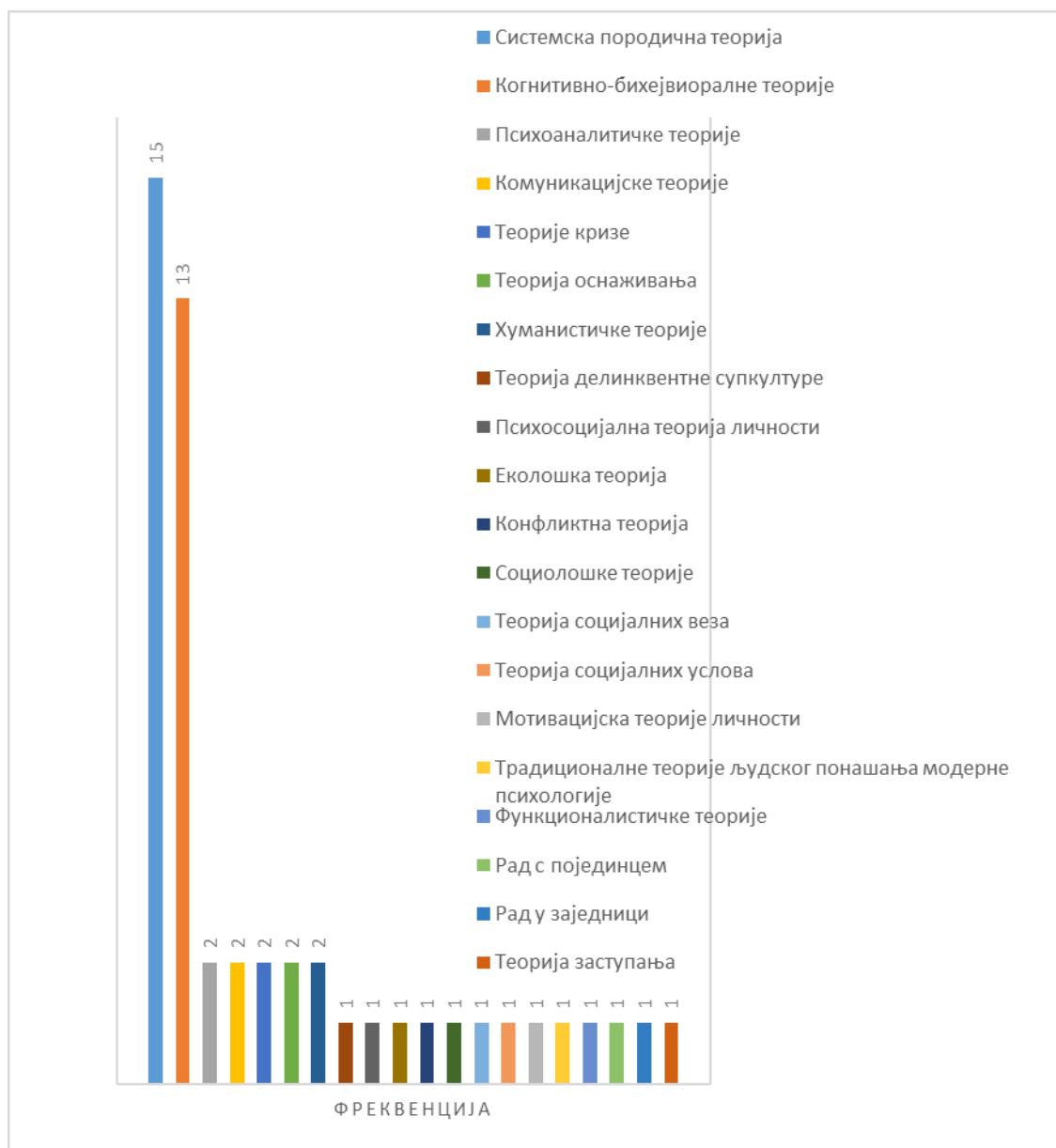
Ради јаснијег увида у примјену теорија у социјалном раду са малољетним преступницима, у наредној табели добијени подаци су приказани као дихотомија: не примјењујем теорије - примјењујем теорије.

Табела 3.1. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима

Примјена теорија	f	%
Не примјењујем или не познајем теорије у социјалном раду са малољетним преступницима	108	77,1
Примјењујем	32	22,9
Укупно	140	100,0
Стандардна девијација	,421	

Добијени резултати анкетног упитника показују да се тек неколицина испитаника користи теоријама социјалног рада у стручном раду са малољетним преступницима, док се већина стручних радника не користи теоријама или их не познаје. Податак да 77,1% испитаника не користи теорије, или их се не сјећа, потврђује истраживачке претпоставке о прагматизму, што указује на недостатак теоријски утемељеног стручног рада. Радно искуство и знања стечена кроз рад након завршеног студија, стручни радници истичу као кључну детерминанту која утиче на избор теоретских полазишта и комбиновање различитих теоријских становишта на основу којих посматрају и разумијевају појаву малољетничког преступништва и планирају конкретан рад. Истовремено, искази испитаника, који користе теорије, указују на еклектицизам.

Како би се детаљније испитала примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима, испитаницима је понуђено отворено питање у вези са избором теорија у социјалном раду. Тако су стручни радници имали могућност да упишу коју или које теорије примјењују. Анализом добијених одговора идентификовани су појмови којима стручни радници именују теорије, при чему се неки појмови/одговори понављају. У графичком приказу који слиједи налазе се наведени појмови којима испитаници називају теорије које користе.

Графикон. 7. Теорије које се примјењују у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад (према одговорима испитаника)

Подаци добијени класификовањем одговора испитаника на отворено питање да именују теорију или теорије које користе у стручном раду са малољетним преступницима показују које се теорије примјењују и учесталост примјене конкретних знања. Стручни радници су навели 52 појма, односно назива за теорије које примјењују у раду са малољетним преступницима. Добијени подаци показују да се у раду са малољетним преступницима стручни радници најчешће користе системском породичном теоријом, која је наведена 15 пута. Ово се може објаснити на начин што се системском породичном теоријом стручни радници служе како би разумјели узрочно-

посљедичне везе и односе малољетника са значајно блиским особама из породичног система, а затим и система из окружења чији је члан. Висока заступљеност ове теорије указује на доминацију социјалног рада с појединцем и породицом.

Одговор да примјењују когнитивно-бихејвиоралну теорију идентификован је 13 пута. То указује на потребу да разумију личност и понашање малољетног преступника а та сазнања нуди когнитивно-бихејвиорална теорија. У добијеним истраживачким подацима на неколико мјеста су уочени одговори испитаника у којима наводе да користе антипотчињавајуће теорије. У том контексту испитаници су два пута навели да користе теорије оснаживања, једном теорију заступања. Теорије које су поменуте два пута су: психоаналитичке теорије, комуникацијске теорије, теорије кризе, хуманистичке. Само једном су наведени сљедећи називи: теорија делинквентне супкултуре, традиционалне теорије људског понашања у модерној психологији, психо-социјална теорија личности, мотивацијска теорија личности, еколошка теорија, конфликтна теорија, социолошке теорије, функционалистичка теорија, теорија социјалних услова, теорија социјалних веза, а као теорије су наведени и рад с појединцем (једном) и рад у заједници (два пута).

Уочена је варијабилност у одговорима испитаника, што значи да су у пракси социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад присутни различити теоријско-методски приступи. На основу података о фреквенвенцији употребе теорија изведени су закључци о преовлађујућим теоријско-методским приступима у социјалном раду са малољетним преступницима. Анализа података указује на доминантно присуство структурално-функционалистичког приступа у пракси социјалног рада са малољетним преступницима. На закључак да у социјалном раду са малољетним преступницима доминира структурално-функционалистички приступ у сагледавању проблема и начину дјеловања упућује навођење функционалистичке теорија, социолошко-еколошке теорије па и системских перспектива, као што је системска породична теорија.

Поред структурално-функционалистичког приступа, у пракси социјалног рада са малољетним преступницима је присутан интеракционистичко-конструктивистички теоријски приступ. Наводи стручних радника да користе теорије делинквентних супкултура, показују да је овај приступ заступљен у пракси социјалног рада са малољетним преступницима. Конструктивизам се, објашњавајући понашање као учење кроз искуствено разумијевање, препознаје у одговорима испитаника да користе когнитивно-бихејвиоралне теорије, теорије личности, психоаналитичке теорије. Из

овога се, такође, може видјети да је ријеч о теоријама које се баве анализом личности и које су карактеристичне за психологију или психосоцијални рад.

Анализом резултата идентификована је и савремена егзистенцијалистичка перспектива, уз радикална схватања. Ово је видљива у одговорима испитаника да се у раду користе „антипотчињавајућим теоријама уз оснажујући и заступајући приступ“ те у податку да је теорија оснаживања идентификована два пута а теорија заступања једном.

У категорију „остале“ сврстане су теорије које су стручни радници овако наводили: теорије социјалне везе, теорија социјалних услова, теоријски модел кризне интервенције, традиционалне теорије понашања у модерној психологији. У два случаја је идентификовано да су стручни радници на питање о теоријама које примјењују поменули рад с појединцем и рад у заједници. Ово указује на неразумијевање дистинкције између теоријске заснованости праксе социјалног рада и теоријско-методских приступа у социјалном раду.

Давање више одговора на постављено питање води ка закључку о еклектицистичком приступу избору теорија, односно бирању више теорија истовремено. Неки испитаници су у свом одговору на постављено питање уписали више теорија. То је уочено на 22 мјеста, а с обзиром да су идентификована укупно 52 појма број од 22 је значајан показатељ.

На отворено питање „Наведите теорију/теорије које примјењујете“ требало је да испитаници упишу конкретан назив теорије или теорија којима се служе у социјалном раду са малољетним преступницима. Анализом одговора уочено је да су испитаници давали различите одговоре. Неки испитаници су давали конкретан одговор, док су неки давали одговоре који су нејасни или преопширни. Тако су уочени одговори са називом теоријске перспективе, без навођења конкретне теорије/теорија које, из опуса овог теоријског становишта, користе. Такви су одговори: „структурално-функционалистичке теорије“, „хуманистичке теорије“, а што упућује на површно знање испитаника или да је испитаник заборавио које теорије су из којег теоријског становишта. Као што је претходно поменуто, испитаници су као теорију којом се користе у стручном раду са малољетним преступницима наводили и теоријско-методски приступ и то „рад са појединцем“ и „рад у заједници“. Неадекватни називи теорија, уопштавање у виду навођења перспективе или навођење теоријско-методских приступа, указују на недовољно разумијевање теоријских знања.

Предочени одговори стручних радника на питање да наведу теорију или теорије којима се служе у раду са малољетним преступницима, као и недостаци у појединим

одговорима, упућују на закључак о еклектицизму при избору теорија, доминантном присуству структурално-функционалистичких теоријских приступа и недостатку савремених теоријских приступа. Нејасни одговори указују на непотпуна теоријска знања стручних радника о раду са малољетним преступницима.

Податак да 108 испитаника (71%) није уписало ниједну теорију којом се користе у раду са малољетним преступницима указује на изражен прагматизам у раду, односно чињеницу да се у свом раду стручни радници претежно ослањају на искуство. Према добијеним резултатима, стручни радници у већини случајева на основу претходног искуства процјењују, планирају и предузимају интервенције.

Резултате анкетног испитивања употпуњују резултати испитивања путем интервјуа. Прво проблемско подручје било је испитивање ставова и мишљења стручних радника из центара за социјални рад о кориштењу и избору теорија у социјалном раду са малољетним преступницима. Испитаници су истакли да се у раду са малољетним преступницима **највише руководе својим искуством**.

Неке карактеристичне изјаве саговорника у интервјуу о примјени теорија у социјалном раду са малољетним преступницима су сљедеће:

- „Мислим да се користим са више теорија истовремено“ (Центар за социјални рад Приједор);

- „Ја мислим да се служим знањима тако што узимам оно што ми је потребно, тј. оно што је карактеристично за клијента и ситуацију испред мене“ (Центар за социјални рад Модрича);

- „Ја сам практичар,, (Центар за социјални рад Бијељина);

- „Дјелимично се користим теоријама“ (Центар за социјални рад Фоча);

- „Користим се више искуствима из праксе и конкретно се ослањамо на Закон, законске процедуре, правилнике...“ (Центар за социјални рад Бања Лука);

- „...искористиш неку своју комбинаторику коју си стекао током искуства“ (Центар за социјални рад Бања Лука).

Стручни радници наводе да не познају теорије или да су их заборавили, али су свјесни тога да у раду користе своје знање које је увелико поткрепљено искуством и условљено објективним могућностима које им даје или којима их ограничава установа, локална заједница и слично. Резултати анализе одговора из интервјуа показују да испитаници ријетко именују теорије. Они су у интервјуима образлагали начин рада са корисником, објашњавајући како идентификују и разумију проблемске ситуације и корисника те како приступају третману. Стручни радници наглашавају да су они

практичари који користе знања из разних теорија којих се дјелимично сјећају. Из изјава се, према томе, види прагматистички приступ у раду и фрагментирано комбиновање теоријских знања (еклектицизам).

Комбинујући резултате добијене анкетним испитивањем са одговорима који су добијени методом интервјуа, закључује се да примјену теорија у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад одликују прагматизам и еклектицизам. Анализа резултата упитника о примјени теорија, као и одговора из интервјуа, указују на то да у пракси социјалног рада са малољетним преступницима доминира употреба традиционалних теоријских приступа из домена структурално-функционалистичке перспективе. Уз то, изјаве које су испитаници давали у дијелу истраживања проведеног методом интервјуа, указују на начин рада у корист државног апарата који је поступање дефинисао законским актима, што је одраз бирократског приступа. Мањи број стручних радника у области малољетничког преступништва је изјавио да се користи интеракционистичко-конструктивистичким теоријама, попут теорија које, са становишта психосоцијалне перспективе, објашњавају понашање. Притом, стручни радници ријетко употребљавају или, пак, не познају савремене теорије у социјалном раду, попут егзистенцијалистичких, антипотчињавајућих и антидискриминаторних теоријских схватања.

Овим резултатима је потврђена прва посебна хипотеза, према којој је основно обиљежје примјене теорија у пракси социјалног рада са малољетним преступницима прагматизам и еклектицизам.

Ово указује на слабости теоријског утемељења праксе. Сличне претпоставке су биле предмет научне расправе на научном скупу „Изазови социјалног рада у Хрватској у 21. стољећу“, 2003. године током обиљежавања 50 година постојања студија за социјални рад у Хрватској. На овом скупу се расправљало о практичној примјени различитих теоријских концепата у социјалном раду. Истакнуто је да социјални радници не користе теорије јер их се „не сјећају“, немају свијест о томе који приступ користе или пак сматрају да не користе ниједан приступ већ раде на темељу интуиције, увјерења или према упутствима старијих колега. Без сваке сумње је закључено да постоји дихотомија између теорије и практичног рада, да социјални радници имају потребу за обнављањем знања из теоријских приступа, као и да је интеграција теоријских поставки за практичан рад „неопходан увјет за развој рефлексивне (умјесто дефанзивне) праксе социјалног рада“ (Јелаћа, Кletečki, 2003).

Препознавање недовољне теоријске оспособљености стручних радника отвара теме образовања, цјеложивотног учења и континуираног оспособљавања стручних радника.

4.2.2. Карактеристике појмовно-категоријалног апарата у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад

У сврху утврђивања теоријских основа социјалног рада са малољетним преступницима препозната је потреба анализе појмовно-категоријалног апарата социјалног рада у области рада са малољетним преступницима. Због тога је постављен циљ да се дође до сазнања о особеностима језика социјалног рада, тако да се преко термина које стручни радници користе у пракси изведу закључци о теоријским основама из којих исходују ти појмови.

С тим у вези, у другој посебној хипотези изнесена је претпоставка доминантности структурално-функционалистичког теоријског приступа, који се рефлектује у појмовно-категоријалном апарату социјалног рада са малољетним преступницима. Провјера ове хипотезе је извршена кроз анализу докумената, прикупљених у центрима за социјални рад, тачније извјештаја о малољетним преступницима који су израђени на захтјев суда. Директним увидом у стручну документацију центара за социјални рад добијена су сазнања о језику професије. Као што је већ наведено, полазно становиште је било да се у стручним налазима радника у центрима за социјални рад налазе језички изрази који могу указати на заступљеност теоријских основа стручног социјалног рада, уз претпоставку да доминира структурално-функционалистички приступ у раду.

Анализа садржаја 100 дијагностичких докумената била је усмјерена на идентификовање појмова којима се именује појава малољетничког преступништва као и појмова којима се описује малољетни преступник, његов социјални контекст, третман и интервенције које стручни радници центара за социјални рад предузимају. Идентификовање појмова је обављено прегледом комплетног дијагностичког извјештаја, а затим је урађена класификација појмова у односу на дио документа у којем се они употребљавају. У ту сврху дијагностички извјештаји о малољетним преступницима су посматрани кроз дио о породици, дио о понашању малољетног преступника, дио о личности малољетног преступника и дио о интервенцијама које стручни радници у центрима за социјални рад предузимају.

Резултати анализе појмовно-категоријалног апарата који се користи у пракси социјалног рада са малољетним преступницима су приказани у наредној табели. Ту се

налазе идентификовани изрази који се односе на малољетничко преступништво а приказана је и њихова учесталост и процентуална заступљеност у узорку.

Табела 4. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту социјалног рада са малољетним преступницима

Редни број	Категорија	f	%
1.	Потпуност	53	6,95
2.	Асоцијалност	53	6,95
3.	Функционалност	41	5,37
4.	Сарадња	34	4,46
5.	Конфликт	33	4,33
6.	Статус	32	4,19
7.	Стање	30	3,93
8.	Односи	25	3,28
9.	Спољашност	22	2,88
10.	Социјална мрежа	21	2,75
11.	Друштвено неприхватљиво понашање	21	2,75
12.	Породичне прилике	21	2,75
13.	Неслагање	20	2,62
14.	Комуникативност	17	2,23
15.	Слободно вријеме	17	2,23
16.	Ауторитативност	16	2,10
17.	Непромишљеност	16	2,10
18.	Задовољавајући	15	1,97
19.	Потребе	15	1,97
20.	Пристојност	15	1,97
21.	Проблематично понашање	14	1,83
22.	Кајање	14	1,83
23.	Потенцијал породице	13	1,70
24.	Проблеми са законом	13	1,70
25.	Малољетници у кривичном поступку	12	1,57
26.	Социјалне прилике	10	1,31
27.	Мрежа подршке	10	1,13
28.	Личне прилике	10	1,13
29.	Адаптација	10	1,13
30.	Миран	9	1,18
31.	Адекватност	9	1,18
32.	Отпор	9	1,81
33.	Систем вриједности	8	1,05
34.	Признање	8	1,05
35.	Посљедице	8	1,05
36.	Свјесност	8	1,05
37.	Хијерархијски односи	7	0,92
38.	Психо-социјална подршка	7	0,92
39.	Одговорност	7	0,92
40.	Отвореност	7	0,92
41.	Деструктивно понашање	6	0,79

42.	Неприлагођеност	4	0,52
43.	Породична кохезија	4	0,52
44.	Увиђање	4	0,52
45.	Извињење	4	0,52
46.	Вршњачко насиље	3	0,39
47.	Неодговорност	3	0,39
48.	Агресивност	3	0,39
49.	Депримираност	3	0,39
50.	Зрелост	3	0,39
51.	Кривица	2	0,26
52.	Прихватање	2	0,26
53.	Ресоцијализација	2	0,26
54.	Стидљивост	2	0,26
55.	Недруштвеност	1	0,13
56.	Просоцијално понашање	1	0,13
57.	Малољетничка делинквенција	1	0,13
58.	Страх	1	0,13
59.	Запуштеност	1	0,13
60.	Социјално прилагођено понашање	1	0,13
61.	Третман	1	0,13
62.	Жаљење	1	0,13
Укупно		763	100,00

Како се види у претходној табели, идентификована су 62 различита израза тј. појма која професионалци у центру за социјални рад користе за опис малољетника, његове личности, породичног и социјалног стања као и дијагностике проблема преступништва. Ови изрази су посматрани као језички појмови социјалног рада, а у 100 дијагностичких извјештаја радници су их употребили 763 пута. Видљива је висока заступљеност појмова „асоцијалност“ и „потпуност“ који су употребљени 53 пута, односно у 6,93% случајева од укупног броја идентификованих појмова у анализираним садржајима. Такође су често употребљене ријечи „функционалност“ (41 пута или 5,37%), „сарадња“ (34 пута или 4,46%), „конфликт“ (33 пута или 4,33%), „статус“ (32 пута или 4,19%), „стање“ (32 пута или 3,93%), „односи“ (25 пута или 3,28%), „спољашност“ (22 пута или 2,88%), „социјална мрежа“ (21 пута или 2,75%), „друштвено неприхватљиво понашање“ (21 пута или 2,75%), „породичне прилике“ (21 пута или 2,75%), „неслагање“ (20 пута или 2,62%). У односу на ове појмове, нешто рјеђе су коришћене сљедеће категорије: „комуникативност“ (17 пута или 2,23%), „слободно вријеме“ (17 пута или 2,23%), „ауторитативност“ (16 пута или 2,10%), „непромишљеност“ (16 пута или 2,10%), „задовољавајући“ (15 пута или 1,97%), „потребе“ (15 пута или 1,97%), „пристојност“ (15 пута или 1,97%). Након низа појмова који су идентификовани на

неколико мјеста (од два до четрнаест пута у цијелом узорку), идентификовани су појмови који су употребљени само једном (по 0,13%) а то су: „недруштвеност“, „просоцијално понашање“, „малољетничка делинквенција“, „страх“, „социјално прилагођено понашање“, „запуштеност“, „третман“ и „жаљење“.

Категорије које се у језику социјалног рада користе за дефинисање појаве малољетничког преступништва су идентификоване као појмови кориштени за опис понашања, личности и третмана малољетног преступника. То је приказано у наредној табели.

Табела 5. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту дефинисања малољетничког преступништва

Редни број	Категорија	f	%
1.	Асоцијалност	53	12,83
2.	Сарадња	34	8,23
3.	Конфликт	33	7,99
4.	Спољашност	22	5,33
5.	Друштвено неприхватљиво понашање	21	5,09
6.	Комуникативност	17	4,12
7.	Слободно вријеме	17	4,12
8.	Непромишљеност	16	3,87
9.	Пристојност	15	3,63
10.	Проблематично понашање	14	3,39
11.	Кајање	14	3,39
12.	Проблеми са законом	13	3,15
13.	Малољетници у кривичном поступку	12	2,91
14.	Мрежа подршке	10	2,42
15.	Личне прилике	10	2,42
16.	Адаптација	10	2,42
17.	Миран	9	2,18
18.	Отпор	9	2,18
19.	Признање	8	1,94
20.	Посљедице	8	1,94
21.	Свјесност	8	1,94
22.	Одговорност	7	1,70
23.	Отвореност	7	1,70
24.	Деструктивност	6	1,45
25.	Неприлагођеност	4	0,97
26.	Увиђање	4	0,97
27.	Извињење	4	0,97
28.	Вршњачко насиље	3	0,73
29.	Неодговорност	3	0,73
30.	Агресивност	3	0,73
31.	Депримираност	3	0,73
32.	Зрелост	3	0,73
33.	Кривица	2	0,48
34.	Прихватање	2	0,48
35.	Стидљивост	2	0,48
36.	Недруштвеност	1	0,24
37.	Просоцијално понашање	1	0,24
38.	Малољетничка делинквенција	1	0,24
39.	Страх	1	0,24
40.	Запуштеност	1	0,24
41.	Социјално прилагођено понашање	1	0,24
42.	Жаљење	1	0,24
Укупно		413	100,00

Категорија „асоцијалност“ је најчешће кориштен појам који се у пракси употребљава за дефинисање појаве преступничког понашања. Ова категорија је у посматраном контексту заступљена са 12,83%. Стручни радници, затим, пажњу придају карактеру односа те користе појам „сарадња“ (8,23%) користећи га у различитим дијеловима анализираних докумената. Појму „конфликт“ стручни радници придају посебан значај, а његовим навођењем у контексту малољетничког преступништва малољетник се описује као особа у сукобу са друштвеним нормама. На ово се надовезује употреба појма „друштвено неприхватљиво понашање“ који се употребљава у Закону о социјалној заштити (Службени гласник Републике Српске, бр. 37/12, 90/16, 67/19, 42/20, 36/22, члан 17., став а), тачка 6). Сходно томе, Закон је дао објашњење да је малољетни корисник социјалне заштите дијете са друштвено неприхватљивим понашањем „које је под ризиком, чини прекршајна и кривична дјела, које се бави скитњом, просјачењем или сличним понашањем нарушава општеприхваћена друштвена правила понашања и важеће законске норме“ (Службени гласник Републике Српске, члан 18. став а) тачка 6). Због тога се може рећи да се израз „друштвено неприхватљиво понашање“ у дијагностичким извјештајима стручних радника користи за опис понашања малољетника које није прихватљиво с обзиром на постојећа формално-правна друштвена правила понашања. Употреба овог изрази у пракси социјалног рада указује на то да се стручни радници придржавају законом прописаног термина, што значи да је стручни рад у центрима за социјални рад предодређен поштовањем законских прописа којих треба и малољетници да се придржавају. Кориштење појмова „конфликт“ и „друштвено неприхватљиво понашање“ је одраз структурално-функционалистичког схватања девијација и описа понашања малољетног преступника.

У дијагностичким извјештајима о малољетним преступницима стручни радници се баве и процјеном комуникацијских вјештина малољетника а ово је видљиво кроз идентификовање и анализу употребе појма „комуникативност“, који је кориштен у 4,12% случајева. Стручни радници се баве и начином на који малољетник проводи слободно вријеме, што се закључује по фреквенцији кориштења изрази „слободно вријеме“ (4,12%). У дијагностичким извјештајима стручних радника за дефинисање малољетничког преступништва користи се и појам „непромишљеност“ (3,87%). Полазећи од тога да је промишљање „сврсисходна дискусија, размена идеја и анализа аргумената са циљем одговорног доношења одлуке“ (Грађанске иницијативе, 2011:6), произилази да је непромишљено понашање оно којем не претходи размишљање о

могућностима и посљедицама. С обзиром да се ради о дједи, као психосоцијално незрелим особама у фази раста и психосоцијалног развоја, може се рећи да је непромишљеност резултат лоше социјализације којом се млади уче реду, дисциплини и поштовању друштвених обичаја и норми. Тако се закључује да је ово још један појам који указује на присуство структурално-функционалистичког посматрања понашања малолетних преступника. Стручни радници описују негативно понашање малолетника без указивања на узроке који се налазе у друштвеним социјализацијским структурама.

У контексту дефинисања појаве малолетничког преступништва, у анализираним документима, уочене су појмовне категорије које су кориштене у мањој фреквенцији него претходно наведени појмови. Посебно се издвајају изрази „проблеми са законом“ (3,15%) и „малолетници у кривичном поступку“ (2,91%). Они указују на утицај права и законског поступања на језик социјалног рада. Наиме, ови термини чине садржај правне праксе и судова, а такви су и појмови „кајање“ (3,39%), „признање“ (1,94%) и „извињење“ (0,97%). Ови појмови се односе на ситуације које су преломни и одлучујући моменти за судско поступање према малолетнику у смислу покретања поступка и изрицања санкција, јер суд тада узима у обзир тренутни став и поступање малолетника у односу на почињено дјело.

У сврху дефинисања појаве преступничког понашања стручни радници се баве и описом породице малолетника, а то се види из употребе појмова „мрежа подршке“ (2,42%) и „личне прилике“ (2,42%). Појмови битни за дефинисање појаве малолетничког преступништва су и појмови који се односе на самог малолетника, а такви су „пристојност“ (3,63%), „миран“ (2,18%), „отвореност“ (1,70%), а посебно ријетко се користе појмови „стидљивост“ (0,48%), „недруштвеност“ (0,24%), „страх“ (0,24%). У контексту дефинисања појаве малолетничког преступништва уочава се ниска заступљеност употребе термина „малолетничка делинквенција“ (0,24%) што указује на прихватајући, неосуђујући став стручних радника према малолетним преступницима. То је у складу са избјегавањем употребе овог термина као израза којег су међународни правни акти који се баве заштитом малолетника оцијенили као стигматизирајући.

Неки од идентификованих појмова, које стручни радници користе у социјалном раду са малолетним преступницима, су употребљавани искључиво у једном контексту, као нпр. „ресоцијализација“ за контекст интервенција, док су неки од појмова (жаљење, адаптираност, други) кориштени у више контекста, као нпр.

„жаљење“ што је карактеристика личности малољетника али и резултат интервенција те се појам јавља, односно користи у више контекста.

Из идентификованих појмова којима се у дијагностичким извјештајима описују појава малољетничког преступништва и преступник могу се издвојити категорије које су кориштене за опис понашања малољетног преступника. Приказ појмова којима се описује понашање малољетника налази се у наредној табели.

Табела 6. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту понашања малолетног преступника

Редни број	Категорија	F	%
1.	Асоцијално	53	43,80
2.	Друштвено неприхватљиво	21	17,36
3.	Непромишљено	16	13,22
4.	Проблематично	14	11,57
5.	Деструктивно	6	4,96
6.	Неприлагођено	4	3,31
7.	Неодговорно	3	2,48
8.	Агресивно	3	2,48
9.	Недруштвено	1	0,83
Укупно		121	100,00

У анализираним документима понашање малолетног преступника описивано је са девет (9) појмова, који су се појавили 121 пута. Најчешће кориштен појам за опис испољеног понашања малолетника, који је починио кривични акт, је „асоцијално“. Заступљеност појма „асоцијално“ у контексту описа понашања малолетника у фреквенцији од 53 (43,80%) говори о разумијевању преступничког понашања као понашања особе која је искључена из друштва или не жели друштвене контакте. Наиме, према дефиницији, асоцијално понашање је понашање особе која нема противдруштвене идеје већ нема контакт са друштвом или га не жели. Други карактеристичан термин који се употребљава у контексту описа понашања малолетног преступника јесте израз „друштвено неприхватљиво“ (17,36%) што се односи на понашање малолетника који је у конфликтном односу према друштву у којем живи. Затим слиједи употреба појма „непромишљено“ (13,22%). Категорија „непромишљено“ упућује на оцјењивање понашања малолетника као особе која није претходно добро размислила о поступцима које је учинила а може указивати и на недовољно развијене психосоцијалне способности да то учини па је поступила непромишљено, незрело. Тако је „непромишљено“ понашање одраз социјализације која није успјела, а у фокусу се налази малолетник са антидруштвеним понашањем. Анализа садржаја докумената показала је да у контексту описа понашања малолетника стручни радници користе и термине „деструктивно“ (4,96%), „неприлагођено“ (2,48%), „агресивно“ (2,48%), „недруштвено“ (0,83%).

Употреба ових појмова, посматрано у контексту теоријско-методских приступа у социјалном раду, упућује на доминирајући структурално-функционалистички приступ, који проблем види у појединцу који својим поступцима врши „атак“ на друштвене

норме и хармонију. Анализа појмовно-категоријалног апарата, извршена у овом истраживању, показује да стручни радници у центрима за социјални рад првенствено описују малољетника који својим понашањем угрожава друштво. Стручни радници не описују друштвене околности као ризичне факторе који угрожавају малољетнике, односно проблем не виде у друштву већ искључиво у малољетнику као особи која урушава друштвени ред, угрожава друштвени поредак и хармонију.

Из укупно идентификованог појмовно-категоријалног апарата стручних радника запослених у центрима за социјални рад могу се издвојити категорије које се односе на дефинисање и опис породице малољетника, што је приказано у наредној табели.

Табела 7. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту породичних прилика малољетног преступника

Редни број	Категорија	f	%
1.	<i>Породичне функције</i> : ауторитативност, функционалност, адекватност	84	22,28
2.	<i>Структура породице</i> : потпуна/непотпуна	125	30,16
3.	<i>Породични односи</i> : неслагање, комуникација, породична кохезија, мрежа подршке, систем вриједности, социјална мрежа, хијерархијски односи, потенцијал породице	55	14,59
4.	<i>Социо-економско стање породице</i> : статус, стање, породичне прилике, адекватност, задовољавајуће, потребе	113	29,97
Укупно		377	100,00

Опис породице малољетног преступника стручни радници врше кроз четири сегмента: породичне функције, структура породице, породични односи и социоекономско стање породице.

Породица се види као значајан ризично-заштити фактор (ре)социјализације малољетника. Стручни радници придају велики значај опису породичних функција, на шта указује 22,28% термина којима се указује на значај функција породице у односу на укупан број израза којима се описује породица. Функције породице се посматрају као битан услов за појаву или предупређење малољетничког преступништва, а описују се појмовима „ауторитарност“, „адекватност“ и „функционалност“. У анализираним дијагностичким извјештајима породица се описује као „функционална“ односно „нефункционална“, а појам „ауторитативност“ се користи у виду израза „недостатак ауторитета“ и „неистрајни родитељски ауторитет“. Опис функционалности је даван и

кроз израз „адекватно функционална“ или кроз опис васпитне функције породице у виду кориштења изрази „неадекватно васпитање“, „неадекватна социјализација“, „адекватна брига“. Ово указује на настојање да се породичне функције опишу према друштвеним стандардима, као адекватне, односно прикладне или правилне, што су настојања структурал-функционалистичких друштвених приступа друштвеним групама и појединцима од којих се очекује и тражи да се прилагоде правилима друштва.

Дати приказ показује да се стручни радници труде структурално описати породицу (потпуна/непотпуна) и то је видљиво кроз заступљеност од 30,16% случајева у односу на укупан број категорија којима се описује породица. Појам „потпуност“ је појам који се користи у високом проценту а радници се њоме служе како би описали структурално-организационо стање породице у смислу „потпуности“ (породице коју чине два брачна супружника и дјеца) или „непотпуности“ (породици малољетника са једним родитељем или без оба родитеља).

Од укупног броја изрази, којима се описује породични контекст малољетног преступника, 14,59% термина описује односе у породици. Породичне односе стручни радници описују кориштењем појмова „неслагање“, „комуникација“, „породична кохезија“, „мрежа подршке“, „систем вриједности“, „социјална мрежа“, „хијерархијски односи“, „потенцијал породице“. Придавање значаја интеракцијама чланова породице, видљиво кроз употребу ових појмова, указује на интеракционистички приступ породици и девијацијама у породици. Овим терминима се утврђују међусобни односи чланова породице, тј. донекле и став чланова према малољетнику, а указује се и на кохезивност и отпорност породице те потенцијале породице који су у каснијем дијелу анализираних докумената битни за третман.

Социо-економска слика породице се, према резултатима анализе дијагностичких извјештаја, добија употребом појмова „статус“, „стање“, „потребе“, „породичне прилике“ и описних придјева „задовољавајуће“ и „адекватно“. Стручни радници у изради дијагностичког извјештаја о малољетном преступнику значај придају приказу социо-економског стања породице (29,97%). То се види кориштењем категорија „статус“ и „стање“ као и констатовањем радног статуса (запосленост/незапосленост) и прихода у породици. Материјално стање породице се посматра као важан фактор за њено постојање и за „породичне прилике“. Пажња коју социјални радници посвећују опису социо-економског стања породице упућује на егзистенцијалну потребу постојања услова за живот и задовољавање основних потреба. Појмом „задовољавајући“ се описују стамбени услови са циљем објашњавања стамбене

сигурности и оптималности услова живота. Идентификована је увријежена употреба појма „адекватно“ који је уочен у контексту описа породичних функција, а затим у контексту социо-економског стања породице за опис услова живота у виду израза „адекватни стамбени услови“.

Поред појма „адекватно“, анализом документације дијагностичких извјештаја о малолетним преступницима, уочено је да се још неки појмови или језички изрази користе у више контекста. Тако се израз „односи“ користи у два контекста: у опису стања у породици и везе између чланова домаћинства и у контексту описа малолетничког односа са другим члановима домаћинства. Појам „односи“ је појам који се употребљава у контексту међусобних односа у породици и за опис односа родитеља према дјечи, а употребљаван је као „уредни односи“, „складни односи“, „несређени односи“. Може се додати да је употреба појма „односи“ везана за прогнозу третмана што је видљиво кроз изразе „подржавајући односи“, „однос прихватања“. У контексту породичних односа користе се појмови који приказују међусобну комуникацију као „неслагање“, „хијерархијски односи“ те се описују као уредни, складни, коректни, или пак несређени, нарушени. „Неслагање“ је појам који се помиње у дијагностичким извјештајима упућујући на начин комуникације и понашања и међусобне односе, а уз њега, у контексту унутарпородичних односа се користи и појам „породична кохезија“. Појам „социјална мрежа“ је кориштен за опис односа породице са околином те за повезаност малолетника са средином у којој живи попут шире породице, сусједства, школске заједнице, а то се чини тако што се наводи да је „успостављена социјална мрежа“ или уз израз „социјално-прилагођена породица“. Све то указује на ресурсе које породица посједује и њихов значај за дијагностику, а стручни радници за то често користе ријеч „потенцијал“. У вези с тим је и појам „социјалне прилике“ који се у анализираним документима користи за означавање свеукупног статуса породице и односа са социјалном мрежом. Кориштена је и категорија „систем вриједности“ као израз којим се у анализираним дијагностичким извјештајима описују морална или друга правила која усмјеравају понашање чланова породице.

Оно што се још у анализираним документима може издвојити јесу категоријални појмови који су кориштени у контексту описа личности, односно психофизичких карактеристика малолетног преступника, а што показује сљедећа табела.

Табела 8. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту психофизичког стања и карактеристика личности малољетног преступника

Редни број	Категорија	f	%
1.	<i>Опис личности:</i> свјесност, отвореност, адаптираност, недруштвеност, одговорност, увиђање, отпор, стидљивост, прихватање, непромишљеност, комуникативност, конфликт	148	54,02
2.	<i>Психофизичко стање:</i> жаљење, кајање, страх, агресивност, запуштеност, спољашност, зрелост, депримираност, миран, пристојност, сарадња, неодговорност	126	45,99
Укупно		274	100,00

Резултат анализе категоријалног апарата, који се користи у социјалном раду у центрима за социјални рад, показао је да се термини којима се описују малољетни преступници могу посматрати кроз два приступа: опис личности малољетника и опис психофизичког стања малољетника. Тако су и категоријални појмови којима су се стручни радници служили у опису малољетника у анализираним стручним извјештајима, подијељени у двије групе. Појмови којима се описује личност малољетника заступљени су са 54,02%, а појмови којима се описује психофизичко стање малољетника са 45,98%. То показује да су оба сегмента елаборације малољетног преступника значајни за опис малољетника. Стручни радници прво придају пажњу спољашњем изгледу малољетника, а затим запажају унутрашње карактеристике његове личности. Израз „комуникативност“ се користи за опис личности, а уз то стручни радници констатују да ли је малољетник конфликтан или миран те уочавају свјесност и увиђање посљедица учињеног дјела, присуство осјећања страха од исхода судског поступка, зрелост и друго. Стручни радници у центрима за социјални рад посебно обраћају пажњу на сараднички однос у процесу рада па се тако ријеч „сарадња“ често понавља у социо-анамнестичким извјештајима, а користи се у контексту односа између малољетника и стручних радника центра за социјални рад. У контексту описа малољетног преступника, стручни радници користе појам „адаптираност“ за опис односа у окружењу гдје малољетник живи и иде у школу па се уз овај појам везују и „друштвеност“ и „отвореност“ и то 34 пута у односу на укупан број појмова којима се врши дијагностика малољетног преступника. Ови појмови, још једном, су одраз потребе провођења социјалне контроле и друштвено обавезујућих правила којима се воде стручни радници у центрима, захтијевајући од малољетника да се адаптира друштву и повинује установљеним правилима.

У анализираним документима изузетно ријетко се користе језички изрази и појмови, које стручни радници користе у контексту интервенција које се предузимају у односу на малолетничко преступништво. Сљедећа табела показује идентификоване појмове.

Табела 9. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту интервенција у односу на малолетничко преступништво

Редни број	Категорија	f	%
1.	Ресоцијализација	2	4,88
2.	Психо-социјална подршка	7	17,07
3.	Извињење	4	9,76
4.	Кајање	14	34,15
5.	Увиђање	4	9,76
6.	Жаљење	1	2,44
7.	Посљедице	8	19,51
8.	Третман	1	2,44
Укупно		41	100,00

У табели 15. је приказано осам (8) појмова који се помињу у дијелу анализираних докумената у којем се описују мјере и активности које је центар за социјални рад (тј. стручни радници) предузео или намјерава предузети у сврху провођења третмана малолетног преступника. „Кајање“ је појам који се овдје најчешће појављује (34,15%), а с обзиром да је употребљен у контексту интервенције кориштење овог појма упућује на изражавање малолетника након суочавања са ситуацијом. На ово се везује појам „посљедица“ (19,51%). Овдје се мора поновити да је исказивање кајања, уз „извињење“ (9,76%) битно јер га је законодавац одредио као услов, који малолетник мора испунити за изрицање васпитних мјера као блажих санкција за почињено кривично дјело. Најчешће кориштен појам у контексту интервенција које се предузимају, је „психо-социјална подршка“ (17,07%) а упућује на методе и тимски приступ у социјалном раду са малолетним преступницима. У мањем степену су присутни појмови „ресочијализација“ (4,88%) и „третман“ (2,44%), а битно је поменути и појмове којима се описују резултати предузетих мјера попут „увиђање“ (9,76%) и жаљење (2,44%). Резултати показују да стручни радници користе мали број израза или појмова за приказ активности у контексту третмана (ресочијализација, интервенција, психо-социјална подршка) те да се неки изрази односе на мјере које се проводе у центрима за социјални рад (психо-социјална подршка), а неке се односе на резултате рада са малолетним преступником (извињење, кајање, стицање увида у понашање и посљедице). Употреба ових појмова указује на позитивистичко-структурално-функционалистички приступ

малољетничком престушничству према коме се очекује да се малољетник адаптира и потчини друштвеним нормама а при томе да исказује извињење, кајање...

Резултати анализе појмовно-категоријалног апарата који се користи у центрима за социјални рад, указује на традиционална теоријска становишта која постоје у пракси. Добијени резултати истраживања указују на позитивистичку теоријску базу. На то упућује употреба термина „асоцијалност“ који се, уз термин „потпуност“ користи у највећем броју извјештаја, а то указује на традиционалне и административне основе праксе социјалног рада. Полазећи од позитивистичког поимања човјека као бића детерминисаног правилима друштва и социјални рад је усмјерен ка појединцима који испољавају девијантно понашање и на социјалну контролу таквог понашања. На темељу анализе садржаја дошло се до сазнања о израженом структурално-функционалистичком теоријском утицају кроз приступ породици, анализи њене структуре, функционалности и односа. Нормалност се посматра као стање условљено адаптираношћу појединца на систем вриједности у друштву, односно узроци се траже у стању породице и у вези су са стабилном, потпуном породицом у којој влада хармонија и гдје постоје потенцијали за ресоцијализацију. Са позитивистичком и структурално-функционалистичком парадигом повезан је и административно-правни утицај на праксу. Наиме, законом је малољетничко преступничтво дефинисано као „друштвено неприхватљиво понашање“ (Закон о социјалној заштити Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, бр. 37/12, 90/16, 67/19, 42/20, 36/22, члан 17. тачка 6). Употреба овог „прописаног“ појма је уочена анализом појмовно-категоријалног апарата стручних радника запослених у центрима за социјални рад

Присуство егзистенцијалистичког схватања у појмовно-категоријалном апарату социјалног рада препознаје се у терминима „потребе“, „статус“ и „стање“, који се користе у контексту стања породице, а у контексту малољетног преступника кроз појмове као што су „одговорност“, „страх“, „свјесност“, „психо-социјална подршка“.

Други теоријски приступи се мање очитују у појмовно-категоријалном апарату радника у центрима за социјални рад. Интеракционистичко-конструктивистички приступ запажа се при опису односа и карактеристика личности малољетника, а с обзиром да су термини којима се описују интервенције мало заступљени, односно да се неки никако не користе (нпр. превенција, социјалне интервенције, друштвене акције), закључује се да је радикално-критички теоријски приступ занемарен у пракси социјалног рада са малољетним преступницима. Језик има развојни карактер и завиштан је од односа у друштву, структуре друштва и његових функција, материјалних и

духовних творевина (Gordić, Termiz, Tančić, 2015). Ријеч „асоцијалност“, која се употребљава у сврху дескрипције понашања малољетног преступника, и ријеч „потпуност“, која се користи за опис структуре и организације породице, идентификоване су у највећем броју извјештаја, а то упућује на традиционалне бирократске основе стручног рада у центрима за социјални рад.

Резултати анализе социјалних анамнеза су указали на преовлађујућу традиционално обојену праксу социјалног рада са малољетним преступницима. Тиме је потврђена друга посебна хипотеза, према којој појмовно-категоријални апарат одражава структурално-функционалистички теоријски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима.

Резултати добијени у проведеном истраживању се подударају са резултатима сличних истраживања. Наиме, диверзитетом језика професије социјалног рада бавио се Југовић (2005), урадивши истраживање појмовног апарата социјалних радника у раду са малољетним преступницима, како би добио резултате који говоре о рефлексији теорија на праксу. Полазећи од мишљења да је мало истраживања о фундаменталним полазиштима у професионалном дјеловању, бавио се појмовима и добио податке који указују на доминирајуће теоријске утицаје. Идентификована је ограниченост или скученост праксе и прагматичко поступање у социјалном раду са малољетним преступницима, а донекле и недостатак стандардизације дијагностичких појмова за дефинисање проблема. Уочено прагматичко поступање условљено је институционалним захтјевима бављења посљедицама, односно корекцијом, науштрб примарне превенције и развоја потенцијала малољетника. Идентификовано доминирајуће структурално-функционалистичко и позитивистичко дјеловање праксе указало је на нормативно-правно вођену праксу рада и контроле, чиме је професија уоквирена, а уједно и лишена хуманистичког и социјално-интервентног дјеловања (Jugović, 2005).

Резултати истраживања, приказани у овом раду, поклапају се и са истраживањем језика социјалног рада, које је проведено у Републици Српској, чији је закључак да је у пракси социјалног рада доминантан утицај позитивистичких и структурално-функционалистичких теоријских приступа, а да је донекле присутно егзистенцијалистичко и интеракционистичко схватање, док изостаје радикално-критичко. Најзаступљенији појмови идентификовани у том истраживању су: асоцијалност, поремећај понашања, поремећени породични односи (комуникација),

дисфункционалност, контрола, кајање, одговорност а њихова употреба указује на позитивистичко-структуралистичку теоријску основу (Petrović, 2019).

Овакви резултати указују и на доминантну заступљеност социјалног рада с појединцем што ће се детаљније појаснити у сљедећем поглављу, у коме су анализирани теоријско-методски приступи у социјалном раду у области малољетничког преступништва у центрима за социјални рад.

4.2.3. Примјена теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима

Провјера тачности треће посебне хипотезе, којом се претпоставља да је социјални рад са појединцем доминантан теоријско-методски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима, извршена је статистичком анализом података добијених анкетним испитивањем. У табели која слиједи налазе се подаци који су резултат анализе одговора на постављене тврдње.

Табела 10. Примјена теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима

		У стручном раду са малољетним преступницима примјењују социјални рад с појединцем	У стручном раду са малољетним преступницима примјењују групни рад са малољетним	У стручном раду са малољетним преступницима реализују групне радионице.	У раду са малољетним преступницима примјењују социјални рад у заједници.	Укупно
Никада	f	6	39	65	30	140
	%	4,3	27,9	46,4	23,6	100,0
Ријетко	f	5	41	43	15	140
	%	3,6	29,3	30,7	10,7	100,0
Понекад	f	15	31	28	44	140
	%	10,7	22,1	20,0	31,4	100,0
Често	f	47	27	3	1	140
	%	33,6	19,3	2,1	0,7	100,0
Увијек	f	67	2	1	20	140
	%	47,9	1,4	0,7	14,3	100,0
Аритметичка средина		4,17	2,37	1,80	2,91	
Медијан		,00	2,00	2,00	3,00	
Стандардна девијација		1,045	1,127	,883	1,351	

Добијени резултати аритметичке средине указују на потврђивање тврдње о примјени социјалног рада са појединцем у стручном раду са малољетним преступницима, а у односу на њу, мањи значај тврдње/претпоставке да испитаници у стручном раду са малољетним преступницима реализују групне радионице. Стандардна девијација је најмања код тврдње да испитаници у стручном раду са малољетним преступницима реализују групне радионице (0,883), а то указује на чињеницу да аритметичка средина добро представља добијени податак. Највећа девијација је код тврдње која претпоставља да у социјалном раду са малољетним преступницима испитаници примјењују социјални рад у заједници. Код ове тврдње стандардно одступање од аритметичке средине износи 1,351, што показује да је низ одговора добијен у вези са овом тврдњом најваријабилнији.

Због значаја одговора за провјеру постављене посебне хипотезе резултати анализе коментарисаће се на начин да ће се издвојити екстремни или специфични подаци.

Појединачно посматрано, резултати анализе показују да испитаници у стручном раду са малољетним преступницима примјењују социјални рад с појединцем. Само

3,6% испитаника је одговорило да „ријетко“ у стручном раду са малољетним преступницима користи социјални рад с појединцем, а само је 4,3% испитаника дало одговор „никада“. Ови одговори указују на високу заступљеност употребе социјалног рада с појединцем као теоријско-методског приступа који се примјењује у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад.

Наредна тврдња, која је понуђена испитаницима у Упитнику, односи се на примјену групног рада са малољетним преступницима у стручном раду, а добијеним одговорима на то питање треба придружити и одговоре на питање о реализацији групних радионица са малољетним преступницима. Резултати анализе одговора на питање о реализацији групних радионица у раду са малољетним преступницима показују да је висока заступљеност одговора „ријетко“ и „никада“ (77,15%), што је у складу са ниском заступљеношћу одговора „увијек“ и „често“ (2,8%). Анализа одговора испитаника на двије тврдње, које се односе на примјену социјалног рада са групом и реализацију групних радионица у раду са малољетним преступницима, указује на високу заступљеност негативних одговора, односно на слабу примјену социјалног рада са групом у овом контексту. Идентификовани варијабилитет одговора указује на сличне ставове испитаника те на чешћи избор социјалног рада са групом у раду са малољетним преступницима од реализације групних радионица. Углавном, резултати указују на ниску примјену социјалног рада са групом као теоријско-методског приступа у социјалном раду с малољетним преступницима у центрима за социјални рад.

У циљу провјере треће посебне хипотезе, испитаницима (стручним радницима у центрима за социјални рад) је понуђена тврдња да у раду са малољетним преступницима примјењују социјални рад у заједници. Анализа података који се односе на тврдњу о примјени социјалног рада у заједници у раду са малољетним преступницима показује значајну варијабилност, односно разлике у одговорима испитаника који су се одлучивали за различите одговоре. С обзиром на однос изабраних одговора „никада“, „ријетко“ и „понекад“ (65,7%) и одговора „увијек“ и „често“ (34,3%), анализа указује на недовољну примјену овог приступа.

Ако се упореди тврдња Т5, према којој испитаници у стручном раду са малољетним преступницима примјењују социјални рад с појединцем, са тврдњама које се односе на примјену социјалног рада са групом, спровођење групних радионица и примјену социјалног рада у заједници, види се да стручни радници скоро увијек практикују социјални рад с појединцем („увијек“ 47,9%), а знатно рјеђе социјални рад у заједници (14,3%) те социјални рад са групом („увијек“ 1,4%) а најмање се баве реализацијом

групних радионица („увијек“ 0,7%). На ово посебно указује одрични одговор „никада“ а анализа је показала да су га испитаници најмање бирали у погледу слагања са тврдњом о примјени социјалног рада с појединцем (4,3%), а затим у вези са тврдњом о социјалном раду у заједници (23,6%) те тврдњом о провођењу социјалног рада са групом (27,9%), а највећи број одговора „никада“ је идентификован код тврдње о примјени групних радионица (46,4%). Компарацијом ових резултата, односно процената у погледу добијених података, као и дескриптивном статистичком анализом тенденције и варијабилности података потврђена је трећа хипотеза којом је претпостављена доминантност социјалног рада с појединцем као теоријско-методског приступа у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад.

Начин избора теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад додатно је испитан методом интервјуа са стручним радницима. Такође, одређена сазнања су добијена и примјеном већ поменуте методе анализе садржаја службених извјештаја којом је испитан појмовно-категоријални апарат социјалног рада. На тај начин је и извршена валидизација и верификација резултата добијених анкетним испитивањем.

Информације о примјени теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима добијене су квалитативном анализом транскрипата проведених интервјуа. У ту сврху, интервјуисани стручни радници су замољени да идентификују теоријско-методске приступе које примјењују у социјалном раду са малољетним преступницима. Стручни радници су износили искуства у вези са примјеном социјалног рада с појединцем и породицом, социјалног рада са групом и социјалног рада у заједници.

На основу њихових изјава социјални рад с појединцем и породицом идентификован је као доминантан приступ у социјалном раду са малољетним преступницима. Овај приступ су стручни радници презентовали кроз опис процедура и начина рада. Иако су сва три теоријско-методска приступа присутна у пракси, социјални рад с појединцем и породицом је највише заступљен, како због карактера законских одредби, тако и због неповољних услова рада у центрима за социјални рад. Стручни радници су истакли шароликост послова, обим послова и широке надлежности као разлоге који их спутавају у стручном раду и реализацији потребних или предвиђених интервенција.

Социјални рад са групом се, према изјавама интервјуера, примјењује у оквиру дневног центра који постоји у три локалне заједнице у којима је проведени интервју

(Бања Лука, Приједор и Бијељина), док се у другим центрима не користи. То упућује на закључак да се социјални рад са групом не примјењује у центрима за социјални рад, односно да га центри за социјални рад користе само у виду стручног рада у дневним центрима. Саговорници су изнијели разлоге због којих је групни рад незнатно заступљен. Истакли су недостатак едукација стручних радника те шаблонски и бирократски начин рада који је преузет из неког ранијег развојног периода центара.

Социјални рад у заједници је нешто више заступљен у односу на социјални рад са групом. То се закључује из одговора саговорника који овај приступ описују као успостављање мултисекторских тимова и сарадње са школама и полицијом те као провођење програма превенције у виду радионица, предавања по школама и слично.

Анализа појмовно-категоријалног апарата социјалног рада кроз анализу садржаја дијагностичких извјештаја центара за социјални рад о малољетним преступницима, такође је указала на редуковање теоријско-методских приступа у пракси социјалног рада. Анализом 100 докумената идентификовани су различити појмови којим се описује личност и понашање малољетника, његово породично и социјално стање и проблем преступништва. Анализом је утврђена фреквенција употребе појмова, а резултати показују да су се за опис понашања појмови јавили 121 пута (Табела 6.), у контексту дефинисање породице идентификовани су 377 пута (Табела 7.), а за опис стања и карактеристика личности малољетника употребљени су 274 пута (Табела 8.). Ово јасно показује да је социјални рад с појединцем и породицом најчешће кориштен теоријско-методски приступ.

У контексту интервенција у области малољетничког преступништва стручни радници користе најчешће осам појмова, који су идентификовани 41 пут (Табела 9.). Мањак употребе термина у контексту третмана малољетног преступника и планираних или проведених активности указује на то да је у стручном раду са малољетним преступницима социјални рад у заједници изузетно ријетко у употреби. Наиме, интервенције, које се реализују или планирају, усмјерене су ка психосоцијалној подршци и резултатима на пољу личности као што су „увиђање“ и „извињење“. Стручни рад је усмјерен искључиво на промјену понашања малољетника. Ово може бити резултат утицаја примјене формалних законских аката какав је Закон о заштити и поступању са малољетницима у кривичном поступку. Овај закон потенцира постизање вансудских, односно мјера ресторативног карактера у раду са малољетницима, каква је васпитна препорука „извињење оштећеном“ (Закон о заштити и поступању са малољетницима у кривичном поступку, 13/10, 61/13, 68/20). Из анализе је, такође,

видљиво да се пажња посвећује анализи породице и међусобних односа као и самог малолетника према којем су усмјерене и мјере рада. Све то, уствари, говори о социјалном раду с појединцем као доминантно присутном теоријско-методском приступу у раду са малолетним преступницима.

Презентована анализа података, добијених методом анкетног испитивања, методом интервјуа и методом анализе садржаја одабране документације центара за социјални рад, доводи до закључка да је потврђена трећа претпоставка постављена у овом истраживању којом се тврди да је доминантан теоријско-методски приступ у социјалном раду са малолетним преступницима социјални рад с појединцем.

Када је ријеч о конкретним емпиријским студијама везаним за праксу центара за социјални рад у раду са дјецом са поремећајем понашања може се навести примјер из сусједне Републике Србије. У Републици Србији, конкретно Аутономној покрајини Војводини, у временском периоду од 2009. до 2011, проведена је емпиријска анализа актуелне праксе центара за социјални рад у раду са дјецом и малолетницима који испољавају проблеме у понашању и налазе се у сукобу са законом (Vukotić, Grmuša, 2012). Анализа је показала константан пораст броја дјеце у сукобу са законом, незадовољавајућу обученост стручних радника, изражену потребу за усавршавањем радника у областима методологије и то у комплетном процесу рада, односно од превентивног рада до рада са дјецом која су испољила неприлагођено понашање те недовољну финансијску подршку службама социјалне заштите од стране локалне управе као извора финансирања. Као препорука, а што је у контексту са излагањем у овој студији, истакнута је потреба за развојем услуга социјалног рада у заједници као и јачање професионалних компетенција стручних радника, као што су супервизијски састанци, тематске радионице те континуирана едукација и (само)усавршавање стручних радника помоћу семинара, литературе, интернета и сл.

Ови резултати кореспондирају са закључцима међународног научног скупа „Савремени изазови у социјалном раду - проблеми и перспективе“ који је одржан у Републици Србији 2015. године. На том скупу изложен је својеврстан преглед узрока, процеса и праваца развоја система социјалне заштите и самог социјалног рада и то на теоријском и практичном плану. Милосављевић и Миленковић са сигурношћу су на том скупу навели недостатке недовољно развијене и младе теорије социјалног рада, као и недостатке система социјалне заштите, споре реформе (и поред тога што у Републици Србији постоји Завод за социјална питања од 1957. године те је 2003. године основан и Фонд за социјалне иновације и др.). Исти аутори су нагласили потребу цјеложивотног

учења социјалних радника и неопходност већег теоријског промишљања и коришћења и других методолошких приступа осим социјалног рада са појединцем (Milićević Kalašić, Ilić, Despotović, 2016).

Последњих година поједини теоретичари у Републици Српској бавили су се теоријско-методским одликама праксе социјалног рада на прелиминаран начин, ограничавајући се на једно подручје Републике. Ћук и Савановић (2019) су извршиле осврт на стање социјалног рада у свакодневној пракси социјалне заштите Републике Српске. Истраживање су провеле методом фокус групног интервјуа на узорку из подручја Источне Херцеговине. Добијени резултати су указали на доминирајуће присуство социјалног рада с појединцем. Констатовано је и да су у социјалној заштити занемарени и недовољно присутни послови праћења и анализе стања и потреба у заједници, као и покретање иницијатива, планирања и развоја (Ћук, Савановић, 2019). Овакви налази упозоравају на теоријско-методску оскудност праксе социјалног рада, што би требало провјерити испитивањем стања социјалне заштите у цијелој Републици.

Доминирајућа употреба социјалног рада с појединцем и породицом, која је утврђена у истраживању приказаном у овом раду, указује на посвећеност стручног радника појединцу и његовом непосредном (породичном) окружењу, што је значајно за обухватну процјену стања и планирања индивидуалног рада. У фокусу социјалног рада јесу корисник и његова породица што упућује на то да је социјални рад с појединцем и породицом основни теоријско-методски приступ. Посебно је значајна чињеница да нема социјалног рада у заједници јер је овај приступ изузетно битан за пружање помоћи малољетним преступницима и предупређење појаве преступништва.

Социјалном раду у заједници није придат довољан значај у пракси социјалног рада те се, упркос доприносима које би дао, недовољно користи, један је од закључака истраживањаведеног 2018. године (Šerić, 2018). Истраживање јеведено у центрима за социјални рад и јединицама локалне самоуправе на подручју Тузланског кантона. Налази су указали да се социјални рад у заједници углавном спроводи спонтано, несистематично, без континуитета и често га не спровode социјални радници. Кључни проблеми се налазе у немогућности центара за социјални рад да самостално одговоре на потребе локалне заједнице и све сложеније социјалне проблеме и потребе. Према овом истраживању, социјални радници перципирају социјални рад претежно као административни рад. Иако је формално предвиђено, у пракси се истраживања социјалних проблема не врше, превентивни програми остају на нивоу потребе без израђених програма, социјални радници не учествују у доношењу социјално-

политичких развојних одлука, социјални рад у заједници се не налази у опису радног мјеста и послова социјалног радника према систематизацијама радних мјеста у центрима, а сарадња са невладиним сектором није добро координисана. Препоруке овог истраживања се поклапају са перспективом развоја социјалног рада у локалној заједници из пасивне у оснажујућу и подстичућу праксу социјалног рада, при чему је потребна систематичност, континуитет и афирмација социјалног рада у заједници (Šerić, 2018).

Охрабрују резултати истраживања у коме су стручњаци, који раде у пракси социјалног рада, препознали значај социјалног рада у локалној заједници, а о томе говоре резултати приказани у склопу магистарског рада „Примјена метода социјалног рада у локалној заједници с посебним оствртом у организовању модела теренског рада на подручју Зе-До Кантона“ (Hrustić, 2021). Предмет истраживања је био сегментиран у два дијела, тако што је у првом дијелу испитивана улога центра за социјални рад у дизајнирању и увођењу теренских канцеларија као напредног модела организовања рада, а други дио истраживања је био усмјерен на анализу досадашњег начина примјене социјалног рада у заједници те на услове установа и ставове стручњака у вези са примјеном метода социјалног рада у заједници. Истраживање је недвојбено показало да би развој модела социјалног рада у заједници кроз оснивање теренских канцеларија допринио смањењу социјалне искључености становништва из руралних дијелова Зеничко-Добојског кантона. Дате су препоруке о потреби систематичности и планирања социјалног рада у заједници, организовања социјалног рада у центрима за социјални рад по принципу специјализације, насупротив поливалентности. Истакнуте су потребе за планским и континуираним усавршавањем стручњака у центрима за социјални рад као и афирмисање метода социјалне акције, сарадње и координације центра за социјални рад и локалне заједнице. Истакнута је и потреба промотивне и стратешке афирмације социјалног рада (Hrustić, 2021).

Налази проведеног истраживања, као и мали број других научних и стручних истраживања о теоријско-методским обиљежјима социјалног рада, показују да је социјални рад с појединцем основни теоријско-методски приступ у раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад у Републици Српској. Идентификована ограничења и недовољна заступљеност сва три теоријско-методска приступа у социјалном раду умањују квалитет пружених услуга и помоћи. У наредном поглављу су представљени резултати истраживања о примјени социјалног рада у заједници у области малољетничког преступништва.

4.2.4. Примјена социјалног рада у заједници у сврху превенције малољетничког преступништва

Сврха и циљ социјалног рада је разрјешење проблемске ситуације и помоћ појединцу који у датом моменту није у стању да се самостално избори са проблемом. Са друге стране, од савременог социјалног рада се очекује и превентивно дјеловање. С тим у вези, мора се издвојити социјални рад у заједници, као теоријско-методски приступ који својим интервенцијама непосредно дјелује на социјалне проблеме и девијације у друштву. У средишту социјалног рада у заједници су интервенције које су преваходно развојног карактера, а затим су организовано усмјерене на примарну превенцију. Због тога се може рећи да је социјални рад у заједници теоријско-методски приступ примјерен за предупредјење малољетничког преступништва.

Теорије о етиологији малољетничког преступништва указују на то да је кључ предупредјења ове појаве јачање протективних и елиминисање ризичних фактора. Сврха превентивних активности у социјалном раду са малољетним преступницима је смањење инциденције и преваленције преступничког понашања, а то се постиже планирањем и провођењем разних превентивних стратегија као и проактивним развојним активностима намијењеним изградњи ресурса социјалне мреже. Због тога је превенцији, као проактивном процесу који подразумијева оснаживање појединаца али и друштвених система и заједнице, посвећена једна посебна хипотеза постављена у овом истраживању.

Четврта посебна хипотеза се односи на активности и радње које се у центрима за социјални рад спроводе у сврху превенције малољетничког преступништва. Постављена је претпоставка да се социјални рад у заједници недовољно примјењује у сврху превенције малољетничког преступништва. Додатно су испитане и активности оснаживања и заступања малољетних преступника, као значајне интервенције које се проводе са циљем ресоцијализације и социјалне интеграције. Испитаницима је понуђена тврдња да у оквиру рада на малољетничком преступништву примјењују оснаживање као приступ у социјалном раду у заједници, а затим је понуђена тврдња са заступају малољетне преступнике у различитим системима и организацијама.

У наредној табели је приказана анализа ставова стручних радника у вези са четвртом хипотезом.

Табела 11. Примјена социјалног рада у заједници у сврху превенције малолетничког преступништва

		Оснаживање је приступ који користим у стручном раду у заједници у оквиру рада на малолетничком преступништву.	Заступам малолетне преступнике у различитим системима и организацијама.	У раду са малолетним преступницима социјални рад у заједници се примјењује у сврху превенције преступништва.
Никада	f	11	13	10
	%	7,9	9,3	7,1
Ријетко	f	16	2	22
	%	11,4	1,4	15,7
Понекад	f	30	34	39
	%	21,4	24,3	27,9
Често	f	56	48	49
	%	40	34,3	35,0
Увијек	f	27	43	20
	%	19,3	30,7	14,3
Укупно	f	140	140	140
	%	100,0	100,0	100,0
Аритметичка средина		3,51	3,76	3,34
Медијан		4,00	4,00	3,00
Стандардна девијација		1,160	1,181	1,123

У вези са тврдњом да је оснаживање приступ који испитаници користе у стручном раду у заједници у оквиру рада на малолетничком преступништву, анализа је показала варијабилитет у одговорима, с тим да је примјетна већа фреквенција, односно проценат у односу на одговор „често“ (40%). Ово значи да велики број испитаника оцјењује свој приступ у стручном раду у заједници као оснажујући а што указује на разумијевање које стручни радници имају према малолетницима као особама које још нису достигле своју психо-социјалну зрелост и налазе се у осјетљивом развојном периоду када су подложни разним спољашним утицајима. Стручни радници посматрају малолетне преступнике у цјелокупном животном контексту окружене ризичним околностима и системима у којима се не сналазе довољно јер нису развили или усвојили потребне социјалне вјештине сналажења или пак немају знања. Због тога стручни радници у оквиру рада на малолетничком преступништву проводе интервенције са циљем оснаживања социјалне заједнице у којој малолетник живи. Приступ оснаживања који стручни радници користе у социјалном раду у заједници усмјерен је ка успостављању мрежа установа и удружења у локалној заједници у којој малолетни преступник живи а

са циљем стварања система подршке и прихватајуће, нестигматизирајуће заједнице.

Оснажујући приступ стручних радника у заједници се види и кроз одговор добијен на питање отвореног типа постављено у другом дијелу Упитника. Наиме, на понуђену могућност да наведу програме превенције који су реализовани у установи у којој раде, један испитаник је представио активност проведenu у заједници. То је било предавање о асертивном понашању и комуникацији, које је одржано тренерима млађе групе кошаркаша. На тај начин је едукацијом и успостављањем сарадње извршен индиректно оснажујући утицај посредством професионалаца који раде са малољетницима у току њиховог слободног времена.

Висока фреквенција одговора „често“ (34,3%) и „увијек“ (30,7%) код одговора на тврдњу о заступању малољетних преступника у различитим системима и организацијама се може повезати са присуством представника органа старатељства у полицији приликом саслушања малољетника ради узимања изјаве о почињеном преступу као и са присуством стручног радника на судовима у току судских рочишта. Присуствовањем у полицији и на суду стручни радник остварује битан протективни задатак предузимања мјера заштите и психосоцијалне помоћи и подршке малољетнику, праћењем понашања и емоција те указивањем службеним лицима на потребе малољетника за прилагођавање начина и тока испитивања. Са друге стране, присуство стручних радника у полицији и на суду је законска обавеза органа старатељства, што указује на то да су у пракси социјалног рада више заступљене оне вјештине које су законски прописане.

У односу на тврдњу да се у раду са малољетним преступницима социјални рад у заједници примјењује у сврху превенције преступништва, резултати анализе одговора испитаника показују већу заступљеност одговора на страни скале за потврђивим одговором у односу на одричан одговор. Ипак, проценат одговора „увијек“ и „често“ је мањи од 50% што значи да више од половине стручних радника ријетко или понекад спроводи превентивне активности, а неки од њих (7%) никада. Ово указује на недовољну заступљеност активности које имају за циљ предупређење појаве малољетничког преступништва.

Добијени резултати показују да се заступање и оснаживање примјењују у социјалном раду са малољетним преступницима чешће од превентивних и предупређујућих активности. Проценат одговора „увијек“ и „често“ за оснаживање износи 59,33%, а истих одговора за заступање износи 65%. То показује да се ове двије вјештине примјењују у скоро подједнакој мјери. Проценат одговора на питања „често“ и

„увијек“ код питања о превенцији и предупредујућу појаве малолетничког преступништва је 49,3%, што је мање у односу на прве двије тврдње. Ово указује на закључак да се превентивне активности ријетко спроводе.

Компарирајући резултате истраживања, који се односе на оснаживање и заступање малолетних преступника, са резултатима, који се односе на превенцијски карактер социјалног рада у заједници у раду са малолетним преступницима, примјећује се да су оснаживање и заступање заступљенији. Оснаживање малолетника и система у заједници као и заступање интереса и потреба малолетних преступника у различитим организацијама друштва су вјештине које имају предупредујући карактер у односу на малолетничко преступништво. Јачањем заједнице и њених различитих сегмената (институција, интересних удружења и група) као и заступањем, дјелује се на јачање утицаја протективних и смањење утицаја ризичних узрочника појаве малолетничког преступништва. Оснаживање и заступање малолетника у друштвеним системима и превенцију малолетничког преступништва треба посматрати и примјењивати кумулативно како би се постигли максимални ефекти социјалног рада у заједници. Са друге стране, превенција има посебан предупредујући значај као и развојни карактер, а налази овог истраживања показују да је центри за социјални рад ријетко спроводе, иако су то установе социјалне заштите којима је и законом додијељења обавеза провођења превентивних активности.

Компарацијски посматрана, анализа одговора све три наведене тврдње указује на потврђивање четврте посебне хипотезе да се социјални рад у заједници недовољно примјењује у сврху превенције малолетничког преступништва. Резултати су показали да се превенција примјењује мање у односу на оснаживање и заступање. С обзиром да су заступање и оснаживање законски обавезујући приступи, може се рећи да стручни радници занемарују оно што није законом стриктно прописано. У фокусу органа старатељства, односно стручних радника, нису социјалне промјене и превенција, што је одлика савременог социјалног рада, него куративно, пост фактум (post factum) дјеловање. Превладава административно-бирокупатски приступ стручних радника који одликује мањак самоиницијатива, имагинације и креативности.

Савремена пракса социјалног рада одликује се помјерањем фокуса са традиционалног помагачког карактера социјалног рада ка социјалном раду на организацији и развоју заједнице. Идеје заговарања принципа социјалне правде, људских права, уважавања различитости, промоције социјалних и економских једнакости и заговарања организације одрживих заједница су поставке програма и

водећих докумената и дефиниција Међународне федерације социјалних радника (IFSW).

Глобална агенда за социјални рад из 2020. за период 2020-2030. дефинисала је теме којима треба се бави социјални рад у наредном периоду: вредновање социјалног рада као професионалне услуге, заједничка изградња инклузивне трансформације друштва, трансформација система социјалне заштите, промовисање различитости и моћи заједничког друштвеног дјеловања. С обзиром да се социјални рад стално мијења, прилагођавајући се потребама заједнице и њених чланова и појавама различитих друштвених криза, наглашена је улога социјалног рада у економском и друштвеном развоју државне заједнице. Савремени социјални рад се налази пред задатком трансформација система социјалне заштите и праксе социјалног рада у заједници. Афирмацијом професије као и стручним практичним радом, социјални рад врши утицај на друштвене формалне структуре промовисањем социјалног рада као агента/агенције социјалне заштите усмјерене ка превенцији и предупредјењу друштвених девијација. Фокус се помјера са пружања услуга људима у кризи на социјални рад у заједници и развој заједнице која дјелује превентивно и доприноси жељеном одрастању дјеце и матурацији. Такав социјални рад промовише људска права, идеју солидарности и обезбјеђује социјалну сигурност (IFSW, 2020, према Žganec, 2022).

Од практичара се у савременој пракси социјалног рада захтијева да буде флексибилан, прилагодљив, иновативан у избору метода и интервенција, а такође и проактиван у смислу развоја и провођења свих облика превентивних активности, а посебно у контексту социјалног развоја. Такав социјални рад у заједници оснажује појединце, животне системе људи, али и побољшава услове живота у заједници, чиме се унапређује квалитет живота свих њених чланова и предупредјењу социјални проблеми и девијације.

4.2.5. Примјена метода у социјалном раду са малољетним преступницима

Социјални рад са малољетним преступницима, уз расположиве теоријско-методске приступе, прати и лепеза метода и техника које се користе у раду, праћењу и изучавању малољетничког преступништва. Успјешан и професионалан социјални рад са малољетним преступницима условљен је компетенцијама стручњака. То подразумијева посједовање одговарајућих знања, али и способност ефикасне примјене тих знања у фазама идентификовања, дијагностиковања, третмана и предузимања других потребних

интервенција. Аплицирање теоријског знања подразумијева примјену различитих метода у социјалном раду. Притом, неке методе се користе само за одређене процесне радње, као на примјер анкетно испитивање за прикупљање података, а неке се могу комплементарно користити ради дубље анализе или допунске процјене стања, проблема и ресурса, као на примјер социометријске методе, фокус групни интервју или посматрање, док се неке методе користе током цијелог процеса рада са малољетним преступницима, као на примјер интервју. Да ли се социјални радници данас у нашем друштву, у транзицијским, постмодерним условима брзог живота и недостатка финансија, незапослености и кризе породице користе у свом раду теоријски заснованим методама и које методе у раду користе је битно питање. Због различите стручне намјене појединих метода, битна је и њихова адекватна практична примјена у раду са малољетним преступницима. Из тог разлога је идентификовање метода које се користе у социјалном раду са малољетним преступницима постављено као један од истраживачких задатака у овом истраживању. Тако је постављена пета посебна хипотеза у којој је дата претпоставка да је метода интервјуа основна метода у социјалном раду са малољетним преступницима, како у фази идентификовања проблема тако и у фази рехабилитације и праћења.

У циљу провјере ове хипотезе, испитаницима је понуђено девет тврдњи у којима је наведено осам метода чији се начин примјене испитивао. Примјена интервјуа је додатно истраживана помоћу двије тврдње којима се испитивао начин примјене ове методе у двије фазе стручног рада са малољетним преступницима: фаза дијагностиковања и фаза третмана. Статистичка анализа података добијених помоћу испитивања анкетним упитником приказана је у наредној табели.

Табела 12. Примјена метода у социјалном раду са малољетним преступницима

		У фази рехабилитације и праћења малољетних преступника примјењујући искључиво методу интервјуа.	У фази идентификовања и утврђивања проблема малољетних преступника примјењујући искључиво методу интервјуа.	У стручном раду са малољетним преступницима примјењујући методу акционог истраживања.	У стручном раду са малољетним преступницима примјењујући креативне методе и технике.	У стручном раду са малољетним преступницима примјењујући социометријске методе.	У стручном раду са малољетним преступницима примјењујући методу посматрања.	У стручном раду са малољетним преступницима примјењујући методу студије случаја.	У стручном раду са малољетним преступницима примјењујући методу фокус групног интервјуа.	У стручном раду са малољетним преступницима примјењујући методу анкетног испитивања.
Никада	f	45	70	44	18	63	20	67	4	10
	%	32,1	50,0	31,4	12,9	45,0	14,3	47,9	2,9	7,1
Ријетко	f	25	32	6	4	19	20	28	21	29
	%	17,9	22,9	4,3	2,9	13,9	14,3	20,0	15,0	20,7
Понекад	f	25	32	44	30	22	44	26	21	27
	%	17,9	22,9	31,4	21,4	15,7	31,4	18,6	15,0	19,3
Често	f	26	4	31	39	19	28	14	38	33
	%	18,6	2,9	22,1	27,9	13,6	20,0	10,0	27,1	23,6
Увијек	f	19	2	15	49	17	28	5	56	41
	%	13,6	1,4	10,7	35,0	12,1	20,0	3,6	40,0	29,3
Укупно	f	140	140	140	140	140	140	140	140	140
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Аритметичка средина		2,64	1,83	2,76	3,69	2,34	3,17	2,01	3,86	3,47
Медијан		2,50	1,50	3,00	4,00	2,00	3,00	2,00	4,00	4,00
Стандардна девијација		1,440	,974	1,381	1,324	1,463	1,303	1,181	1,183	1,300

Резултати статистичке дескриптивне анализе указују на симетричност дистрибуције. Мјере стандардне девијације указује на мање разлике у смислу варијабилитета одговора испитаника, односно испитаници су давали одговоре на континуму од потпуног изостанка примјене у стручном раду са малољетним преступницима до стално присутне примјене метода.

Расподјела података, односно процентуална заступљеност одговора „никада“ (32,1%) у вези са тврдњом да у стручном раду са малољетним преступницима испитаници користе методу анкетног испитивања указује на слабу употребу методе анкетног испитивања.

Испитивање тврдње да у стручном раду са малољетним преступницима примјењују методу фокус групног интервјуа показало је да су испитаници дали највише одговора

са негативном конотацијом. Половина испитаника (50%) је на ову тврдњу одговорила „никада“. Оваква екстремна варијабилност упућује на закључак да је фокус групни интервју метода која се не примјењује у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад. Одговор „понекад“, може у овом случају бити резултат настојања испитаника да заузму неутралан став, иако су, вјероватно, свјесни чињенице да се у центрима не користи метода фокус групног интервјуа.

Анализа података о тврдњи да испитаници у стручном раду са малољетним преступницима користе методу студије случаја показује да скоро трећина испитаника исказује неутралан став одговором „понекад“ (31,4%) док је исто толико испитаника изјавило да никада не користи методу студије случаја у стручном раду са малољетним преступницима.

Наредна тврдња, која је понуђена испитаницима, односи се на употребу методе посматрања у стручном раду са малољетним преступницима. Анализа података је показала да је више од половине испитаника (62,9%) одговорило позитивно што указује на то да се метода посматрања у центрима за социјални рад у контексту рада са малољетним преступницима користи редовно.

Сљедећа тврдња, постављена у анкетном испитивању, се односи на примјену социометријских метода у стручном раду са малољетним преступницима. Као и код употребе методе фокус групног интервјуа, и у овом случају испитаници су дали већински одричне одговоре. Фреквенцијске, односно процентуалне вриједности су изузетно високе код одговора „никако“, а и одговори позитивног карактера („увијек“, „често“, „понекад“) указују на недостатак употребе социометријских метода, као значајног дијагностичког поступка у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад.

У настојању да се испита иновативност у социјалном раду, од испитаника је тражено да изаберу одговоре на тврдњу да у стручном раду са малољетним преступницима примјењују креативне методе и технике. Подаци указују на неутралан став у скоро трећини случајева што упућује на несигурност испитаника и жељу да испуне професионална очекивања употребе иновативних приступа у раду. С обзиром да је скоро трећина испитаника одговорила одрично („никада“ и „ријетко“), може се рећи да је 28,6% испитаника изјавило да не користи креативне технике у стручном раду што је и закључак на који је ово истраживање указало.

Сљедећа тврдња, постављена у анкетном испитивању, је да испитаници у раду са малољетним преступницима примјењују методу акционог истраживања. Анализа

одговора је показала изузетно високу заступљеност одговора „никако“ (47,9%), док су позитивни одговори („увијек“, „често“ „понекад“) ријеђи. Ови резултати методу акционог истраживања, уз методу фокус групног интервјуа и социометријске методе, стављају на крај низа метода које се примјењују у стручном раду са малолетним преступницима у центрима за социјални рад.

У проведеном истраживању посебно мјесто је дато примјени методе интервјуа у вези с чим су постављене двије тврдње, које се разликују с обзиром на фазу рада у којој се ова метода примјењује. Истражена је примјена интервјуа у двије фазе стручног рада са малолетним преступницима из разлога што је ова метода прикладна за прикупљање података о малолетном преступнику и испољеном проблему, али и за прикупљање података у вези са праћењем рехабилитације и евалуације проведеног третмана. На понуђену тврдњу да у фази идентификовања и утврђивања проблема малолетних преступника примјењују искључиво методу интервјуа, стручни радници су одговорили највише на потврдан начин. Друга тврдња о примјени интервјуа се односи на рад у фази третмана. Стручним радницима је у том контексту понуђена тврдња да се у фази рехабилитације и праћења малолетних преступника користе искључиво методом интервјуа, при чему је више од половине испитаника је дало потврдан одговор, односно одговорило са „често“ и „увијек“. На основу добијених резултата, закључује се да значајан број испитаника, тачније чак 40%, користи „увијек“ интервју у почетној фази рада са малолетним преступницима, док га и у фази третмана „увијек“ користи 29,3% стручних радника. Да га „често“ бирају као методу рада у свим фазама поступања наводи укупно 50,7% радника, односно 27,1% радника наводи да „често“ користи интервју у почетној фази, а 23,6% радника у фази третмана. С обзиром да је одговор „никада“ изабран у 2,9% за почетну фазу, односно 7,1% за фазу третмана, може се рећи да овај одговор, у компарацији са одговорима „често“ и „увијек“ није релевантан. Имајући у виду добијене податке и резултате анализе примјене интервјуа у раду са малолетним преступницима, закључује се да стручни радници у центрима за социјални рад у Републици Српској интервју користе чешће као средство за прикупљање информација и дијагностику, а да се мање користи у сврху савјетодавног третмана током праћења и рехабилитације малолетног преступника.

Овоме треба додати резултате истраживања добијене интервјуисањем стручних радника у пет центара за социјални рад у Републици Српској. На питање о начину примјене методе интервјуа у стручном раду са малолетним преступницима, стручни радници су истицали да помоћу интервјуа упознају корисника и његову породицу те да

у фази третмана такође често користе интервју, како би корисника савјетодавно усмјерили. Навели су да у раду са малољетним корисницима употребљавају вјештине савјетовања и методу посматрања, а остале методе не користе. Посматрањем опажају корисников изглед, као и понашање и интеракције са члановима породице који су укључени у процес процјене и рехабилитације.

Ради извођења закључака о примјени различитих метода у пракси социјалног рада са малољетним преступницима од посебног значаја су резултати анализе одговора који се налазе на крајевима Ликертове скале, а то су одговори „никада“ и „увијек“. Важан налаз, добијен у овом истраживању, је да изнимно мали број испитаника никада не користи методу интервјуа (10%). Наиме, само 2,9% испитаника је на тврдњу о примјену интервјуа у фази идентификовања проблема дало одговор „никада“, а 7,1% је дало одговор „никада“ на тврдњу о употреби интервјуа у фази рехабилитације и праћења малољетних преступника. Методу интервјуа у почетној фази рада „ријетко“ примјењује 15% испитаника, док се 20,7% испитаника „ријетко“ служи интервјуом у фази рехабилитације и праћења.

Насупрот ниским резултатима у погледу одговора испитаника да „никада“ и „ријетко“ примјењују методу интервјуа су високи резултати ових одговора везано за примјену других метода. Испоставило се да 32,1% испитаника „никада“ не примјењује методу анкетног испитивања, а њих 17,9% „ријетко“. Методу фокус групног интервјуа 50% испитаника не примјењује, односно дало је одговор „никада“, а 22,9% је навело да овај тип интервјуа примјењује „ријетко“. Резултати показују да 31,4% испитаника „никада“ не користи методу студије случаја у стручном раду са малољетним преступницима, односно да је „ријетко“ користи 4,3% испитаника. Методу посматрања 12,9% испитаника „никада“ не примјењује, а „ријетко“ је примјењује 2,9% испитаника. Социометријске методе 45% испитаника не користи „никада“, а 13,6% испитаника „ријетко“. Креативне методе и технике у стручном раду са малољетним преступницима 14,3% испитаника не користи „никада“, а исто толико је дало одговор „ријетко“. Анализа резултата показује да је 47,9% испитаника дало одговор „никада“ на тврдњу да у стручном раду са малољетним преступницима користи методу акционог истраживања, а 20% испитаника је дало одговор „ријетко“.

Процентуално ниски резултати, који говоре о примјени методе интервјуа на начин „никада“ (2,9% у почетној и 7,1% у фази рехабилитација) и „ријетко“ (15% у почетној и 20,7% у фази рехабилитације), показују да мањи број стручних радника у центрима за социјални рад не употребљава ову методу. Насупрот томе, процентуално високи

результати одговора „никада“ у вези са примјеном метода фокус групног интервјуа (50%), социометријске методе (45%) и акционог истраживања (47,9%) указују на оскудност метода у пракси стручног рада са малољетним преступницима.

Методу анкетног испитивања у раду са малољетним преступницима користи мали број испитаника, а стручни радници изнимно ријетко користе и фокус групни интервју. Методу студије случаја „увијек“ примјењује чешће на начин "увијек" с обзиром на примјену метода анкетног испитивања и фокус групни интервју. Подаци о примјени методе посматрања на начине „увијек“ и „често“ указује на значајну заступљеност ове методе. Социометријске методе испитаници користе процентуално мало. Креативне методе и технике су такође слабије заступљене („увијек“ или „често“ по 20%), а посебно је ниска заступљеност примјене метода акционог истраживања. Метода посматрања је значајно заступљена, будући да 35% испитаника изјављује да у раду са малољетним преступницима „увијек“ користи ову методу.

У погледу примјене метода стручног рада са малољетним преступницима у социјалном раду, налази овог истраживања показали су да се стручни радници у Републици Српској служе у највећој мјери интервјуом и то 40% „увијек“ у почетној фази рада са малољетним преступником и 29,3% у фази третмана. Анализа резултатаведеног истраживања показује да више од половине стручних радника увијек или често примјењује интервју у обје фазе рада. С обзиром на резултате анализе примјене интервјуа у раду са малољетним преступницима, закључује се да стручни радници у центрима за социјални рад у Републици Српској интервју користе чешће као средство за прикупљање информација и дијагностику, а да се мање користи у сврху савјетодавног третмана у фази праћења и рехабилитације малољетног преступника. Анализа података, добијених анкетним испитивањем, указује на то да стручни радници не препознају савјетовање као методу за третман, а да уз интервју, као допунску или додатну методу користе посматрање.

Ово кореспондира са одговорима који су добијени интервјуисањем стручних радника. Они су изјавили да, условљени и ограничени законским процедурама, примјењују традиционалне методе којима ће на брз начин прикупити базне информације о конкретном случају, а научни развој праксе кроз планирање и провођење истраживања је запостављен или им није доступан због недостатка времена, обима и законског формализовања радних задатака и процедура. Посматрање је често присутно, као и интервју који највише користе на почетку рада, када прикупљају социо-анамнестичке податке о малољетнику и породици, односно у фази

идентификације проблема, процјене малољетника и породице. Ово указује на то да стручни радници не користе широк дијапазон метода већ искључиво интервју са малољетником, допуњен посматрањем.

На основу приказаних резултата може се констатовати да, насупрот диверзитету метода, у пракси социјалног рада са малољетним преступницима интервју остаје основна метода у стручном раду и то у свим фазама рада у области малољетничког преступништва (дијагностиковање, рехабилитација) и на свим нивоима (индивидуални, породични, социјални).

О примјени разноврсних и савремених метода у социјалном раду говори и независно истраживање о употреби креативних метода у социјалном раду у Републици Српској, које је проведено 2021. године (Lazić, 2022). Анализом истрајности у раду стручних радника, присуства подршке руководиоца те анализом обучености стручних радника за примјену креативних метода, кроз самоисказе стручних радника запослених у центрима за социјални рад, утврђене су чињенице које индикују неповољно стање праксе социјалног рада. Наиме, са једне стране, идентификована је креативна црта стручних радника у смислу истрајности у проналажењу разрјешења ситуација у којима се налазе у свакодневном раду, а са друге стране, радници нису додатно едуковани за примјену креативно-експресивних метода у раду (88% испитаника) тако да се њихов рад базично темељи на знањима стеченим током основног студијског образовања, која су употпуњена личним животним искуствима. Значајни резултати су добијени анализом одговора на питање у вези са одређењем области социјалног рада у којој најчешће примјењују креативне методе. Утврђено је да 39% испитаника креативне методе користи у раду са дјецом с делинквентним понашањем, а затим слиједи креативност у превентивним активностима те мање у раду са старијим особама, са особама са инвалидитетом и у поступцима развода брака. Када су у питању услови за примјену креативних метода, истраживање је указало на неповољан став руководиоца према креативним методама у раду а на то су указали подаци да 30% руководиоца нема став по питању увођења новина у рад, а 8% надређених не прихвата нове идеје. Стручни радници су, такође, истакли да им је за квалитетно обављање радних задатака, уз примјену креативних метода, неопходна додатна едукација, другачија организација посла, мањи обим радних задатака и вријеме за рад, мање администрације, средства и услови за рад (материјали, простор) те веће разумијевање руководства центра за социјални рад.

На значај и ефикасност креативних метода указује и употреба драмског приступа у ресоцијализацији малољетних преступника (Масановић, 2021). Програми позоришне едукације и драмске терапије, као дио третмана малољетних преступника, којима је изречена мјера упућивања у васпитно-поправни дом, постоје као секција у одјељењу Васпитно-поправног дома у Казнено-поправном Заводу Туњице, Бања Лука. Секција је посљедњих година била изузетно активна и показала позитивне утицаје на рехабилитацију малољетника. Године 2018. и 2019. драмска секција је изнијела двије представе са фокусом на дјецу школског узраста које су презентоване широј друштвеној јавности. Закључено је да драмски приступ у раду са малољетним преступницима даје пожељне корективне помаке у преваспитном раду са малољетним преступницима. Такође, закључено је да драмски приступ у раду са малољетним преступницима има и посебну апликативну друштвену превентивну функцију те је пожељно да се користи и у другим установама које се баве поремећајем понашања код дјеце. Дакле, иновативни и креативни приступи, какав је и драмски, у раду са малољетним преступницима, има значајан утицај на успјех преваспитног третмана, ресоцијализацију и предупређење преступничког понашања дјеце те њихово инкорпорирање у социјални рад.

С обзиром да су истраживања о примјени методе интервјуа са младима који испољавају проблеме у понашању ријетка, вриједни су налази истраживања која се баве примјеном методе интервјуа са специфичним категоријама или проблемима код дјеце. Таква су истраживања о примјени мотивацијског интервјуисања у раду са адолесцентима овисницима у сврху побољшања менталног здравља и у раду на понашању млађе дјеце, а резултати су указали на значајну дјелотворност примјене интервјуа у терапијском процесу (Boričević Maršanić i sar., 2018).

Шерић (Šerić, 2010) је истраживала употребу интервјуа у социјалном раду на подручју кантона Сарајево и указала је на значај ове методе, али и оптерећења која имају социјални радници у свакодневном раду а која им отежавају досљедно бављење стручним радом и пружањем помоћи корисницима. Истраживање је показало да се у социјалном раду метода интервјуа употребљава често и у различите сврхе. Већина испитаника (76,1%) је навело да интервју користи примарно са циљем прикупљање података о проблему ради његовог конкретног рјешавања, 47,7% додаје да притом врше и процјену клијента, а 55,7% га користи у сврху терапије. Ипак, битно је истаћи уочене проблеме у пракси социјалног рада. Субјективни разлози односе се на компетенције интервјуера од којих се очекују посебне вјештине, успјешно завршене обуке, познавање

теорија, метода и вјештина практиковања интервјуа и посвећености клијенту. Са друге стране, у овом истраживању је истакнут низ проблема у вези са радним условима (непостојање посебне радне просторије за социјалног радника, велики број корисника). Наиме, из објективних разлога не може да се обави адекватна припрема за интервју или се обави мали, недовољан број интервјуа. Због тога су интервјуи углавном информативног карактера, док се савјетодавна и оперативно-техничка функција мање остварују. Закључено је да је посједовање теоријских знања о методи интервјуа и њеној примјени основ за добијање стручних сазнања битних за рјешавање проблема с којима се стручни радници сусрећу, а доприносе и добијању корисних и употребљивих научних сазнања.

Посматрајући свеукупно добијене резултате, закључује се да је потврђена пета посебна хипотеза у којој се тврди да је интервју основна метода у социјалном раду са малољетним преступницима, како у фази идентификовања и утврђивања проблема, тако и у фази рехабилитације и праћења. Ова чињеница указује на недостатке праксе у виду некориштења низа стручних метода рада, чија примјена има научно доказану сврху квалитетне процјене, планирања третмана прилагођеног кориснику и постизања жељених резултата рада.

Користећи се интердисциплинарним знањима науке социјалног рада и фундаменталним знањима сродних подручја, стручни радник који ради са малољетним преступником, треба да тражи, развија и примјењује ефикасне методе које захтијева ситуација. Селективност у избору теоријског становишта или одабира методе је условљена и устаљеним традиционалним (медицинским) моделом социјалног рада. Требало би додатно испитати да ли је селективност условљена и упитном мотивисаношћу социјалних радника да изнађу вријеме за рад или пак да креирају нови распоред приоритета у раду, да се едукују, да код менаџмента лобирају и заступају интересе своје професије, да заступају потребе корисника. Са друге стране, селективност и прагматизам у стручном раду може бити условљена недовољном респозивношћу или осјетљивошћу менаџмента и локалне заједнице на измјене у организацији и провођењу социјалних промјена.

4.2.6. Тимски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад

Социјални рад са малољетним преступницима често изискује ангажман већег броја стручњака који имају специфична знања. У праћењу, изучавању и сузбијању малољетничког преступништва орган старатељства укључује стручне раднике различитих стручних усмјерења јер то захтијева специфичност проблема и неопходност његовог разрјешења, а такође је и законски прописана потреба тимског рада у органима старатељства. С обзиром на то да су у центрима за социјални рад запослени професионалци различитих занимања и стручних знања, ово истраживање се бавило и питањем примјене тимског приступа у социјалном раду са малољетним преступницима. Тимски приступ захтијева заједнички третмански циљ, при чему разлике између чланова тима доприносе вршењу стручног рада на хетероген и флексибилан начин. Сваки члан тима сагледава проблем из угла своје професије, а потом усаглашавају своје процјене и идеје за третман, праћење и ресоцијализацију.

Полазећи од значаја тимског рада у области малољетничког преступништва, у овом истраживању се пошло од претпоставке да је тимски рад доминантан приступ у стручном раду са малољетним преступницима. Провјера ове хипотезе извршена је на основу резултата који су добијени у анкетном испитивању и верификовани интервјуисањем стручних радника из центара за социјални рад. Резултати обраде података, добијених анкетним испитивањем, налазе се у наредним табеларним приказима.

Табела 13. Примјена тимског рада у социјалном раду са малољетним преступницима

		У стручном раду са малољетним преступницима примјењује се тимски рад.
Никада	f	2
	%	1,4
Ријетко	f	9
	%	6,4
Понекад	f	18
	%	12,9
Често	f	35
	%	25,0
Увијек	f	76
	%	54,3
Укупно	f	140
	%	100,0
Медијан		0,00
Стандардна девијација		0,127

Приказани подаци показују ниске заступљености одричних одговора, а гледајући ка другој страни скале уочава се значајно велики проценат испитаника (54,3%) који сматрају да је тимски рад доминантан приступ у раду са малољетним преступницима. Резултати показују да 79,3% стручних радника увијек или често учествује у тимском раду а само 7,8% никада или ријетко учествује у тимском раду. Дакле, узимајући у обзир све добијене податке, изводи се закључак о потврђивању седме посебне хипотезе да је тимски рад доминантан приступ у стручном раду са малољетним преступницима.

Резултате добијене анкетним испитивањем потврдили су интервјуисани стручни радници. Наиме, резултати анкетног испитивања кореспондирају са начином рада са преступницима који су испитаници образлагали у интервјуисању, наводећи фазе рада и стручне профиле који учествују у процјенама и израђују налазе (социјални радник – социјална анамнеза, психолог - извјештај психолога). Формалне процедуре такође захтијевају од органа старатељства одговарајући приступ у раду са малољетним преступником. Обавеза утврђивања података о личности малољетника и средини у којој живи је законска облигација центра за социјални рад, а циљ је упознавање био-психолошких карактеристика малољетника, његове свјесности и разумијевања посљедица таквог поступка или понашања, као и утврђивање социо-економских прилика породице ради утицаја на васпитне стилове, помоћ и подршку родитељима ради појачавања надзора и слично. Закон о заштити и поступању са малољетницима у

кривичном поступку Републике Српске такође захтијева од органа старатељства израду социјално-анамнестичког извјештаја, који ће садржавати „податке о идентитету и личности малолјетника, разлоге због којих је дошло до прикупљања података, анализу прикупљених података, податке о породици, социјалну дијагнозу и прогнозу, као и приједлог мјера које треба предузети“ (Закон о заштити и поступању са малолјетницима у кривичном поступку Републике Српске, 13/10, 61/13, 68/20, члан 12 став 1., тачка ј). Због тога орган старатељства укључује у израду извјештаја различите стручне профиле који врше процјену личности малолјетника, анализу података о породици и ресурсима које малолјетник има и слично.

Интервјуисани стручни радници су рекли да се стручни радници укључују у рад са малолјетним преступником, односно рад у области појаве малолјетничког преступништва, у складу са потребама фазе рада и комплексности ситуације. Кроз описе рада који су испитаници дали закључено је да примат дају фази процјене у којој учествују разни профили стручњака. Тако се у поступак процјене личности малолјетног преступника, поред социјалног радника, који примарно ради са малолјетним преступником, укључује психолог. У дијагностиковање поремећаја понашања, планирање третмана и сам третман укључује се социјални педагог, а правник се укључује у дио рада који се односи на сачињавање приједлога за изрицање мјере који орган старатељства упућује суду. Извјештаји свих стручних радника чине основ за израду индивидуалног плана рада са малолјетним преступником и сачињавање извјештаја за правосуђе. Процјена и приједлог мјере су обавезан садржај извјештаја који орган старатељства доставља на захтјев тужилаштва или суда у поступцима који се воде према малолјетницима у сукобу са законом. Тимски састанци се, према наводима испитаника, одржавају најчешће према потребама конкретног случаја, а најчешће се користе управо за израду извјештаја за правосуђе.

На значај тимског рада указују резултати квалитативног истраживањаведеног у Републици Српској о предностима и недостацима тимског рада из позиције директора центара за социјални рад (Грбић Н. О., 2014). Утврђен је значај тимског социјалног рада за рјешавање сложених ситуација, проблема и потреба корисника, породица, група и заједнице. Затим је истакнуто да групно одлучивање у тимском социјалном раду повећава вјероватноћу прихватања рјешења од стране корисника. Директори центара за социјални рад изједначавају ефикасност са резултатима рада, насупрот размјене искустава и развоја те рационалне употребе ресурса. Значајан налаз овог истраживања је и то што су директори центара за социјални рад изразили потребу за унапређењем

практике социјалног рада кроз примјену тимског рада у социјалном раду. Битна препорука, проистекла из овог истраживања, је контурирана едукација тимова стручних радника у циљу побољшања тимских перформанси и увођење тимске супервизије.

Тимски приступ у социјалном раду шири видике, углове посматрања и процјене те повећава спознаје о потенцијалним ресурсима и интервенцијама. Због тога охрабрује потврђивање постављене хипотезе о заступљености тимског рада у социјалном раду са малољетним делинквентима. Остаје отворено питање да ли стручни радници примјењују тимски приступ зато што су свјесни да он подиже квалитет послова и пружања помоћи или тимски приступ спроводе јер је то њихова законска обавеза. Законске норме обавезују стручне раднике да се удруже и тимски приступају проблему малољетничког преступништва а орган старатељства је законом обавезан да ради у складу са принципом „најбољег интереса дјетета“. На то га обавезују и међународни акти. То значи да су стручни радници обавезани да врше процјену и доносе одлуке о заштитним интервенцијама и начинима помоћи дјетету које је угрожено различитим приликама. Притом, стручни радници се воде првенствено процјеном интереса дјетета имајући у виду права дјетета на живот у породици, мишљење, лична права (Nabul, 2018, према Лазић, 2021). Чињеница коју социјални радници треба да имају на уму јесте да раде у осјетљивом подручју заштите дјеце, а то је рад са дјецом у развоју која су дошла у сукоб са законом. Због тога, савјестан социјални радник не схвата рад у интересу дјеце искључиво као обавезу већ и као етички принцип.

Уколико се заступљеност тимског рада, идентификована у овом проведеном истраживању, посматра паралелно са резултатима истраживања који се односе на употребу различитих метода рада у стручном раду са малољетним преступницима, онда се уочавају и недостаци тимског приступа у раду са малољетним преступницима. С обзиром да су резултати анализе у овом истраживању указали на скромну примјену метода рада са малољетним преступницима, мора се поновити да се посједовање знања о теоријама и методама поново препознаје као срж компетенција социјалних радника и других стручњака који тимски раде на проблему понашања дјеце и омладине. Тимски рад је пожељан у социјалном раду јер омогућава интердисциплинарни приступ и холистичко сагледавање комплексног проблема малољетничког преступништва. Но, да би ефекти тимског рада били максимални, неопходно је да су чланови тима компетентни стручњаци. То је значајно јер је тим скуп стручњака различитих професија те ставља нагласак на индивидуалне компетенције чланова који независно

врше стручне процјене, а у коначници њихова знања и вјештине утичу на резултате рада.

4.2.7. Социо-демографске карактеристике испитаника и теоријско-методска заснованост социјалног рада са малољетним преступницима

У проведеном емпиријском истраживању испитана је и веза између социо-демографских карактеристика стручних радника запослених у центрима за социјални рад и теоријско-методске заснованости праксе социјалног рада са малољетним преступницима. Главна намјера је да се добије увид у теоријско-методску оспособљеност стручњака запослених у центрима за социјални рад с обзиром на њихове социо-демографске карактеристике. Конкретно, предмет анализе је примјена теорија и метода социјалног рада, с обзиром на старосну доб, радни стаж, врсту и степен образовања стручњака органа старатељства, у њиховом раду са малољетним преступницима.

При избору овог истраживачког питања пошло се од чињенице да су факултети за образовање социјалних радника почели да функционишу од половине прошлог вијека и да је у међувремену дошло до прилива висококвалификованог кадра на тржиште рада. Сходно томе, претпоставка јесте да је и кадар у центрима за социјални рад освјежен млађим радницима са високим образовањем. Проведеним истраживањем је и потврђено да су у пракси најчешће присути радници са високом стручном спремом. У складу с тим, у анкетном испитивању је учествовало 87,9% испитаника са високим образовањем, 7,9% радника са степеном МР и 4,3% испитаника са вишим степеном образовања (Табела 6.). Аналогно томе, било је за претпоставити да су радници у центрима за социјални рад добро теоријско-методски оспособљени.

Испитивање односа старосне доби стручних радника и кориштења теорија и метода у социјалном раду са малољетним преступницима извршено је на основу претпоставке да млађи стручни радници оријентире за рад налазе у теорији, како због недавно завршеног процеса образовања, тако и због тога што младе особе одликује ентузијазам, радозналост и жеља за провјером стечених знања кроз радно искуство и истраживања. Притом, за претпоставити је да код радника са мање година радног стажа није дошло до засићења и професионалног сагоријевања, што је за очекивати код радника са дужим радним стажом за које се може претпоставити да се у стручном раду више ослањају на искуство.

Надаље, у истраживању је претпостављена разлика у примјени теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима код стручних радника различитих занимања (социјални радник, психолог, педагог, социјални педагог, правник). Наиме, у социјалној заштити су присутни и стручњаци других друштвених наука и помажућих занимања, па је постављено битно питање да ли стручњаке у социјалној заштити дефинише струка којој припадају или област у којој раде (социјални рад) са истом популацијом корисника и у истом проблемском контексту. Аналогно, може се очекивати да постоје стручњаци неких занимања који ће рјеђе бирати неке методе понуђене у анкетном упитнику јер се исте односе циљано на рад са малољетним преступницима, а не на њихову струку, односно да понуђене методе, на примјер, правници не познају, да психолози чешће бирају специфичне психолошке дијагностичко-третманске методе те да су предложене методе познатије социјалним радницима.

Приликом приступања анализи односа социо-демографских карактеристика и примјене теорија и метода у раду са малољетним преступницима пол није узет као значајна социо-демографска варијабла будући да је социјални рад доминантно „женска“ професија, што је потврдила и утврђена полна структура стручних радника у центрима за социјални рад. Наиме, како је и приказано у Графикону 1. у анкетном испитивању је учествовало 80,7% жена и 19,3% мушкараца. Дакле, број испитаника мушког пола се не може сматрати довољно репрезентативним за анализу у овом истраживању.

Полазећи од наведених чињеница, у проведеном истраживању је постављена посебна хипотеза у којој се тврди да је примјена теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима повезана са социо-демографским карактеристикама стручних радника (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања).

У наредним табелама су приказани резултати статистичке анализе података који су добијени у анкетном упитнику. Приликом анализе издвајани су, тј. коментарисани су подаци код којих су идентификована екстремна одступања, односно који су препознати као специфично значајни.

Наредна табела садржи приказ резултата анализе примјене теорија с обзиром на старосну доб.

Табела 14. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб испитаника

Примјена теорија социјалног рада		Доб			
		25-35	36-45	46-55	56-65
Не примјењујем или не познајем	f	32	50	14	12
	%	65,3	82,0	82,4	92,3
Примјењујем	f	17	11	3	1
	%	34,7	18,0	17,6	7,7
χ^2		6,656 ^a			
df		3			
C		,213			
значајност (Sig.)		0,084			

Из табеларног приказа се види да је израчуната вриједност хи-квадрата, уз 3 степена слободе, значајна на нивоу 0,084 што је веће од 0,05 ($p < 0,05$) те тако резултат није статистички значајан, односно овај дио постављене претпоставке није потврђен. Другим ријечима, није утврђена статистички значајна повезаност између старосне доби стручних радника и примјене теорија у њиховом стручном раду. Овакав резултат анализе показује да је ниво примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима неовисан од животне доби стручних радника запослених у центрима за социјални рад. Због тога се отвара питање разлога који доводе до тога да се млади, образовани стручни радници не служе теоријско-методским знањима. Недовољно знање, недостатак ентузијазма, брзо прилагођавање на бирократски начин рада могли би бити неки од одовора који, сваки појединачно, а можда и кумулативно, могу да буду разлози слабе примјене стручних и научних знања у практичном социјалном раду.

Повећањем година живота стручних радника, запослених у центрима за социјални рад, повећавају се и године радног стажа. Због могућег утицаја искуства на стручни рад, испитиван је однос примјене теорија у раду са малољетним преступницима и дужине радног стажа испитаника а резултати анализе се налазе у наредним табелама.

Табела 15. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

Примјена теорија социјалног рада		Радни стаж				
		до 5	6-10	11-15	16-20	преко 20
Не примјењујем или не познајем	f	37	31	16	9	15
	%	77,1	79,5	72,7	56,3	100
Примјењујем	f	11	8	6	7	0
	%	22,9	20,5	27,3	43,8	0,0
χ^2		8,770 ^a				
df		4				
C		0,243				
значајност (Sig.)		0,067				

Вриједност хи-квадрата, са 4 степена слободe и коефицијент контингенције од 0,067, је статистички значајан на нивоу од 0,067, а с обзиром да је исто веће од статистички прихватљивих 0,05, мора се закључити да резултат није статистички значајан. С обзиром да се разлика код вриједности хи квадрата не сматра случајном, закључује се да није утврђена значајна повезаност између примјене теорија и дужине радног стажа стручних радника.

Дакле, дужина радног стажа стручних радника не утиче значајно на теоријски засновану праксу социјалног рада с малољетним преступницима, односно не утиче на избор стручних радника у смислу примјене или непримјене теорија социјалног рада у раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад. Тако се јавља питање нивоа теоријске оспособљености младих стручних радника који су недавно завршили своје факултетско образовање, односно њихових вјештина за примјену стеченог знања. У вези с тим се може поставити питање радних услова и могућности примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад. Проведено истраживање показало је да дужина радног стажа нема утицај на теоријско-методски оснажену праксу социјалног рада. Пошто је утврђено да се у пракси теорије недовољно примјењују и да то није значајно повезано са старосном доби и дужином радног стажа стручних радника, онда разлози непримјене теорија могу да се односе на услове рада, оптерећеност послом, инструменте за рад, управљачки менаџмент и слично.

Однос између образовања испитаника и примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима, утврђен је тако што је у истраживању испитана повезаност примјене теорија и врсте занимања те повезаност примјене теорија и степена образовања. Провјера односа између степена образовања и примјене теорија у

социјалном раду са малољетним преступницима је вршена зато што се квалитетнија стручна пракса очекује од радника са високим степеном образовањем, а то се повезује са дужином трајања студија, додатним предметима који се изучавају као и садржајем курикулума, који су код млађих радника били обогачени савременим научним сазнањима.

Резултати испитивања односа између образовног профила стручних радника и примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима су приказани у табели која слиједи.

Табела 16. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања стручних радника

Примјена теорија социјалног рада		Врста образовања						
		Социјални радник	Психолог	Педагог	Социјални педагог	Дефектолог	Правник	Друга професија
Не примјењујем или не познајем	f	59	13	8	3	1	23	1
	%	71,9	72,2	88,9	75,0	100	95,8	50,0
Примјењујем	f	23	5	1	1	0	1	1
	%	28,1	27,8	11,1	25,0	0,0	4,2	50,0
χ^2		8,102 ^a						
df		6						
C		0,234						
значајност (Sig.)		0,231						

Пирсонов (Pearson) тест (χ^2), уз коефицијент контингенције, показује ниво статистичке значајности од 0,231 што води ка закључку да вриједност није статистички значајна, односно да не постоји повезаност између непримјене теорија и професије испитаника. Дакле, врста образовног профила стручних радника не утиче на примјену теорија у социјалном раду са малољетним преступницима. Забрињавајуће је што се разлика није показала ни код социјалних радника који чине већину у структури запослених у центрима за социјални рад (графикон 4.) и од којих се могао очекивати већи степен примјене теорија у односу на друге професионалце запослене у центрима за социјални рад. Ово поново враћа на питања у вези са објективним условима рада.

Повезаност употребе теорија у социјалном раду са малољетним преступницима и степена образовања стручних радника приказана је у следећој табели.

Табела 17. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

Примјена теорија социјалног рада		Степен образовања		
		ВСПШ	ВСС	МР
Не примјењујем или не познајем	f	5	97	6
	%	83,3	78,9	54,5
Примјењујем	f	1	26	5
	%	16,7	21,1	45,5
χ^2		3,522 ^a		
df		2		
С		0,157		
значајност (Sig.)		0,172		

С обзиром да је хи-квадрат тест вриједности 3,522, уз 2 степена слободе, значајан на нивоу већем од 0,05, резултати анализе показују да вриједност није статистички значајна, а ово упућује на констатацију да не постоји значајна повезаност између примјене теорија у социјалном раду и нивоа образовања стручних радника у центрима за социјални рад.

Према томе, резултати провјере претпоставке да постоји повезаност примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима и нивоа образовања стручних радника указује на закључак да претпостављена веза не постоји. Мора да се дода чињеница да је у испитиваном узорку од 140 испитаника, ипак, превладавао број стручних радника са високом стручном спремом (123) од којих се, због веће теоријске оспособљености, очекивао већи ниво примјене теорија.

Свеукупно гледајући анализу података о односу примјене теорија у стручном раду са малољетним преступницима и социо-демографских карактеристика испитаника (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања) закључује се да не постоји статистички значајна повезаност ових варијабли. Ово упућује на закључак да претходно утврђено непримјењивање теорија у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад (71%) није условљено социо-демографским обиљежјима стручних радника.

У оквиру 7. претпоставке о примјени теорија у социјалном раду, испитана је повезаност примјене метода у социјалном раду са малољетним преступницима и социо-демографских карактеристика испитаника (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања).

Најприје је испитиван однос примјене метода анкетног испитивања и социо-демографских варијабли стручних радника (доб, стаж, врста и ниво образовања). Метода анкетног испитивања омогућава добијање информација кроз концептуално

конструисана питања. Претходна формулација питања скраћује трајање испитивања, а ако се анкетно испитивање проводи директним испитивањем, добија се могућност употребе и других метода којима се социјални радници служе у пракси. Из тих разлога је вршено испитивање употребе те методе у социјалном раду са малољетним преступницима.

У наредној табели се налазе подаци о односу старосне доби стручних радника и примјене методе анкетног испитивања.

Табела 18. Примјена методе анкетног испитивања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу анкетног испитивања.		Доб			
		25-35	36-45	46-55	56-65
Никада	f	16	23	2	4
	%	32,7	37,7	11,8	30,8
Ријетко	f	5	10	3	7
	%	10,2	16,4	17,7	53,8
Понекад	f	13	9	3	0
	%	26,5	14,8	17,7	0,0
Често	f	13	5	7	1
	%	26,5	8,2	41,2	7,7
Увијек	f	2	14	2	1
	%	4,1	22,9	11,8	7,7
χ^2		36,910 ^a			
df		12			
С		0,457			
значајност (Sig.)		0,000			

Статистичка значајност добијених података је на нивоу од 0,01, а вриједност хи-квадрата од 12 степени слободе и коефицијент контингенције од 0,00 је статистички значајна па се закључује да је утврђено да постоји значајна повезаност између примјене методе анкетног испитивања и старосне доби стручних радника који раде у центрима за социјални рад са малољетним преступницима. Гледајући појединачно, подаци показују да анкетно испитивање најчешће употребљавају радници од 25 до 35 година старости, а најмање стручни радници старосне доби од 55 до 65. То значи да се стручни радници с више година живота мање служе методом анкетног испитивања, односно податке о стању и корисницима прикупљају на друге начине, што може бити повезано са већим прагматизмом у раду старијих стручних радника и закључивањем на основу стеченог практичног искуства и сазнања.

У истраживању је затим испитиван однос примјене методе анкетног испитивања и дужине радног стажа стручних радника у центрима за социјални рад у раду са малољетним преступницима. Разлике у примјени методе анкетног испитивања се могу очекивати између радника са мање и радника са више година радног стажа због чињенице да са годинама рада може бити присутнији прагматизам или пак професионално сагоријевање, а обоје може утицати на избор метода коју ће стручни радници користити.

Наредна табела показује резултате анализе примјене методе анкетног испитивања с обзиром на дужину радног стажа стручних радника.

Табела 19. Примјена методе анкетног испитивања с обзиром на радни стаж испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу анкетног испитивања.		Радни стаж				
		0-5	6-10	11-15	16-20	>20
Никада	f	22	12	3	4	4
	%	45,8	30,8	13,6	25,0	26,6
Ријетко	f	3	6	3	5	8
	%	6,3	15,4	13,6	31,3	53,3
Понекад	f	12	9	2	1	1
	%	22,9	23,1	9,2	6,2	6,7
Често	f	8	8	3	6	1
	%	16,7	20,5	13,6	37,5	6,7
Увијек	f	3	4	11	0	1
	%	6,3	10,3	50	0	6,7
χ^2		58,001 ^a				
df		16				
C		0,541				
значајност (Sig.)		0,000				

Добијени резултати статистичких провјера указују на статистичку значајност на нивоу од 0,01, а с обзиром да се разлика код вриједности хи квадрата не сматра случајном, изводи се закључак да је присутна значајна повезаност између примјене теорија и дужине радног стажа стручних радника. Из табеларног приказа се види да се растом година радног искуства смањује употреба методе анкетног испитивања.

У истраживању је испитиван и однос примјене методе анкетног испитивања и образовања стручних радника у центрима за социјални рад у раду са малољетним преступницима, а испитиван је на два начина, тј. кроз однос примјене методе анкетног испитивања и врсте образовања стручних радника и кроз однос примјене методе анкетног испитивања и степена образовања. Наредна табела показује резултате анализе односа примјене методе анкетног испитивања у стручном раду са малољетним преступницима и врсте образовања стручних радника у центрима за социјални рад.

Табела 20. Примјена методе анкетног испитивања у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу анкетног испитивања.		Врста образовања						
		Социјални радник	Психолог	Педагог	Социјални педагог	Дефектолог	Правник	Друга професија
Никада	f	20	7	3	0	0	14	1
	%	24,4	38,8	33,3	0	0	58,3	50,0
Ријетко	f	15	3	2	0	0	5	0
	%	18,3	16,7	22,2	0,0	0,0	20,8	0,0
Понекад	f	15	5	1	0	1	3	0
	%	18,3	27,8	11,1	0,0	100,	12,5	0
Често	f	17	3	3	1	0	2	0
	%	20,7	16,7	33,3	25,0	0,0	8,3	0
Увијек	f	15	0	0	3	0	0	1
	%	18,3	0,0	0,0	75,0	0,0	0,0	50,0
χ^2		41,453 ^a						
df		24						
C		0,478						
значајност (Sig.)		0,015						

Пирсонов (Pearson) тест, уз методу контингенције, показује ниво статистичке значајности је 0,015 из чега се закључује да постоји значајност на нивоу 0,05. Ово упућује на закључак да постоји статистички значајна повезаност између примјене методе анкетног испитивања и врсте образовања испитаника.

Након испитивања односа примјене методе анкетног испитивања и врсте професије стручних радника, испитан је и однос између примјене методе анкетног испитивања и степена образовања. Подаци ове анализе се налазе у сљедећој табели.

Табела 21. Примјена методе анкетног испитивања у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу анкетног испитивања.		Образовање		
		ВШС	ВСС	Магистериј
Никада	f	2	39	4
	%	33,3	31,7	36,3
Ријетко	f	3	20	2
	%	50,0	16,3	18,2
Понекад	f	0	25	0
	%	0,0	20,3	0,0
Често	f	0	23	3
	%	0,0	18,7	27,3
Увијек	f	1	16	2
	%	16,7	13,0	18,2
χ^2		8,981 ^a		
df		8		
C		0,246		
значајност (Sig.)		0,344		

Приказана статистичка анализа показује да је вриједност хи-квадрат теста, уз 8 степени слободе, значајно већа од 0,05 што показује да добијена вриједност хи квадрата није статистички значајна. Примјењено на анализу односа, који се приказаним тестовима провјеравао, статистичка анализа упућује на закључак да не постоји значајна повезаност између употребе методе анкетног испитивања у стручним раду са малољетним преступницима и нивоа образовања испитаника.

То значи да стручни радници у центрима за социјални рад, без разлике у нивоу образовања, користе анкетно испитивање у раду са малољетним преступници.

Ради провјере 7. посебне хипотезе испитиван је и однос примјене методе фокус групног интервјуа и социодемографских карактеристика стручних радника који раде са малољетним преступницима у центрима за социјални рад.

Примјена ове методе је испитивана зато што се жељело установити да ли је примјена фокус групног интервјуа повезана са карактеристикама стручних радника које би могле бити условљене младалачком радозналошћу, богатством знања младих стручних кадрова или, пак професионалним сагоријевањем радника са дужим радним искуством.

У наредној табели се налази приказ односа примјене методе фокус групног интервјуа и старосне доби стручних радника.

Табела 22. Примјена методе фокус групног интервјуа у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу фокус групног интервјуа.		Доб				Укупно
		25-35	36-45	46-55	56-65	
Никада	f	24	31	7	8	70
	%	34,3	34,3	10,0	11,4	100,0
	%	49,0	50,8	41,2	61,5	50,0
Ријетко	f	5	20	2	5	32
	%	15,6	62,5	6,3	15,6	100,0
	%	10,2	32,8	11,8	38,5	22,9
Понекад	f	16	9	7	0	32
	%	50,0	28,1	21,9	0,0	100,0
	%	32,7	14,8	41,2	0,0	22,9
Често	f	2	1	1	0	4
	%	50,0	25,0	25,0	0,0	100,0
	%	4,1	1,6	5,9	0,0	2,9
Увијек	f	2	0	2	2	2
	%	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	%	4,1	0,0	0,0	0,0	1,4
Укупно	f	49	61	17	13	140
	%	35,0	43,6	12,1	9,3	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2	23,474 ^a					
df	12					
C	0,379					
значајност (Sig.)	0,024					

Из статистичких анализа види се да је вриједност хи квадрата 0,024 што указује на чињеницу да анализирано није значајано. То значи да примјена фокус групног интервјуа у стручном раду са малољетним преступницима није повезана са годинама живота стручних радника.

У истраживању је испитиван и однос примјене методе фокус групног интервјуа и дужине радног стажа стручних радника у центрима за социјални рад у раду са малољетним преступницима. Наредна табела показује резултате анализе.

Табела 23. Примјена методе фокус групног интервјуа у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу фокус групног интервјуа.		Радни стаж					Укупно
		0-5	6-10	11-15	16-20	>20	
Никада	f	29	16	9	7	9	70
	%	41,4	22,9	12,9	10,0	12,9	100,0
	%	60,4	41,0	40,9	43,8	60,0	50,0
Ријетко	f	6	11	9	2	4	32
	%	18,8	34,4	28,1	6,3	12,5	100,0
	%	12,5	28,2	40,9	12,5	26,7	22,9
Понекад	f	10	11	4	5	2	32
	%	31,3	34,4	12,5	15,6	6,3	100,0
	%	20,8	28,2	18,2	31,3	13,3	22,9
Често	f	2	0	0	2	0	4
	%	50,0	0,0	0,0	50,0	0,0	100,0
	%	4,2	0,0	0,0	12,5	0,0	2,9
Увијек	f	1	1	0	0	0	2
	%	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	%	2,1	2,1	0,0	0,0	0,0	1,4
Укупно	f	48	39	22	16	15	140
	%	34,3	27,9	15,7	11,4	10,7	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		19,974 ^a					
df		16					
C		0,353					
значајност (Sig.)		0,221					

Из добијених статистичких провјера уочава се да је вриједност хи квадрата, уз ниво коефицијент контогенције, на нивоу од 0,221 што је знатно веће од статистички прихватљивих 0,05 па се закључује да провјеравани однос није статистички значајан. Добијени налаз показује да не постоји разлика у примјени методе фокус групног интервјуа у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад с обзиром на дужину радног стажа стручних радника.

Наредна табела приказује резултате анализе односа примјене методе фокус групног интервјуа у стручном раду са малољетним преступницима и врсте образовног профила стручних радника који раде у центрима за социјални рад.

Табела 24. Примјена методе фокус групног интервјуа у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу фокус групног интервјуа.		Врста образовања							Укупно
		Социјални радник	Психолог	Педагог	Социјални педагог	Дефектолог	Правник	Друга професија	
Никада	f	39	7	4	1	1	17	1	70
	%	55,7	10,0	5,7	1,4	1,4	24,3	1,4	100,0
	%	47,6	38,9	44,4	44,4	100,0	70,8	50,0	50,0
Ријетко	f	24	4	0	0	0	3	1	32
	%	75,0	12,5	0,0	0,0	0,0	9,4	3,1	100,0
	%	29,3	22,2	0,0	0,0	0,0	12,5	50,0	22,9
Понекад	f	14	7	4	3	0	4	0	32
	%	43,8	21,9	12,5	9,4	0,0	12,5	0,0	100,0
	%	17,1	38,9	44,4	75,0	0,0	16,7	0,0	22,9
Често	f	3	0	1	0	0	0	0	4
	%	75,0	0,	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	%	3,7	0,0	11,1	0,0	0,0	0,0	0,0	2,9
Увијек	f	2	0	0	0	0	0	0	2
	%	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	%	2,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,4
Укупно	f	82	18	9	4	1	24	2	140
	%	58,6	12,9	6,4	2,9	0,7	17,1	1,4	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		26,780 ^a							
df		24							
C		0,397							
значајност (Sig.)		0,344							

С обзиром да ниво статистичке значајности од 0,34 није значајан, закључује се да не постоји повезаност између примјене методе фокус групног интервјуа и професије испитаника. То значи да врста образовног профила стручних радника не утиче на примјену методе фокус групног интервјуа у њиховом раду са малољетним преступницима.

С обзиром на разлике у нивоу образовања стручних радника који раде са малољетним преступницима у центрима за социјални рад, испитан је и однос примјене методе фокус групног интервјуа и степена образовања стручних радника. Подаци анализе о односу примјене методе фокус групног интервјуа с обзиром на три нивоа образовања (виша стручна спрема, висока стручна спрема и МР – послједипломско образовање) се налазе у сљедећој табели.

Табела 25. Примјена методе фокус групног интервјуа у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу фокус групног интервјуа.		Образовање			Укупно
		ВШС	ВСС	МР	
Никада	f	5	57	8	70
	%	7,1	81,4	11,4	100,0
	%	83,3	46,3	72,7	50,0
Ријетко	f	0	31	1	32
	%	0,0	96,9	3,1	100,0
	%	0,0	25,2	9,1	22,9
Понекад	f	0	31	1	32
	%	0,0	96,9	3,1	100,0
	%	0,0	25,2	9,1	22,9
Често	f	0	3	1	4
	%	0,0	75,0	25,0	100,0
	%	0,0	2,4	9,1	2,9
Увијек	f	1	1	0	2
	%	50,0	50,0	0,0	100,0
	%	16,7	0,8	0,0	1,4
Укупно	f	6	123	11	140
	%	4,3	87,9	7,9	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		19,937 ^a			
df		8			
С		0,352			
значајност (Sig.)		0,011			

Приказана статистичка анализа показује да је вриједност хи-квадрат теста, уз 8 степени слободе и са коефицијентом контингенције, на нивоу значајности од 0,011. Ови резултати показују да је вриједност, добијена примјеном хи квадрат теста, статистички значајна на нивоу 0,05 а то, примјењено на провјеру односа који се анализирао, упућује на закључак да постоји значајна повезаност између употребе методе фокус групног интервјуа у стручном раду са малољетним преступницима и нивоа образовања испитаника. Из табеле 25. се види да методу фокус групног интервјуа највише примјењују испитаници са високом стручном спремом, док ову методу најмање примјењују испитаници са вишом стручном спремом. То значи да се повећањем степена образовања повећава употреба методе фокус групног интервјуа у стручном раду у центрима за социјални рад.

У циљу провјере 7. посебне хипотезе испитиван је и однос примјене методе студије случаја и социо-демографских карактеристика испитаника. У наредној табели се налази приказ односа примјене методе студије случаја и старосне доби стручних радника.

Табела 26. Примјена методе студије случаја у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб стручних радника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу студије случаја.		Доб				Укупно
		25-35	36-45	46-55	56-65	
Никада	f	16	23	3	2	44
	%	36,4	52,3	6,8	4,5	100,0
	%	32,7	37,7	17,6	15,4	31,4
Ријетко	f	3	3	0	0	6
	%	50,0	50,0	0,0	0,0	100,0
	%	6,1	4,9	0,0	0,0	4,3
Понекад	f	21	14	5	4	44
	%	47,7	31,8	11,4	9,1	100,0
	%	42,9	23,0	29,4	30,8	31,4
Често	f	8	13	8	2	31
	%	25,8	41,9	25,8	6,5	100,0
	%	16,3	21,3	47,1	15,4	22,1
Увијек	f	1	8	1	5	15
	%	6,7	53,3	6,7	33,3	100,0
	%	2,0	13,1	5,9	38,5	10,7
Укупно	f	49	61	17	13	140
	%	35,0	43,6	12,1	9,3	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2	27,346 ^a					
df	12					
C	0,404					
значајност (Sig.)	0,007					

С обзиром да је вриједност хи квадрата од 0,07 значајна нивоу од 0,01, констатује се да постоји статистички значајна повезаност примјене методе студије случаја и старосне доби стручних радника у центрима за социјални рад у раду са малољетним преступницима. Табела 26. показује да методу случаја чешће примјењују радници млађе животне доби и то доби од 25-35 година, док примјена методе студије случаја значајно опада са растом старосних година стручних радника. Ово може указивати на већи ентузијазам за рад или веће знања млађих стручних радника који, за разлику од старијих, још нису „сагорјели“ и примјењују методу студију случаја из разлога што су вољни да се више посвећују кориснику и његовој проблемској ситуацији.

У истраживању је испитиван и однос примјене методе методе студије случаја у раду са малољетним преступницима и дужине радног стажа стручних радника у центрима за социјални рад. Наредна табела показује резултате анализе.

Табела 27. Примјена методе студије случаја у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу студије случаја.		Радни стаж					Укупно
		0-5	6-10	11-15	16-20	<20	
Никада	f	19	10	8	5	2	44
	%	43,2	22,7	18,2	11,4	4,5	100,0
	%	39,6	25,6	36,4	31,3	13,3	31,4
Ријетко	f	5	1	0	0	0	6
	%	83,3	16,7	0,0	0,0	0,0	100,0
	%	10,4	2,6	0,0	0,0	0,0	4,3
Понекад	f	15	19	3	2	5	44
	%	34,1	43,2	6,8	4,5	11,4	100,0
	%	31,3	48,7	13,6	12,5	33,3	31,4
Често	f	7	8	8	5	3	31
	%	22,6	25,8	25,8	16,1	9,7	100,0
	%	14,6	20,5	36,4	31,3	20,0	22,1
Увијек	f	2	1	3	4	5	15
	%	13,3	6,7	20,0	26,7	33,3	100,0
	%	4,2	2,6	13,6	25,0	33,3	10,7
Укупно	f	48	39	22	16	15	140
	%	34,3	27,9	15,7	11,4	10,7	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		36,332 ^a					
df		16					
C		0,445					
значајност (Sig.)		0,003					

Резултати статистичке анализе упућује на констатацију да су анализирани подаци значајни на нивоу од 0,01. То наводи на закључак о постојању везе између примјене методе студије случаја и дужине радног стажа испитаника, а из Табеле 27. се види да је највећа повезаност код радника са мање година радног стажа, односно да примјена методе студије случаја опада са растом година радног стажа. Дакле, испитаници са мање година радног стажа чешће користе методу студије случаја.

Податак о чешћој употреби методе студије случаја код радника са мање година радног стажа додатно потврђује ранији налаз да млађи радници чешће примјењују методу студије случаја од старијих радника. Према томе, испоставља се да је тачно да старији стручни радници са дужим радним стажом имају мање воље, стрпљења и

интересовања да се детаљније баве проблемима корисника, што захтијева примјена методе студије случаја.

У истраживању је испитан однос примјене методе студије случаја у раду са малољетним преступницима и образовања стручних радника у центрима за социјални рад. Наредна табела показује резултате анализе односа примјене методе методе студије случаја у социјалном раду са малољетним преступницима и врсте образовног профила стручних радника.

Табела 28. Примјена методе студије случаја у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања стручних радника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу студије случаја.		Врста образовања							Укупно
		Социјални радник	Психолог	Педагог	Социјални педагог	Дефектолог	Правник	Друга професија	
Никада	f	25	1	2	1	0	14	1	44
	%	56,8	2,3	4,5	2,3	0,0	31,8	2,3	100,0
	%	30,5	5,6	22,2	25,0	0,0	58,3	50,0	31,4
Ријетко	f	3	3	0	0	0	0	0	6
	%	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	%	3,7	16,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,3
Понекад	f	28	6	4	0	1	5	0	44
	%	63,6	13,6	9,1	0,0	2,3	11,4	0,0	100,0
	%	34,1	33,3	44,4	0,0	100,0	20,8	0,0	31,4
Често	f	16	8	2	1	0	4	0	31
	%	51,6	25,8	6,5	3,2	0,0	12,9	0,0	100,0
	%	19,5	44,4	22,2	25,0	0,0	16,7	0,0	22,1
Увијек	f	10	0	1	2	0	1	1	15
	%	66,7	0,0	6,7	13,3	0,0	6,7	6,7	100,0
	%	12,2	0,0	11,1	50,0	0,0	4,2	50,0	10,7
Укупно	f	82	18	9	4	1	24	2	140
	%	58,6	12,9	6,4	2,9	0,7	17,1	1,4	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		40,491 ^a							
df		24							
C		0,474							
значајност (Sig.)		,0019							

Налаз нивоа статистичке значајности од 0,019 води ка закључку да је вриједност статистички значајна, што значи да постоји повезаност између примјене методе студије случаја и професије испитаника. Дакле, врста образовног профила стручних радника утиче на примјену методе студије случаја у социјалном раду са малољетним преступницима. Табела 28. показује да методу студије случаја највише примјењују социјални радници и то њих 58,6% док је најмање примјењују дефектолози, њих 0,7%. Податак да, у односу на друге стручне профиле који раде у центрима за социјални рад са малољетним преступницима, социјални радници најчешће примјењују методу студије случаја, може указивати на то да социјални радници приступају малољетном преступнику директно као водитељи случаја док се други профили укључују у рад дајући своје стручне експертизе и доприносећи дијагностици и/или третману.

Анализа примјене методе студије случаја у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на ниво образовања стручних радника (виша стручна спрема, висока стручна спрема и мр – постдипломско образовање) се налазе у сљедећој табели.

Табела 29. Примјена методе студије случаја у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу студије случаја.		Образовање			Укупно
		ВШС	ВСС	МР	
Никада	f	2	35	7	44
	%	4,5	79,5	15,7	100,00
	%	33,3	28,5	63,6	31,4
Ријетко	f	0	6	0	6
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
	%	0,0	4,9	0,0	4,3
Понекад	f	1	41	2	44
	%	2,3	93,2	4,5	100,0
	%	16,7	33,3	18,2	31,4
Често	f	0	30	1	31
	%	0,0	96,8	3,2	100,0
	%	0,0	24,4	9,1	22,1
Увијек	f	3	11	1	15
	%	20,0	73,3	6,7	100,0
	%	50,0	8,9	9,1	10,7
Укупно	f	6	123	11	140
	%	4,3	87,9	7,9	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		17,471 ^a			
Df		8			
C		0,333			
значајност (Sig.)		0,026			

Приказана статистичка анализа показује да је вриједност, добијена примјеном хи квадрат теста, статистички значајна на нивоу 0,05. Примјењено на провјеру односа између употребе методе студије случаја у стручном раду са малољетним преступницима и нивоа образовања испитаника, закључује се да постоји битна разлика. Табеларно приказани резултати анализе показују да испитаници са високим и вишим образовањем методу студије случаја примјењују више у односу на стручне раднике са постдипломским образовањем. Послиједипломско образовање раднику омогућава посједовање већих стручних и научних знања тако да не ради искључиво директно са корисницима, већ може да има и друга задужења у оквиру различитих теоријско-методских приступа социјалног рада па тако на примјер може да се бави социјалним радом у заједници у виду истраживања и развоја сарадње са установама и организацијама из социјалне заједнице.

У истраживању је испитан и однос социо-демографских карактеристика стручних радника у раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад и примјене методе посматрања. У наредној табели се налази приказ односа примјене методе посматрања и старосне доби стручних радника.

Табела 30. Примјена методе посматрања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб стручних радника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу посматрања.		Доб				Укупно
		25-35	36-45	46-55	56-65	
Никада	f	8	8	2	0	18
	%	44,4	44,4	11,1	0,0	100,0
	%	16,3	13,1	11,8	0,0	12,9
Ријетко	%	3	0	0	1	4
	%	75,0	0,0	0,0	25,0	100,0
	%	6,1	0,0	0,0	7,7	2,9
Понекад	f	9	16	1	4	30
	%	30,0	53,3	3,3	13,3	100,0
	%	18,4	26,2	5,9	30,8	21,4
Често	f	15	16	7	1	39
	%	38,5	41,0	17,9	2,6	100,0
	%	30,6	26,2	41,2	7,7	27,9
Увијек	f	14	21	7	7	49
	%	28,6	42,9	14,3	14,3	100,0
	%	28,6	34,4	41,2	53,8	35,0
Укупно	f	49	61	17	13	140
	%	35,0	43,6	12,1	9,3	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		15,848 ^a				
df		12				
C		0,319				
значајност (Sig.)		0,198				

Ниво хи квадрата од 0,198 указује на чињеницу да резултати анализе нису статистички значајни. На основу добијених резултата се закључује да примјена методе посматрања у раду са малољетним преступницима није у узајамној узрочној вези са старосном доби стручних радника у центрима за социјални рад. Дакле, стручни радници, без обзира на разлике у годинама живота, користе методу посматрања у раду са малољетним преступницима.

У истраживању је испитиван и однос примјене методе посматрања и дужине радног стажа стручних радника у центрима за социјални рад у раду са малољетним преступницима. Наредна табела показује резултате анализе.

Табела 31. Примјена методе посматрања у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу посматрања.		Радни стаж					Укупно
		0-5	6-10	11-15	16-20	<20	
Никада	f	7	5	2	4	0	18
	%	38,9	27,8	11,1	22,2	0,0	100,0
	%	14,6	12,8	9,1	25,0	0,0	12,9
Ријетко	f	2	1	1	0	0	4
	%	50,0	25,0	25,0	0,0	0,0	100,0
	%	4,2	2,6	4,5	0,0	0,0	2,9
Понекад	f	10	12	3	1	4	30
	%	33,3	40,0	10,0	3,3	13,3	100,0
	%	20,8	30,8	13,6	6,3	36,7	21,4
Често	f	20	6	4	6	3	39
	%	51,3	15,4	10,3	15,4	7,7	100,0
	%	41,7	15,4	18,2	37,5	20,0	27,9
Увијек	f	9	15	12	5	8	49
	%	18,4	30,06	24,5	10,2	16,3	100,0
	%	18,8	38,5	54,5	31,3	53,3	35,0
Укупно	f	48	39	22	16	15	140
	%	34,2	27,9	15,7	11,4	10,7	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2	24,385 ^a						
df	16						
C	0,385						
значајност (Sig.)	0,081						

С обзиром да је вриједност хи квадрата већа од прихватљивих 0,05, резултати статистичке анализе указује на чињеницу да добијени подаци нису статистички значајни. На основу добијених статистичких показатеља, закључује се да примјена методе посматрања у раду са малољетним преступницима није повезана са радним стажом стручних радника у центрима за социјални рад. Дакле, стручни радници, независно од дужине радног стажа, подједнако бирају методу посматрања као дијагностичку методу у раду са малољетним преступницима.

У истраживању је испитивана и повезаност примјене методе посматрања у раду са малољетним преступницима и образовања стручних радника у центрима за социјални рад. Табела која слиједи показује резултате анализе односа примјене методе посматрања у стручном раду са малољетним преступницима и врсте професије стручних радника који раде у центрима за социјални рад.

Табела 32. Примјена методе посматрања у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу посматрања.		Врста образовања							Укупно
		Социјални радник	Психолог	Педагог	Социјални педагог	Дефектолог	Правник	Друга професија	
Никада	f	9	0	2	1	0	6	0	18
	%	50,0	0,0	11,1	5,6	0,0	33,3	0,0	100,0
	%	11,0	0,0	22,2	25,0	0,0	25,0	0,0	12,9
Ријетко	f	2	0	0	0	0	1	1	4
	%	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	25,0	25,0	100,0
	%	2,4	0,0	0,0	0,0	0,0	4,2	50,0	2,9
Понекад	f	16	7	0	1	0	6	0	21
	%	53,3	23,3	0,0	3,3	0,0	20,0	0,0	100,0
	%	19,5	38,9	0,0	25,0	0,0	25,0	0,0	21,4
Често	f	24	7	1	0	1	6	0	38
	%	61,5	17,9	2,6	0,0	2,6	15,4	0,0	100,0
	%	29,3	38,9	11,1	0,0	100,0	25,0	0,0	27,9
Увијек	f	31	4	6	2	0	5	1	49
	%	63,3	8,2	12,2	4,1	0,0	10,2	2,0	100,0
	%	37,8	22,2	66,7	50,0	0,0	20,8	50,0	35,0
Укупно	f	82	18	9	4	1	24	2	140
	%	58,6	12,9	6,4	2,9	0,7	17,1	1,4	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2	39,931 ^a								
df	24								
S	0,471								
значајност (Sig.)	0,022								

Резултати статистичких испитивања показују да су анализирани подаци статистички значајни на нивоу 0,05 што води ка закључку да постоји повезаност између употребе методе посматрања и професије испитаника. Према томе, врста образовног профила стручних радника утиче на примјену методе посматрања њиховом раду са малољетним преступницима. Налази показују да социјални радници, у односу на остала стручна занимања присутна у центрима за социјални рад, највише примјењују методу посматрања.

У наставку се налази анализа испитиване повезаности употребе методе посматрања и образовне оспособљености стручних радника.

Табела 33. Примјена методе посматрања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу посматрања.		Образовање			Укупно
		ВШС	ВСС	МР	
Никада	f	0	18	0	18
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
	%	0,0	14,6	0,0	12,9
Ријетко	f	0	4	0	25
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
	%	0,0	3,3	0,0	2,9
Понекад	f	0	25	5	30
	%	0,0	83,3	16,7	100,0
	%	0,0	20,3	45,5	21,4
Често	f	0	38	1	39
	%	0,0	100,0	2,6	100,0
	%	0,0	97,4	9,1	27,9
Увијек	f	6	38	5	49
	%	12,2	77,6	10,2	100,0
	%	100,0	30,9	45,5	35,0
Укупно	f	6	123	11	140
	%	4,3	87,9	7,9	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		19,008 ^a			
df		8			
С		,0346			
значајност (Sig.)		0,140			

Приказани резултати статистичке анализе показују да је вриједност добијена примјеном хи квадрат теста статистички значајна на нивоу 0,05. Примјењујући овај налаз на провјеру односа који је испитиван, закључује се да статистичка анализа упућује на значајну повезаност између употребе методе посматрања у стручним раду са малољетним преступницима и нивоа образовања испитаника. Добијени статистички резултати показују да методу посматрања стручни радници често користе у раду. Подаци показују да је 100% радника са вишим степеном образовања дало одговор „увијек“ те да и радници са другим нивоима образовања користе посматрање у свакодневном раду. То значи да стручни радници сматрају посматрање као неизоставну дијагностичку методу у раду са малољетним преступницима. Одговоре „никада“ (12,9%) и „ријетко“ (2,9%) дали су радници са високом стручном спремом, што се може објаснити тиме да посматрање комплементарно примјењују са другим методама, па тај мањи број радника не издваја посматрање као засебну методу.

У сврху провере 7. посебне хипотезе да је примјена теорија и метода социјалног рада повезана са социо-демографским карактеристикама стручних радника, испитиван је и однос примјене социометријских метода, с обзиром на старосу доб, дужину радног стажа, врсту и степена образовања.

У наредној табели приказан је однос између примјене социометријских метода у социјалном раду са малољетним преступницима и старосне доби стручних радника.

Табела 34. Примјена социометријских метода у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем социометријске методе.		Доб				Укупно
		25-35	36-45	46-55	56-65	
Никада	f	19	32	8	4	63
	%	30,2	50,8	12,7	6,3	100,0
	%	38,8	52,5	47,1	30,8	45,0
Ријетко	f	1	10	2	2	19
	%	5,3	73,7	10,5	10,5	100,0
	%	2,0	23,0	11,8	15,4	13,6
Понекад	f	11	5	5	1	25
	%	50,0	22,7	22,7	4,5	100,0
	%	22,4	8,2	29,4	7,7	15,7
Често	f	13	6	0	0	19
	%	68,4	31,6	0,0	0,0	100,0
	%	26,5	9,8	0,0	0,0	13,6
Увијек	f	5	4	2	6	17
	%	29,4	23,5	11,8	35,3	100,0
	%	10,2	6,6	11,8	46,2	12,1
Укупно	f	49	61	17	13	140
	%	35,0	43,6	12,1	9,3	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		41,641 ^a				
df		12				
C		0,479				
значајност (Sig.)		0,000				

Из статистичких анализа види се да је вриједност хи квадрата од 41,641 на нивоу значајности 0,000 што значи да су резултати анализе статистички значајни на нивоу 0,01. Ово упућује на закључак да је примјена социометријских метода у социјалном раду са малољетним преступницима повезана са старосном доби стручних радника који раде у центрима за социјални рад. Подаци у Табели 34. показују да те разлике постоје у виду бирања одговора о начину примјене социометријских метода. Тако се види да радници млађе животне доби рјеђе користе социометријске методе за разлику од

радника из најстарије животне скупине, од 56-65 година живота. То се може уочити кроз одговор „увијек“ гдје се види да радници у животној доби од 25-35 (10,2%) и 36-45 (6,6%) користе социометријске методе рјеђе од радника старосне доби 56-65 (46,2%). Разлог оваквом стању може бити у томе да млађи радници не познају довољно дјелотворност ове методе. Примјеном ове методе могу се добити драгоцене информације о стању и положају малољетног преступника у његовом животном окружењу.

У наредној табели приказани су резултати који се односе на повезаност примјене социометријских метода и дужине радног стажа стручних радника у центрима за социјални рад.

Табела 35. Примјена социометријских метода у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем социометријске методе.		Радни стаж					Укупно
		0-5	6-10	11-15	16-20	<20	
Никада	f	25	14	12	8	4	632
	%	39,7	22,2	19,0	12,7	6,3	100,0
	%	52,1	35,9	54,5	50,0	26,7	45,0
Ријетко	f	2	7	4	3	3	19
	%	10,5	36,8	21,1	15,8	15,8	100,0
	%	4,2	17,9	18,2	18,8	20,0	13,6
Понекад	f	7	12	1	1	1	22
	%	31,8	54,5	4,5	4,5	4,5	100,0
	%	14,6	30,8	4,5	6,3	6,7	15,7
Често	f	10	6	1	2	0	19
	%	52,6	31,6	5,3	10,5	0,0	100,0
	%	20,8	15,4	4,5	12,5	0,0	13,6
Увијек	f	4	0	4	2	7	17
	%	23,5	0,0	23,5	11,8	41,2	100,0
	%	8,3	0,0	18,2	12,5	46,7	12,1
Укупно	f	48	39	22	16	15	140
	%	34,3	27,9	15,7	11,4	10,7%	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0%	100,0
χ^2	41,833 ^a						
Df	16						
C	0,484						
значајност (Sig.)	0,000						

Примијењени статистички тестови показују да је хи квадрат вриједности на нивоу 0,000 што значи да су резултати анализе статистички значајни на нивоу 0,01. С обзиром да се проведена статистичка анализа односи на испитивање примјене социометријских

метода у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж стручних радника, закључује се да дужина радног стажа стручних радника утиче на избор и примјену социометријских метода. Добијени подаци показују да су стручни радници са радним искуством од 36-40 година рада, у односу на раднике са краћим радним искуством, у најмањем проценту бирали одговор „никада“ (26,7%), а да су највише бирали одговор „увијек“ (46,7%).

Резултати испитивања примјене социометријских метода с обзиром на образовање стручних радника у центрима за социјални рад се налази у наредним табелама.

Табела 36. Примјена социометријских метода у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем социометријске методе.		Врста образовања							Укупно
		Социјални радник	Психолог	Педагог	Социјални педагог	Дефектолог	Правник	Друга професија	
Никада	f	35	9	2	0	1	15	1	63
	%	55,6	14,3	3,2	0,0	1,6	23,8	1,6	100,0
	%	42,7	50,0	22,2	0,0	100,0	62,5	50,0	45,0
Ријетко	f	8	5	3	0	0	2	1	19
	%	42,1	26,3	15,8	0,0	0,0	10,5	5,3	100,0
	%	9,80	27,8	33,3	0,0	0,0	8,3	50,0	13,6
Понекад	f	18	1	0	0	0	3	0	22
	%	81,8	4,5	0,0	0,0	0,0	13,6	0,0	100,0
	%	22,0	5,6	0,0	0,0	0,0	12,5	0,0	15,7
Често	f	11	3	3	0	0	2	0	19
	%	57,9	15,8	15,8	0,0	0,0	10,5	0,0	100,0
	%	13,4	16,7	33,3	0,0	0,0	8,3	0,0	13,6
Увијек	f	10	0	1	4	0	2	0	17
	%	58,8	0,0	5,9	23,5	0,0	11,8	0,0	100,0
	%	12,2	0,0	11,1	100,0	0,0	8,3	0,0	12,1
Укупно	f	82	18	9	4	1	24	2	140
	%	58,6	12,9	6,4	2,9	0,7	17,1	1,4	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		52,927 ^a							
df		24							
C		0,524							
значајност (Sig.)		0,001							

Пирсонов (Pearson) хи квадрат тест је на нивоу статистичке значајности од 0,001 што води ка закључку да је вриједност хи квадрата статистички значајна на нивоу 0,01.

С обзиром на то, закључује се да врста образовног профила стручних радника утиче на примјену социометријских метода у њиховом раду са малољетним преступницима. Из Табеле 36. се види да социометријске методе у раду са малољетним преступницима највише примјењују социјални радници, а слиједе их психолози и педагози, док их најмање примјењују дефектолози и социјални педагози.

С обзиром да су у центрима за социјални рад запослени радници различитих нивоа образовања, испитано је и на који начин радници припадајућих нивоа образовања примјењују социометријске методе у раду са малољетним преступницима. Резултати ове анализе се налазе у наредној табели.

Табела 37. Примјена социометријских метода у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања стручних радника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем социометријске методе.		Степен образовања			Укупно
		ВСП	ВСС	МР	
Никада	f	3	56	4	63
	%	4,8	88,9	6,3	100,0
	%	50,0	45,5	36,4	45,0
Ријетко	f	0	13	6	19
	%	0,0	68,4	31,6	100,0
	%	0,0	10,6	54,5	13,6
Понекад	f	0	22	0	22
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
	%	0,0	17,9	0,0	15,7
Често	f	0	19	0	19
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
	%	0,0	15,4	0,0	13,6
Увијек	f	3	13	1	17
	%	17,6	76,5	5,9	100,0
	%	50,0	10,6	9,1	12,1
Укупно	f	6	123	11	140
	%	4,3	87,9	7,9	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2	28,546 ^a				
Df	8				
C	0,412				
значајност (Sig.)	0,000				

Примијењени статистички тестови показују да је вриједност хи-квадрат теста значајна на 0,000 што значи да се може рећи да је вриједност хи квадрата статистички значајна на нивоу 0,01. Овакав налаз указује на чињеницу да постоји значајна повезаност између примјене социометријских метода у стручном раду са малољетним преступницима и нивоа образовања стручних радника у центрима за социјални рад.

Резултати анализе показују да радници са вишом школском спремом бирају дихотомно одговоре „никада“ 50% и „увијек“ 50% што може указивати на њихово недовољно познавање ових метода. Само 9,1% испитаника са нивоом образовања „мр“ је одговорило да социометријске методе користе на начин „увијек“, а одричне одговоре „ријетко“ (54,5%) и „никада“ (36,4%) су чешће бирали што указује да социометријске методе не користе у раду са малољетним преступницима.

Примјена теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима истраживана је и кроз испитивање примјене креативних метода и техника, с обзиром на варијабле: старост, радни стаж, врста и степен образовања стручних радника.

У наредној табели се налази анализа података о употреби креативних метода и техника с обзиром на старосну доб стручних радника.

Табела 38. Примјена креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб стручних радника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем креативне методе и технике.		Доб				Укупно
		25-35	36-45	46-55	56-65	
Никада	f	5	9	2	4	20
	%	25,0	45,0	10,0	20,0	100,0
	%	10,2	14,8	11,8	30,8	14,3
Ријетко	f	7	12	1	0	20
	%	35,0	60,0	1	0,0	100,0
	%	14,3	19,7	5,0	0,0	14,3
Понекад	f	16	19	7	2	44
	%	36,4	43,2	15,9	4,5	100,0
	%	32,7	31,1	41,2	15,4	31,4
Често	f	15	8	5	0	28
	%	53,6	28,6	17,9	0,0	100,0
	%	30,6	13,1	29,4	0,0	20,0
Увијек	f	6	13	2	7	28
	%	21,4	46,4	7,1	25,0	100,0
	%	12,2	21,3	11,8	53,8	20,0
Укупно	f	49	61	17	13	140
	%	35,0	43,6	12,1	9,3	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		25,776 ^a				
df		12				
C		0,394				
значајност (Sig.)		0,012				

Примијењена дискриминацијска статистичка анализа показује да је вриједност хи квадрата статистички значајна на нивоу 0,05. Ови налази упућују на закључак да је примјена креативних метода и техника у раду са малољетним преступницима повезана

са старосном доби стручних радника који раде у центрима за социјални рад. Из табеле 43. се види, гледајући одговоре „понекад“, „често“ и „увијек“, да радници животне доби 46-55 година највише примјењују креативне методе и технике (82,4%), а да их најмање примјењују радници у највишој старосној доби 56-65 година (69,2%). Ово се може објаснити професионалном зрелошћу, сазнањима и способностима стеченим радним искуством радника из групе 46-55, док воља или спремност за креативност и иновативност у раду значајно опада код старијих стручних радника, што се може повезати са појавом професионалног сагоријевања.

Резултати анализе односа примјене креативних метода и техника у раду са малољетним преступницима и дужине радног стажа стручних радника у центрима за социјални рад приказани су у наредној табели.

Табела 39. Примјена креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж стручних радника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем креативне методе и технике.		Радни стаж					Укупно
		0-5	6-10	11-15	16-20	<20	
Никада	f	9	4	2	1	2	20
	%	45,0	20,0	10,0	5,0	20,0	100,0
	%	18,8	10,3	9,1	6,3	26,7	14,3
Ријетко	f	7	6	3	4	0	20
	%	35,0	30,0	15,0	20,0	0,0	100,0
	%	14,6	15,4	13,6	25,0	0,0	14,3
Понекад	f	14	16	4	6	4	44
	%	31,8	36,4	9,1	13,6	9,1	100,0
	%	29,2	41,0	18,2	37,5	26,7	31,4
Често	f	13	9	3	3	0	28
	%	46,4	32,1	10,7	10,7	0,0	100,0
	%	27,1	23,1	13,6	18,8	0,0	20,0
Увијек	f	5	4	10	2	7	28
	%	17,9	14,3	35,7	7,1	25,0	100,0
	%	10,4	1,3	45,5	12,5	46,7	20,0
Укупно	f	48	39	22	16	15	140
	%	34,3	27,9	15,7	11,4	10,7	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		31,890 ^a					
Df		16					
C		0,431					
значајност (Sig.)		0,010					

Из статистичких анализа види се да је статистичка значајност резултата на нивоу 0,05. Према томе, примјена креативних метода и техника у стручном раду са

малољетним преступницима је повезана са дужином радног стажа стручних радника у центрима за социјални рад. Из табеларног приказа података се види да, гледајући одговоре „понекад“, „често“ и „увијек“, креативне методе и техника најмање примјењују млађи радници са најмање година радног стажа (0-5), што се може објаснити њиховом несигурношћу у погледу кориштења ових метода социјалног рада. Подаци показују да креативне методе и технике највише примјењују радници са 16-20 година радног стажа. Ови налази потврђују претходно утврђену повезаност примјене креативних метода и техника и година старости стручних радника. Наиме, утврђено је да креативне методе и технике највише користе стручни радници старосне доби од 46 до 55 година, а то су управо радници који су у скупини радника са 16-20 година радног стажа,

Наредна табела показује резултате анализе односа примјене креативних метода и техника у стручном раду са малољетним преступницима и врсте професије стручних радника који раде у центрима за социјални рад.

Табела 40. Примјена креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем креативне методе и технике.		Врста образовања							Укупно
		Социјални радник	Психолог	Педатог	Социјални педатог	Дефектолог	Правник	Друга професија	
Никада	f	7	1	1	1	0	9	1	20
	%	35,0	5,0	5,0	5,0	0,0	45,0	5,0	100,0
	%	8,5	5,6	11,1	25,0	0,0	37,5	50,0	14,3
Ријетко	f	9	5	2	1	0	3	0	20
	%	45,0	25,0	10,0	5,0	0,0	15,0	0,0	100,0
	%	11,0	27,8	22,2	25,0	0,0	12,5	0,0	14,0
Понекад	f	29	7	1	0	1	6	0	44
	%	65,9	15,9	2,3	0,0	2,3	13,6	0,0	100,0
	%	35,4	38,9	11,1	0,0	100,0	25,0	0,0	31,4
Често	f	19	4	1	0	0	4	0	28
	%	67,9	14,3	3,6	0,0	0,0	14,3	0,0	100,0
	%	23,2	22,2	11,1	0,0	0,0	16,7	0,0	20,0
Увијек	f	18	1	4	2	0	2	1	28
	%	64,3	3,6	14,3	7,1	0,0	7,1	3,6	100,0
	%	22,0	5,6	44,4	50,0	0,0	8,3	50,0	20,0
Укупно	f	82	18	9	4	1	24	2	140
	%	58,6	12,9	6,4	2,9	0,7	17,1	1,4	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		35,552 ^a							
df		24							
C		0,450							
значајност (Sig.)		0,061							

С обзиром да ниво статистичке значајности од 0,061 није статистички значајна, закључује се да не постоји повезаност између примјене креативних метода и техника и професије испитаника. Дакле, врста образовног профила стручних радника не утиче на њихову примјену креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад. Одговори испитаника о примјени креативних метода и техника, који су приказани и објашњени приликом провјере постављене пете претпоставке указали су на недовољну примјену креативних метода и техника у стручном раду са малољетним преступницима, а налази добијени анализом седме претпоставке показују да су креативне методе и технике подједнако „стране“ стручним радницима свих образовних профила. Будући да образовни профил није

пресудан, разлоге треба тражити у објективним околностима, као што су услови рада, али и индивидуалним карактеристикама стручних радника, као што су оспособљеност, инвентивност и сл.

У наставку су приказани резултати анализе односа примјене креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима и образовања стручних радника.

Табела 41. Примјена креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем креативне методе и технике.		Степен образовања			Укупно
		ВШС	ВСС	МР	
Никада	f	0	19	1	20
	%	0,0	95,0	5,0	100,0
	%	0,0	15,4	9,1	14,3
Ријетко	f	0	20	0	20
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
	%	0,0	16,3	0,0	14,3
Понекад	f	3	35	6	44
	%	6,8	79,5	13,6	100,0
	%	50,0	28,5	54,5	31,4
Често	f	0	27	1	28
	%	0,0	96,4	3,6	100,0
	%	0,0	22,0	9,1	20,0
Увијек	f	3	22	3	28
	%	10,7	78,6	10,7	100,0
	%	50,0	17,9	27,3	20,0
Укупно	f	6	123	11	140
	%	4,3	87,9	7,9	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		12,174 ^a			
df		8			
С		0,283			
значајност (Sig.)		0,144			

Статистичка анализа показује да је вриједност хи-квадрат теста на нивоу 0,144 што је значајно веће од 0,05 што значи да утврђена вриједност није статистички значајна. То упућује на закључак да не постоји значајна повезаност између употребе креативних метода и техника у стручним раду са малољетним преступницима и нивоа образовања испитаника. Разлози примјене креативних метода, односно непримјене, дакле, нису повезани са нивоом образовања стручних радника већ разлоге треба тражити у другим околностима које утичу на начин креативног изражавања и примјене креативних

метода у социјалном раду са малољетним преступницима. Налази који су претходно приказани показали су да је примјена креативних метода повезана са растом година старости и година радног стажа тако што их највише примјењују радници старосне доби 46-50, односно са 16-20 година радног стажа. Разлози непримјењивања креативних метода код радника из других скупина, налазе се вјероватно у чињеници професионалног сагоријевања, недовољној оспособљености младих радника или у неадекватним условима рада у центрима за социјални рад.

У оквиру провјере 7. посебне хипотезе извршена је и анализа односа примјене методе акционог истраживања и социо-демографских карактеристика стручних радника.

У наредној табели се налази приказ односа примјене методе акционог истраживања и старосне доби стручних радника.

Табела 42. Примјена методе акционог истраживања у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на године старости испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методе акционог истраживања.		Доб				Укупно
		25-35	36-45	46-55	56-65	
Никада	f	21	32	8	6	67
	%	31,3	47,8	11,9	9,0	100,0
	%	42,9	52,5	47,1	46,2	47,9
Ријетко	f	14	10	3	1	28
	%	50,0	35,7	10,7	3,6	100,0
	%	28,6	16,4	17,6	7,7	20,0
Понекад	f	4	15	6	1	26
	%	15,4	57,7	23,1	3,8	100,0
	%	8,2	24,6	35,3	7,7	18,6
Често	f	9	3	0	2	14
	%	64,3	21,4	0,0	14,3	100,0
	%	18,4	4,9	0,0	15,4	10,0
Увијек	f	1	1	0	3	5
	%	20,0	20,0	0,0	56,0	100,0
	%	2,0	1,6	0,0	23,1	3,6
Укупно	f	49	61	17	13	140
	%	35,0	43,6	12,1	9,3	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		33,699 ^a				
df		12				
C		0,440				
значајност (Sig.)		0,001				

Из статистичких анализа види се да је хи квадрат вриједности 33,699 од 33,699 статистички значајна на нивоу од 0,01 што указује да су анализирани подаци статистички значајни. Према томе, примјена методе акционог истраживања је повезана са старосном доби стручних радника и то на начин да расте са годинама старости стручних радника. На основу овога се може претпоставити да животно и радно искуство доприносе професионалној и стручној оспособљености а тиме и спознаји о предностима методе акционог истраживања.

Примјена методе акционог истраживања у раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад испитивана је и с обзиром на дужину радног стажа стручних радника. Наредна табела показује резултате анализе.

Табела 43. Примјена методе акционог истраживања у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж стручних радника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методе акционог истраживања.		Радни стаж					Укупно
		0-5	6-10	11-15	16-20	<20	
Никада	f	25	20	8	9	5	67
	%	37,3	29,9	11,9	13,4	7,5	100,0
	%	52,1	51,3	36,4	56,3	33,3	47,9
Ријетко	f	11	9	3	2	3	28
	%	39,3	32,1	10,7	7,1	10,7	100,0
	%	22,9	23,1	13,6	12,5	20,0	20,0
Понекад	f	6	5	10	3	2	26
	%	23,1	19,2	38,5	11,5	7,7	100,0
	%	12,5	12,8	45,5	18,8	13,3	18,6
Често	f	5	5	0	2	2	14
	%	35,7	35,7	0,0	14,3	14,3	100,0
	%	10,4	12,8	0,0	12,5	13,3	10,0
Увијек	f	1	0	1	0	3	5
	%	20,0	0,0	20,0	0,0	60,0	100,0
	%	2,1	0,0	4,5	0,0	20,0	3,6
Укупно	f	48	39	22	16	15	140
	%	34,3	27,9	15,7	11,4	10,7	100,0
	%	100,	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2	29,,935 ^a						
df	16						
C	0,420						
значајност (Sig.)	0,018						

Вриједност хи квадрата на нивоу 0,018 упућује на закључак о статистичкој значајности резултата на нивоу 0,05. Овакви резултати анализе података о примјени методе акционог истраживања с обзиром на дужину радног стажа показују да ову

методу, гледајући одговоре „понекад“, „често“ и „увијек“, у најмањој мјери примјењују стручни радници са 0-5 година радног стажа (25%). Према добијеним налазима, акциона истраживања највише врше радници који имају више од 20 година радног стажа. Такође, налази показују да методу акционог истраживања најмање користе радници са најмање радног стажа, што се може објаснити стручном несигурношћу.

Наредна табела садржи резултате анализе примјене методе акционог истраживања у раду са малољетним преступницима с обзиром на образовање стручних радника.

Табела 44. Примјена методе акционог истраживања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методе акционог истраживања.		Врста образовања							Укупно
		Социјални радник	Психолог	Педагог	Социјални педагог	Дефектолог	Правник	Друга професија	
Никада	f	39	11	2	0	1	12	2	67
	%	58,2	16,4	3,0	0,0	1,5	17,9	3,0	100,0
	%	47,6	61,1	22,2	0,0	100,0	50,0	100,0	47,9
Ријетко	f	13	6	5	0	0	4	0	28
	%	46,4	21,4	17,9	0,0	0,0	14,3	0,0	100,0
	%	15,9	33,3	55,6	0,0	0,0	16,7	0,0	20,0
Понекад	f	17	0	0	4	0	5	0	26
	%	65,4	0,0	0,0	15,4	0,0	19,2	0,0	100,0
	%	20,7	0,0	0,0	100,0	0,0	20,8	0,0	18,6
Често	f	9	1	1	0	0	3	0	14
	%	64,3	7,1	7,1	0,0	0,0	21,4	0,0	100,0
	%	11,0	5,6	11,1	0,0	0,0	12,5	0,0	10,0
Увијек	f	4	0	1	0	0	0	0	5
	%	80,0	0,0	20,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	%	4,9	0,0	20,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Укупно	f	82	18	9	4	1	24	2	140
	%	58,6	12,9	6,4	2,9	0,7	17,1	1,4	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		40,061 ^a							
df		24							
C		0,472							
значајност (Sig.)		0,021							

Пирсонов (Pearson) тест од 40,061 је на нивоу 0,021 што води ка констатацији да је вриједност статистички значајна на нивоу 0,05, односно да постоји повезаност између примјене методе акционог истраживања и професије испитаника. Добијени налаз

упућује на закључак да врста образовног профила стручних радника утиче на примјену методе акционог истраживања у социјалном раду са малољетним преступницима. Анализирани подаци показују да акциона истраживања највише примјењују социјални радници. То се може објаснити чињеницом да су социјални радници школовањем стекли стручна знања о сва три теоријско-методска приступа социјалног рада (социјални рад са појединцем, социјални рад са групом и социјални рад у заједници), а затим су та знања унаприједили примјеном у пракси. Управо то им је дало и могућности да често бирају и користе методу акционог истраживања у сврху процјењивања потреба, стања, као и могућности дјеловања у раду на малољетничком преступништву.

Резултати анализе односа примјене акционих истраживања и степена образовања стручних радника приказани су у наредној табели.

Табела 45. Примјена методе акционог истраживања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методе акционог истраживања.		Степен образовања			Укупно
		ВШС	ВСС	МР	
Никада	f	3	56	8	67
	%	4,5	83,6	11,9	100,0
	%	50,0	45,5	72,7	47,9
Ријетко	f	0	26	2	28
	%	0,0	92,9	7,1	100,0
	%	0,0	21,1	18,2	20,0
Понекад	f	0	25	1	26
	%	0,0	96,2	3,8	100,0
	%	0,0	20,3	9,1	18,6
Често	f	0	14	0	14
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
	%	0,0	11,4	0,0	10,0
Увијек	f	3	2	0	5
	%	60,0	40,0	0,0	100,0
	%	50,0	1,6	0,0	140,0
Укупно	f	6	123	11	140
	%	4,3	87,9	7,9	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2	44,561 ^a				
df	8				
C	0,491				
значајност (Sig.)	0,000				

Приказана статистичка анализа показује вриједност хи-квадрат теста уз 8 степени слободе, при чему је коефицијент контингенције на нивоу од 0,491, а с обзиром да је

вриједност хи квадрат теста на нивоу 0,000 може се рећи да је ово статистички значајно на нивоу 0,01. Ови резултати показују значајну повезаност употребе методе акционог истраживања у стручном раду са малољетним преступницима и нивоа образовања стручних радника. С обзиром да су испитаници са вишом школском спремом дали подједнак број одговора „увијек“ и „никада“ у вези са тврдњом о кориштењу методу акционог истраживања у стручном раду са малољетним преступницима, може се говорити о потенцијалној несигурности ових испитаника приликом одговарања на ово питање у истраживачком Упитнику. Наиме, они можда недовољно познају ову методу те су давали такве одговоре. Значајно су разнолики одговори испитаника са високом стручном спремом који више од радника са другим нивоима образовања примјењују ову методу у раду са малољетним преступницима.

Метода, чија је примјена у раду са малољетним преступницима такође испитивана с обзиром на социо-демографске карактеристике стручних радника, јесте метода интервјуа. Ова метода је испитивана с обзиром на примјену у различитим фазама рада. Тако је испитивана примјена методе интервјуа у почетној фази идентификовања и утврђивања проблема малољетних преступника и у фази рехабилитације и праћења малољетних преступника. Интервјуисањем стручни радник прикупља информација о проблему, стању, потребама и ресурсима корисника те на тај начин добија сазнања на основу којих утврђује стање, могућности и планира интервенције. С друге стране, метода интервјуа се употребљава у сврху мотивацијског интервјуисања те има савјетодавни и терапијски карактер. Из тих разлога је у овом истраживању испитиван начин на који стручни радници у центрима за социјални рад у Републици Српској примјењују интервјуисање у раду са малољетним преступницима у обје наведене фазе рада.

У наредној табели се налазе резултати анализе односа примјене методе интервјуа у почетној фази рада са малољетним преступником и старосне доби стручних радника.

Табела 46. Примјена методе интервјуа у идентификовању и утврђивању проблема малолетних преступника с обзиром на старосну доб стручних радника

У идентификовању и утврђивању проблема малолетних преступника примјењујем искључиво методу интервјуа.		Доб				Укупно
		25-35	36-45	46-55	56-65	
Никада	f	1	3	0	0	4
	%	25,0	75,0	0,0	0,0	100,0
	%	2,0	4,9	0,0	0,0	2,9
Ријетко	f	9	6	3	3	21
	%	42,9	28,6	14,3	14,3	100,0
	%	18,4	9,8	17,6	23,1	15,0
Понекад	f	10	8	3	0	21
	%	47,6	38,1	14,3	0,0	100,0
	%	20,4	13,1	17,6	0,0	15,0
Често	f	13	18	7	0	38
	%	34,2	47,42	18,4	0,0	100,0
	%	26,5	29,5	41,2	0,0	27,1
Увијек	f	16	26	4	10	56
	%	28,6	46,4	7,1	17,9	100,0
	%	32,7	42,6	23,5	76,9	40,0
Укупно	f	49	61	17	13	140
	%	35,0	43,6	12,1	13	140
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		18,352 ^a				
df		12				
C		0,340				
значајност (Sig.)		0,105				

Приказана статистичка анализа показује да је вриједност хи-квадрат теста уз 12 степени слободе и коефицијент контингенције 0,340 на нивоу од 0,023 што указује да вриједност није статистички значајна. Дакле, приказана статистичка анализа упућује на закључак да не постоји значајна повезаност између употребе методе интервјуа у фази идентификовања и утврђивања проблема малолетних преступника и старосне доби стручних радника у центрима за социјални рад.

Наредна табела даје податке о повезаности методе интервјуа у идентификовању и утврђивању проблема малолетних преступника и радног стажа испитаника.

Табела 47. Примјена методе интервјуа у идентификовању и утврђивању проблема малолетних преступника с обзиром на радни стаж испитаника

У идентификовању и утврђивању проблема малолетних преступника примјењујем искључиво методу интервјуа.		Радни стаж					Укупно
		0-5	6-10	11-15	16-20	<20	
Никада	f	2	0	2	0	0	4
	%	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0	100,0
	%	4,2	0,0	9,1	0,0	0,0	2,9
Ријетко	f	4	8	3	2	4	21
	%	19,0	38,1	14,3	9,5	19,0	100,0
	%	8,3	20,5	13,6	12,5	26,7	15,0
Понекад	f	6	5	2	8	0	21
	%	28,6	23,8	9,5	38,1	0,0	100,0
	%	12,5	12,8	9,1	50,0	0,0	15,0
Често	f	16	18	1	2	1	38
	%	42,1	47,4	2,6	5,3	2,6	100,0
	%	33,3	46,2	4,5	12,5	6,7	27,1
Увијек	f	20	8	14	4	10	56
	%	35,7	14,3	25,0	7,1	17,9	100,0
	%	41,7	20,5	63,6	25,0	66,7	40,0
Укупно	f	48	39	22	16	15	140
	%	34,3	27,9	15,7	11,4	10,7	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		49,066 ^a					
df		16					
C		0,509					
значајност (Sig.)		0,000					

Израчунати хи-квадрат тест показује да је вриједност хи квадрат теста на нивоу значајности од 0,0 што показује статистички битан ниво значајности налаза. С обзиром на ове статистичке резултате, закључује се да је примјена методе интервјуа у фази идентификовања и утврђивања проблема малолетног преступника у значајној вези са радним стажом испитаника. Табеларни прикази показују да су радници са краћим радним стажом досљеднији у примјени методе интервјуа у почетној фази рада у односу на раднике са краћим радним стажом. То указује на њихов ентузијазам и потребу детаљног упознавања са малолетним преступником, личношћу, породицом и самом појавом. За разлику од млађих, старији радници, због дужине радног искуства, боље познају феноменологију појаве те мање употребљавају интервју у сврху идентификацијске проблема.

У наредном табеларном приказу налазе се резултати анализе односа употребе интервјуа у почетној фази рада са малолетним преступницима и врсте професије испитаника.

Табела 48. Примјена методе интервјуа у фази идентификовања и утврђивања проблема малолетних преступника с обзиром на врсту образовања испитаника

У идентификовању и утврђивању проблема малолетних преступника примјеном исцључиво методу интервјуа.		Врста образовања							Укупно
		Социјални радник	Психолог	Педагог	Социјални педагог	Дефектолог	Правник	Друга професија	
Никада	f	1	0	0	2	0	1	0	4
	%	25,0	0,0	0,0	50,0	0,0	25,0	0,0	100,0
	%	1,2	0,0	0,0	50,0	0,0	4,2	0,0	2,9
Ријетко	f	9	1	4	2	0	5	0	21
	%	42,9	4,8	19,0	9,5	0,0	23,8	0,0	100,0
	%	11,0	5,6	44,4	50,0	0,0	20,8	0,0	15,0
Понекад	f	10	4	2	0	1	4	0	21
	%	47,6	19,0	9,5	0,0	4,8	19,0	0,0	100,0
	%	12,2	22,2	22,2	0,0	100,0	16,7	0,0	15,0
Често	f	25	5	0	0	0	7	0	38
	%	68,4	13,2	0,0	0,0	0,0	18,4	0,0	100,0
	%	31,7	27,8	0,0	0,0	0,0	29,2	0,0	27,1
Увијек	f	36	8	3	0	0	7	2	56
	%	64,3	14,3	5,4	0,0	0,0	12,5	3,6	100,0
	%	43,9	44,4	33,3	0,0	0,0	29,2	100,0	100,0
Укупно	f	82	18	9	4	1	24	2	140
	%	58,6	12,9	6,4	2,9	0,7	17,1	1,4	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		40,753 ^a							
df		24							
С		0,552							
значајност (Sig.)		0,000							

Из добијених мјерења се види да вриједност хи-квадрат тест износи 61,450 на нивоу значајности од 0,01 а то упућује на закључак о статистичкој значајности података. С обзиром на ове резултате, закључује се да врста професије испитаника утиче на избор методе интервјуа у стручном раду са малолетним преступницима. Наиме, резултати показују да социјални радници, у односу на друге професионалце који раде у центру за

социјални рад, више примјењују методу интервјуа у свом стручном раду са малољетним преступницима у почетној фази рада. Ово може бити повезано са чињеницом да је социјални радник често референт на предмету, вршећи послове водитеља случаја, па због тога настоји прикупити све информације које могу помоћи и њему а и другим стручњацима који се укључују у рад како би се што боље дијагностификовало стање, потребе и могућности рада.

Затим је извршено испитивање примјене методе интервјуа у почетној фази рада са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања стручних радника.

Табела 49. Примјена методе интервјуа у фази идентификовања и утврђивања проблема малољетних преступника с обзиром на степена образовања испитаника

У идентификовању и утврђивању проблема малољетних преступника примјењујем искључиво методу интервјуа.		Степен образовања			Укупно
		ВСП	ВСС	МР	
Никада	f	0	4	0	4
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
	%	0,0	3,3	0,0	2,9
Ријетко	f	0	18	3	29
	%	0,0	85,7	14,3	100,0
	%	0,0	14,6	27,3	15,0
Понекад	f	0	20	1	21
	%	0,0	95,2	4,8	100,0
	%	0,0	16,3	9,1	15,0
Често	f	2	34	2	38
	%	5,3	89,5	5,3	100,0
	%	33,3	27,6	18,2	27,1
Увијек	f	4	47	5	56
	%	7,1	83,9	8,9	100,0
	%	66,7	38,2	45,5	40,0
Укупно	f	6	123	11	140
	%	4,3	87,9	7,9	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		5,523 ^a			
df		8			
С		0,195			
значајност (Sig.)		0,700			

С обзиром да је хи-квадрат тест вриједности 5,523, уз 8 степени слободe на нивоу 0,700 што није статистички значајно, закључује се да не постоји значајна повезаност између употребе методе интервјуа у почетној фази рада и нивоа стручне спреме стручних радника. Слиједи закључак да стручни радници, без обзира на ниво

образовања, дијеле исто мишљење о значају и начину кориштења интервјуа у овој фази рада те га тако и употребљавају.

Даље се приказују резултати испитивања повезаности између социо-демографских карактеристика стручних радника (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања) и примјене методе интервју у фази рехабилитације и праћења малолетних преступника.

У наредној табели приказани су резултати односа примјене методе интервјуа у фази третмана с обзиром на старосну доб испитаника.

Табела 50. Примјена методе интервјуа у фази рехабилитације и праћења малолетних преступника с обзиром на старосну доб испитаника

У фази рехабилитације и праћења малолетних преступника примјењујем искључиво методу интервјуа.		Доб				Укупно
		25-35	36-45	46-55	56-65	
Никада	f	3	4	2	1	10
	%	30,0	40,0	20,0	10,0	100,0
	%	6,1	6,6	11,8	7,7	7,1
Ријетко	f	15	8	3	3	29
	%	51,7	27,6	10,3	10,3	100,0
	%	30,6	13,1	17,6	23,1	20,7
Понекад	f	9	13	5	0	27
	%	33,3	48,1	18,5	0,0	100,0
	%	18,4	21,3	29,4	0,0	19,3
Често	f	8	17	6	2	33
	%	24,2	51,5	18,2	6,1	100,0
	%	16,3	27,9	35,3	15,4	23,6
Увијек	f	14	19	1	7	41
	%	34,1	46,3	2,4	17,1	100,0
	%	28,6	31,1	5,9	53,8	29,35
Укупно	f	49	61	17	13	140
	%	35	43,6	12,1	9,3	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2	17,175 ^a					
df	12					
C	0,331					
значајност (Sig.)	0,143					

Мјерења и анализе показују да је вриједност хи квадрат теста, уз остале приказане мјере, на нивоу значајности 0,143. Ово показује да је ниво статистичке значајности добијених резултата већи од 0,01, односно да не постоји веза између варијабле старосна доб испитаника и употребе методе интервјуа у фази третмана малолетних преступника.

У наредној табели приказани су резултати испитивања односа између кориштења методе интервјуа у фази рехабилитације и праћења малољетних преступника с обзиром на радни стаж стручних радника.

Табела 51. Примјена методе интервјуа фази рехабилитације и праћења малољетних преступника с обзиром на радни стаж испитаника

У идентификовању и утврђивању проблема малољетних преступника примјењујем искључиво методу интервјуа.		Радни стаж					Укупно
		0-5	6-10	11-15	16-20	<20	
Никада	f	7	0	3	0	0	10
	%	70,0	0,0	30,0	0,0	0,0	100,0
	%	14,6	0,0	13,6	0,0	0,0	7,1
Ријетко	f	5	14	3	3	4	29
	%	17,2	48,3	10,3	10,3	13,8	100,0
	%	10,4	35,9	13,6	18,8	26,7	20,7
Понекад	f	9	8	2	8	0	27
	%	33,3	29,6	7,4	29,6	0,0	100,0
	%	18,8	20,5	9,1	50,0	0,0	19,3
Често	f	12	13	2	2	4	33
	%	36,4	39,4	6,1	6,1	12,1	100,0
	%	25,0	33,3	9,1	12,5	26,7	23,6
Увијек	f	15	4	12	3	7	41
	%	36,6	9,8	29,3	7,3	17,1	100,0
	%	31,3	10,3	54,5	18,8	46,7	29,3
Укупно	f	48	39	22	16	15	140
	%	34,3	27,9	15,7	11,4	10,7	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2	45,878 ^a						
df	16						
C	0,497						
значајност (Sig.)	0,000						

Мјерења и анализа показују да је вриједност хи квадрата, уз 16 степени слободе и коефицијент контингенције, на нивоу 0,000, што је на нивоу статистичке значајности од 0.01. То значи да постоји повезаност између варијабле радни стаж испитаника и примјене методе интервјуа у фази третмана малољетних преступника. У фази третмана интервју чешће бирају радници са мање радног стажа који можда нису сигурни у своје почетничке радне способности те бирају методу која им је најпознатија.

Слиједи приказ резултат односа врсте образовања стручних радника и употребе методе интервјуа у фази третмана малољетника са преступничким понашањем.

Табела 52. Примјена методе интервјуа у фази рехабилитације и праћења малолетних преступника с обзиром на врсту образовања испитаника

У фази рехабилитације и праћења малолетних преступника примјењујем искључиво методу интервјуа.		Врста образовања							Укупно
		Социјални радник	Психолог	Педагог	Социјални педагог	Дефектолог	Правник	Друга професиј	
Никада	f	3	3	0	0	0	2	2	10
	%	30,0	30,0	0,0	0,0	0,0	20,0	20,0	100,0
	%	3,7	16,7	0,0	0,0	0,0	8,3	100,0	7,1
Ријетко	f	17	1	4	2	0	5	0	29
	%	58,6	3,4	13,8	6,9	0,0	17,2	0,0	100,0
	%	20,7	5,6	44,4	50,0	0,0	20,8	0,0	20,7
Понекад	f	13	3	3	0	1	7	0	27
	%	48,1	11,1	11,1	0,0	3,7	25,9	0,0	100,0
	%	15,9	16,7	33,3	0,0	100,0	29,2	0,0	19,3
Често	f	19	7	1	2	0	4	0	33
	%	57,6	21,2	3,0	6,1	0,0	12,1	0,0	100,0
	%	23,2	38,9	11,1	50,0	0,0	16,7	0,0	23,6
Увијек	f	30	4	1	0	0	6	0	41
	%	73,2	9,8	2,4	0,0	0,0	14,6	0,0	100,0
	%	36,6	22,2	11,1	0,0	0,0	25,0	0,0	36,4
Укупно	f	82	18	9	4	1	24	2	140
	%	58,6	12,9	6,4	2,9	0,7	17,1	1,4	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		52,609 ^a							
df		24							
C		0,523							
значајност (Sig.)		0,01							

Мјерења показују да је вриједност хи-квадрата, уз коефицијент контингенције од 0,523, на нивоу значајности од 0,01 што је статистички значајно. Према томе, утврђено је да стручна спрема испитаника утиче на избор методе интервјуа у фази третмана малолетних преступника, тако што се социјални радници најчешће одлучују на примјену ове методе, а потом правници и психолози. Овакав резултат се може повезати са чињеницом да правници нису стручни радници, који проводе терапијски третман, а да психолози у фази рехабилитације имају на располагању и друге дијагностичке и терапијске приступе, карактеристичне за њихову струку.

Сљедећа табела даје приказ односа употребе методе интервјуа у фази праћења и рехабилитације или третмана малолетних преступника у односу на ниво образовања испитаника.

Табела 53. Примјена методе интервјуа у фази рехабилитације и праћења малољетних преступника с обзиром на степен образовања испитаника

У фази рехабилитације и праћења малољетних преступника примјењујем искључиво методу интервјуа.		Врста образовања			Укупно
		ВШС	ВСС	МР	
Никада	f	2	8	0	10
	%	20,0	80,0	0,0	100,0
	%	33,3	6,5	0,0	7,1
Ријетко	f	0	27	2	29
	%	0,0	93,1	6,9	100,0
	%	0,0	22,0	18,2	20,7
Понекад	f	0	22	5	27
	%	0,0	81,5	18,5	100,0
	%	0,0	17,9	45,5	19,3
Често	f	0	33	0	33
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
	%	0,0	26,8	0,0	23,6
Увијек	f	4	33	4	41
	%	9,8	80,5	9,8	100,0
	%	66,7	26,8	36,4	29,3
Укупно	f	6	123	11	140
	%	4,3	87,9	7,9	100,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0
χ^2		21,039 ^a			
df		8			
С		0,361			
значајност (Sig.)		0,007			

С обзиром да је хи-квадрат тест, уз 8 степени слободе и коефицијент контингенције од 0,361, значајан на нивоу од 0,07, резултати анализе показују статистичку значајност на нивоу 0,01 па се закључује да постоји значајна повезаност примјене методе интервјуа у третманском дијелу социјалног рада са малољетним преступницима и нивоа образовања стручних радника. Подаци показују да најмање радници са постдипломским нивоом образовања „увијек“ користе методу интервјуа у фази рехабилитације и праћења (36,4%). На начин „увијек“ 66,7% испитаника са вишом стручном спремом служи се методом интервјуа у фази рехабилитације и праћења. Према томе, налази показују да радници са вишом стручном спремом чешће примјењују интервју у овој фази од радника с другим нивоима образовања, а то се може објаснити недовољним познавањем других метода и њихове дјелотворности у фази третмана и праћења малољетних преступника.

Резултати провјере примјене метода социјалног рада са малољетним преступницима с обзиром на одређене социо-демографске карактеристике испитаника (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања), синтетизовани су, а приказ се налази у наредној табели. У табели су подаци о постојању или непостајању повезаности између посматраних варијабли.

Табела 54. Примјена метода социјалног рада са малољетним преступницима с обзиром на социо-демографске карактеристике: старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања

Метода рада	Старосна доб	Радни стаж	Врста образовања	Степен образовања
Анкетно испитивање	Повезано	Повезано	Повезано	Није повезано
Фокус групни интервју	Није повезано	Није повезано	Није повезано	Повезано
Студија случаја	Повезано	Повезано	Повезано	Повезано
Посматрање	Није повезано	Није повезано	Повезано	Повезано
Социометријске методе	Повезано	Повезано	Повезано	Повезано
Креативне методе и технике	Повезано	Повезано	Није повезано	Није повезано
Акционо истраживање	Повезано	Повезано	Повезано	Повезано
Интервју у фази идентификације	Није повезано	Повезано	Повезано	Није повезано
Интервју у фази третмана	Није повезано	Повезано	Повезано	Повезано

Из приказаних резултата се види да је у 25 случајева утврђено да постоји статистички значајна повезаност између примјене метода и социо-демографских карактеристика стручних радника, док је у 11 случајева установљено да веза између посматраних варијабли није значајна. Добијени резултати показују да стручни радници, без обзира на старосну доб, радни стаж, врсту и степен образовања, на исти начин приступају избору ових метода: студија случаја, социометријске методе и акционо истраживање. Фокус групни интервју је метода, чија је примјена повезана са само једном социо-демографском карактеристиком, а то је ниво образовања стручних радника. Налази показују да је примјена метода у социјалном раду са малољетним преступницима најчешће повезана са дужином радног стажа и врстом образовања

стручних радника, док је мање повезана са нивоом образовања, а најмање са животном доби испитаника.

С обзиром на учесталост утврђене повезаности између примјене метода и социо-демографских карактеристика стручних радника, закључује се да постоји претпостављена веза.

Уочено је да су особе са мање радног стажа, за разлику од старијих, заинтересованије за примјену различитих метода у стручном раду. Имплицитно, може се закључити да су стручни радници са дужим радним стажом, у ризику од професионалног сагоријевања.

Стручни рад социјалних радника одликује разнолик и шири спектар метода које бирају чешће од других стручњака, запослених у центрима за социјални рад.

Као што је присутан недостатак истраживања о теоријско-методским карактеристикама социјалног рада, тако се у научној и стручној пракси не посвећује пажња односу социо-демографских карактеристика стручних радника и праксе социјалног рада. Због тога су значајни и партикуларни подаци добијени у оквиру доступних истраживања. Шерић (Šerić, 2010) је у прелиминарном истраживању, фокусираном на примјену интервјуа у социјалном раду, добила резултате који се односе на социо-економске карактеристике стручних радника запослених у центрима за социјални рад с обзиром на употребу методе интервјуа у раду. Резултати тог истраживања су показали да радници са вишом школском спремом придају више пажње припреми за провође методе интервјуа, а показало се и да радници са више радног искуства придају већи значај примјени методе интервјуа, дајући боље оцјене ефектима интервјуа. Ауторица поменутог истраживања је додала и да испитаници, посебно социјални радници, немају довољно времена за припрему вођења интервјуа, што је условљено великим бројем клијената које свакодневно примају.

Презентована провјера седме посебне претпоставке да је примјена теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима повезана са социо-демографским карактеристикама стручних радника у центрима за социјални рад (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања), указује на дјелимичну потврду ове хипотезе. Наиме, није утврђена повезаност примјене теорија социјалног рада и наведених социодемографских карактеристика испитаника. С друге стране, утврђена је повезаност примјене метода социјалног рада са малољетним преступницима и неких социодемографских карактеристика стручних радника.

Иако полазни задатак овог истраживања није било испитивање повезаности примјене метода социјалног рада у раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад и социодемографских карактеристика стручних радника, проведена анализа може бити показатељ недовољне оспособљености стручних радника, али и постојања објективних околности које умањују могућност оптималне примјене знања која стручни радници посједују.

Сходно томе, намеће се потреба подизања нивоа знања стручних радника, али и обезбјеђења услова за рад у центрима за социјални рад. Концепт цјеложивотног образовања и увођење лиценцирања стручних радника може допринијети професионалном оспособљавању стручних радника у центрима за социјални рад. На овај начин континуирано би се употпуњавала недостајућа теоријска знања али и способности практичне примјене знања и метода рада са малољетним преступницима. Паралелно треба радити на обезбјеђењу бољих материјално-техничких услова рада у центрима за социјални рад.

4.2.8. Произвођење социјалних промјена у социјалном раду са малољетним преступницима

Социјална промјена је циљ који усмјерава савремену праксу социјалног рада. Такав закључак је изведен из актуелне међународне дефиниције социјалног рада, према којој се срж социјалног рада види у социјалним промјенама, развоју, кохезији, оснаживању и ослобађању (International Federation Of Social Workers, IFSW, 2014). Пракса социјалног рада, базирана на теоријама и аутохтоним знањима, усмјерена је ка структуралним промјенама утицањем на људе, односе, институције, ресурсе, политике и структуре (Halmi, 1999). Притом, руководи се потребом унапређења квалитета живота корисника социјалног рада и система социјалне заштите. Полазећи од етиолошких објашњења настанка и развоја стања девијантних, нежељених друштвених појава, социјални рад усмјерава своје интервенције, бира приступе и методе. Посматрајући етиологију малољетничког преступништва узрочници се најчешће налазе у окружењу малољетника (стање и односи у породици, вршњаци у околини и школи), али се мора имати на уму да су ти фактори истовремено значајни за ресоцијализацију и интеграцију преступника. Имајући у виду та сазнања, интервенције социјалног рада треба да теже промјенама у структуралним условима који доприносе појави и развоју малољетничког

преступништва. Промјена социјалне ситуације у којој малољетни преступници живе је кључни задатак стручних радника у центрима за социјални рад.

Три су модела дјеловања у социјалном раду којима стручни радник подстиче промјене: непосредно дјеловање које је усмјерено на произвођење промјена у окружењу корисника, директно дјеловање на корисника и индиректно дјеловање у виду оснаживања корисника и стварања окружења у којем корисник може доносити битне одлуке (Ajduković, Sajvert, 2004). То значи да, приликом одабира метода рада са малољетним преступницима, стручни радници треба да бирају начине рада којима ће, с једне стране, оснаживати корисника, а са друге дјеловати у правцу стварања подржавајућег социјалног окружења.

Савремени, хуманистички усмјерен социјални рад стоји насупрот традиционалног заштитничко-поправљајућег социјалног рада. Савремени социјални рад није „реактивно дјеловање с циљем санирања посљедица социјално неприхватљивих ситуација у друштву“, већ има превентивне и проактивне циљеве заштите људских права, постизања социјалне правде, кохезије и подизања квалитета живота (Žganec, 2022: 211). Циљ је, сажето речено, произвођење социјалних промјена кроз социјалне интервенције којима се непосредно ради на окружењу корисника. Социјалне промјене се постижу планирањем и предузимањем активности као што су политичке и социјалне акције, чија је сврха превенција различитих ризика, подстицање развоја друштвених организација и развоја група за помоћ и самопомоћ, социјално планирање, социјална истраживања.

То се постиже акцијама и интервенцијама у социјалној заједници првенствено са циљем унапређења услова живота породица ради обезбјеђења задовољавања животних потреба. Затим су значајне активности превентивног карактера у школама, усмјерене на адекватну социјализацију и усвајање друштвено одређених норми понашања. Мора се рећи да је за прављење планова дјеловања и интервенција у социјалној заједници битно познавање стања проблема и потреба малољетних преступника, као и ресурса и потенцијала заједнице. То захтијева од органа старатељства да проводи социјална истраживања те, водећи се налазима статистичке обраде података, планира социјалне интервенције. Циљ којим се воде јесу превенција појаве малољетничког преступништва као и ресоцијализација малољетника који су испољили преступничко понашање.

У погледу рада са малољетним преступницима, тј. у односу на појаву малољетничког преступништва, интервенције које се предузимају су превентивне, третманске и развојне, што чини и садржај социјалног рада у заједници као теоријско-

методског приступа који се данас посебно промовише и потенцира. То значи да центри за социјални рад треба да проводе социјална истраживања и руководе се статистичким показатељима у реализацији социјалних интервенција у оној мјери која је потребна за превенцију и ефективну рехабилитацију и реинтеграцију малољетних преступника.

Водећи се циљевима савременог социјалног рада, у овом истраживању је постављена претпоставка да су социјалне промјене кључне за рад са малољетним преступницима као и сузбијање појаве малољетничког преступништва. Наиме, ако су социјални радници, односно професионалци који се баве социјалним радом са малољетним преступницима, спремни да у духу савременог социјалног рада подстичу социјалне промјене, онда би требало да проводе превенцијске програма и познају статистичке методе којима реализују социјална истраживања. С друге стране, ако стручни радници у центрима за социјални рад не раде у духу савременог социјалног рада, онда се очекује да у пракси недостаје социјална интервенција те да је стручни рад више усмјерен ка третману и ресоцијализацији малољетних преступника.

Према осмој хипотези, постављеној у овом истраживању, рад са малољетним преступницима не одражава круцијално својство савременог социјалног рада – произвођење социјалних промјена. Подаци добијени анкетним испитивањем, релевантни за доказивање хипотезе, приказани су у наредној табели.

Табела 55. Произвођење социјалних промјена у социјалном раду са малољетним преступницима

		У стручном раду са малољетним преступницима проводе програме превенције.	У стручном раду са малољетним преступницима проводе социјална истраживања.	У стручном раду са малољетним преступницима користим се СПСС-ом.	У стручном раду са малољетним преступницима се користи модел социјалне интервенције.	У стручном раду са малољетним преступницима ресоцијализација је саставни дио социјалног рада.	Укупно
Никада	f	33	87	93	41	8	140
	%	23,6	62,1	66,4	29,3	5,7	100,0
Ријетко	f	29	34	27	27	1	140
	%	20,7	24,3	19,3	19,3	5,0	100,0
Понекад	f	46	15	8	19	39	140
	%	32,9	10,7	5,7	13,6	27,9	100,0
Често	f	14	2	6	42	35	140
	%	10,0	1,4	4,3	30,0	25,0	100,0
Увијек	f	18	2	6	11	51	140
	%	12,9	1,4	4,3	7,9	36,4	100,0
Аритметичка средина		2,68	1,55	1,61	2,68	3,81	
Стандардна девијација		1,293	0,850	1,1064	1,375	1,154	

Резултати приказани у табели показују анализу одговора с обзиром на тврдње о провођењу програма превенције у стручном раду са малољетним преступницима, социјалних истраживања, употребу статистичких програма за анализу и обраду података те примјену модела социјалне интервенције, а уз то и присуство ресоцијализације као саставног дијела социјалног рада са малољетним преступницима.

Реферишући се на тврдњу да у стручном раду са малољетним преступницима испитаници проводе програме превенције, учесници истраживања су одговорили на сљедећи начин: у 23,6% случајева одговор је „никада“, у 20,7% случајева одговор је „ријетко“, у 32,9% случајева одговор је „понекад“, у 10% случајева одговор је „често“ и у 12,9% случајева одговор је „увијек“. Податак да 22,9% стручних радника примјењује овај приступ „увијек“ или „често“, а сви остали никад, ријетко или понекад те да је скоро трећина испитаника изабрала одговор на средини скале („понекад“), указује да недостају програми превенције у раду са малољетним преступницима. Заступљеност одговора „никада“ (23,6 %) и „увијек“ (12,9 %) указује на повремено провођење

програма превенције у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад.

Тврдња, која је затим понуђена испитаницима, односи се на провођење социјалних истраживања у стручном раду са малољетним преступницима. Изузетно висок проценат стручних радника дао је одричан одговор, односно забиљежено је 62,1% одговора „никада“. На то да у центрима за социјални рад стручни радници не проводе социјална истраживања упућује и процентуална заступљеност одговора „често“ и „увијек“ која је, у вриједности од 1,4%, ниска. Резултати указују на то да стручни радници не врше социјална истраживања. Накнадно треба утврдити да ли познају концепт социјалних истраживања, као и њихову намјену и корист.

Наредна тврдња, постављена у анкетном испитивању, односила се на употребу статистичког програма за анализу и обраду података, SPSS. Подаци, добијени анализом одговора на ову тврдњу, су у високој корелацији са резултатима анализе претходно испитиване тврдње о провођењу социјалних истраживања. Наиме, као и на питање о провођењу социјалних истраживања, тако је и на питање о кориштењу SPSS-а више од половине испитаника одговорило одрично. Одговор „никада“ забиљежен у 66,4% случајева, што значи да већина стручних радника не врши статистичке обраде података, односно истраживања, а на то упућује и ниска заступљеност одговора „често“ и „увијек“ је (по 4,3%).

У анкетном испитивању испитаницима је понуђена тврдња да у стручном раду са малољетним преступницима користе модел социјалне интервенције. Заступљеност одговора „увијек“ је видљиво ниска, а одговори „никада“ и „често“ су приближно слично заступљени. Овакви одговори упућују на закључак да модел социјалне интервенције стручни радници, не бирају довољно у раду са малољетним преступницима. Ипак, ову тврдњу треба анализирати у контексту сета тврдњи које се односе на активности које одликују модел социјалне интервенције као непосредног модела социјалног рада, а дио су контекста социјалног рада у заједници кроз програме превенције, истраживања у заједници и програме ресоцијализације.

Да би се употпунио дио истраживања у вези са интервенцијама у социјалној заједници, испитаницима је понуђена и тврдња о ресоцијализацији као саставном дијелу социјалног рада са малољетним преступницима. Добијени резултати указују на то да је испитаницима познат појам ресоцијализације и сматрају да је она неизоставно дио социјалног рада са малољетним преступницима.

Компарацијом са другим начинима рада, увиђа се да социјална интервенција није доминантан модел рада са малољетним преступницима, већ је то ипак ресоцијализација за коју 36,4% стручних радника изјављује да је „увијек“ саставни дио социјалног рада. Важно је примјетити да је, од метода које се користе у циљу произвођења социјалних промјена, само ресоцијализација заступљена у пракси социјалног рада са малољетним преступницима више од 50% на начин „увијек“ и „често“. Због тога се поставља питање сврхе или намјере коју стручни радници имају када спроводе ресоцијализацију, односно да ли су то измјене социјалне ситуације у којој малољетници живе или је ресоцијализација више усмјерена на промјене понашања малољетника. Одговор може бити у налазу који је добијен испитивањем појмовно-категоријалног рјечника социјалног рада са малољетним преступницима, гдје су идентификовани сљедећи појмови које стручни радници користе у контексту интервенција: ресоцијализација, извињење, кајање, увиђање, жаљење, посљедице и третман (Табела 15.). Ови појмови указују на чињеницу да су интервенције које стручни радници спроводе усмјерене више ка самом малољетнику. То значи да је ресоцијализација искључиво усмјерена ка малољетном преступнику, а да у пракси изостаје социјални рад усмјерен ка промјенама друштвеног контекста у којем малољетник живи, унутар којег треба да му се помогне и у који треба да се (ре)интегрише.

Резултати анализе одговора, који су добијени интервјуисањем стручних радника, показали су да се у центрима за социјални рад не врше социјална истраживања, односно не употребљавају ни програмски пакети за обраде података, с тим да су испитаници поменули анализе које се врше по захтјеву надлежних статистичких републичких органа (годишњи статистички извјештаји и други по захтјеву). Неки стручни радници су у интервјуу навели покушаје провођења анализа у локалним заједницама (Фоча) у смислу мапирања социјалних ризика у односу на цјелокупну социјалну заштиту. Међутим, ове анализе су заустављане због финансијских ограничења, док истраживања конкретних фактора ризика и фактора заштите у вези са појавом малољетничког преступништва нису вршена. Према наводима стручних радника, разлози непостојања превентивних програма и непровођења социјалних истраживања, се налазе првенствено у бројним надлежностима као и обиму посла које свакодневно имају центри за социјални рад. Такође, навели су и да стање у заједници није повољно за провођење успјешне ресоцијализације и реинтеграције малољетних преступника из разлога што заједница не препознаје проблем или није довољно

развијена. Уз то, друштвени системи, значајни за рехабилитацију малољетног преступника, немају неопходну повезаност и сарадњу.

Превенција, као интервенције које друштво предузима, усмјерена је на спречавање појаве, отклањање могућих социјалних узрока, а полазиште планирања програма превенције се управо налази у префиксу „пре“. Због значаја превенцијских програма, у оквиру истраживања испитивано је и провођење програма превенције малољетничког преступништва. Постављањем отвореног питања, испитаницима је дата могућност да наведу програме превенције малољетничког преступништва који су реализовани у центру за социјални рад у којем раде.

Анализа добијених података приказана је у наредној табели.

Табела 56. Програми превенције малољетничког преступништва

Програми превенције	f	%
Нису се реализовали или не знам	118	88,43
Јесу реализовани	22	15,7
Укупно	140	100,0
Стандардна девијација	0,365	

На отворено питање у вези са реализованим програмима превенције малољетничког преступништва у центрима за социјални рад у којима су запослени чак 88,43% стручних радника није дало никакав одговор. То значи да се програми предупређења малољетничког преступништва нису реализовали или да радници не знају за то. Са друге стране, само 15,7% испитаника је навело програме који су реализовани у установи у којој раде, а са сврхом предупређења појаве малољетничког преступништва. Стручни радници су навели следеће активности:

- Програм „Брига о дјечи“ (5 одговора);
- Учесће у увођењу рефералних механизма подршке дјечи и породици (5 одговора);
- Дневни центар за дјецу у ризику (4 одговора);
- Предавања у школама (4 одговора);
- Спровођење радионица за ученике средњих школа у сврху превенције (2 одговора).

Када је ријеч о предавањима у школама, мора се додати да их је један испитаник описао као „едукативна предавања кроз школске тимове“, а један испитаник је навео да је, уз предавања по школама која је центар за социјални рад реализовао, припремио и информативне летке у сврху превенције малољетничког преступништва. Уз ове

одговоре идентификовани су и одговори који су се појавили само једном. Тако је један испитаник навео да су у сврху превенције малољетничког преступништва вршене посјете школама гдје су обављани разговори са ученицима виших разреда. Занимљив је одговор у којем је испитаница навела да је у сврху превенције малољетничког преступништва, у оквиру рада центра за социјални рад у којем је запослена, одржала предавање о асертивном понашању и комуникацији тренерима са млађом групом кошаркаша. Један од одговора је да су, у склопу Акционог плана који је донесен у локалној заједници, реализовани програми превенције алкохолизма, болести зависности, вршњачког насиља и малољетничке делинквенције. Један испитаник је одговорио да је у установи у којој ради извршена едукација стручних радника за рад са малољетним преступницима. Укупно је наведено 25 активности у оквиру програма превенције малољетничког преступништва у установама у којима су стручни радници запослени, с тим да су неки од 22 испитаника навели неколико активности.

Битно је истаћи да постоји низ могућности, односно низ стратегија и програма који могу да се проводе у циљу превенције. Прегледом стручне литературе утврђено је да у превенцији и сузбијању делинквентног понашања дјеце аутори препоручују сљедеће активности:

- „- развијање и оснаживање социјалних вјештина те цјелокупног развоја поједница,
- оснаживање и развијање вјештина успјешног родитељства,
- тренинге ненасилног рјешавања сукоба те програме превенције насилничког понашања,
- програме превенције вршњачког злостављања,
- организирање активности квалитетног провођења времена након наставе,
- реорганизација школског окружења,
- вишеразинске програме у школским разредима те
- свеобухватне интервенције у локалној заједници (Herrenkohl i sar., 2001.; Loeber i sur., 2003.; Gottfredson i sar., 2004 према Mihić, Bašić, 2008: 452).

Анализа података, добијених у овом истраживању, показала је да центри за социјални рад не проводе у довољној мјери програме превенције. Но, иако су ријетки, реализовани програми превенције се могу посматрати као добродошли изузеци који би требали постати правило. Почев од Ријадских смјерница и промовисања социјалне правде и једнаких могућности те отклањања фактора ризика, потребна је селективна превенција усмјерена ка ризичним групама дјеце попут дјеце из дисфункционалних породица, социјално маргинализоване или стигматизиране дјеце, потенцијалних жртава

или вулнерабилних група, док је индикована превенција усмјерена на индивидуалне третмане и активности у раду са лицима у ризику (Macanović, Grbić Pavlović, Kuprešanin, 2016).

Питање у вези са превенцијом малољетничког преступништва упућено је и у интервјуу са стручним радницима. Одговарајући на ово питање, они су наводили да проводе предавања по школама, па се закључује да су информативно-едукативна предавања у школама најчешћи вид превентивних активности које центри за социјални проводе у сврху предупређења појаве малољетничког преступништва. Саговорници су током разговора давали и објашњење превентивних активности, а као примјер се наводи следеће: „Ми радимо обично секундарну и терцијарну превенцију. Сви, сва одјељења, све канцеларије у Центру раде својеврсну превенцију различитих узрока... Ако дођу људи, обраћајући се за породично савјетовалиште, треба им рад на партнерском односу, који може да продукује проблем са дјететом. И то је превенција - када људи на вријеме дођу да то санирају, да им дијете не би отишло у суноврат или да им не би отишло у неке друге патологије, центри дају једнократне новчане помоћи да дијете/човјек може купити дјетету патике, да не иду да краду, ради... све је својеврсна превенција“.

Овакав опис редовних радних задатака и послова центра за социјални рад, ипак, упућује на закључак да се у центрима за социјални рад недовољно проводи превенција у социјалном раду са малољетним преступницима, а што је, уствари, потврда налаза анкетног испитивања. Одговори указују на препознавање потреба провођења различитих социјалних интервенција али су стручним радницима „везане руке“. На то указује и следећи цитат: „Оно што је најбитније ту немамо могућности, а то је да се дјетету осигура неки посао. Немамо ништа на располагању. Треба нам разумијевање да дијете не буде стигматизирано, треба нам ресурс, гдје ћеш с њим када изађе без занимања, па и са занимањем. Знате када би мјера имала своју пуноћу? Када би он за вријеме свог боравка у васпитно-поправном дому доживио то да му се код куће отклоне сви високи ризици који су га довели тамо гдје је био, јер није он отишао јер се њему ишло тамо, нешто је узроковало тај његов пут који се завршио домом. Е, то би онда то било“.

Анализа одговора, добијених у разговору са стручним радницима, потврдила је резултате анкетног испитивања у вези са непровођењем програма превенције, социјалних истраживања, статистичких анализа, социјалних интервенција и ресоцијализације у социјалном раду са малољетним преступницима.

То показује да су потребне организованије и систематичне акције, како на пољу социјалног рада и социјалне заштите, тако и шире и друштвене социјално-политичке мјере и акције. Научно и стручно посматрано, социјална интервенција је значајан начин ширег друштвеног реаговања и поступања у односу на малолетничко преступништво. Резултати овог истраживања су показали да интервенције у социјалној заједници са крајњим циљем помоћи малолетнику, породици те широј заједници, у пракси изостају. То значи да у пракси савременог социјалног рада недостаје елемент промјене као сврхе и циља рада.

Према томе, осма хипотеза, да савремени социјални рад не одражава круцијално својство социјалног рада - произвођење социјалних промјена, је потврђена. Овај налаз поклапа се и са претходно утврђеним стањем праксе социјалног рада у Републици Српској, а то је да је социјални рад у заједници недовољно заступљен као теоријско-методски приступ.

Недостатак бављења теоријско-методском базом социјалног рада са малолетним преступницима уочен је и у Федерацији БиХ. Тако је истраживање проведено 2014. године у Тузли, Сарајеву, Мостару и Зеници показало који су чести етиолошки фактори појаве малолетничке делинквенције, а као један од закључака наметнула се и потреба за бољом организацијом система социјалне подршке, при чему су посебно истакнути центри за социјални рад који својом методологијом треба да реагују и дјелују. Истраживање „Утјецај различитих контекста социјализације на развој малолетничке делинквенције у послјератној Босни и Херцеговини – Препоруке за мјере превенције и интервенција“ проведено у Тузланском Кантону 2010-2013. године дало је бројне информације о узајамном дјеловању различитих фактора, када је ријеч о преступништву младих (психолошки и породично-средински). Истраживање је указало на недовољну развијеност социјалних сервиса, њихову традиционалну устаљеност, на административно-бирокуратску тромост, оскудност интервенција и програма превенције. Стога је наглашен значај доношења стратешких планова и програма, а када је ријеч о стручњацима наглашена је потреба за унапређењем услуга и развијањем вјештина професионалаца који раде у систему, чији је задатак рад на заштити дјеце у сукобу са законом и помоћ њиховим породицама (Avdibegović, Bijedić, Dahić и сар, 2015). То значи да је за остваривање циљева социјалног рада у социјалној дјелатности неопходно да се десе, планирају и предузимају интервенције усмјерене ка промјенама у приступу проблемима, организацији посла као и образовању радника у центрима за социјални рад.

4.3. Резиме резултата истраживања

Анализа резултата истраживања о теоријско-методским обиљежјима социјалног рада са малољетним преступницима, дала је могућност потврђивања опште хипотезе постављене на почетку истраживања.

Резимирајући резултате истраживања добијене методом анкетног испитивања, методом интервјуа и методом анализе садржаја, долази се до закључака да је, од осам постављених претпоставки потврђено седам и да је једна (седма) дјелимично потврђена.

Установљено је да се стручни радници у социјалном раду са малољетним преступницима воде првенствено искуством, а не теоријско-методским знањима. Доказ прагматизма је податак, добијен у проведеном истраживању, да само 22,9% стручних радника примјењује теорије у свом раду, док 77,1% не примјењује теорије, него се ослањање на искуствена практична знања. Стручни радници, који примјењују теоријска знања, чине то еkleктички, односно бирају више теоријских приступа истовремено. Ови налази су потврдили прву посебну хипотезу.

Социјални рад је утемељен на широкој лепези теорија социјалног рада и теорија преузетих из других наука. При избору теорија, стручни радници доминантно се воде знањима која извиру из структурално-функционалистичког приступа, што се закључило на основу анализе одговора које су дали стручни радници, наводећи традиционалне теорије из опуса структурал-функционализма, насупрот савремених егзистенцијалистичких и хуманистичких приступа проблему малољетничког преступништва. На доминирајући структурално-функционалистички приступ у социјалном раду са малољетним преступницима указала је и анализа категоријалног апарата, што је потврда друге посебне хипотезе.

Анализа одговора у вези са одабиром теоријско-методског приступа социјалног рада, показала је да доминира социјални рад са појединцем, док је социјални рад у заједници занемарен, а утврђено непознавање теорија се може сматрати значајним разлогом. Истраживање појмовно-категоријалног апарата социјалног рада методом анализе садржаја дијагностичких извјештаја о малољетним преступницима, дало је додатне податке значајне за утврђивање доминантног теоријско-методског приступа. Идентификовани појмови који се најчешће употребљавају указују на традиционална

теоријска полазишта и на доминацију социјалног рада с појединцем. На основу тих резултата потврђена је трећа посебна хипотеза.

Анализа резултата истраживања је показала да се социјални рад у заједници недовољно примјењује у сврхе превенције малољетничког преступништва, чиме је потврђена четврта посебна хипотеза.

Када је у питању примјена метода у пракси социјалног рада са малољетним преступницима, истраживање је показало да се најчешће користи метода интервјуа и то у свим фазама социјалног рада, с тим што се у већој мјери примјењује у почетној фази рада када је фокус на идентификовању и утврђивању проблема. Тим налазом потврђена је пета посебна хипотеза.

На основу анализе резултата истраживања о употреби тимског рада у стручном раду са малољетним преступницима, потврђена је шеста посебна хипотеза о тимском приступу као доминантном приступу у раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад. Тиме је потврђен значај тимског приступа проблему, процјени и третману у социјалном раду са малољетним преступницима.

Провјера седме посебне хипотезе да је примјена теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима повезана са социо-демографским карактеристика стручних радника (године, стаж, врста и степен образовања) је показала да је то дјелимично тачно. Није потврђена повезаност примјене теорија и социо-демографских карактеристика стручних радника док је потврђена веза између примјене метода и обиљежја стручних радника запослених у центрима за социјални рад.

Анализа резултата истраживања о провођењу социјалних истраживања, статистичких анализа и програма ресоцијализације показала је да се социјалне интервенције у заједници не проводе. Овај налаз је потврдио осму посебну хипотезу, према којој савремени социјални рад не испуњава свој фудаментални циљ - изазивање социјалних промјена.

Уз квантитативну анализу вршена и квалитативна верификација резултата. Анализа одговора, добијених у интервјуима са стручним радницима показала је сљедеће: прагматизам је доминантан приступ при избору теорија социјалног рада; структурално-функционалистички приступ у социјалном раду са малољетним преступницима се види кроз индивидуални приступ који обухвата укључивање породице као и система из заједнице (школа, полиција, невладине организације); рад са појединцем се и законски захтијева од социјалног радника, што се види из описа садржаја социјалне анамнезе коју суд тражи од центара за социјални рад, а тај извјештај чине подаци о малољетнику,

његовом понашању и конкретним животним околностима; препознаје се позитивистички утицај на социјални рад и доминирајуће административно и правно усмјеравање стручног рада; основна метода у социјалном раду је интервју, посебно у првој фази рада; очит је недостатак социјално-интервенцијских активности, попут програма превенције и провођење социјалних истраживања. Стручни радници су истакли и недостатке у раду органа старатељства и стручних радника, а углавном се односе на обиман и бирократски оптерећен начин рада.

Анализа одговора изведеног истраживања је показала да социјални рад са малољетним преступницима карактерише недостатак теоријско-методске заснованости, односно наглашен прагматизам, при чему доминира структурално-функционалистичка теоријска основа са припадајућим појмовно-категоријалним апаратом, социјални рад са појединцем као теоријско-методски приступ, примјена методе интервјуа у свим фазама рада и тимски рад. Резултати су показали да модел социјалне интервенције није развијен у пракси центара за социјални рад. Уз наведено, резултати анализе су показали да је примјена теорија и метода у социјалном раду са малољетним преступницима дјелимично повезана са социодемографским карактеристикама стручних радника (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања), док је у значајном мјери присутна повезаност између примјене метода у социјалном раду и социодемографских карактеристика стручних радника.

Све ово упућује на закључак о недовољно теоријско-методски поткрепљеном стручном раду са малољетним преступницима. Стручни радници не познају довољно теорије, односно не користе се довољно теоријама, не примјењују сва три расположива теоријско-методска приступа, нити предузимају превентивне активности и социјалне интервенције с циљем произвођења промјена. То указује на теоријско-методско сиромаштво праксе социјалног рада.

Недовољно познавање теорија о друштвеној девијацији, каква је малољетничко преступништво, и теорија социјалног рада те непримјењивање теоријско-методских приступа и специфичних метода, говори у прилог главној претпоставци овог истраживања. Полазна истраживачка идеја је да се социјални рад са малољетним преступницима треба одвијати тако што стручњаци, оспособљени теоријским знањима и користећи се научном и стручном методологијом, примјењују адекватне теоријско-методске приступе. Потврђивањем посебних хипотеза потврђена је општа хипотеза, односно закључује се да социјални рад са малољетним преступницима у центрима за социјални рад Републике Српске карактерише недостатак теоријско-методске

заснованости, при чему доминира структурално-функционалистичка теоријска основа са припадајућим појмовно-категоријалним апаратом, социјални рад с појединцем као теоријско-методски приступ, метода интервјуа у свим фазама рада, тимски рад и недостатак социјалних интервенција, што је повезано са социо-демографским карактеристикама стручних радника.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Комбинујући квантитативни и квалитативни приступ, проведено је истраживање теоријско-методских карактеристика праксе социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад у Републици Српској. У ту сврху истражено је следеће:

- начин употребе теорија у социјалном раду;
- категоријално-појмовни апарат у пракси социјалног рада;
- доминирајући теоријско-методски приступ;
- заступљеност активности у сврху превенције малољетничког преступништва;
- употреба метода стручног рада;
- тимски приступ у стручном раду;
- повезаност употребе теорија и метода у социјалном раду и социо-демографских карактеристика стручних радника;
- карактер праксе савременог социјалног рада - произвођење социјалних промјена.

Након анализе резултата истраживања помоћу методе анкетног испитивања, методе интервјуа и методе анализе садржаја докумената, добијени су налази који наводе на релевантне закључке.

Комбинујући податке добијене анкетним испитивањем са одговорима добијеним методом интервјуа, утврђен је начин примјене теорија у социјалном раду. Знања стечена кроз радно искуство стручни радници истичу као кључну детерминанту која усмјерава избор теоријских полазишта и комбинацију теоријских становишта, на основу којих посматрају и разумијевају појаву малољетничког преступништва те проводе интервенције. Истовремено, искази испитаника указују на еклектицизам у погледу примјене теорија у раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад.

Налази испитивања категоријалног апарата социјалног рада са малољетним преступницима и примјене теоријско-методских приступа у социјалном раду указали су на доминантан структурално-функционалистички теоријски приступ.

Закључак, изведен на основу резултата истраживачке провјере треће хипотезе, показао је да је доминантан теоријско-методски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима социјални рад с појединцем.

Налази истраживања су указали на недостатак превентивних активности, чија примјена је најцјелисходнија у социјалном раду у заједници. С обзиром да оснаживање и заступање превладавају у односу на планирање и провођење превентивних

активности, закључује се да праксу социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад треба обогатити иновативним превентивним акцијама и активностима.

Налази истраживања о примјени различитих метода у социјалном раду са малољетним преступницима показали су да је интервју најзаступљенија метода, како у фази идентификовања проблема, тако и у фази рехабилитације. Сиромаштво употребе стручних метода у социјалном раду са малољетним преступницима указује на потребу оспособљавања стручних радника за примјену метода социјалног рада, сходно потребама и проблемима корисника.

Тимски приступ у стручном раду са малољетним преступницима је неизоставан у пракси социјалног рада. Ово је охрабрујући податак јер указује на мултидисциплинарни приступ малољетном преступнику. Истина, остаје дилема да ли је тимски рад присутан због законске обавезе и колико је процјена чланова тимова квалитетна, с обзиром на утврђену методски сиромашну праксу стручњака у центрима за социјални рад.

Цјеловито гледано, истраживачки налази су указали на дјелимичну повезаност између употребе теорија и метода у раду са малољетним преступницима и социо-демографских карактеристика стручних радника. Наиме, није утврђена повезаност примјене теорија социјалног рада и социо-демографских карактеристика стручних радника, док је пронађена повезаност између примјене метода социјалног рада са малољетним преступницима и социо-демографских карактеристика стручних радника у дијелу који се дноси на дужину радног стажа и врсту образовања стручних радника.

Имајући у виду етиологију малољетничког преступништва и суштинска својства савременог социјалног рада, истраживањем је требало установити да ли се социјалним радом са малољетним делинквентима производе социјалне промјене у циљу предупређења и сузбијања малољетничког преступништва. Установљено је да у пракси центара за социјални рад нису довољно заступљене превентивне акције и активности, да изостају акциона истраживања и социјалне интервенције, да стручни радници не примјењују статистичке програме за анализу и обраду података и да недостају квалитетни програми ресоцијализације. Овакви налази, уз претходне резултате у вези са примјеном теорија и метода, упућују на закључак да социјални рад са малољетним преступницима у центрима за социјални рад Републике Српске треба да направи значајан искорак из традиционалних схватања и приступа. Дакле, праксу и социјалног рада са малољетним преступницима треба обогатити стручним радницима који посједују виши ниво теоријско-методске оспособљености. То ће омогућити

комплементарну примјену теорија и метода социјалног рада, као и дјелотворну примјену теоријско-методских приступа социјалног рада у циљу предупређења и сузбијања појаве малолетничког преступништва.

Примјер добре праксе на пољу превенције антисоцијалног понашања младих нуди програм који је реализован у Републици Србији „Оптимус – обухватан приступ третману и интеграцији младих у сукобу са заједницом“ (Hrnčić, Džamonja-Ignjatović, Despotović-Stanarević, 2010). Програм је фокусиран на рад са породицом и рад са младима, а обухвата едукацију стручњака и три форме третмана који се проводе у локалној заједници: радионице за младе, радионице за родитеље и рад кроз посјете породици. Евалуација овог превентивног програма примјењеног у три београдске општине указала је на бољу интегрисаност младих у социјалној средини, развој просоцијалних вјештина и унапређење задовољавања потреба породице. Битни су закључци након провођења овог пројекта а који упућују на значај даље имплементације овог третмана што захтијева системске промјене и едукацију стручњака.

Због комплексности етиологије и посљедица, малолетничко преступништво је широк и увијек актуелан друштвени феномен, а посебно велика одговорност је на центрима за социјални рад који су добили улогу координатора, организатора и иницијатора третманских и превентивних активности. Праћење и проучавање појаве малолетничког преступништва је генерална обавеза органа старатељства а врши се у оквиру праћења социјалних проблема и девијација у друштву. Центри за социјални рад, непосредно и аутономно учествују у превенцији, заштити, ресоцијализацији и интеграцији малолетних преступника. Истовремено, стручни рад у центрима је увелико условљен законом прописаним ингеренцијама и процедурама.

Драстичан примјер организационо-функционалног преустројства у раду органа старатељства десио се деценију након основања привих центара за социјални рад у тадашњој Федеративној Народној Републици Југославији. На основу приједлога ОУН-а (Организација Уједињених Нација) у елаборату „Проблем социјалне заштите у ФНРЈ“ године 1956. је општина Палилула основала први центар за социјални рад у Београду као „Центар за социјални рад са децом и породицом“. Задаци центра су били праћење и идентификовање проблема у општини и пружање помоћи дјечи и породицама у рјешавању проблема у односима те другим личним и породичним проблемима. Поред социјалног рада са појединцем и породицом рад центра је подразумијевао и сарадњу са мјесним заједницама, школом, здравственим установама, привредним организацијама. У центрима су запошљавани разни профили: социјални радници, педагози, психолози, а

њихова обавеза је била допуњавање, процјена, помагање корисницима. Дјелатност таквог центра је била првенствено стручна. Доношењем Закона о социјалној заштити (1966) и Закона о старатељству (1968), поред стручног социјалног рада, у дјелатност центара се уводе јавна овлашћења за вођење правних послова, а са органа управе се преносе у потпуности послови старатељства у виду бриге о дјечи без родитељског старања, усвојењу и брачним односима (Крговић, Миловановић, 2003). На овај начин дошло је до својеврсне бирократизације, која и данас оптерећује стручни рад у органима старатељства.

У посљедње вријеме се недовољно говори о могућностима и ограничењима социјалних радника, о „невидљивости“ и маргинализованости струке, о финансијским ограничењима, неосјетљивом менаџменту, неразвијеним локалним заједницама, кумулацији проблема и послова који се намећу центрима за социјални рад, мањку кадрова, недостатку специјализованих едукација, непостојању праћења квалитета и ефикасности стручног рада центара за социјални рад. Једна од неистражених области у социјалном раду у Републици Српској, јесте примјена научних знања и теоријско-методолошки карактер професије социјалног рада.

Социјални рад је, како је већ речено, утемељен на теоријама хуманистичких и друштвених наука и може се, чак, рећи да је теорија социјалног рада својеврсна мултидисциплинарна компилација теорија сродних наука. Полазећи од индивидуалистичког посматрања психоаналитичке теорије, социјални рад је, због потреба које су диктирали социјална политика и различита друштвена превирања, као и препознате ширине различитих утицаја на човјека и његов живот, увео и развио теорије на којима и почива. Тај аутентични теоријски основ социјалног рада чине сазнања настала на теоријама других друштвених наука и ослоњена на практична, хуманистичка и аутохтона знања, како су и у међународној дефиницији објашњени развој и обиљежја социјалног рада (International Federation of Social Workers IFSW, 2014).

Социјални рад са малољетним преступницима треба да се користи теоријама које објашњавају људско понашање, социјалне односе и системе, те да посеже за релевантним методама и техникама.

Недостаци у систему социјалне заштите се очитују кроз обим и комплексност послова, непостојање континуираног усавршавања стручних радника кроз концепт цјеложивотног учења и стручно лиценцирање, мањак запослених стручних радника, недостатак финансијских средстава и слично. Ови недостаци су се одразили на социјални рад са малољетним преступницима управо на начин установљен и приказан

у овом истраживању. Резултати проведеног истраживања, указује на потребу реконцептуализације социјалног рада са малољетним преступницима из традиционалног заштитничког карактера ка проактивном социјалном раду који производи друштвене промјене.

На то указује и резултати истраживања о карактеристикама социјалног рада у Републици Хрватској које је проведено 1998. године, при чему су обрађени теоријски приступи, модели и концепти организовања локалне заједнице на подручју превенције поремећаја понашања (Žganec, 1998). Изведени су закључци да је на нижим нивоима социјални рад усмјерен ка породици, родитељима и вршњачким групама, а на вишим нивоима ка развоју сарадње са битним институцијама у локалној заједници. Добијени резултати су указали на трансфер одређених теоријских концепата организовања заједнице у праксу социјалних радника у Хрватској, односно установљено је мјесто појединих теорија и модела међу стручњацима. У складу са срединским условима и развијеношћу социјалног рада и заједнице, закључено је да пракси одговара интегришуће-координирајуће организовање заједнице (еколошки приступ, приступ везе у заједници, концепт државе благостања, интегративни) те комбинација овог приступа са организовањем заједнице кроз политичку акцију. С обзиром на такво стање праксе, закључено је да су примјена приступа политичког дјеловања (политичке акције, социјалне акције, др.) и приступа усмјереног ка социјалном планирању знатно мање вјероватне.

Изазови који стоје пред нама, пред друштвом у којем живимо, пред системом социјалне заштите као и самим социјалним радницима, односе се, између осталог, на унапређење теоријско-методске компетентности стручњака. Задовољавање потреба, заштита права дјете и предупређење девијација у друштву се могу постићи адекватним дубинским промјенама у систему социјалне заштите и планирањем и произвођењем ширих социјалних промјена. Афирмисање професије, заговарање права и потреба корисника система социјалне заштите и проактиван став социјалних радника могу утицати на креаторе социјалних политика а све са крајњим циљем обезбјеђења услова за квалитетну и свеобухватну услугу и заштиту малољетних преступника у систему социјалне заштите.

Проведеним истраживањем апелује се на значај теоријских знања, богатство науке социјалног рада, квалитет услуге и заштите кроз примјену различитих теоријско-методских приступа и метода у социјалном раду са малољетним преступницима.

Самоспознаја, увид у стручне способности, знања али и могућности може стручњацима дати нове идеје и перспективе рада.

Истраживање, такође, може подстаћи менаџере центара за социјални рад на размишљање о томе како квалитетно пружена услуга и заштита директно утиче на заштиту малолетника али и на предупређење нежељне појаве малолетничког преступништва. Добар увид менаџера центара за социјални рад у капацитете али и потенцијале омогућиће квалитетне процјене и планове развоја.

На основу резултата истраживања апострофира се квалитетан стручни приступ органа старатељства у процјени стања и потреба са малолетним преступницима, као и у провођењу третмана са овом осјетљивом категоријом корисника. То подразумијева теоријски утемељену праксу, примјену расположивих метода сходно врсти потреба и проблема, те интердисциплинарни приступ и примјену сва три теоријско-методска приступа у социјалном раду (социјални рад с појединцем и породицом, социјални рад са групом, социјални рад у заједници). Овакав стручни рад омогућује цјеловито сагледавање проблема малолетничког преступништва и отвара могућности постизања значајних резултата на пољу ресоцијализације, рехабилитације, али и сузбијања и предупређења преступништва. Притом свако друштво, укључујући и наше, треба да „полази од принципа демократичности, индивидуализације, хуманизације, покушавајући да рехабилитацијом оствари неопходну ресоцијализацију малолетних преступника, одбацујући репресивне мјере и поступке, те уважавајући њихову личност у потпуности“ (Масановић, 2014: 33).

Теоријско-методске слабости социјалног рада са малолетним преступницима дјелимично су посљедица нормативних процедура које обавезују стручне раднике да користи одређене приступе. Тако је Законом о заштити и поступању са малолетницима у кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник 13/10, 61/13, 68/20) прописана дужност сачињавање извјештаја са тачно одређеним тематским дијеловима при чему се захтијева социјални рад са појединцем и породицом.

Оно што недостаје у социјалном раду са малолетним преступницима јесу акциона и социјална истраживања стања и потреба, превентивни програми, ширина и креативност у избору метода рада, планиране социјалне интервенције. Сасвим супротан приступ упућује дефинисање социјалног рада као „специфичне академске и примјењене дјелатности чији је циљ боља узајамна прилагођеност појединаца, породица, група и заједница у окружењу у којем живе. Социјални радници су одговорни не само за пружање непосредних услуга у циљу рјешавања социјалних проблема и задовољавања

потреба корисника већ за њихово организирање, планирање, праћење, евалуацију и истраживање“ (Viјеће Европе; 1995, према Ajduković, 2003: 6).

Традиционални (медицински) карактер социјалног рада са малољетним преступницима указује на потребе великих и значајних промјена. Цјеложивотно учење, супервизија, кадровске промјене у смислу повећања броја социјалних радника треба да буду дио стратегија министарства надлежног за социјалну заштиту у Републици Српској. Афирмација социјалног рада ће и социјалним радницима дати подстрек за лична усавршавања и допринос развоју система и унапређењу услова у којим се ради и живи. Социјални рад у заједници, социјалне акције, међусекторска сарадња, видљива (медијска) промоција су неке од активности којима се може допринијети афирмацији социјалног рада.

Да се у свакодневном раду превише административно оптерећују социјални радници индиректан је закључак проведеног истраживања. Социјални и други стручни радници имају широке могућности у погледу примјене релевантних теорија, метода, теоријско-методских приступа и модела у свакодневној пракси социјалног рада. Штета је да високообразовани професионалци своје вријеме троше на бирократске процедуре канцеларијског пословања, вођења управног поступка и стриктног провођења закона, а да се у пракси социјални рад као стручна дјелатност обавља недовољно квалитетно. Афирмисање социјалног рада је због тога један од битних изазова и задатака којим социјални радници, самостално или организовањем у професионална удружења, треба да се баве. Избор занимања социјалног радника упућује на хуману особеност стручњака и управо то треба да их мотивише да се у свакодневном раду одупиру утапању у бирократске обавезе које им систем намеће.

Социјални рад, као друштвено утемељена професија, има одговорност и обавезу да одржава и развија квалитет стручног рада, да унапређује компетенције својих корисника и подстиче социјалне промјене, дајући допринос очувању и изградњи хумане људске заједнице. Познавање основних теоријских поставки, принципа и приступа, као и константни развој професије који прати друштвене промјене, су основ за квалитетан социјални рад. Истовремено, треба да се развија наука социјалног рада, тако што ће кроз истраживања провјеравати постојећа и развијати нова сазнања. Апликативни карактер науке социјалног рада подразумијева примјену научних сазнања у пракси па се може рећи да се наука и пракса социјалног рада констатно преплићу и узајамно допуњују.

Социјални радници би требало да бирају теорије, приступе и методе рада с појединцима, групом и у заједници сходно потребама и проблемима корисника. Са друге стране, систем социјалне заштите у којем социјални радник ради, односно шире узев, држава и друштво, утичу на циљеве које социјални радници виде пред собом. Умногоступни позицију и сврху социјалног рада усмјерава социјална политика па се социјални радник се налази између стручних компетенција, потреба корисника и стања и могућности друштва и државе. Општедруштвено прихваћени циљеви су вриједности којима друштво, кроз социјално-развојне планове и социјално-политичко дефинисање општег јавног интереса, усмјерава задовољавање индивидуалних потреба и рјешавање социјалних проблема. Финансијско стање државе, развој и разумјевање локалне заједнице такође утичу на ниво развијености социјалне заштите и на могућности примјене социјалног рада као професионалне дјелатности. Неразвијеност или непостојање сарадње са организацијама цивилног друштва умањује или онемогућава теоријско-методску примјену приступа и метода у социјалном раду. У таквом окружењу, социјални радник често прибјегава креативном изналажењу рјешења, доношењу одлука ради „гашења ватре“ и краткорочним, законски обавезујућим поступањима. Дугорочни планови и циљеви изостају. Социјални рад се налази у процјепу између правних норми и интереса државе и права, с једне стране, а са друге интереса и потреба корисника. Унутар тог процјепа обликује се професија социјалног рада и понекад је тешко испоштовати захтјеве струке, дослиједно примијенити научна знања и високо професионално обављати социјални рад.

Полазећи од идентификованог стања и препознатих потреба, будуће активности социјалних радника треба да буду усмјерене ка промовисању стручних способности, произвођењу социјалних промјена и афирмацији струке. У прилог овоговоре и налази и препоруке неких истраживања, проведених у области социјалне заштите у скорије вријеме.

У монографији „Социјални изазови и менаџмент у социјалној заштити“, која је настала као резултат анализе стања система социјалне заштите у оквиру сарадње Министарства здравља и социјалне заштите и Факултета политичких наука у Бањој Луци у програму јачања система социјалне, породичне и дјечије заштите Републике Српске из 2010. године, наводе се основни проблеми и будући изазови у раду центара за социјални рад. Уз ограничене ресурсе (финасијске, кадровске, техничке опремљености и услова рада) наводе се и „традиционално (бирокуратско) схватање улоге и рада центра за социјални рад“ и „недовољна обученост стручног особља“.

Стратешко опредјељење министарства је јачање центара за социјални рад кроз „техничку опремљеност, кадровско-стручни потенцијал, финансијску одрживост, методолошки приступ у идентификацији корисничких потреба те обогатити разноврсност социјалних услуга.“ (Lepić, 2010). Закон о социјалној заштити (Службени гласник Републике Српске бр. 37/12, 90/16, 67/19, 42/20, 36/22.) који је донесен 2012. године увео је новине у смислу дефинисања начина унапређења стручних знања радника, тестирања, обавезних едукација ради обезбјеђења квалитета услуга, али практично још није уведен систем надзора, лицензирања, односно комплексног и комплетног стручног надзора. Завод за социјалну заштиту, установа која треба да буде носилац тог задатка, још није основан.

У Републици Словенији, проф. Коболт (1997) са Универзитета у Љубљани, је извршила осврт на теоријске основе социјално-педагошких интервенција нагласивши да се методично провођење интервенција социјално-педагошког рада са дјецом са тешкоћама у социјалној интеграцији базира на теоријским концептима. При томе су за развој социјално-педагошких интервенција битни: психоаналитички и, хуманистички, концепти его-психологије и теорије самопоимања те концепт теорије комуникације и системска парадигма. Коболт је направила теоријско-научни осврт, закључивши да је, уз познавање теорија и модела, неопходно имати на уму „димензију непоновљивости односа“, дијадног или групног, због различитих утицаја одређених временом и простором гдје се интервенције спроводе (Kobolt, 1997).

За рад са малољетним преступницима од посебног је значаја да социјални радник има ваљано, исправно и научно гледиште, да има у виду све факторе који утичу на малољетника и на породицу те да их правилно и научно оцјењује (Dervišbegović, 1997). То враћа на становиште да је пракса институционално обојена те да треба емпиријски истраживати, како би се могле утврдити законитости процеса и практично дјеловати у правцу потребних социјалних промјена са ширим друштвеним циљем предупређења друштвених девијација.

У вези са примјеном теоријско-методских приступа у социјалном раду у Републици Српској треба поменути и истраживање из 2019. године у коме је анализирана теоријско-методолошка оспособљеност студената социјалног рада (Petrović, Pečić, 2019). Налази су показали да су студенти социјалног рада на Факултету политичких наука у Бањој Луци солидно оспособљени за практичну примјену теорија, мање оспособљени за социјални рад у заједници и са групом а више за социјални рад с

појединцем те да посједују веома добра знања и способности за примјену анкетног испитивања и интервјуа.

Институционалне карактеристике и стање праксе сужавају могућности социјалног рада те захтијевају да се стварају друштвени услови како би се социјални рад методски развијао и као дјелатност афирмисао а то се може постићи развојем науке социјалног рада у виду образовања кадрова усаглашено са принципом „произвођење социјалних промјена“ (Petrović, 2019).

Да су преоптерећени бирократским административним пословима, формално обавезујућим поступањем, великим територијалним опсегом који покривају као и комплексношћу проблема којима се баве социјални радници показали су резултати истраживања које је проведено у оквиру Факултета политичких наука у Сарајеву 2019. године (Šerić, Dudić, 2019). Ово истраживање се бавило испитивањем ставова и перцепције босанско-херцеговачке јавности о разумијевању социјалног рада, улози и значају кроз искуства новинара који извјештавају о социјалном раду и ставове социјалних радника који имају искуство контаката са медијима. У закључцима овог истраживања је констатовано да ће афирмисање професије и јавно оглашавање обезбједити услове рада у којима ће социјални радници моћи боље да заступају и заговарају потребе корисника и чланова локалне заједнице.

Значајне налазе дало је истраживање ризичних и заштитних фактора делинквентног понашања младих, проведено у оквиру пројекта „Улога породице у појави и превенцији непожељних облика понашања код дјеце и адолесцената у Кантону Сарајево“ у периоду од 2000. до 2005. године. Циљ овог истраживања је било стварање научног фундамента за унапређење политике сузбијања делинквенције и кажњивог понашања младих. У резултатима истраживања наглашен је налаз о утицају породичне ситуације на појаву поремећаја понашања код дјеце. Изведен је закључак да ће адекватан васпитни третман дјеце делинквентног понашања предуприједити развој тежих облика понашања. У вези са теоријско-методским обиљежјима социјалног рада посебно су значајни сепарати истраживања који су, уз критички осврт на судску праксу и поступање полиције у смислу политике супротстављања делинквенцији, указали на значај друштвене подршке за планирање и провођење превенције и сузбијања непожељних видова понашања код малолјетника (Obradović, 2008).

За науку и праксу социјалног рада значајно је истраживање проведено у Босни и Херцеговини са циљем идентификовања препрека које су у вези са обликом пружања помоћи и услуга у институцијама система социјалне заштите (Pandžić, 2021). Полазећи

од Европског концепта праксе с циљем остваривања социјалних права, поменуто истраживање је пажњу придало испитивању препрека које се односе на менаџмент и на стање и процедуре у институцијама социјалне заштите а узорак су били креатори социјалне заштите, стручни радници и корисници. Утврђене препреке се тичу, између осталог, неповољних општих услова рада (технички, људски, финансијски, информациони), неусклађености радног времена са потребама корисника, недовољне заступљености теренског рада због приступа „клијенти требају доћи њима“. Такво поступање и однос институција, закључено је, утиче неповољно на остваривање права маргинализованих група корисника. Потребе корисника центара за социјални рад не треба фрагментирано посматрати, како се посматрају у информационим програмима који се користе, већ цјеловито са свим потребама и карактеристикама личности (Pandžić, 2021).

Уз претходно објашњен значај теоријско-методске заснованости социјалног рада мора се додати да она превасходно зависи од компетенција социјалних радника. Професионалне компетенције се одређују као „трокут знања, вјештина и вриједности“, као личне димензије стручњака, али и одраз рада (Buljevac, Орашић, 2020). Иако не постоји прецизно дефинисан оквир компетенција, односно начин мјерења, образовање је оно што обезбјеђује компетентног стручног радника који посједује знања из области теоријско-методских поставки науке и праксе социјалног рада. Концепт континуираног оспособљавања кроз цјеложивотно учење и унапређење стручних компетенција социјалног рада се у посљедње вријеме наглашава и у Републици Српској, односно Босни и Херцеговини. О томе говори и чињеница да је 26.10. и 27.10.2021. године у Бијелини, у организацији Савеза социјалних радника и других стручних радника социјалне дјелатности у Босни и Херцеговини, одржана VI годишња Конференција социјалног рада са међународним учешћем под називом „Унапређење социјалног рада кроз развој теорија, метода и техника рада“. На Конференцији је истакнута одговорност социјалних радника као најзначајнијих носилаца активности у социјалној заштити. Презентован је документ „Анализа стања социјалне заштите РС са посебним освртом на посљедице изазване пандемијом Ковид – 19“, сачињен анализом рада центара за социјални рад у сарадњи са УНИЦЕФ-ом. У Анализи су приказана искуства са терена и указано је на потребе побољшања реговања центара за социјални рад у условима елементарних непогода и пандемије. Конференција је обухватила и тему потребе развоја социјалног предузетништва као радне активације корисника система социјалне

заштите, а затим је дата посебна пажња теми супервизије у социјалном раду као начину подизања квалитета услуга социјалног рада.

Стање социјалних потреба и проблема приказано је у публикациј „Процјена посљедица Ковид-19 на друштво у Босни и Херцеговини“ (Unicef, 2021). У њој су обједињени резултати анализе проведене у Републици Српској, Федерацији Босне и Херцеговине и Брчко Дистрикту. Уз резултате који показују да се ефекти кризе изузетно негативно очитују кроз сиромаштво, истраживање је показало да су се, након појаве пандемије, центри за социјални рад суочили са низом тешкоћа, које произилазе из њихових недовољних капацитета и броја стручних радника, недовољно средстава и административних ограничења. Центри су лоше оспособљени за адекватно вођење случаја те постоји проблем и безбједности рада на терену. Са друге стране, анкетирањем се дошло до податка да корисници или потецјални корисници у 20% случајева имају проблем приступа службама социјалне заштите због ограничења уведених због Ковид-19. Овим резултатима допуњени су резултати истраживања,веденог 2020. године у Босни и Херцеговини (Unicef, 2020), које је показало да је криза негативно утицала на динамику домаћинстава, а да би се могло помоћи породици потребно је улагати у систем социјалне заштите као даватеља социјалних услуга. Тако се може постићи универзалан приступ средствима помоћи за свако дијете и сваку породицу.

Значајни су резултати истраживања институције Омбудсмена о стању и проблемима с којима се сусрећу центри/службе за социјални рад у Републици Српској (Омбудсман, 2019). У анализи резултата, Омбудсман је истакао најчешће заједничке тешкоће у раду које су центри за социјални рад навели а то су: проблеми који се односе на функционисање (смјештајни капацитети, техничка опремљеност, недостатак стручног кадра, услови рада, финансијски проблеми, негативна перцепција медија и грађана, низак ниво новчаних давања, ниске плате, мали буџет центра, проблем безбједности радника, сагоријевање, недостатак континуираних обука, широк спектар надлежности и обим посла, недовољно сарадње са вишим нивоима власти и укључености у доношење законских одлука), проблеми који се односе на остваривање права корисника (непримјена закона односно лоша законска рјешења непримјењива у пракси, непостојање прописа за сва питања из социјалне заштите, проблем високог сиромаштва у неким срединама, повећање броја корисника са интелектуалним тешкоћама, усложњавање потреба корисника у савременом добу, кашњења исплате новчаних давања, потреба безусловности здравствене заштите за дјецу и стара лица)

(Ombudsman, 2019). У извјештају је изражена забринутост због неповољног стања у ком се налазе центри и службе за социјални рад у Републици Српској, а такође је закључена потреба интензивног планског радом на унапређењу стања социјалне заштите у Републици Српској.

Резултати емпијског истраживања, представљени у овом раду, указали су на низ недостатака праксе социјалног рада, почевши од занемаривања и еклектичког избора теоријских поставки, битних за разумијевање појаве малољетничког преступништва, до оскудног избора теоријско-методских приступа, метода и модела рада. Императив науке социјалног рада је истраживање, идентификовање слабости и унапређење праксе. Квалитетна услуга, компетентни стручњаци и поступање у складу са најбољим интересом дјеце су крајњи друштвени циљ овог истраживања.

У социјалном рада код нас постоји отворено питање употребе теорија. У вријеме бивше Југославије, на данашњем подручју Републике Српске, стручна и друштвено организована пракса постоји око 40 година, а академско образовање кадрова, изузев кадрова који су се раније едуковали у Федерацији БиХ, Србији или Загребу, у Републици Српској је започело прије 22 године. Систем едуковања социјалних радника, као и других стручњака, који раде у систему социјалне заштите, није до краја организован. Као дио система локалне управе, као оснивача центра за социјални рад, донедавно су радници полагали државни испит за запослене у органима управе и локалне самоуправе, а стручни испит за рад свих запослених стручњака у социјалној заштити је тек 2012. уведен формално-правно као обавезујући, а његово полагање почело 2016. године. Комплексан, спор државни апарат још није реализовао све законски дефинисане потребе система социјалне заштите, међу којима је посебно значајно формирање Завода за социјалну заштиту. Лиценцирање стручних радника у социјалној заштити у Републици Српској не постоји, тако да нема ни система праћења квалитета рада ни надзора. Треба додати и ратна дешавања, након којих су остали сада старији радници, који су ментори младим школованим кадровима. Поставља се питање колико су ови старији радници, наставши се пред низом нових социјалних појава и проблема, били у могућности и имали воље и стрпљења да пренесу искуства и знања на млађе. Услијед и све већег обима посла и захтјева које држава и околности постављају, тешкоћа око запошљавања, политичких превирања, дошло је и до велике бирократизације и администрирања у центрима за социјални рад. И даље је актуелно питање сврхе рада и надлежности центара за социјални рад, односно да ли је рад у

центрима искључиво куративног, као што је у највећем случају данас („гашење ватре“) или ипак превасходно превентивног карактера.

Наведено стање доприноси томе да се у социјалном раду са малољетним преступницима не примјењују у довољној мјери теорије и методе, да изостаје комплементарна примјена теоријско-методских приступа, да се проблем малољетничког преступништа недовољно истражује и да се не подстичу корјените социјалне промјене. Стање праксе социјалног рада са малољетним преступницима упућује на закључак да недовољно теоријско-методски утемељена пракса умањује квалитет стручног рада, односно сужава могућности предупређења и субијања проблема малољетничког преступништва. Резултати овог истраживања указали су на теоријско-методска обиљежја праксе социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад Републике Српске, што може послужити за креирање социјалних политика и унапређење стручног рада са фокусом на планирање и провођење мјера и интервенција којима ће се побољшати стање социјалне заштите.

Питање узајамног односа праксе и начних сазнања је битно питање које се тиче и саме сврхе социјалног рада. Социјални рад, као наука и дјелатност, има обавезу праћења и истраживања друштвених промјена и девијација те помагања и превенције. Добијена научна сазнања доприносе научном фондусу а практично доприносе унапређењу компетенција професионалаца, који раде у систему социјалне заштите. Остваривање помажуће и развојне сврхе социјалног рада могуће је само уз синергију теорије и праксе. Дакле, познавање хуманистичких вриједности и принципа социјалног рада, теоријских сазнања и константно планирање и спровођење социјалних интервенција, су основ за квалитетан социјални рад. Теоретско-методски вођен социјални рад, односно социјални радник, може да производи стварне и трајне промјене у друштвеној заједници и животима људи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Afrić, V. (1988). Simbolički interakcionizam, *Revija za sociologiju*, Vol. XTX, No 1-2., str. 1-13.
2. Ajduković, M. (2003). Obrazovanje socijalnih radnika: kako dalje?. *Ljetopis socijalnog rada*, 10 (1), str. 50-20.
3. Ajduković, M., Cajvert, Lj. (2004). *Supervizija u psihosocijalnom radu*, Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
4. Avdibegović, E., Bijedić, M., Dahić, M (2015). (ur). *Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u postratnoj Bosni i Hercegovini*, (naučna monografija), Tuzla: Univerzitet u Tuzli.
5. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*, Zagreb: Školska knjiga, d.d.
6. Бошковић, М. (1999). *Криминолошки лексикон*, Нови Сад: Матица Српска.
7. Boričević Maršanić, V., Zečević, I., A. Kordić, Flander, M., Karapetrić Bolfan, Lj., Paradžik, Lj. (2018). Motivacijski intervju s djecom i adolescentima: Razvojni pristup i prikaz bolesnika, *Socijalna psihijatrija*, Vol. 46, br. 2., str. 181-194.
8. Branica, V. (2004). Mogući pristup rodu i spolu u socijalnom rad, *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, Vol. 11, No 2., str. 301-310.
9. Brkić, M., Jugović, A. (2009). Experience of service users involvement in the education of social workers in Serbia, *Ljetopis socijalnog rada*, 16 (2), str. 457-468.
10. Blom, B., Morén, S. (2015). *Theory for social work practice*, Sweden, Lund: Studentlitteratur AB.
11. Buljubašić, S. (2005). *Maloljetnička delinkvencija*, Sarajevo: Arka press.
12. Buljevac, M., Opačić, A. (2020). Profesionalne kompetencije socijalnih radnika: temelj identiteta jedne pomažuće profesije, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, Vol. 27., No 1., str. 31-56.
13. Cekić, M. (1975). *Savremena filozofija: Pragmatizam*, Beograd: Rad.
14. Čopić, S. (2014a). Modeli društvenog reagovanja na maloletničku delinkvenciju u savremenim društvima, u *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji - trendovi i društveni odgovori*, (ur) Nikolić-Ristanović, V., Stevković, Lj., Beograd: Izdavačko preduzeće „Prometej“, str. 185-194.

15. Čopić, S. (2014b). Primena restorativne pravde prema maloletnicima, u *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji - trendovi i društveni odgovori*, (ur) Nikolić-Ristanović, V., Stevković, Lj., Beograd: Izdavačko preduzeće „Prometej“, str. 195-206.
16. Čanić, S. (2013). Primjena principa geštalt terapije u coachingu, u *Klinička psihologija* 6, 1-2, Zagreb. Naklada Slap, str. 112-124.
17. Ћук, М., Савановић, И. (2019). Социјални рад у свакодневној пракси социјалне заштите Републике Српске, *Политема*, стр. 57-80.
18. Davidson C., G., Neale J., M. (1996). *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*, Zagreb: Naklada Slap.
19. Dervišbegović, M. (1997). *Socijalna pedagogija sa andragogijom*, Sarajevo: Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo.
20. Dervišbegović, M. (2003). *Socijalni rad, teorija i praksa*, Sarajevo: Zonex ex libris.
21. Domineli, L. (2002). *Anti-Oppressive Social Work Thepory and Practise*, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
22. Drobac Pavićević, M. (2020). *Šta je zapravo kreativnost?*, Banja Luka: Imprimatur i Filozofski fakultet Banja Luka.
23. Filipović, V. (1989). *Filozofijski rječnik*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
24. Gadžo-Šašić, S. (2018). Socijalni rad i socijalni razvoj: izazovi i mogućnosti u prvim decenijama 21. vijeka, *Društvene i humanističke studije (DHS)*, Vol 1. No. 7., str. 387-400.
25. Gadžo-Šašić, S. (2020). *Socijalni rad s osobama s invaliditetom*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, prvo – elektronsko izdanje.
26. Garthwait, C (2012). *Dictionary of social work*, Montana: The University of social work, school of social work.
27. Gidens, E. (2007). *Sociologija*, izdanje na srpskom jeziku, Beograd: Ekonomski fakultet, original: Gidens, E. (2001). *Sociology*, Cambridge: Polity press.
28. Gordić, M., Termiz, D., Tančić, D. (2015). *Metodološki osnov istraživanja bezbjednost, odbrane i terorizma*, Brčko: Evropski Univerzitet.
29. Грбић Н., О, (2014). Предности и недостаци тимског социјалног рада, *Социјална политика* 2/14, година 49, стр. 93-114.
30. Grbić-Pavlović, N., Mitrović, Lj., Pavlović, G., Sredić, S. (2012). *Maloljetnički zatvor i druge varijante kažnjavanja maloljetnih učinilaca krivičnih djela ograničenjem slobode*, Banja Luka: Međunarodno udruženje naučnih radnika.

31. Грбић-Павловић, Н. (2010). *Казненоправни аспекти малолетничке делинквенције у Републици Српској*, Бања Лука: Дефендологија центар за безбједоносна, социолошка и криминолошка истраживања.
32. Halmi, A. (1993). Socijalni rad između pragmatizma i scijentizma, *Revija za socijalnu politiku*, I, 2., str. 151-166.
33. Halmi, A., Žganec, N. (1994). Socijalni rad između pragmatizma i scijentizma, *Revija za socijalnu politiku* I (2), str. 151-165.
34. Halmi, A. (1999). Što je doista novo u metodologiji socijalnog rada, *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 6. No 1., str. 7-16.
35. Halmi, A. (2013). *Temelji kvantitativne analize u društvenim znanostima*, Zagreb: Alinea
36. Howe, D. (1997). *Uvod u teoriju socijalnog rada*, Beograd: Naučno-istraživački centar za socijalni rad i socijalnu politiku, FPN.
37. Hrnčić, J., Džamonja-Ignjatović, Despotović-Stanarević, V. (2010). Optimus - obuhvatan pristup prevenciji sukoba sa zakonom kod dece i mladih, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 29, 1-2, str. 125-139.
38. Hrustić, S. (2021). *Primjena metoda socijalnog rada u lokalnoj zajednici s posebnim osvrtom u organizovanju modela terenskih ureda na području Ze-do kantona*. Magistarski rad. Sarajevo: Fakultet političkih nauka. URL: <https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/04/Primjena-metoda-socijalnog-rada-u-lokalnoj-zajednici-s-posebnim-osvrtom-u-organizovanju-modela-terenskih-ureda-na-podrucju-Ze-do-kantona-Hrustic-Samir.pdf>, pristupljeno 01.12.2021.godine.
39. Hutchinson, S. G, Olteidal, S. (2014). *Five Theories in Social Work*. UiN-report: Sydney, Australia; Original by Oslo: Universitetsforlaget and Nordland, 2003.
40. *International Federation of Social Workers (IFSW)* (2014), Definition of Social Work. URL: <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>, pristupljeno 13.09. 2018.
41. Jelača, N., Kletečki, M. (2003). Odnos teorije i prakse u obrazovanju socijalnih radnika, prikaz skupa "Izazovi socijalnog rada u Hrvatskoj u 21. stoljeću", *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, vol 10, No 1., str. 139-142.
42. Jugović, A. (2004). Teorije društvene devijantnosti i socijalni rad, *Socijalna misao*, 43-44/2004, str. 7-32.
43. Jugović, A. (2005). Jezik profesije socijalnih radnika, *Socijalna misao*, 1-2/2005, str. 113-135.
44. Jugović, A. (2007). Tipologije društvenih devijacija u domaćoj teorijskoj misli, *Sociologija*, Vol 49, No 1, str. 17-30.

45. Jugović, A. (2013). *Teorija društvene devijantnosti*, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu i Partenon.
46. Jugović, A., Brkić, M. (2010). Socijalna zaštita i prevencija maloletničkog prestupništva: uloge, kontroverze i dobre prakse, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 4 (4) str. 435-452.
47. Jugović, A, Brkić, M (2013), Socijalni rad u kontekstu društvene krize i transformacije, *Ljetopis socijalnog rada*, 20 (1), str. 91-112.
48. Југовић, А. (2013). Човек и систем: неки аспекти значаја структуралног функционализма за истраживања у социјалној политици и социјалном раду, *Социјална политика*, 1/2013, 48. стр. 53-77.
49. Jugović, A. (2020). *Društveno osetljive grupe, perspektive i politike*, Beograd: Partenon.
50. Karić, N. (2008). *Socijalni rad i maloljetnička delinkvencija u zajednici*, Tuzla: OFF-SET.
51. Knežević, M. (2003). Neka razmišljanja o identitetu profesije socijalnog radnika, *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 10 (1), str. 45-60.
52. Knežević, M, Miljenović, A., Branica, V. (2013). *Teorija socijalnog rada*, Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zavod za socijalni rad.
53. Konvencija o pravima djeteta (1989). OUN.
54. Konvencija UN o pravima lica sa invaliditetom (2006). UON.
55. Konvencija UN o ukidanju diskriminacije žena (1979). OUN.
56. Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1969) OUN.
57. Kobolt, A. (1997). Teorijske osnove socijalno pedagoških intervencija, *Kriminologija i socijalna integracija*, Vol. 5., 1-2., str. 129-140 (prevod iz Socialna pedagogika, 1,1, Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko, str. 8-26.).
58. Коковић, Д. (2005). *Пукотине културе*, Нови Сад: Прометеј.
59. Kovačević, M. (2013). Osnovni modeli maloljetničkog pravosuđa s osvrtom na ulogu i položaj socijalnog rada, *Ljetopis socijalnog rada*, 20 (2), str. 301-317.
60. Крговић, Т., Миловановић, М. (2003). *Центри за социјални рад, настанак, пракса - перспективе*, Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Републике Србије, Факултет политичких наука.
61. Kristančić, A. (1984). *Metoda i tehnika savjetovališnog rada*, Zagreb: Udružena samoupravna interesna zajednica Socijalne zaštite Grada Zagreba.
62. Kuburić, Z. (2001). *Porodica i psihičko zdravlje dece*, Beograd: Čigoja štampa.

63. Kuburić, Z. (2008). *Religija i porodica*, Novi Sad: CEIR, Beograd: Čigoja štampa.
64. Kuhn, S., T. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*, second edition, enlarged, USA: International Encyclopedia of United Science, Volume 2, Number2, The University of Chicago.
65. Lazić, Lj. (2017). Uticaj faktora socijalizacije na pojavu stigmatizacije maloljetnih prestupnika. u Zbornik: *Anomija društva i posljedice*, (ur) Macanović, Banja Luka: Centar modernih znanja, str. 228 – 238.
66. Lazić, Lj. (2022). Kreativnost u socijalnom radu. u Zbornik radova: *Razvoj društva kroz prizmu nauke*, (ur) Omerović, M., Potić, S., Milić, S. , Banja Luka, Centar modernih znanja, Beograd: Resursni centar za specijalnu edukaciju, Nikšić: Centar za bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore, str. 342-353.
67. Lazić, Lj. (2021). Najbolji interes djeteta u postupku smještaja djece u dom za djecu bez roditeljskog staranja, *Sted journal*, Banja Luka: Univerzitet PIM, Banja Luka, str. 69-84.
68. Lazović Jović, E. (2015). Akciona istraživanja u oblasti socijalnog rada, *Megatrend revija* Vol. 12 (1), str. 169-186.
69. Lepir, Lj. (2010). Socijalna zaštita Republike Srpske. u *Socijalni izazovi i menadžment u socijalnoj zaštiti*, (ur) Gavrilović, A. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Fakultet političkih nauka, str.67-108.
70. Levin, I. (2006). *Šta je socijalni rad*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, prevod 2. izdanje, 2015.
71. Martin, P. (2010). *Social Work Assesment*, Glasgow: Learning Matters Ltd.
72. Macanović, N. (2011). *Resocijalizacija osuđenih lica*, Banja Luka: Besjeda.
73. Macanović, N. (2014). *Kriminogena inficiranost učenika*, Banja Luka: Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci.
74. Macanović, N. Petrović, J. (2015). *Prevenција vršnjačkog nasilja u osnovnim školama „Vratimo drugarstvo u razrede“*. Banjaluka: Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka.
75. Macanović, N., Grbić Pavlović, N., Kuprešanin, J. (2016). *Maloljetnička delinkvencija - prevencija i resocijalizacija-*, Banja Luka: Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banja Luci.
76. Macanović, N. (2020). *Socijalno neprilagođeno ponašanje djece i adolescenata*, Banja Luka: Centar modernih znanja.

77. Macanović, N. (2021a). *Resocijalizacija maloljetnih prestupnika*, Banja Luka: Centar modernih znanja.
78. Macanović, N. (2021b). Prevaspitni tretman maloljetnih prestupnika utemeljen na dramskom pristupu, u Zbornik *Društvene (dis)funkcije umjetnosti: od instrumentalizacije ka emancipaciji*, godina 2, br. 2 (2021), sa II naučnog skupa „Društvo i politika“, (ur) Savić, D., Univerzitet u Banjoj Luci, Fakultet političkih nauka, str. 199-210.
79. Marković, I. (2010). *Osnovi kriminologije*, Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci.
80. Martinović, M. (1987). *Znanstvene osnove socijalnog rada*, Zagreb: Narodne novine;
81. Martinović, M. (1994). Bitna obilježja autentične teorije socijalnog rada, u *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, Vol 1 (1), str. 7-17.
82. Мићуновић, Љ. (2005). *Речник страних речи*, Београд: Victrix.
83. Mihić, J. Bašić, J. (2008). Preventivne strategije – eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih, *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 15 (3), str. 445-471.
84. Miković, M. (2004). *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*, Sarajevo: Magistrat, Editio Civitas.
85. Miković, M. (2005). Historija socijalnog rada i obrazovanja socijalnih radnika u BiH, u *Godišnjak Fakulteta političkih nauka: Održivi razvoj i socijalni rad - Studija slučaja regionalne mreže na Balkanu*, Hessle, S., Zaviršek, D. (ur.) Banja Luka: Filozofski fakultet, str. 447-456.
86. Milićević Kalašić, A., Ilić, V., Despotović, V. (2016). Zbornik: *Socijalni rad: izazovi i dileme*, Beograd; fakultet za medije i komunikaciju, Univerzitet Singidonum.
87. Milosavljević, M. (1990). *Socijalni rad na raskršću: problemi, protivrečnosti i perspektive*, Beograd: Naučna knjiga .
88. Милосављевић, М. (1998). *Социјални рад на међи векова*, Београд: Драганић Milosavljević,
89. Milosavljević, M. (2003). *Devijacije i društvo*. Beograd: Izdavačka kuća Draganić.
90. Milosavljević, M., Brkić, M. (2005). *Socijalni rad u zajednici*, Beograd: Socijalna misao, Čigoja štampa.
91. Milosavljević, M. (2009a). *Osnove nauke socijalnog rada*, Banja Luka: Filozofski fakultet, Univerzitet Banja Luka.

92. Milosavljević, M., Jugović, A. (2009). *Izvan granica društva, savremeno društvo i marginalne grupe*, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Izdavački centar CIDD.
93. Milosavljević, M. (2009b). Izazovi socijalnih istraživanja,. *Zbornik: Istraživanja u specijalnoj pedagogiji*, (ur) Radovanović, D., Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 365-383.
94. Milosavljević, M. (2013). *Socijalna istraživanja*, Beograd: Službeni glasnik RS.
95. Milosavljević, M., Petrović, J. (2017). *Uvod u socijalni rad*, Banja Luka: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci.
96. Milosavljević, M. (2019). Is social work a priori humane in its nature?, *Politea*, Vol 9, No. 17., str. 11-23.
97. Milošević, B. (2007). *Sociologija i savremeni svet*, Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad: Old komerc.
98. Миловановић, М., Крговић, Т. (1998). *Подручја социјалног рада*, Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Републике Србије и Дом за децу и омладину ометену у менталном развоју – Сремчица.
99. Miočić. I. (2018). Fleksibilnost studije slučaja: prednost ili izazov za istraživače, *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 25 (2), str.175-194.
100. Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске (2019). *Билтен социјалне, породичне и дјечије заштите*, Бања Лука: Министарство здравља и социјалне заштите Владе Републике Српске.
101. Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске (2021б). Центри за социјални рад и установе социјалне заштите чији је оснивач општина. URL: https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/socijalna_zastita/ustanove/Documents/Opsti%20podaci%20centara.xlsx, Preuzeto 25.01.2022.
102. Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске (2019), URL: https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/socijalna_zastita/djelatnost/xlsx, Preuzeto 15.08.2021.
103. Ministarstvo porodice, omladine i sporta RS (2008). *Strategija za razvoj porodice u Republici Srpskoj za period od 2009. do 2014*. Banja Luka: Vlada Republike Srpske
104. Save the children (2003). *Mladi u sukobu sa zakonom*, Sarajevo: UNICEF, Save the children UK.

105. Mojsilović, M. (2019). Psihodinamička, bihevioralna i kognitivna teorija u kontekstu moderne kriminologije,; *Logos*, IV/3, Centar za kulturu i edukaciju – Logos, str. 47-55.
106. *Нови Завет*, Београд: Издање Библијског друштва, 1990.
107. Novosel. M. (1983). *Dijagnosticiranje u defektologiji*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
108. Obradović, V. (2008), *Empirijska studija Delinkventno ponašanje*, Sarajevo: Kantonalna javna ustanova „Porodično savjetovalište“, Sarajevo.
109. Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine. (2019). Specijalni izvještaj o stanju i problemima s kojima se susreću centri/službe za socijalni rad u Bosni i Hercegovini, URL:
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2019112015101009eng.pdf, preuzeto 16.05.2021.
110. Evropska unija. (2010). *Priručnik o europskom antidiskriminacijskom pravu*, Luksemburg: Ured za službene publikacije Europske unije.
111. Pandžić, A. (2021). Prepreke u ostvarivanju socijalnih prava iz sistema socijalne zaštite u odnosu na oblik pružanja usluga, *Društvene i humanističke studije (DHS)*, 2 (15), str. 467-490.
112. Payne, M. (2001). *Savremena teorija socijalnog rada*, Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banja Luci.
113. *Promišljanje o demokratiji, Priručnik za nastavnike*. (2011). Beograd: Građanske inicijative
114. *Pravilnik o uslovima za osnivanje ustanova i obavljanje djelatnosti socijalne zaštite*, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 90/17.
115. Петровић, Д., Ћорић, Б., Седмак, Т. (2000). *Методе групног социјалног рада*, Београд: Научно-истраживачки центар за социјални рад и социјалну политику, ФПН.
116. Petrović, J. (2013). *Nemam, dakle ne postojim*, Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
117. Petrović, J. (2015). Odgovor nauke socijalnog rada na izazove društvene tradicije, u *Nauka, društvo, tranzicija*, (ur) Macanović, N., Lalić, V., Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Nikšić; Centar za bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore, str. 819-827 .

118. Petrović, J. (2016). *Akciono istraživanje u socijalnom radu*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka.
119. Petrović, J. (2017). Teorije socijalnog rada i društvenih devijacija kao osnov za medijaciju u socijalnom radu, u Zbornika: *Društvene devijacije 2* (2), (ur) Macanović, N., Banja Luka: Centar modernih znanja, str. 11-20.
120. Petrović, J. (2019). Pojmovno-kategorijalni aparat socijalnog rada u oblasti maloljetničkog prestupništva kao odraz teorijskih koncepata, u *Politeia*, str. 107-122.
121. Petrović, J., Pekić, M. (2019). Teorijska i metodološka znanja u praksi socijalnog rada, *Društvene i humanističke studije* (DHS), str. 376-386.
122. Petz, B. (1997). *Osnovne statističke metode za nematematičare*, Zagreb: Naklada Slap.
- Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu, Republika Srbija, Autonomna pokrajina Vojvodina (2016). *Izveštaj o radu za 2015.*, URL: <http://www.pzsz.gov.rs/wp-content/uploads/2018/09/Izvestaj-o-radu-2015.pdf>, pristupljeno 20.10.2017. godine.
123. Петричковић, М. (2015). Теоријска утопија радикалног социјалног рада, *Социјална политика, часопис за теорију и праксу социјалне политике и социјалног рада*, 1/2015, год. 50, стр. 11-27.
124. Pleh, V., Suljagić, S., Suljagić, A. (2020). *Opservacija i dijagnostika ličnosti maloljetnih prestupnika u krivičnom zakonodavstvu i praksi Bosne i Hercegovine*, Banja Luka: Centar modernih znanja.
125. Popović-Ćitić, B., Žunić-Pavlović, B. (2005). *Prevenција prestupništva dece i omladine*, Beograd: Partenon.
126. Pregrad, J. (1996). Ekspresivne i kreativne tehnike, u *Stres, trauma, oporavak*, (ur) Pregrad, J., Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, str. 111-135.
127. Prlenda, S. (2005). Žene i prvi organizirani oblici praktičnog socijalnog rada u Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 12/3-4, Zagreb: str. 319-332.
128. Pravila Ujedinjenih nacija za zaštitu maloljetnika od neosnovanog lišenja slobode (Pravila iz Havane, JDL pravila 1990);
129. Radonjić, S. (1999). *Uvod u psihologiju, struktura psihologije kao nauke*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
130. Рот, Н. (2000). *Општа психологија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
131. Richmond, E. M. (1917). *Social Diagnosis*, New York: Russel Sage Foudation.

132. Richmond, M. (1922). *What is Social Case Work?* an introductory description, New York: Russel Sage Foundation.
133. Stanković, N. (2017). *Kriminologija*, Brčko: Evropski Univerzitet Brčko Distrikt.
134. Skoko, B., Benković, V. (2009). Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i načini primjene, *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol.46 (3), str. 217-236.
135. Simović, N.M. (2002a). Maloljetnička delinkvencija u Republici Srpskoj i novo krivično zakonodavstvo, u *Mladi u sukobu sa zakonom u svijetlu aktuelnih problema maloljetničkog krivičnog pravosuđa u BiH*, 2000., Banja Luka: PPGP „COMESGRAFIKA“ Banja Luka, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Bosne i Hercegovine, Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci, Republike Srpske, str. 87-110.
136. Simović, N.M. (2002b). Krivični postupak prema maloljetnicima u Republici Srpskoj, u *Mladi u sukobu sa zakonom u svijetlu aktuelnih problema maloljetničkog krivičnog pravosuđa u BiH*, 2002, Banja Luka: PPGP „COMESGRAFIKA“ Banja Luka, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Bosne i Hercegovine, Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci, Republike Srpske, str. 111-153.
137. *Socijalni rad sa djecom u poslijeratnim uslovima*, (1998). Sarajevo: Odsjek za socijalni rad FPN Univerziteta u Sarajevu.
138. Starčević, T., Jambrek Petrak, I. (2016). Mikročipiranje – prevencija kriminaliteta ili kršenje temeljnih ljudskih prava i sloboda, *Društvena tehnička istraživanja*, Časopis za tehničke studije, II/1, str. 13-22
139. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za primjenu sudskih postupaka prema maloljetnicima (Pekinška pravila, 1985), OUN.
140. Smjernice Ujedinjenih nacija za spriječavanje maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice, 1990), OUN.
141. Smjernice za djelovanje prema djeci u sistemu krivičnog pravosuđa (Bečke smjernice, 1997)
142. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za alternativne kaznene mjere (Tokijska pravila, 1990), OUN.
143. Републички Завод за статистику Републике Српске (2021). *Статистички билтен* 2020/2021. Бања Лука: Републички Завод за статистику Републике Српске
144. Suzuki, T. D., From, E. (1969). *Zen budizam i psihoanaliza*, Beograd: Nolit.
145. Šešić, B. (1975). Pozitivizam, u *Savremena filozofija*, (ur) Ralević Z., Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“, str. 107-152.

146. Štambuk, A., Obrvan, T. (2017). Uloga, standardi i kompetencije socijalnih radnika u palijativnoj skrbi; u *Ljetopis socijalnog rada*, 24 (1), str. 119-146.
147. Šerić, N. (2010). Problemi primjene intervjua u praksi socijalnog rada, *Godišnjak 2010/2011* Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, str. 340-355.
148. Šerić, N. (2018). Izazovi i perspektive socijalnog rada u lokalnoj zajednici u Tuzlanskom kantonu, *Društvene i humanističke studije* (DHS), str. 121-144.
149. Šerić, N., Dudić, A. (2019). Socijalni rad u javnom diskursu u Bosni i Hercegovini, *Socijalna politika* 2/2019, godina 54, str. 99-117.
150. Тасић, М. (2019). Социолошка објашњења етиологије насилничког криминалитета, *Социјална мисао*, бр. 96., 1/2019, str. 39-54.
151. Termiz, Dž. (2009). *Metodologija društvenih nauka*, Lukavac: NIK Grafit.
152. Termiz, Dž. (2013). *Kritika teorije*, Sarajevo: Amos graf.
153. Tomić, R. (2006). *Savjetodavni odgojni rad*, Tuzla: OFF-SET.
154. Todorović, A., Lazarević, D., Jašović, Ž., Ignjatović, I. (1970). *Prestupništvo maloletnika u Beogradu*, Beograd: Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja.
155. Trevithick, P. (2000). *Social work skills: A practice handbook*, 2.nd edition, Maidenhead: Open University Press, Buckingham Philadelphia.
156. Urbanc, K. (2006). *Izazovi socijalnog rada s pojedincem*, Zagreb: Alinea.
157. Unicef (2021). *Procjena posljedica Covid-19 na društvo u Bosni i Hercegovini*, UNDP, UNICEF,
URL:<https://www.unicef.org/bih/media/5786/file/Procjena%20posljedica%20COVID19%20na%20dru%C5%A1tvo%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.>, pdf, pristupljeno 30.12.2021.
158. Unicef (2021). *Procjena Posljedica Covid-19 na društvo u Bosni i Hercegovini, drugo anketno istraživanje domaćinstava*, URL:
<https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/procjena-posljedica-covid-19-na-dru%C5%A1tvo-u-bosni-i-hercegovini> pristupljeno 03.01.2022.
159. Видановић, И. (1998). *Појединац и породица, методе, технике и вештине социјалног рада*, (треће допуњено издање), Београд: Научно-истраживачки центар за социјални рад и социјалну политику Факултета политичких наука.
160. Видановић, И. (1999). *Терапијски модели социјалног рада*, Београд: Научно-истраживачки центар за социјални рад и социјалну политику ФПН.

161. Vidanović, I. (2015). *Rečnik socijalnog rada*, (drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje), Beograd: ауторско издање и Удружење стручних радника социјалне заштите Србије, Друштво социјалних радника Републике Србије.
162. Видановић, И. (2009). *Појединац и породица, методе, технике и вештине социјалног рада*, (друго издање), Београд: ауторско издање и Научно-истраживачки центар за социјални рад и социјалну политику ФПН.
163. Vranicki, P. (1982). Dijalektički i historijski materijalizam, *Filozofska hrestomatija X*, Zagreb: Nakladni zavod matice Hrvatske.
164. Vuletić, V. (2003). Globalizacija – mit ili stvarnost, *Sociološka hrestomatija*, Beograd: Zavod za udžbenika i nastavna sredstva.
165. Vukotić, M., Grmuša, S. (2012). *Analiza rada centara za socijalni rad u AP Vojvodini u zaštiti dece sa problemima u ponašanju*, Novi Sad: Pokrajinski Zavod za socijalnu zaštitu, URL: <http://www.pzsz.gov.rs/wp-content/uploads/2018/10/ANALIZA-RADA-CENTARA-ZA-SOCIJALNI-RAD-U-AP-VOJVODINI-U-ZA%C5%A0TITI-DECE-SA-PROBLEMIMA-U-PONA%C5%A0ANJU-2009-2011.doc>, pristupljeno 07.05.2019.
166. *Zaštita i postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku* (2016). Sarajevo: Ministarstvo pravde Federacije Bosne i Hercegovine, Save the Children.
167. Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник РС бр: 13/10, 61/13, 68/20).
168. Кривични законик (Службени гласник РС, бр:64/17, 104/18, 89/21).
169. Закон о кривичном поступку (Службени гласник РС, бр: 53/12, 91/17, 66/18, 15/21)
170. Закон о прекршајима (Службени гласник РС бр: 63/14, 36/15, 110/16, 19/21).
171. Закон о социјалној заштити Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 37/12, 90/16, 67/19, 42/20, 36/22.
172. Žganec, N. (1998). Ciljevi organiziranja lokalne zajednice u prevenciji poremećaja u ponašanja, u *Kriminologija i socijalna integracija*, Vol. 6., 113-120.
173. Žganec, N. (2022). *Socijalni rad u zajednici*, Zagreb: Naklada Slap.
174. Žegarac, N., Džamonja Ignjatović, T. (2010). *Instrumenti procene u socijalnoj zaštiti, upitnici, skale i tehnike*, Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
175. Žilić, M., Janković, J. (2016). Nasilje, *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 3, str. 67-87.
176. Walsh, J. (2010). *Theories for Direct Social Work Practise*, Second Edition, Boston, MA: Wadsworth Cengage Learning.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1: Упитник за истраживање теоријско-методских обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима

УПИТНИК

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДСКА ОБИЉЕЖЈА СОЦИЈАЛНОГ РАДА СА МАЛОЉЕТНИМ ПРЕСТУПНИЦИМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Овај упитник је намјењен за стручне раднике запослене у установама социјалне заштите. Резултати овог упитника су повјерљиви и користиће се само у сврху спровођења истраживања у оквиру докторске тезе на Факултету политички наука у Бањој Луци на тему: „Теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у Републици Српској“.

Ваши одговори су драгоцјени за добијање опште слике о примјени теорија, метода и теоријско-методских приступа у пракси социјалног рада са малољетним преступницима. Стога вас молим да пажљиво прочитате питања и упишете своје одговоре или да заокружите једну од понуђених опција, која одражава ваше мишљење о наведеној тврдњи.

I СОЦИО-ДЕМОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ИСПИТАНИКА

1. Пол:
 - a) Женски
 - b) Мушки
2. Доб
 - a) 25-35
 - b) 35-45
 - c) 45-55
 - d) 55-65
3. Стручна спрема:
 - a) социјални радник
 - b) психолог
 - c) педагог
 - d) социјални педагог
 - e) дефектолог
 - f) правник
 - g) друго _____ (навести)
4. Степен образовања:
 - a) ВШС
 - b) ВСС

с) магистериј

д) докторат

5. Колико имате година радног стажа у установама социјалне заштите? _____

6. Колико година сте радили/радите на предметима малољетничког преступништва? _____

II ПРИМЈЕНА ТЕОРИЈА, МЕТОДА И ТЕОРИЈСКО-МЕТОДСКИХ ПРИСТУПА

ТВРДЊЕ	Уписати одговор или заокружити опцију која одражава Ваш приступ у раду				
У стручном раду са малољетним преступницима се користим теоријама социјалног рада.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима се користим једном теоријом социјалног рада.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима се користим са више теорија истовремено.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима руководим се првенствено властитим искуством из праксе.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
Наведите теорију/теорије које примјењујете.					
У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем социјални рад с појединцем.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду примјењујем групни рад са малољетним преступницима.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У раду са малољетним преступницима реализујем групне радионице.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У раду са малољетним преступницима примјењујем социјални рад у заједници.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
Оснаживање је приступ који користим у стручном раду у заједници у оквиру рада на малољетничком преступништву.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
Заступам малољетне преступнике у различитим системима и организацијама.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У раду са малољетним преступницима социјални рад у заједници се примјењује у сврхе превенције преступништва.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу анкетног испитивања.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу	никада	ријетко	понекад	често	увијек

фокус групног интервјуа.					
У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу студије случаја.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу посматрања.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем социометријске методе.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем креативне методе и технике.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима примјењујем методу акционог истраживања.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У фази идентификовања и утврђивање проблема малољетних преступника примјењујем искључиво методу интервјуа.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У фази рехабилитације и праћења малољетних преступника примјењујем искључиво методу интервјуа.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима примјењује се тимски рад.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима проводим програме превенције.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
Наведите програме превенције који су реализовани у Вашој установи у циљу предупређења малољетничког преступништва.	.				
У стручном раду са малољетним преступницима проводим социјална истраживања.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима користим се СПСС-ом (Статистички програм за обраду и анализу података).	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима се користи модел социјалне интервенције.	никада	ријетко	понекад	често	увијек
У стручном раду са малољетним преступницима ресоцијализација је саставни дио социјалног рада.	никада	ријетко	понекад	често	увијек

Хвала за стрпљење и сарадњу!

Прилог 2: Водич за интервју са стручним радницима у центрима за социјални рад

а) Питања о социо-демографским карактеристикама испитаника

- Име и презиме
- Пол
- Доб
- Стручна спрема
- Степен образовања, звање и занимање
- Радни стаж
- Радно искуство на пословима рада са малољетним преступницима

б) Водич за вођење интервјуа

Дио I

Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима

Q: Да ли се у стручном раду са малољетним преступницима користите теоријама социјалног рада? Којим?

Q: ? Како бирате теорију којом се користите? Да ли се у стручном раду са малољетним преступницима користите са једном или више теорија истовремено?

Q: Да ли има теорија којима се не користите, а сматрате да би било потребно? Које су то? Зашто се не користите тим теоријама?

Q: Да ли се руководите властитим искуством у стручном раду са малољетним преступницима?

Дио II

Избор методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима те примјена метода и техника које се користе у пракси

Q: Који методски приступ (социјални рад са појединцем и породицом, социјални рад са групом и социјални рад у заједници) најчешће користите у социјалном раду с малољетним преступницима? Зашто бирате тај/те, односно који су разлози мање употребе друго наведених/наведеног?

Q: Које методе у стручном раду с малољетним преступницима најчешће примјењујете? Зашто бирате те? Да ли сматрате да има још неких корисних али их не примјењујете, наведите?

Q: Да ли у стручном раду користите анкетно испитивање? Како (унапријед припремљена питања, слободна питања)?

Q: У којој фази рада са малољетним преступницима (почетној фази идентификовања и утврђивања проблема и фази рехабилитације и третмана) примјењујете интервју?

Q: Да ли се у стручном раду са малољетним преступницима примјењује тимски рад?

Q: Да ли у свом раду/установи у којој радите проводите програме превенције малољетничког преступништва? Ако је одговор да наведите их.

Q: Да ли примјењујете модел социјалне интервенције?

Q: Да ли је ресоцијализација саставни дио социјалног рада са малољетним преступницима?

Q: Да ли ви/установа у којој радите проводите социјална истраживања и анализе података употребом статистичких програма? Како/Зашто?

Дио III

Сугестије, препоруке, приједлози

Q: Можете ли дати ваше мишљење о употреби теорија, методских приступа те метода и техника које користите ви/установа у стручном раду са малољетним преступницима?

Q: Какво је ваше мишљење о провођењу програма превенције као предупређења малољетничког преступништва?

Q: Имате ли приједлоге, сугестије, препоруке у вези постављених питања? Које се добре праксе или начини рада могу препоручити?

Q: Имате ли нешто значајно додати, а што вас нисам питала?

Хвала вам на издвојеном времену, искрености и учествовању у овом интервјуу!

Прилог 3: Попис табела и графикана

Попис табела:

Табела 1. Таксономија теорија социјалног рада

Табела 2. Радници запослени у центрима за социјални рад у Републици Српској

Табела 3. Начин примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима

Табела 3.1. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима

Табела 4. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту социјалног рада са малољетним преступницима

Табела 5. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту дефинисања малољетничког преступништва

Табела 6. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту понашања малољетног преступника

Табела 7. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту породичних прилика малољетног преступника

Табела 8. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту психофизичког стања и карактеристика личности малољетног преступника

Табела 9. Појмовно-категоријални апарат у центрима за социјални рад у контексту интервенција у односу на малољетничко преступништво

Табела 10. Примјена теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима

Табела 11. Примјена социјалног рада у заједници у сврху превенције малољетничког преступништва

Табела 12. Примјена метода у социјалном раду са малољетним преступницима

Табела 13. Примјена тимског рада у социјалном раду са малољетним преступницима

Табела 14. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб испитаника

Табела 15. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

Табела 16. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања стручних радника

Табела 17. Примјена теорија у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

Табела 18. Примјена методе анкетног испитивања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб испитаника

Табела 19. Примјена методе анкетног испитивања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

Табела 20. Примјена методе анкетног испитивања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

Табела 21. Примјена методе анкетног испитивања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

Табела 22. Примјена методе фокус групног интервјуа у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб испитаника

Табела 23. Примјена методе фокус групног интервјуа у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

Табела 24. Примјена методе фокус групног интервјуа у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

Табела 25. Примјена методе фокус групног интервјуа у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

Табела 26. Примјена методе студије случаја у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб стручних радника

Табела 27. Примјена методе студије случаја у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

Табела 28. Примјена методе студије случаја у стручном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања стручних радника

Табела 29. Примјена методе студије случаја у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

Табела 30. Примјена методе посматрања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб стручних радника

Табела 31. Примјена методе посматрања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж испитаника

Табела 32. Примјена методе посматрања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

Табела 33. Примјена методе посматрања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

Табела 34. Примјена социометријских метода у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб испитаника

Табела 35. Примјена социометријских метода у социјалном раду са малољетним преступницима и радни стаж испитаника

Табела 36. Примјена социометријских метода у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

Табела 37. Примјена социометријских метода у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања стручних радника

Табела 38. Примјена креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб стручних радника

Табела 39. Примјена креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж стручних радника

Табела 40. Примјена креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

Табела 41. Примјена креативних метода и техника у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

Табела 42. Примјена методе акционог истраживања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на старосну доб испитаника

Табела 43. Примјена методе акционог истраживања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на радни стаж стручних радника

Табела 44. Примјена методе акционог истраживања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на врсту образовања испитаника

Табела 45. Примјена методе акционог истраживања у социјалном раду са малољетним преступницима с обзиром на степен образовања испитаника

Табела 46. Примјена методе интервјуа у идентификовању и утврђивању проблема малољетних преступника с обзиром на старосну доб стручних радника

Табела 47. Примјена методе интервјуа у идентификовању и утврђивању проблема малољетних преступника с обзиром на радни стаж испитаника

Табела 48. Примјена методе интервјуа у фази идентификовања и утврђивања проблема малољетних преступника с обзиром на врсту образовања испитаника

Табела 49. Примјена методе интервјуа у фази идентификовања и утврђивања проблема малољетних преступника с обзиром на степен образовања испитаника

Табела 50. Примјена методе интервјуа у фази рехабилитације и праћења малољетних преступника с обзиром на старосну доб испитаника

Табела 51. Примјена методе интервјуа фази рехабилитације и праћења малољетних преступника с обзиром на радни стаж испитаника

Табела 52. Примјена методе интервјуа у фази рехабилитације и праћења малољетних преступника с обзиром на врсту образовања испитаника

Табела 53. Примјена методе интервјуа у фази рехабилитације и праћења малољетних преступника с обзиром на степен образовања испитаника

Табела 54. Примјена метода социјалног рада са малољетним преступницима с обзиром на социодемографске карактеристике: старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања

Табела 55. Примјена социјалне интервенције у раду са малољетним преступницима

Табела 56. Програми превенције малољетничког преступништва

Попис графикана:

Графикон 1. Процентуална заступљеност испитаника према полу

Графикон 2. Процентуална заступљеност испитаника с обзиром на старосну доб

Графикон 3. Процентуална заступљеност испитаника с обзиром на врсту образовања

Графикон 4. Процентуална заступљеност испитаника с обзиром на степен образовања

Графикону 5. Процентуална заступљеност испитаника с обзиром на радно искуство на пословима малољетничког преступништва

Графикон 6. Радно искуство испитаника на предметима малољетничког преступништва у процентима

Графикон 7. Теорије које се примјењују у стручном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад (према одговорима испитаника)

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Љубинка (Ђорђо) Лазих рођена је 25. септембра 1981. године у Грачаници. Средњу медицинску завршила је у Добоју. Године 2001. уписала је студиј социјалног рада на Филозофском факултету Универзитета у Бањој Луци гдје је 2005. године стекла диплому социјалног радника са темом „Етичка димензија дужности и одговорности социјалног радника“. Радно искуство започела је у Ју Центар за социјални рад Дервента као самостални стручни сарадник за послове социјалне заштите (2006-2021). Била је кратко ангажована и као социјални радник у Дому за пензионере и стара лица „Златни Луг“ у Дервенти (уговор о дјелу 2016-2017). У јануару 2021. године засновала је радни однос у ЈУ Фонд за дјечију заштиту, Филијала Добој, Пословница Добој као виши стручни сарадник за комплетирање и обраду захтјева гдје је ангажована и на пројекту „Социјализација дјеце Републике Српске“.

Године 2014. на Едукацијско-рехабилитацијском факултету Универзитета у Тузли одбранила је магистарски рад под називом „Повезаност појаве стигматизације и ресоцијализације малољетних преступника“ и тиме је стекла звање магистра наука социјалне педагогије.

Током основног студија почела је да се бави волонтерским радом у Унији студената социјалног рада те је учествовала у пројекту „Старији брат – старија сестра“ у ЈУ Дом за дјецу и омладину без родитељског старања „Рада Врањешевић“ и пројекту „Социјализација дјеце Републике Српске – Кумбор, 2005“. И даље је волонтер у удружењима од значаја за социјалну заштиту. Предсједник је Регионалног удружења стручних радника социјалне дјелатности Добој и члан Управног одбора Савеза Удружења стручних радника социјалне дјелатности Републике Српске; члан Удружења дефектолога и едукатора-рехабилитатора „СТОЛ“ Сарајево; члан Удружења паралегичара, обољелих од дјечије парализе и тјелесних инвалида регије Добој. Активно познаје енглески који течно говори и пише. Током свог радног искуства стручно се усавршавала кроз низ обука за социјалне раднике, односно стручне раднике органа старатељства из области организационог менаџмента, писања пројеката, социјалне инклузије, психо-социјалног савјетовања, арт терапије, хранитељства, знаковног језика, насиља у породици, заштите малољетних делинквената и преступника, породично-правне заштите. Била је члан Првостепене стручне комисије за процјену стања и потреба дјеце са сметњама у развоју. Учествовала је у низ пројеката и

анализа стања социјалне заштите. Била је ментор студентима социјалног рада и социјалне педагогије у оквиру њихове обавезног практичног рада током студија. У току стручног рада била је члан тима за послове породично-правне заштите и старатељства.

Бави се социјалним радом као представник стручног удружења у оквиру којег врши анализе потреба праксе, организује и спроводи едукације за стручне раднике из социјалне дјелатности те сарађује са значајним домаћим и иностраним установама и организацијама. Бави се стручним и научним радом спроводећи истраживања и аутор је и коаутор више научних и стручних радова. Професионални циљ јој је усавршавање и бављење научно-истраживачким радом и радом са студентима. Заинтересована је за област теорије социјалног рада те породице и дјеце са друштвено неприхватљивим понашањем.

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА	
ПРИМЉЕНО:	26. 08. 2022
	8/10/22

ИЗВЈЕШТАЈ
о оцјени урађене докторске дисертације

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

На основу члана 149. Закона о високом образовању („Службени гласник РС“ број 73/10, 104/11 и 84/12) и члана 54. Статута о Универзитета у Бањој Луци, Наставно-научно вијеће Факултета политичких наука на 144. сједници одржаној 10.06.2022. године именovalo је Комисију за преглед, оцјену и одбрану докторске тезе под називом "Теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у Републици Српској" кандидаткиње Љубинке Лазић, (Одлука број: 08/3.583-3/22) у сљедећем саставу:

- Проф. др. Небојша Мацановић, ванредни професор, ужа научна област Општа педагогија, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, предсједник;
- Проф. др. Јагода Петровић, редовни професор, ужа научна област Теорије и методологија социјалног рада, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, члан;
- Проф. др. Тамара Џамоња Игњатовић, редовни професор, ужа научна област, Општа психологија, Филозофски факултет Универзитета у Београду, члан.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

- 1) Име, име једног родитеља, презиме: Љубинка (Ђорђо) Лазић
- 2) Датум рођења, општина, држава: 25.09.1981. Грачаница, Босна и Херцеговина
- 3) Послиједипломске магистарске студије, по старом плану и програму, завршила на Универзитету у Тузли, Едукацијско-рехабилитацијски факултет, Социјална педагогија и стекла научно звање: магистар друштвених наука из области социјалне педагогије
- 4) На Едукацијско-рехабилитацијском факултету у Тузли, дана 17.07.2014. године, одбранила је магистарски рад под називом: „Повезаност појаве стигматизације и ресоцијализације малољетних преступника“
- 5) Научна област из које је стечено научно звање магистра наука/академско звање магистра наука из подручја: Социјална педагогија.
- 6) Година уписа на докторске студије и назив студијског програма: није похађала редовни докторски студиј. Године 2017. поднијела пријаву за израду докторске дисертације на Факултету политичких наука, Докторски студиј друштвених наука, социјални рад.

У складу са прописаном процедуром извршена је софтерска провјера оригиналности докторске дисертације при чему је утврђено да не постоји плагијаризам. На основу успјешне провјере плагијаризма издато је Увјерење бр: 802/22 те је докторска дисертација упућена на даљу процедуру прегледа и оцјене.

Увидом у библиографију кандидаткиње мр. сци. Љубинке Лазих утврђено је да је кандидаткиња као аутор објавила следеће научне радове:

- Ljubinka Lazić (2016). *Kvalitet života djece u riziku od odvajanja od roditelja*, Zbornik radova, Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece, Tuzla, str. 347-355. ISSN 1986-9886
- Ljubinka Lazić (2016). *Socijalna prevencija u službi rane intervencije poremećaja ponašanja*, Zbornik, Београд: Београдска дефектолошка школа, Vol. 22., No 2., Београд, str. 178.-179. – ISSN 0354-8759, *прегледни рад*
- Љубинка Лазих (2016). *Сиromaштво као социјални проблем у Босни и Херцеговини*, Актуелности, часопис за друштвена питања, бр 33., Бања Лука Колец, стр. 61.-71. – часопис националног значаја у Републици Српској, друга категорија, DOI 10.7251/AKT1633061L - *прегледни рад*
- Ljubinka Lazić (2016). *Образовање и функцији социјалне интеграције и редукције сиromaштва*, Zbornik, Mostar: FPMOZ, Mostar, str. 491-499., ISBN 978-9958-16-086-8, COBISS.BH-ID 25701638
- Biljana Lazić, Ljubinka Lazić (2017). *Психосоцијални системи подршке у функцији развоја дјеџије резилијенције*, Zbornik sažetaka, Сарајево: Удружење друштва психолога у Федерацији БиН, str. 61., ISSN
- Ljubinka Lazić (2017). *Утицај фактора социјализације на појаву стигматизације малолетних преступника*, Бања Лука: Zbornik Друштвене девијације, година 2, br.2, Centar modernih znanja Бања Лука, str. 228-238. – *оригинални научни рад, dostupan u digitalnoj biblioteci na linku <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=2436>*, DOI: 10.7251/DDADP1702228L
- Ljubinka Lazić (2017). *Заstrašивање као instrument превенције преступништва*, Zbornik, Београд: Друштво дефектолога Србије, str. 34., ISBN 978-86-84765-51-4
- Љубинка Лазих, Деана Ђекић (2020). *Анализа социо-економског стања породица затвореника на подручју општине Дервента*, Зборник радова, Бања Лука: Центар модерних знања Бања Лука, стр. 524.-539. – *dostupan u digitalnoj biblioteci na linku <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=2436>*, DOI: 10.7251/ZCMZ2001524L, *прегледни научни рад*
- Ljubinka Lazić (2020). *Juvenile delinquency and poverty reduction policy*, Research in education and rehabilitation, Volumen 3, br. 1. Tuzla: Univerzitet Tuzla, str. 60-69. – ISSN 2637-2037, *стручни рад*
- Ljubinka Lazić (2021). *Diverzitet faktora rizika i njihov uticaj na pojavu maloljetničkog преступништва*, Zbornik rezimea, Београд: Друштво дефектолога Србије, 2021., str. 62., ISBN 978-86-84765-57-6
- Ljubinka Lazić (2021), *Povezanost стигматизације малолетних преступника i дезорганизације породице*, Zbornik radova Udruženje дефектолога i edukatora-rehabilitatora „STOL“ Сарајево, Сарајево: Perfecta, str. 259-272. – ISSN 2637-3270
- Ljubinka, Lazić (2021). *Najbolji interes djeteta u postupku smještaja djece u dom za djecu bez roditeljskog staranja*, STED Journal, Бања Лука: Univerzitet PIM, Бања Лука, str. 69-84. – *прелиминарно саопштење*, DOI: 10.7251/STED2101069L
- Љубинка, Лазих (2021). *Социјална анамнеза у функцији процјене и дијагностике малолетног преступника у кривично-правном поступку*, Зборник радова: Друштвене девијације, Бања Лука: Центар модерних знања, стр. 583-589. – *оригинални научни рад, dostupan u digitalnoj biblioteci na linku <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=2436>*, DOI: 10.7251/ZCMZ0121583L
- Ljubinka, Lazić (2021). *Nasilje u porodici kao faktor rizika za pojavu i razvoj poremećaja ponašanja djece*, Београд: Temida, vol. 24/2, str. 201-216. – *прегледни рад, dostupan na linku: <https://www.ores.su/en/journals/temida/>*, DOI:

<https://doi.org/10.2298/TEM2102201L>

- Ljubinka Lazić (2021). *Kreativnost u socijalnom radu*, Razvoj društva kroz prizmu nauke, Zbornik radova, Centar modernih znanja, Resursni centar za specijalnu edukaciju Beograd, Centar za bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja CG „Defektologija“ Nikšić, str. 342-353. – оригинални научни рад, DOI: 10.7251/ZND2106342L

III УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска теза кандидаткиње мр. сци. Љубинке Лазић на трећем циклусу Студијског програма социјални рад носи назив „Теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у Републици Српској“.

Сенат Универзитета у Бањој Луци је Одлуком бр: 02/04-3.2688-47/17 од 28.09.2017. године дао сагласност на Извјештај о оцјени подобности теме и кандидаткиње за израду докторске дисертације мр. сци. Љубинке Лазић на Факултету Политичких наука Универзитета у Бањој Луци.

Докторска дисертација кандидаткиње мр. сци. Љубинке Лазић написана је на српском језику, ћириличним писмом уз коришћени формат текста „Times New Roman“, величина фонта 12, проред 1,5. Дисертација је написана на 285 страница компјутерски сложеног текста формата А4, од чега је 262 страница текста, 12 страница литературе, 9 страница прилога, 2 странице биографије аутора, а преосталих 10 страница, које нису нумерисане, односе се на наслов дисертације (на српском и енглеском језику), информације о ментору и докторској дисертацији (на српском и енглеском језику) са сажетаком дисертације (на српском и енглеском језику) и садржај дисертације. Дисертација садржи три прилога: упитник, водич за интервју и попис табела (56) и графикона (7). Укупан фонд коришћене литературе састоји се од 178 референци.

Садржај докторске дисертације изложен је у сљедећим поглављима: Увод (стр. 1) 1. Дефинисање основних појмова (стр. 3), 1.1. Дефинисање и разумијевање социјалног рада (стр. 3), 1.1.1. Развој социјалног рада (стр. 4), 1.1.2. Одређење појма социјалног рада (стр. 11), 1.2. Малољетничко преступништво (стр. 16), 1.2.1. Појмовно одређење и карактеристични типови малољетничког преступништва (стр. 16), 1.2.2. Правни оквир за малољетничко преступништво (стр. 22), 1.3. Малољетничко преступништво у систему социјалне заштите Републике Српске (стр. 30), 1.3.1. Центар за социјални рад у улози органа старатељства (стр. 34), 2. Теоријско-методске детерминанте социјалног рада са малољетним преступницима (стр. 43), 2.1. Теоријске основе социјалног рада са малољетним преступницима (стр. 43), 2.2. Теоријско разумијевање малољетничког преступништва (стр. 51), 2.3. Теоријске детерминанте социјалног рада са малољетним преступницима (стр. 58), 2.4. Теоријско-методски приступи у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 75), 2.4.1. Социјални рад с појединцем и породицом у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 77), 2.4.2. Социјални рад са групом у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 80), 2.4.3. Социјални рад у заједници у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 82), 2.5. Методе у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 86), 2.6. Примјена теорија у социјалном раду: прагматизам, еклектицизам, селективност и комплементарност (стр. 109), 3. Методолошки оквир емпиријског истраживања (стр. 118), 3.1. Предмет истраживања (стр. 118), 3.2. Циљеви и задаци истраживања (стр. 119), 3.3. Варијабле истраживања (стр. 120), 3.4. Хипотетички оквир истраживања (стр. 121), 3.5. Методе, технике и инструменти истраживања (стр. 122), 3.6. Популација и узорак истраживања (стр. 126), 4. Резултати истраживања и расправа (стр. 130), 4.1. Социо-демографске карактеристике испитаника (стр. 130), 4.2. Примјена теорија, метода и теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 137), 4.2.1. Статистичка

анализа примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 137), 4.2.2 Карактеристике појмовно-категоријалног апарата у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад (стр. 145), 4.2.3. Примјена теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 161), 4.2.4 Примјена социјалног рада у заједници у сврху превенције малољетничког преступништва (стр. 169), 4.2.5. Примјена метода у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 173), 4.2.6. Тимски приступ у социјалном у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад (стр. 183.), 4.2.7. Социо-демографске карактеристике испитаника и теоријско-методска заснованост социјалног рада са малољетним преступницима (стр. 187), 4.2.8. Произвођење социјалних промјена у социјалном раду са малољетним преступницима (стр. 235), 4.3. Резиме резултата истраживања (стр. 245), Закључна разматрања (стр. 249), Литература (стр. 263), Прилози (стр. 275), Прилог 1. Упитник за истраживање теоријско-методских обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима (стр. 275), Прилог 2: Водич за интервју са стручним радницима у центрима за социјални рад (стр. 278), Прилог 3: Попис табела и графикона (стр. 280), Биографија аутора (стр. 284), Изјаве (стр. 287), Изјава 1 (стр. 288), Изјава 2. (стр. 289), Изјава 3. (стр. 292).

Структуру докторске дисертације чине, поред Увода, Закључних разматрања, пописа референци, прилога и пописа табела и графикона, четири међусобно логички повезана дијела. Свако од наведених поглавља подијељено је у потпоглавља, која су такође нумерички обиљежена.

У првом дијелу дисертације, „Дефинисање основних појмова“, дефинисани су појмови социјални рад, малољетничко преступништво, Република Српска. Приказан је развој социјалног рада, правни оквир за поступање према малољетним преступницима и објашњена улога центра за социјални рад као органа старатељства. У другом дијелу дисертације, „Теоријско-методске детерминанте социјалног рада са малољетним преступницима“, представљене су теоријско-методске основе социјалног рада, теоријско разумијевање малољетничког преступништва, теоријско-методски приступи у социјалном раду са малољетним преступницима и методе социјалног рада са малољетним преступницима. Поглавље завршава расправом о начинима примјене теорија у социјалном раду: прагматизам, еклектицизам, селективност и комплементарност. У трећем дијелу, „Методолошки оквир емпиријског истраживања“, представљен је предмет истраживања, циљеви и задаци истраживања, варијабле истраживања, хипотетички оквир, методе, технике и инструменти, те популација и узорак истраживања. У овом дијелу докторске образложена је научна и друштвена оправданост израде докторске дисертације. Четврти дио истраживања носи назив „Резултати истраживања и расправа“. У овом дијелу су представљени резултати проведеног истраживања примјеном релевантних научних метода. Дати су закључци о провјери хипотеза што је коментарисано и поткретпљено досадашњим емпиријским истраживањима. Након резимеа о провјери хипотеза дато је поглавље је „Закључна разматрања“ а на посљедњим странама дисертације се налази попис референци, попис табела и графикона, кратка биографија кандидаткиње и изјаве аутора.

IV УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Кључни разлог, због којег је предузето истраживање у предметној докторској дисертацији, јесте стицање нових сазнања о примјени теорија и метода у социјалном раду. Полазећи од апликативног карактера науке социјалног рада и произвођење социјалних промјена, као императива савременог социјалног рада, издвојен је проблем примјене научних сазнања у пракси социјалног рада. Такође, издвојен је проблем малољетничког преступништва, а с тим у вези посебна друштвена одговорност центра за социјални рад, као органа старатељства. У складу с тим

предмет provedеног истраживања су теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад у Републици Српској. У ту сврху истражена је примјена теорија, метода и теоријско-методских приступа у социјалном раду са малољетним преступницима те су истражена обиљежја појмовно-категоријалног апарата у социјалном раду са малољетним преступницима. Додатно је истражена заступљеност тимског приступа у раду са малољетним преступницима као и интервенција у сврху произвођења социјалних промјена, те је испитана веза између примјене теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима, са једне стране и година старости, радног стажа, врсте и степена образовања стручних радника, са друге стране.

Научни циљеви овог истраживања су научна дескрипција и научна експликација с обзиром на примјену теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима. Притом, циљ је био да се дође до података о стању праксе у центрима за социјални рад и да се укаже на значај односа стручног рада и теоријско-методске утемељености социјалног рада са малољетним преступницима. Друштвени циљ овог истраживања јесте утврђивање карактеристика праксе социјалног рада са малољетним преступницима, како би се елиминисали недостаци и планирали програми превенције и мјере за побољшање социјалног рада и система социјалне заштите.

Полазећи од дефинисаног проблема, предмета и циљева истраживања, као и теоријске концептуализације истраживања, постављене су главна и посебне хипотезе.

Главна хипотеза: Социјални рад са малољетним преступницима у центрима за социјални рад Републике Српске карактерише недостатак теоријско-методске заснованости, при чему доминира структурално-функционалистичка теоријска основа са припадајућим појмовно-категоријалним апаратом, социјални рад с појединцем као теоријско-методски приступ, метода интервјуа у свим фазама рада, тимски рад и недостатак социјалних интервенција, што је повезано са социо-демографским карактеристикама стручних радника.

Посебне хипотезе су:

- Основна обиљежја примјене теорија у социјалном раду са малољетним преступницима су еклектицизам и прагматизам.
- Појмовно-категоријални апарат одражава структурално-функционалистички теоријски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима.
- Доминантан теоријско-методски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима је социјални рад с појединцем.
- Социјални рад у заједници се недовољно примјењује у сврху превенције малољетничког преступништва.
- Основна метода у социјалном раду са малољетним преступницима је интервју, како у фази идентификовања и утврђивања проблема тако и у фази рехабилитације и праћења.
- Тимски рад је доминантан приступ у стручном раду са малољетним преступницима.
- Примјена теорија и метода социјалног рада са малољетним преступницима повезана је са социо-демографским карактеристикама стручних радника (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања).
- Социјални рад са малољетним преступницима не одражава круцијално својство савременог социјалног рада – произвођење социјалних промјена.

Полазна основа истраживања су доступна теоријска и емпиријска сазнања о социјалном раду са малољетним преступницима и значају примјене теорија и метода у социјалном раду. Кандидаткиња се позива на стручну и научну литературу као и резултате доступних истраживања. Кандидаткиња се позвала на низ емпиријских истраживања у вези с проблемом који је истражен.

Навела је резултате истраживања стања праксе у социјалном раду на узорку из подручја Источне Херцеговине које су извршиле Ћук и Савановић (2019). Добијени

результати су указали на доминирајуће присуство социјалног рада с појединцем и констатовано је да су у социјалној заштити занемарени и недовољно присутни послови праћења и анализе стања и потреба у заједници, као и покретање иницијатива, планирања и развоја.

Кандидаткиња је представила закључке истраживања о социјалном раду у таједници, као једном од теоријско-методских приступа, које је 2018. проведено на подручју Тузланског кантона. Према овом истраживању, социјалном раду у заједници није придат одговарајући значај у пракси социјалног рада, не врше се истраживања социјалних проблема као ни превентивни програми а социјални радници доживљавају свој посао претежно као административни рад (Šerić, 2018).

Кандидаткиња је у дисертацији навела закључке истраживања о значају социјалног рада у локалној заједници, приказане у склопу магистарског рада „Примјена метода социјалног рада у локалној заједници с посебним освртом у организовању модела теренског рада на подручју Зе-До Кантона“ (Hrustić, 2021). Истраживање је истакло потребу реорганизације социјалног рада у заједници те указало на неопходност континуираног усавршавања стручњака у центрима за социјални рад као и афирмисање метода социјалне акције и промотивне и стратешке афирмације социјалног рада (Hrustić, 2021).

У погледу примјене метода стручног рада са малољетним преступницима у социјалном раду, кандидаткиња се позива на низ истраживања. Наводи истраживање о употреби креативних метода у социјалном раду у Републици Српској, које је проведено 2021. године (Lazić, 2022). Налази истраживања показују да стручни радници сматрају да нису довољно едуковани за примјену креативно-експресивних метода у раду (88% испитаника), тако да се њихов рад базично темељи на знањима стеченим током основног студијског образовања, која су употпуњена личним животним искуствима.

Како би подсјетила на значај и ефикасност креативних метода у пракси социјалног рада кандидаткиња наводи истраживање о употреби драмског приступа у ресоцијализацији малољетних преступника (Macanović, 2021).

Затим наводи истраживање о употреби интервјуа у социјалном раду на подручју кантона Сарајево, а резултати су показали да се у социјалном раду метода интервјуа употребљава често, а примарно (71%) са циљем прикупљање података о проблему ради његовог конкретног рјешавања, те да радници са вишом школском спремом више пажње придају припреми за провође методе интервјуа. (Šerić, 2010).

Кандидаткиња даље наводи истраживање о тимском приступу, које је потврдило значај тимског социјалног рада за рјешавање сложених ситуација, проблема и потреба корисника, породица, група и заједнице. (Грбић, 2014).

Међу истраживањима која указују на недостатке праксе и потребе система социјалне заштите малољетних преступника наведено је истраживање „Утјецај различитих контекста социјализације на развој малољетничке делинквенције у послијератној Босни и Херцеговини – Препоруке за мјере превенције и интервенција“, проведено у Тузланском Кантону 2010-2013. године. Ово истраживање дало је информације о дјеловању различитих фактора на појаву и развој преступништва младих (психолошки и породично-средински) те указало на недовољну развијеност социјалних сервиса, њихову традиционалну устаљеност, на административно-бирокаратску тромост, оскудност интервенција и програма превенције. Због таквог стања праксе указано је на неопходност доношења стратешких планова и програма, а када је ријеч о стручњацима истакнута је потреба за унапређењем услуга и развијањем вјештина професионалаца (Avdibegović, Bijedić, Dahić и сар, 2015).

У монографији „Социјални изазови и менаџмент у социјалној заштити“ наведени су основни проблеми у раду центара за социјални рад: ограничени ресурси (финансијски, кадровски, техничка опремљеност, услови рада), „традиционално

(бироократско) схватање улоге и рада центра за социјални рад“ и „недовољна обученост стручног особља“. Указано је да је неопходно јачање центара за социјални рад кроз „техничку опремљеност, кадровско-стручни потенцијал, финансијску одрживост, методолошки приступ у идентификацији корисничких потреба те обогатити разноврсност социјалних услуга“ (Lepić, 2010).

У вези са примјеном теоријско-методских приступа у социјалном раду у Републици Српској у дисертацији је поменуто и истраживање из 2019. године у коме је анализирана теоријско-методолошка оспособљеност студената социјалног рада (Petrović, Pečić, 2019). Налази су показали да су студенти социјалног рада на Факултету политичких наука у Бањој Луци солидно оспособљени за практичну примјену теорија, мање оспособљени за социјални рад у заједници и са групом а више за социјални рад с појединцем те да посједују веома добра знања и способности за примјену анкетног испитивања и интервјуа.

Преоптерећеност административним пословима, формално обавезујућим поступањем, великим територијалним опсегом који покривају као и комплексношћу проблема којима се баве социјални радници су закључци истраживања проведеног на Факултету политичких наука у Сарајеву 2019. године (Šerić, Dudić, 2019).

Истраживање ризичних и заштитних фактора делинквентног понашања младих, у оквиру пројекта „Улога породице у појави и превенцији непожељних облика понашања код дјете и адолесцената у Кантону Сарајево“ у периоду од 2000. до 2005. године, указало је на значај породичне ситуације на појаву поремећаја понашања код дјете и адекватан васпитни третман дјете делинквентног понашања (Obradović, 2005). Значајно је истраживање које је проведено у БиХ с циљем идентификовања препрека у пружању услуга у институцијама система социјалне заштите, а то су: неповољни општи услова рада (технички, људски, финансијски, информациони), неусклађеност радног времена са потребама корисника, недовољна заступљености теренског рада због приступа „клијенти требају доћи њима“ (Pandžić, 2021).

Публикација „Процјена посљедица Ковид-19 на друштво у Босни и Херцеговини“ (Unicef, 2021) садржи обједињене резултате анализе проведене у Републици Српској, Федерацији Босне и Херцеговине и Брчко Дистрикту о стању праксе социјалног рада у условима након пандемије. Резултати су показали да су центри за социјални рад недовољно кадровски оспособљени, а затим и да су лоше оспособљени за адекватно вођење случаја те да постоји проблем и безбједности рада на терену.

Слични закључци, са препорукама унапређења система помоћи породици, кадровским и системским институционалним рјешењима, утврђени су у истраживању институције Омбудсмана о стању и проблемима с којима се сусрећу центри/службе за социјални рад у Републици Српској (Омбудсман, 2019).

Истраживањем литературе уочен је недостатак истраживања која се на адекватан начин баве изабраном темом. Парцијална истраживања савремене праксе социјалног рада у Републици Српској указала су на потребу проучавања теоријско-методских обиљежја праксе социјалног рада са малољетним преступницима.

Истраживање је исходovalo новим спознајама о социјалном раду са малољетним преступницима. Резултати овог истраживања указали су на допринос теорија у развоју праксе социјалног рад и на значај теоријско-методске оспособљености стручњака који се баве социјалним радом са малољетним преступницима.

Кроз резултате истраживања и примјере из праксе указано на присутне проблеме у погледу едукације, развоја, односно ограничења и слабости социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад у Републици Српској. Добијени резултати емпиријског истраживања указују на недостатке праксе социјалног рада са малољетним преступницима у смислу теоријско-методске оспособљености стручњака и провођења социјалних интервенција ради превенције и произвођења социјалних промјена.

Проведено емпиријско истраживање доприноси премоштавању јаза између теорије и праксе социјалног рада уопште, а посебно праксе социјалног рада са малољетним преступницима у центрима за социјални рад у Републици Српској. У теоријском смислу, очекује се да ће теорија постати „мисао за праксу“ (Rayne, 2001), односно да ће се још више уочити условљеност добре праксе теоријским знањима и адекватном примјеном теоријско-методских приступа. Познавање теорија и метода у социјалном раду са малољетним преступницима треба да допринесе познавању диверзитета узрока малољетничког преступништва а тиме предупређењу и квалитетнијем рјешавању ове негативне друштвене појаве. Очекује се планирање и програмирање друштвених активности на спречавању преступништва и заштити малолетних преступника на темељу доброг познавања етиологије, феноменологије и посљедица малољетничког преступништва. У том смислу, треба да заживи примјена сва три теоријско-методска приступа уз јачање социјалног раду у заједници са фокусом на развојне промјене и превенцију. Очекује се да теоријско-методски заснован социјални рад подстакне социјалне промјене и развој, социјалну кохезију, оснаживање и ослобађање људи, те да ангажује људе и структуре урјешавању животних изазова и побољшању благостања (IFSW, 2014). Суштински задатак центра за социјални рад, као органа старатељства, треба да буде превенција, рано препознавање и идентификовање поремећаја понашања код дјеце. Кандидаткиња закључује да комплексност појаве малољетничког преступништва захтијева активан ангажман центра за социјални рад, те да ће се адекватним едукацијама унаприједити стручни рада заснован на познавању теоријско-методских приступа у социјалном раду.

V МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

У сврху израде докторске дисертације извршено је прикупљање, анализа и статистичка обрада прикупљених релевантних података и информација кориштењем адекватних научних метода. У истраживању су примијењене методе научне анализе и синтезе, метода генерализације, статистичка и компаративна метода. Емпиријско истраживање је извршено методом анализе садржаја и методом испитивања помоћу анкетног упитника и интервјуисања.

У сврху анализе теоријско-методских обиљежја социјалног рада с малољетним преступницима намјенски направљеним анкетним упитником испитано је 140 стручних радника запослених у центрима за социјални рад. Упитник је валидиран кроз интервјуисање стручних радника у центрима за социјални рад.

Интервјуом су обухваћени стручни радници запослени у пет центара за социјални рад у Републици Српској: Бања Лука, Приједор, Бијељина, Модрича, Фоча. У сврху истраживања теоријско-методских обиљежја социјалног рада с малољетним преступницима извршена је и анализа појмовно-категоријалног апарата методом анализе садржаја 100 дијагностичких извјештаја.

Непосредно по добијању емпиријских података извршена је њихова статистичка обрада. За обраду добијених података кориштен је статистички програм IBM SPSS Statistics за оперативни програм Microsoft Windows, а за табеларне и графичке приказе података, прикупљених у цијелокупном истраживању, кориштени су програмски пакети MS Office Word 2010 и MS Office Excel 2010. У статистичкој анализи података, добијених анкетним испитивањем, кориштене су методе дескриптивне статистике и утврђена је дистрибуција мјера кроз израчунавање аритметичке средине, стандардне девијације, минималних и максималних резултата. Затим, на манифестном нивоу, обрађене су апсолутне и релативне фреквенције и средње вриједности добијених одговора на примијењеним варијаблама и хи-квадрат тест. Корелације (степен повезаности) карактеристика утврђене су параметарском (Pearson-ова корелација) методом. Обрада података, добијених анализом дијагностичких извјештаја, започета

је вршењем увида у предметне документе. Анализа је обухватила преглед писаних докумената кориштењем методе анализе документације проучавањем садржаја прикупљене документације и нумеричко-фреквенцијско приказивање резултата. Примјеном научних метода и инструмената истраживања обезбијеђен је адекватан увид у дефинисани предмет истраживања и омогућена је провјера постављених хипотеза. У односу на план истраживања, који је дат приком пријаве докторске тезе, дошло је до мањих промјена. Умјесто планираног фокус групног интервјуа, због ограничења социјалних интеракција услед пандемије Ковид-19, извршено је индивидуално интервјуисање стручних радника. Из истог разлога дошло је и до помјерања планираних фаза израде рада тако да је прикупљање података завршено крајем 2021. године. У складу са одређењем предмета, узорак за истраживање чине стручни радници који се баве социјалним радом са малољетним преступницима. С обзиром да полиција и суд немају запослене социјалне раднике, као и да у школама (основне, средње, специјалне) у Републици Српској има свега 27 социјалних радника (Републички Завод за статистику РС 2020/2021), узорак за ово истраживање је одабран из популације радника запослених у центрима за социјални рад. Методе које су кориштене у истраживању су адекватне, довољно тачне и савремене, а спроведено истраживање је непристрасно и независно. Испитивани параметри дају довољно елемената за поузданост истраживања. Извршена статистичка обрада података је адекватна и свеобухватна са бројим поређењима између добијених резултата анализе и допуњена резултатима других релевантних истраживања.

VI РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

На основу резултата спроведеног емпиријског истраживања, кандидаткиња је утврдила да се стручни радници у социјалном раду са малољетним преступницима воде првенствено искуством, а не теоријско-методским знањима. Доказ присуства прагматизма у пракси социјалног рада је податак да само 22,9% стручних радника примјењује теорије у свом раду, док 77,1% не примјењује теорије. Стручни радници, који примјењују теоријска знања бирају више теоријских приступа истовремено што је одраз ескелктицизма. при избору теорија стручни радници се воде знањима која извиру из структурално-функционалистичког приступа, што се закључило на основу анализе одговора стручних радника који су у анкетном испитивању наводили традиционалне теорије из опуса структурал-функционализма, док су мање наводили савремене теорије из опуса егзистенцијалистичких и хуманистичких приступа. Доминантност структурално-функционалистичког приступа у социјалном раду са малољетним преступницима показала је и анализа појмовно-категоријалног апарата анализом садржаја дијагностичких извјештаја центара за социјални рад. Анализа одговора на питања о избору теоријско-методског приступа социјалног рада показала је да у раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад доминира социјални рад са појединцем, док је социјални рад у заједници занемарен. Истраживање појмовно-категоријалног апарата социјалног рада показало је да су најзаступљенији појмови који упућују на традиционална теоријска полазишта и на доминацију социјалног рада с појединцем. Такође, анализа резултата истраживања је показала да се социјални рад у заједници недовољно примјењује у сврхе превенције малољетничког преступништва. Када је у питању примјена метода у пракси социјалног рада са малољетним преступницима, истраживање је показало да се најчешће користи метода интервјуа и то у свим фазама социјалног рада, с тим што се у већој мјери примјењује у почетној фази рада када је фокус на идентификовању и утврђивању проблема. На основу анализе резултата истраживања утврђено је да доминира тимски приступ у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад.

Анализа резултата истраживања о провођењу социјалних истраживања, статистичких анализа и програма ресоцијализације, показала је да се не проводе социјалне интервенције у заједници, што показује да социјални рад са малољетним преступницима у центрима за социјални рад Републике Српске не испуњава свој фундаментални циљ - изазивање социјалних промјена.

Уз наведено, резултати анализе су показали да је примјена теорија и метода у социјалном раду са малољетним преступницима дјелимично повезана са социо-демографским карактеристикама стручних радника (старосна доб, радни стаж, врста и степен образовања), док је у значајном мјери присутна повезаност између примјене метода у социјалном раду и социо-демографских карактеристика стручних радника.

Уз квантитативну анализу вршена и квалитативна верификација резултата. Анализа одговора добијених у интервјуима са стручним радницима показала је следеће: прагматизам је доминантан приступ при избору теорија социјалног рада; структурално-функционалистички приступ у социјалном раду са малољетним преступницима је видљив кроз индивидуални приступ који обухвата укључивање породице као и система из заједнице (школа, полиција, невладине организације); препознаје се позитивистички утицај на социјални рад као и административно и правно усмјеравање стручног рада; основна метода у социјалном раду је интервју; праксу рада центара за социјални рад одликује недостатак социјално-интервенцијских активности, попут програма превенције и провођење социјалних истраживања. Стручни радници су истакли и недостатке у раду органа старатељства и стручних радника, а углавном се односе на обиман и бирократски оптерећен начин рада. Све ово упућује на закључак о недовољно теоријско-методски поткрепљеном стручном раду са малољетним преступницима. Стручни радници не познају довољно теорије, односно не користе се довољно теоријама, не примјењују сва три расположива теоријско-методска приступа, нити предузимају превентивне активности и социјалне интервенције с циљем произвођења промјена.

Добивени резултати су правилно, логично и јасно тумачени и кандидаткиња је, упоређујући их са резултатима других истраживања, изразила довољно критичности. На основу истраживања релевантне теоријске грађе и резултата спроведеног истраживања у Републици Српској, кандидаткиња је, несумњиво, дошла до одређених научних и прагматичних резултата истраживања чиме је ову докторску дисертацију учинила инспиративном за будуће истраживаче и корисном за практичаре.

Теоријско и емпиријско истраживање у докторској тези извршено је у складу са дефинисаним циљевима истраживања и дало је очекивани научни и прагматични допринос, уз проширење постојећих теоријских и практичних сазнања. Кандидаткиња је извршила сва неопходна истраживања у вези истраживане теме примјеном одговарајућих научних метода, довела добивене резултате у везу са постављеним хипотезама и извођењем доказа потврдила главну хипотезу.

Резултатима истраживања докторске тезе идентификовани су проблеми у социјалном раду са малољетним преступницима у центрима за социјални рад у Републици Српској, дате су смјернице за унапређење праксе. Сиромаштво употребе теорија и стручних метода у социјалном раду са малољетним преступницима указује на неопходност системских промјена, оспособљавање стручних радника за примјену метода социјалног рада, сходно потребама и проблемима корисника те предузимање социјалних интервенција. Имајући у виду етиологију малољетничког преступништва и суштинска својства савременог социјалног рада, установљено је да се социјалним радом не подстичу у довољној мјери социјалне промјене ради предупређења и сузбијања малољетничког преступништва. Утврђено је да се у центру за социјални рад ријетко проводе превентивне активности, да се не проводе акциона истраживања и социјалне интервенције, да стручни радници не примјењују статистичке програме за анализу и обраду података и да недостају квалитетни програми ресоцијализације.

Овакви налази, уз претходне резултате у вези са примјеном теорија и метода, упућују на закључак да социјални рад са малољетним преступницима у центрима за социјални рад Републике Српске треба да направи помак од традиционалних теоријских схватања и начина рада ка савременим схватањима и примјени сва три теоријско-методска приступа. Планирање и провођење превентивних активности и провођење социјалних истраживања су начини обезбјеђења адекватног третмана и заштите дјете са преступничким понашањем. Истраживање је показало да су пракси социјалног рада неопходни радници са вишим нивоом теоријско-методске оспособљености. То ће омогућити комплементарну примјену теорија и метода социјалног рада, као и ефикасну примјену теоријско-методских приступа социјалног рада у циљу предупређења и сузбијања појаве малољетничког преступништва.

VII ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација под називом „Теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у Републици Српској“ кандидаткиње мр. сци. Љубинке Лазих је вриједан научно-истраживачки подухват, којим се превладава јаз између теорије и праксе социјалног рада. Дисертација је урађена у складу са савременом методологијом и принципа научно-истраживачког рада, а сви елементи су приказани на јасан и научно утемељен начин. Дисертација је самосталан и оригинални научни рад. Кандидаткиња је, примјеном релевантних метода научног рада, провела истраживање, чији су резултати примјењиви у пракси и доприносе фондусу знања науке социјалног рада.

Допринос дисертације се у огледа у анализи праксе и испитивању примјене науке социјалног рада, будући да су у фокусу конститутивни елементи науке (теорије, методе, појмовно-категоријални апарат). У ту сврху испитана је заступљеност теорија (врста и начин примјене) које социјални радници користе и које имају на уму приликом идентификовања проблема малољетничког преступништва, сагледавања карактеристика проблема и планирања интервенција. Резултати емпијског истраживања, указали су на низ недостатака праксе социјалног рада, почевши од занемаривања и еклектичког избора теоријских поставки, битних за разумијевање појаве малољетничког преступништва, до оскудног избора теоријско-методских приступа, метода и модела рада. Идентификован је прагматизам као приступ избору теорија и метода те структурално-функционалистички карактер приступа појави малољетничког преступништва.

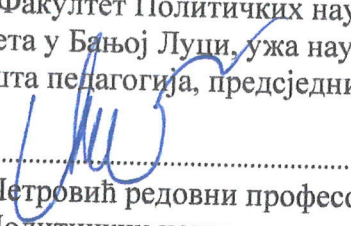
Битни задаци науке социјалног рада су истраживање, идентификовање слабости и унапређење праксе социјалног рада. Квалитетна услуга, компетентни стручњаци и поступање у складу са најбољим интересом дјете су крајњи друштвени циљ овог истраживања. Проведеним истраживањем афирмише се значај теоријских знања, богатство науке социјалног рада, квалитет услуге и заштите кроз примјену различитих теоријско-методских приступа и метода у социјалном раду са малољетним преступницима. Резултати проведеног истраживања указују на потребу реорганизације приступа појави малољетничког преступништва као и реконцептуализације социјалног рада са малољетним преступницима из традиционалног заштитничког карактера ка проактивном социјалном раду који производи социјалне промјене.

С обзиром на наведено, Комисија једногласно даје позитивну оцјену за докторску дисертацију кандидаткиње мр. сци. Љубинке Лазих под називом „Теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у Републици Српској“ и п р е д л а ж е Наставно-научном вијећу Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци и Сенату Универзитета у Бањој Луци да се докторска дисертација прихвати, а кандидаткињи одобри јавна одбрана.

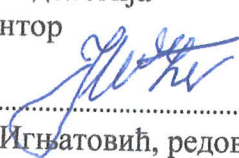
Датум: 18.08.2022.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

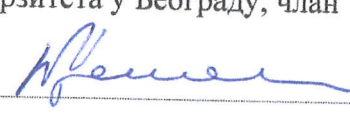
1. Др Небојша Мацановић, ванредни професор, Факултет Политичких наука Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Општа педагогија, председник

2. Др Јагода Петровић редовни професор, Факултет Политичких наука Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Теорије и методологија социјалног рада, ментор

3. Др Тамара Џамоња Игњатовић, редовни професор, ужа научна област Општа психологија, Филозофски факултет Универзитета у Београду, члан

Број:08/1.802/22

Датум:23.08.2022.

На основу члана 3. Правилника о поступку провјере оригиналности завршних радова студената на II и III циклусу студија Универзитета у Бањој Луци број 02/04-3.2688-4/17 од 28.09.2017. године издаје се

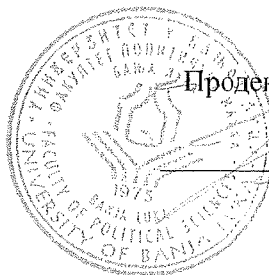
У В Ј Е Р Е Њ Е

Овим се потврђује да је докторска дисертација кандидаткиње Љубинке Лазинић под називом „Теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малољетним преступницима у Републици Српској“ провјерена путем званичног софтвера за откривање плагијата дана 17.08.2022. године.

Шеф библиотеке

Кина Кујара

Продекан за научноистраживачки рад

ДОСТАВЉЕНО:

- Ментору
- А/А

УНИВЕРЗИТЕТУ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПОДАЦИ О АУТОРУ ОДБРАЊЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Име и презиме аутора дисертације: Љубинка Лазић;

Датум, мјесто и држава рођења аутора: 25.09.1981. године, Грачаница, Босна и Херцеговина;

Назив завршеног факултета/Академије аутора и година дипломирања: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, дана 26.09.2005. године;

Датум одбране мастер/магистарског рада аутора: 17.07.2014. године;

Наслов мастер/магистарског рада аутора: „Повезаност појаве стигматизације и ресоцијализације малолетних преступника“;

Академска титула коју је аутор стекао одбраном мастер/магистарског рада: Магистар друштвених наука из подручја социјалне педагогије;

Академско титула које је аутор стекао одбраном докторске дисертације: Доктор наука социјалног рада;

Назив факултета/Академије на коме је докторска дисертација одбрањена: Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци;

Назив докторске дисертације и датум одбране: „Теоријско-методска обиљежја социјалног рада са малолетним преступницима у Републици Српској“, датум одбране: 27.09.2022. године;

Научна област дисертације према CERIF шифрарнику: Друштвене промјене, теорија социјалног рада (S 214);

Имена ментора и чланова комисије за одбрану докторске дисертације:

1. Проф. др Небојша Мацановић, председник Комисије;
2. Проф. др Јагода Петровић, члан - ментор;
3. Проф. др Тамара Џамоња Игњатовић, члан;

У Бањој Луци, дана 28.09.2022. године;

Продекан

Доц. др Далибор Савић

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем
да је докторска дисертација

Наслов рада Теоријско-методичка објективна рада са малолетним
преступницима у Републици Српској

Наслов рада на енглеском језику Theoretical-methodical features of social work with
youth offenders in Republic of Srpska

☒ резултат сопственог истраживачког рада,

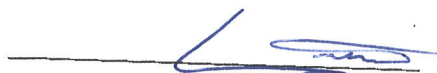
☒ да докторска дисертација, у цјелини или у дијеловима, није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,

☒ да су резултати коректно наведени и

☒ да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци 30. 7. 2012.

Потпис докторанта

Изјава 2

Изјава којом се овлашћује Универзитет у Бањој Луци да докторску дисертацију учини јавно доступном

Овлашћујем Универзитет у Бањој Луци да моју докторску дисертацију под насловом

*Теоријско-методска објављена социјалног рада са масовним
архивизацијом у Републици Српској*

која је моје ауторско дјело, учини јавно доступном.

Докторску дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
- ☒ 2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – дијелити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – дијелити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Бањој Луци 30. 7. 2022.

Потпис докторанта

Изјава 3

Изјава о идентичности штампане и електронске верзије докторске дисертације

Име и презиме аутора

Љубинка Лазетић

Наслов рада

Теоријско-методска одлика социјалног рада
са малолетних дисидентних у Републици Српској

Ментор

Проф. др Јасена Пећковић

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци 30. 9. 2022.

Потпис докторанта

